



T. C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

DİYARBAKIR'DA DİNÎ MÛSİKÎ

Veysel SİN

ŞANLIURFA-2022



T. C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

DİYARBAKIR'DA DİNÎ MÛSİKÎ

Veysel SİN

Danışman

Prof. Dr. Hüseyin AKPINAR

ŞANLIURFA-2022



T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Hüseyin AKPINAR danışmanlığında, Veysel SİN'in hazırladığı **“Diyarbakır’da Dinî Mûsikî”** konulu bu çalışma 31/03/2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı’nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

☒ Oybirliğiyle / ☐ Oy çokluğu ile

İmza

Danışman:	Prof. Dr. Hüseyin AKPINAR	
Üye:	Prof. Dr. Murat AKGÜNDÜZ	
Üye:	Doç. Dr. M. Sait MERMUTLU	

Bu tezin İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalında yapıldığını ve enstitümüz kurallarına göre düzenlendiğini onaylarım.

Prof. Dr. Şevket ÖKTEN

Enstitü Müdürü

Bu çalışma: Tarafından Desteklenmiştir.

Proje No :

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.



T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS

ORIJİNALLIK RAPORU ve BEYAN FORMU

Doküman No : HRÜ-KYS-FRM-015

Yayın Tarihi : .../.../20...

Revizyon No :

Revizyon Tarihi :

Sayfa No : 1 / 1

ÖĞRENCİNİN	
Öğrenci No	175226006
Adı / Soyadı	Veysel SİN
Anabilim Dalı/Programı	İslâm Tarihi ve Sanatları / Tezli Yüksek Lisans
Tez Konusu	Diyarbakır'da Dinî Mûsikî

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen “**Diyarbakır’da Dinî Mûsikî**” çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam **405** sayfalık kısmına ilişkin, **06/03/2022** tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı **%34**tür. Ayrıca “Diyarbakır’da Dinî Mûsikî” çalışması hiçbir blok kopyalama içermemektedir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yükseköğretim Kurulu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, Harran Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesini ve Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tezli Yüksek Lisans çalışması Orijinallik Raporu alınması ve kullanılması Uygulama Esasları’nı inceledim ve bu Uygulama Esasları’nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum. Gereğini saygılarımla arz ederim.

07/03/2022

Veysel SİN

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 07/03/2022

Prof. Dr. Hüseyin AKPINAR
(Danışman)

ÖZET

DİYARBAKIR'DA DİNÎ MÛSİKÎ

SİN, Veysel

Yüksek Lisans Tezi

İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hüseyin AKPINAR

Mart, 2022, 405 sayfa

Bu çalışmanın konusu genel anlamda geçmişten günümüze kadar gelen Diyarbakır'daki Mûsikî geleneği, özelde ise Diyarbakır'daki Dinî Mûsikî kültürüdür. Anadolu'nun kültür ve sanat zemininde en mümbit şehirlerinden biri olan Diyarbakır, köklü bir mûsikî geleneğine sahip olmak ile birlikte çok sayıda bestekâr, sâzende ve hânendenin yetişmesine olanak sağlayan, Klasik Mûsikî tarihimizde “Küçük İstanbul” ismi ile anılacak kadar merkez bir şehir olmuştur. Diyarbakır sadece Ladinî Mûsikî’de değil Dinî Mûsikî açısından da önemli bir şehirdir. Zira Akkoyunlu saraylarında yeşerip filizlenen ve daha sonrasında Osmanlı döneminde zirveye ulaşan Diyarbakır Mûsikîsi’nin günümüze ulaşan karakterini, tavrını ve temelini, İslâm medeniyetinden sonra şehirde hâkim olan tasavvufî düşünce tarzı, tekke kültürü ve mûsikîsi inşa etmiştir denilebilir. Tasavvufî alanda pek çok tarıkata ev sahipliği yapan Diyarbakır’da özellikle Mevlevî, Gülşenî, Nakşibendî, Bektaşî, Kâdirî ve Rifâî tekkelerinin Diyarbakır Mûsikîsi’ne sağladığı katkı oldukça büyüktür. Bu tekkelerde yetişen ve mûsikî icra eden bestekâr, hânende ve sâzendeler, Diyarbakır Mûsikîsi’nin bir nevi öncüleri olmuşlar ve şehrin mûsikî kültürünün bu günlere ulaşmasında ciddi gayretler sarf etmişlerdir.

Asırlar boyu devam eden “Velime Geceleri” kültürü, “Minâre Uşşâk’ı” ve “Sultan Nevruz” gibi kendine has makamları hem güfte hem de beste açısından çok sayıda Dinî Mûsikî eserinin bulunması, bu şehrin genelde Mûsikî özelde ise Dinî Mûsikî açısından önemli bir konumda olduğunun göstergelerinden bazılarıdır. Câmi ve Tekke Mûsikîsi alanında Ezan, Kâmet, Mevlid, Salâ, Feraciye, Mi’râciyye, Münâcât, Na’t-ı Şerif, Nefes, Kasîde ve İlâhî gibi formlarda çok sayıda bestelenmiş eser şehrin

kendine has tavrı ile icra edilmektedir. Diyarbakır'da Dinî Mûsikî alanında geçmişten gelen birikim, günümüzde var olan Dinî Mûsikî formları, uygulamaları ve icra edilen eserler incelenerek kayıt altına alınmıştır. Bugüne kadar etraflıca ele alınamayan Diyarbakır'da Dinî Mûsikî kültürüne bu çalışma ile ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır Dinî Mûsikî, Diyarbakır Mûsikîsi, Diyarbakır Kùltürü, Dinî Mûsikî.



ABSTRACT
RELIGIOUS MUSIC IN DİYARBAKIR

SİN, Veysel

Master's Thesis

Islamic History and Arts Program

Advisor: Prof. Dr. Hüseyin AKPINAR

March, 2022, 405 pages

The subject of this study is the musical tradition in Diyarbakır that has come from the past to the present day in general; and the Religious Musical culture in Diyarbakır in particular. Diyarbakır, which is one of the most prominent cities in Anatolia on the basis of culture and art, has become a central city to be referred as “Little İstanbul” in our classical music history, which has allowed a large number of composers, saz players, singers to grow up together with having well-established musical tradition. Diyarbakır is a notable city not only in Ladinî (non-religious) Music, but also in terms of Religious Music it can be said that prevailing sufistic way of thinking, dervish lodge culture and music after the Islamic civilization have built the character, attitude and foundation of the Diyarbakır Music that flourished and sprouted in the Akkoyunlu palaces and later reached its peak in the Ottoman period. The contribution of Mevlevi, Gulsheni, Naqsbandi, Bektashi, Kadiri and Rifai lodges to Diyarbakır Music is quite large in Diyarbakır, which is home to many sects in the sufi field. The composers, saz players and singers, who grew up and performed music in these lodges, became pioneers of Diyarbakır Music and made important efforts to achieve these days of the musical culture of the city.

The culture of “Velim Nights”, which has continued for centuries, has its own maqams such as “Minâre Uşşâk” and “Sultan Nevruz”, in terms of both lyrics and music in general and religious composition of the city’s numerous musical works in particular are some of the indications that it is in an important location in terms of Religious Music. In the field of Mosque and Lodge Music, a large number of composed works in such forms as “Ezan”, “Kamet”, “Mevlid”, “Salâ”, “Feraciye”,

Mi‘râciyye”, “Münâcât”, “Na‘t-ı Şerif”, “Nefes”, “Kasîde” and “Îlâhî” are performed with the unique attitude of the city. The accumulation of the past in the field of Religious Music in Diyarbakır, the forms of Religious Music that exist today, their practices and works that has been performed have been recorded by examining Diyarbakır Religious Music culture, which has not been discussed thoroughly until today, has been tried to shed light on with this study.

Keywords: Diyarbakir Religious Music, Diyarbakir Music, Diyarbakir Culture, Religious Music.



DİYARBAKIR'DA DİNÎ MÛSİKÎ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	II
ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	XVIII
ŞEKİLLER LİSTESİ	XIX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DİYARBAKIR TARİHİ

1.1. DİYARBAKIR'IN JEOPOLİTİK VE COĞRAFÎ KONUMU	5
1.2. DİYARBAKIR'IN TARİHTE ALDIĞI İSİMLER	6
1.3. İSLÂMİYET ÖNCESİ DİYARBAKIR TARİHİ	7
1.4. İSLÂMİYET SONRASI DİYARBAKIR TARİHİ	8
1.4.1. Diyarbakır'ın Sahâbîler Tarafından Fethedilmesi	8
1.4.2. Dört Halife Dönemi Sonrası ve Osmanlı Öncesi Diyarbakır	9
1.4.3. Osmanlı Dönemi'nde Diyarbakır	12

İKİNCİ BÖLÜM

DİYARBAKIR'DA MÛSİKÎ KÜLTÜRÜ

2.1. DİYARBAKIR'IN MÛSİKÎ TARİHİ	14
2.2. DİYARBAKIRLI MÛSİKÎŞİNASLAR VE DİYARBAKIR MÛSİKÎSİ'NE KATKI SAĞLAYANLAR	25
2.2.1. Ahmet (Ahmike) Yüksekse	25
2.2.2. Âhû Baba	27
2.2.3. Ali Emîrî	29
2.2.4. Câmî	29
2.2.5. Cedîdî	31
2.2.6. Celal Güzelses	32
2.2.7. Civân	37
2.2.8. Çemenzâde Mehmet Çelebi	39
2.2.9. Derviş	39
2.2.10. Diyarbakirli Emîr Çelebi	39
2.2.11. Dürcî	40
2.2.12. Emîn Efendî	40
2.2.13. Hacı Eftâl Efendî	41
2.2.14. Hacı Lütî Talay	42
2.2.15. Hadîdî	42
2.2.16. Hafız Ahmet Bayram	43
2.2.17. Hafız Celâl Sevimli	44
2.2.18. Hafız Hikmet Timur	44
2.2.19. Hafız Melek Efendî	44

2.2.20. Hafız Mustafa Efendi	45
2.2.21. Hafız Süleyman Mergen	46
2.2.22. Hafız Tarık Çıkıntaş	46
2.2.23. Halvetî Çâşnî-i Âmidî	47
2.2.24. Hızır Acıdemir	47
2.2.25. Hicâzî	47
2.2.26. İbrâhim Gülşenî	48
2.2.27. İsmâil Çelebi	49
2.2.28. Lebîb	49
2.2.29. Mahmud Barslan	50
2.2.30. Mehmet Barslan	51
2.2.31. M. Sait Mermutlu	51
2.2.32. Mehmet Salih Alpay	52
2.2.33. Mevlidhan Abdullah Mustafa Beydür	53
2.2.34. Mevlidhan Aziz Kubat	53
2.2.35. Muhammed Tâhir (Tâ'ib)	54
2.2.36. Necati Yandı	55
2.2.37. Nigâhî Baba	56
2.2.38. Sefa Şallıoğlu	57
2.2.39. Seyfullah Efendi (Seyfo)	57
2.2.40. Seyyid Mahmud Çelebi	58
2.2.41. Seyyid Nûh	58
2.2.42. Şâbân Kâmî Efendi	61
2.2.43. Şâbân Peker	64
2.2.44. Şâhî	65

2.2.45. Şehlâ Mustafa Çelebi	66
2.2.46. Şerifi	67
2.2.47. Şeyhzâde Ahmed Efendi	67
2.2.48. Şeyh Şükrü Efendi	68
2.2.49. Ülfetî	68
2.2.50. Verdî Ahmed Çelebi	69
2.2.51. Yahyâ Çelebi	71
2.2.52. Za'fî-i Gülşenî	72
2.2.53. Zeynîzâde	73
2.2.54. Zihnî	73
2.2.55. Diyarbakır Mûsikîsi'ne Katkıda Bulunan Diğer Mûsikîşinaslar	74
2.3. DİYARBAKIR MÛSİKÎSİ'NDE KULLANILAN MAKAMLAR	77
2.3.1. Arazbâr Makamı	80
2.3.2. Beşirî Makamı	81
2.3.3. Eviç Makamı	81
2.3.4. Hicâz Makamı	82
2.3.5. Hicâzkâr Makamı	82
2.3.6. Hüseyinî Makamı	83
2.3.7. Hüseyinî Aşiran Makamı	83
2.3.8. Hüzâm Makamı	84
2.3.9. Irâk Makamı	84
2.3.10. Isfahan Makamı	85
2.3.11. İbrâhimî Makamı	86
2.3.12. Kürdî Makamı	86
2.3.13. Mâhur Makamı	86

2.3.14. Muhayyer Makamı	87
2.3.15. Nevrûz Makamı	87
2.3.16. Nihâvend Makamı	88
2.3.17. Sabâ Makamı	89
2.3.18. Segâh Makamı	89
2.3.19. Tâhir Makamı	90
2.3.20. Uşşâk Makamı	91
2.4. DİYARBAKIR MÛSİKÎSİNDE KULLANILAN SAZLAR	91
2.5. DİYARBAKIR'DA VELÎME GECESİ KÜLTÜRÜ VE MÛSİKÎ	94

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİYARBAKIR'DA DİNÎ MÛSİKÎ

3.1. DİNÎ MÛSİKÎ KAVRAMI VE FORMLARI	. 97
3.2. DİYARBAKIR'DA CAMİ MÛSİKÎSİ	101
3.2.1. Diyarbakır'da İcra Edilen Cami Mûsikîsi Formları	101
3.2.1.1. Ezan	101
3.2.1.2. Kâmet	103
3.2.1.3. Salâ / Salavât / Salât u Selâm	105
3.2.1.3.1. Cenâze Salâsı / Hüseyinî	107
3.2.1.3.2. Cuma Salâsı / Hüseyinî	109
3.2.1.3.3. Salât u Selâm / Uşşâk-Hüseyinî	112
3.2.1.4. Mevlid	115
3.2.1.4.1. İbrahim Re'fet Efendi Mevlidi	117
3.2.1.4.2. Molla Bateyî'nin Kürtçe Mevlidi	138

3.2.1.4.3. Süleyman Çelebi Mevlidi “Vesîletü’n-Necât”	149
3.2.1.4.4. Şâbân Kâmî’nin Mevlidi	150
3.2.1.5. Feraciye	207
3.3. DİYARBAKIR’DA TEKKE MÛSİKÎSİ	211
3.3.1. Diyarbakır’daki Tekkeler	211
3.3.1.1. Balıklı Tekke ve Zaviyesi	212
3.3.1.2. Hâcegânî Tekkesi	213
3.3.1.3. İbrahim Bey Tekkesi	213
3.3.1.4. İpariyye Tekkesi	214
3.3.1.5. Kara Cami Tekkesi	214
3.3.1.6. Mazenderânî Tekkesi	214
3.3.1.7. Örfîzâde Tekkesi	214
3.3.1.8. Sarı Sadık (Saltuk) Tekkesi	215
3.3.1.9. Şeyh Muhammed Düzlüğü Tekkesi	215
3.3.1.10. Şeyh Zeki Efendi Tekkesi	216
3.3.2. Diyarbakır’da Tekke (Tasavvuf) Mûsikîsi, Tarihi ve Özellikleri	216
3.3.3. Diyarbakır’da İcra Edilen Tekke (Tasavvuf) Mûsikîsi Formları	224
3.3.3.1. Kasîde	224
3.3.3.1.1. Hafîd Paşa’nın Kasîdesi	224
3.3.3.1.2. Nigâhî Baba’nın Kasîdesi (Gazel) – I	227
3.3.3.1.3. Nigâhî Baba’nın Kasîdesi (Gazel) – II	228
3.3.3.1.4. Nigâhî Baba’nın Kasîdesi (Gazel) – III	229
3.3.3.1.5. Nigâhî Baba’nın Kasîdesi (Gazel) – IV	230
3.3.3.1.6. Kasîde (Gazel) “Dünyada Gönül”	231
3.3.3.1.7. Kasîde “Asaf’ın Mikdarını Bilmez”	232

3.3.3.1.8. Kasîde “Azrâil Başıma Geldiği Zaman”	233
3.3.3.1.9. Kasîde (Maya) “Ben Şehid-i Bâdeyim Dostlar”	233
3.3.3.1.10. Kasîde “Bu Cismim”	234
3.3.3.1.11. Kasîde “Bûy-i Vahdet Almışam”	234
3.3.3.1.12. Kasîde “Ey Gönül Bakma Cihane”	235
3.3.3.1.13. Kasîde “Essela Her Kim Gele”	236
3.3.3.1.14. Kasîde “Fahr-i Âlem Göç Eyledi Dünyadan”	236
3.3.3.1.15. Kasîde (Mersiye) “Gelen Mah-i Muharrem’dir”	237
3.3.3.1.16. Kasîde “Kerim Allah”	237
3.3.3.1.17. Kasîde “Rahmeyle”	238
3.3.3.1.18. Kasîde (Mersiye) “Tende Can Ağlar”	239
3.3.3.1.19. Kasîde “Uçtu Gönüm”	239
3.3.3.1.20. Kasîde “Visâlinle Bu Şeb”	239
3.3.3.1.21. Selâmî’nin Kasîdesi	240
3.3.3.1.22. Şâbân Kâmî’nin Kasîdesi	242
3.3.3.1.23. Şair Sırrî Hanım’ın Kasîdesi (Mersiye)	243
3.3.3.1.24. Şerifî’nin Kasîdesi (Gazel)	244
3.3.3.2. Mi‘râciyye	245
3.3.3.2.1. Lebîb’in Mi‘râciyye’si	246
3.3.3.2.2. Şâbân Kâmî’nin Mi‘râciyye’si	260
3.3.3.3. Münâcât	271
3.3.3.3.1. ‘Azmî’nin Münâcât’ı	271
3.3.3.3.2. Emîn Efendi’nin Münâcât’ı	273
3.3.3.3.3. Lebîb’in Münâcât’ı	274
3.3.3.3.4. Şâbân Kâmî’nin Münâcât’ı	277

3.3.3.4. Na‘t-ı Şerif	281
3.3.3.4.1. Ahmed-i Mürşidî’nin Na‘t-ı Şerif’i	281
3.3.3.4.2. Azmî’nin Na‘t-ı Şerif’i	282
3.3.3.4.3. Dürcî (Zülfikâr) Efendi’nin Na‘t-ı Şerif’i	284
3.3.3.4.4. Emîn’in Na‘t-ı Şerif’i	284
3.3.3.4.5. Emîrî ’nin Kasîde-i Na‘tiyye’si	285
3.3.3.4.6. Hafîd Paşa’nın Na‘t-ı Şerif’i	287
3.3.3.4.7. Halîlî’nin Na‘t-ı Şerif’i	289
3.3.3.4.8. Lebîb’in Na‘t-ı Şerif’i	290
3.3.3.4.9. Refîk’in Na‘t-ı Şerif’i	298
3.3.3.4.10. Sırrî Hanım’ın Na‘t-ı Şerif’i	299
3.3.3.4.11. Şâbân Kâmî’nin Na‘t-ı Şerif’i -I-	300
3.3.3.4.12. Şâbân Kâmî’nin Na‘t-ı Şerif’i -II-	302
3.3.3.4.13. Şâbân Kâmî’nin Na‘t-ı Şerif’i -III-	303
3.3.3.4.14. Şâbân Kâmî’nin Na‘t-ı Şerif’i -IV-	303
3.3.3.4.15. Şâbân Kâmî’nin Na‘t-ı Şerif’i -V-	304
3.3.3.4.16. Şâbân Kâmî’nin Na‘t-ı Şerif’i -VI-	304
3.3.3.4.17. Şâbân Kâmî’nin Na‘t-ı Şerif’i -VII-	305
3.3.3.4.18. Şâbân Kâmî’nin Na‘t-ı Şerif’i -VIII-	306
3.3.3.4.19. Şerifi’nin Na‘t-ı Şerif’i	306
3.3.3.5. Nefes	308
3.3.3.5.1. Âhû Baba’dan Nefes -I-	308
3.3.3.5.2. Âhû Baba’dan Nefes -II-	309
3.3.3.5.3. Nefes “Durma Gel Hak Pazarına”	312
3.3.3.5.4. Nefes “Gel” (Güftekar: Pir Sultan Abdal)	313

3.3.3.5.5. Nefes “Gönül” (Güftekâr: Şah Hatayî)	314
3.3.3.5.6. Nigâhî Baba’dan Nefes	315
3.3.3.5.7. Şâhî’den Nefes	316
3.3.3.6. İlâhî	318
3.3.3.6.1. Afu Bîke Tu Me Huda (Kürtçe) / Hüseyinî İlâhî	319
3.3.3.6.2. Âlemleri Nûr Eyledi / Minare Uşşâk’ı İlâhî	322
3.3.3.6.3. Allah Emrin Tatalım (Güftekâr: Yunus Emre)	324
3.3.3.6.4. Allah’ım / Hüseyinî İlâhî	325
3.3.3.6.5. Allah’ım / Uşşâk İlâhî	328
3.3.3.6.6. Allah’ım Meded (Güftekâr: Za’fî-i Gülşenî)	330
3.3.3.6.7. Allah’ın Bin Bir Adı Var / Hüseyinî İlâhî	331
3.3.3.6.8. Ay Dinyaye Vay Dinyaye (Kürtçe) / Hüseyinî İlâhî	333
3.3.3.6.9. Basra Çöllerinde / Uşşâk İlâhî	335
3.3.3.6.10. Eser Aşkın Yeli (Güftekâr: Abdülehad Nûrî)	337
3.3.3.6.11. Gel Halvetî Dergâhına (Güftekâr: Mustafa Sâfî)	337
3.3.3.6.12. Gelsin Bize (Güftekâr: Necati Yandî)	338
3.3.3.6.13. Gönül Seni (Güftekâr: Şeyh Mustafa Sâfî)	339
3.3.3.6.14. Gülme Gülme Ağla Gönül / Uşşâk İlâhî	342
3.3.3.6.15. Havar Ya Ğavse Geylânî (Kürtçe) / Uşşâk İlâhî	344
3.3.3.6.16. Haydi Gidek Allah’a / Hicâz İlâhî	346
3.3.3.6.17. Her Seherde Andelibi Söyleten Var / Hüseyinî İlâhî	349
3.3.3.6.18. Hû Zikrini Söyledim / Uşşâk İlâhî	351
3.3.3.6.19. İstedğim Hak’tır Benim / Hicâz İlâhî	353
3.3.3.6.20. Kıblesinde Kırklar Var / Hicâz İlâhî	356
3.3.3.6.21. Lutf Et (Güftekâr: Azmî-i Âmidî)	358

3.3.3.6.22. Mal Sahibi Mülk Sahibi / Hicâz İlâhî	360
3.3.3.6.23. Muhammed (Güftekar: Fevzi Efendi)	362
3.3.3.6.24. Mülk-i Bekâdan Gelmişem (Güftekar: Yunus Emre)	363
3.3.3.6.25. Nalina Dilemin Heci Remezane / Uşşâk İlâhî	364
3.3.3.6.26. Ne Güzel Yolcudur / Hüseyinî İlâhî	366
3.3.3.6.27. Rihlet Yakındır / Hicâz İlâhî	368
3.3.3.6.28. Seni (Güfte: Necati Yandı)	370
3.3.3.6.29. Son Durakta (Güftekar: Necati Yandı)	370
3.3.3.6.30. Şehr-i Sahabe Diyarbekir / Uşşâk İlâhî	371
3.3.3.6.31. Şeydâ Kâdirîyiz (Güftekar: Ümnî)	374
3.3.3.6.32. Ya Ben Kime Yalvarayım / Uşşâk İlâhî	375
3.3.3.6.33. Yar Geylânî (Kürtçe) / Sabâ İlâhî	377
SONUÇ	379
KAYNAKÇA	385

KISALTMALAR

A.s.	Aleyhisselâm
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviri
D.	Doğum
DİA	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Ed.	Editör
H.	Hicri
Haz.	Hazırlayan
Hız.	Hazreti
M.	Miladi
M.Ö.	Milâttan Önce
M.S.	Milâttan Sonra
Nşr.	Neşreden
S.a.v.	Sallallahu ‘Aleyhi Vesellem
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TRT	Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
TTK	Türk Tarih Kurumu
V.	Vefat
Vd.	Ve Diğerleri
V.s.	Vesaire

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: El-Cezerî'nin Müzisyenli Su Saati	15
Şekil 2: Hüseyinî Cenâze Salâsı Notası	108
Şekil 3: Hüseyinî Cuma Salâsı Notası	. 110
Şekil 4: Uşşâk Salât u Selâm Notası	113
Şekil 5: Hüseyinî Salât u Selâm Notası	114
Şekil 6: Molla Bateyî'nin Kürtçe Mevlidi Birinci Kısım Notası	140
Şekil 7: Bateyî'nin Kürtçe Mevlidi Bölümler Arasında Okunan Salâvât Notası	. 144
Şekil 8: Bateyî'nin Kürtçe Mevlidi Sonundaki Merhaba Bahri'nin Notası	145
Şekil 9: Feraciye / Hüseyinî Münâcât Notası	209
Şekil 10: Âfû Bıke Tu Me Huda / Hüseyinî İlâhî (Kürtçe) Notası	321
Şekil 11: Âlemleri Nûr Eyledi Didâr-ı Muhammed / Minare Uşşâk'ı İlâhî Notası	323
Şekil 12: Allah'ım / Hüseyinî İlâhî Notası	327
Şekil 13: Allah'ım / Uşşâk İlâhî Notası	329
Şekil 14: Allah'ın Bin Bir Adı Var / Hüseyinî İlâhî Notası	332
Şekil 15: Ay Dınyaye Vay Dınyaye / Hüseyinî İlâhî Notası	334
Şekil 16: Basra Çöllerinde / Uşşâk İlâhî Notası	336
Şekil 17: Gülme Gülme Ağla Gönül / Uşşâk İlâhî Notası	343
Şekil 18: Havar Ya Ğavse Geylânî / Uşşâk İlâhî Notası	. 345
Şekil 19: Haydi Gidek Allah'a / Hicâz İlâhî Notası	. 348
Şekil 20: Her Seherde Andelibî Söyleten Var / Hüseyinî İlâhî Notası	350
Şekil 21: Hû Zikrini Söyledim / Uşşâk İlâhî Notası	352
Şekil 22: İstedğim Hak'tır Beniim / Hicâz İlâhî Notası	355
Şekil 23: Kıblesinde Kırklar Var / Hicâz İlâhî Notası	357
Şekil 24: Mal Sahibi Mülk Sahibi / Hicâz İlâhî Notası	. 361
Şekil 25: Nalina Dilemın Heci Remezane / Uşşâk İlâhî Notası	365
Şekil 26: Ne Güzel Yolcudur / Hüseyinî İlâhî Notası	367
Şekil 27: Rihlet Yakındır / Hicâz İlâhî Notası	369
Şekil 28: Şehr-i Sahabe Diyarbekir / Uşşâk İlâhî Notası	373
Şekil 29: Ya Ben Kime Yalvarayım / Uşşâk İlâhî Notası	376
Şekil 30: Yar Geylânî / Sabâ İlâhî Notası	378

GİRİŞ

Binlerce yıllık tarihi ile birçok medeniyetin hüküm sürdüğü, Anadolu'nun kadim şehri Diyarbakır, çok sayıda ulemânın, mütefekkirin, mutasavvıfın, şairin, edibin, sanatkârın kısacası insanlık tarihine damgasını vuran mümtâz şahsiyetlerin vatanı ve durağı olmuştur. İbrahim Gülşenî, El-Cezerî, Aziz Mahmud Urmevî, Şâbân Kâmî, Ahmed Mürşidî, Nesimî, Ali Emîrî, Said Paşa vd. gibi daha nice değerli şahsiyet bu şehri bilimin, sanatın ve kültürün merkezi haline getirmişlerdir.

Hiç şüphesiz her asırda ilmî, sosyal ve kültürel alanda üretkenlik ve canlılığın yaşandığı Diyarbakır, özellikle mûsikî sahasında çok sayıda bestekâr, hânende ve sâzendenin yetiştiği, bu sanatkârların ürettiği ve icra ettiği eserlerin oluşmasına zemin hazırlayan merkez bir şehir olmuştur. Kültürel zenginliği mûsikînin besleyici ana unsuru olmuş 17. ve 18. yüzyılda Diyarbakır, İstanbul'dan sonra Türk Mûsikîsi'nin ikinci merkezi olarak kabul edilmiştir. Başta Klasik Mûsikîmiz'in temel taşlarından biri olan şöhretli bestekâr Seyyid Nûh olmak üzere Verdî Ahmet Çelebi, Çuvaldızâde İsmâil Çelebi, Şeyhzâde Ahmed Efendi, Çemenzâde Mehmet Çelebi, Şehlâ Mustafa Çelebi, Seyyid Mahmud Çelebi, Yahyâ Çelebi, Zeynîzâde ve Emîr Çelebi gibi Klasik Mûsikî sahasında tanınan bestekârlar olarak karşımıza çıkmaktadır.¹

Ahû Baba, Eftâl Efendi, Nigâhî Baba, Hicâzî, Dürcî, Hadîdî, Ülfetî, Tâ'ib, Muhammed Za'fi-i Gülşenî, Hafız Melek Efendi, Hafız Mustafa Efendi, Ahmet (Ahmike) Yüksekse ve Celal Güzelses gibi aralarında azımsanamayacak sayıda şair bulunan ve neredeyse tamamının tekke ehli olduğu mûsikîşinaslar şehirde mûsikî kültürünün derinliğini ve etkisini ortaya koyan güzel numuneler ve nişânelerdir.

Çalışmamızın “Diyarbakırlı Mûsikîşinaslar ve Diyarbakır Mûsikîsi'ne Katkı Sağlayanlar” bölümünde etraflıca ele aldığımız ve tespit edebildiğimiz bu değerli mûsikîşinaslar, Osmanlılar'dan günümüze engin bir mûsikî kültürünün taşınmasına

¹ Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi, *Atrabu'l-Âsâr Fî Tezkireti Urefâi'l Edvâr* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 6204), 1a-38b; Hüseyin Akpınar, “Osmanlı Döneminde Diyarbakır'da Mûsikî Kültürü ve Mûsikîşinaslar”, *Rast Müzikoloji Dergisi*, 6/2 (2018): 1914-1926; Harun Korkmaz, *Mûsikî'nin Diyârbekri Klasik Türk Mûsikîsinde Diyarbakırlı Bestekârlar* (Diyarbakır: Kayapınar Belediyesi Kültür Yayınları, 2018), 7-11; M. Sait Mermutlu, “Diyarbakır'da Hoş Bir Sadâ Tasavvuf Mûsikîsi”, *Diyarbakır Kültür ve Medeniyet Dergisi*, 2 (2021), 39-41.

vesile olmuşlardır. Sonrasında da tabii olarak bu zengin kaynaktan beslenen çok sayıda bestekâr, hânende, sâzende ve mûsikîşinas yetişmiştir.

Mûsikî ilminin ilk devrinin Dinî Mûsikî devri olduğu, mûsikînin öncelikli olarak inanca göre yapıldığı ifade edilmektedir. Tarih boyunca farklı dinlere mensup insanların yaşadığı Diyarbakır'da mûsikî, inanç eksenli yol almış ve birçok gelişme göstererek varlığını devam ettirmiştir. İslâm öncesinde dinî ayinlerin ayrılmaz bir parçası olan mûsikî farklı dinlerin mabetlerinde dualarda bile kendini göstermiştir. Zira kiliselerde yapılan duaların mûsikî ile icra edildiği bilinmektedir.²

Diyarbakır'ın Hz. Ömer'in hilafeti döneminde M. 639 yılında fethedilmesi ile temelleri atılan İslâm kültür ve medeniyeti, şehirdeki hayatın her yönünü etkilemiş dolayısı ile mûsikî de bu minvalde yerini almıştır. Şehrin mûsikîsi İslâm kültürü ile kimliğini kazanmış, özdeşleşmiş ve inşa edilen cami ve tekkelerde bu mûsikî icra edilmiştir.

Bu perspektiften baktığımızda ve günümüze ulaşan eserleri incelediğimizde Diyarbakır Mûsikîsi'nin temelini Dinî Mûsikî'nin oluşturduğu görülecektir. Çalışmamız genelde Diyarbakır Mûsikîsi özelde ise Diyarbakır Mûsikîsi'nin özünü teşkil eden “Dinî Mûsikî” yönüne ışık tutması, bu alandaki boşluğu az da olsa doldurması ve sonradan yapılacak çalışmalara kaynak teşkil etmesi için bu kültürel birikimin yansımaları olan uygulamaların ve eserlerin derlenmesi amacı ile hazırlanmıştır.

Diyarbakır'ın mûsikî geleneğine farklı açılardan bazı çalışmalar ile ışık tutulmaya çalışılmış olsa da maalesef bu çalışmaların sayıca yetersiz olduğu görülmektedir. Özellikle Diyarbakır'daki mûsikî kültürünün, şehrin mûsikîsinin temelini oluşturan Dinî Mûsikî açısından yeterince incelenmediği ve bu sahada bir boşluğun söz konusu olduğu dikkat çekmektedir.

Diyarbakır Mûsikîsi ile ilgili akademik düzeyde yapılan çalışmaları araştırdığımızda bu konu ile ilgili bazı makalelerin yazıldığı ve yüksek lisans düzeyinde bazı tezlerin bulunduğu görülmektedir. Doğrudan Diyarbakır'da Dinî

² Onur Akdoğan, *Türk Müziği'nde Türler ve Biçimler* (İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 1996), 4; Hüseyin Akpınar, *Şanlıurfa'da Dinî Müsikî* (Ankara: Yayınevi, 2011), 11.

Mûsikî kültürü konusunda yapılan çalışmalar ise çok az sayıdadır. Çalışmamız bu konudaki akademik boşluğu giderme noktasında önem arz etmektedir.

Tezimiz genel olarak mûsikî şehri olan Diyarbakır'daki mûsikî kültürü ve hayatını, özel olarak ise şehirdeki Dinî Mûsikî kültürünü, Cami-Tekke Mûsikîsi eserlerini ve icralarını, bu kültürün tarih içerisinde geçirdiği dönemleri ve günümüze ulaştırdığı birikimleri bilim camiasına kazandırma gayesi ile hazırlanmıştır.

Bu çalışma ile Diyarbakır'da Dinî Mûsikî alanındaki kültürel mirası ve birikimi ortaya çıkarmak, unutulmaya yüz tutmuş eserleri ve icraları notaya alarak derlemek, gelecek nesillere bu kültürel mirası aktarmak amaçlanmıştır.

Çalışmamız giriş, sonuç ve ekler kısımları dışında üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Diyarbakır Tarihi çatısı altında, Diyarbakır'ın jeopolitik ve coğrafi konumu, tarihte aldığı isimler, İslâmiyet öncesi-sonrası tarihi, Sahâbîler tarafından fethi, dört halife sonrası ve Osmanlı dönemi tarihleri ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.

İkinci bölümde; Diyarbakır'da Mûsikî bağlamında, Diyarbakır'ın mûsikî tarihi, Diyarbakır'da Velîme Gecesi kültürü, Diyarbakırlı mûsikîşinaslar, Diyarbakır Mûsikîsi'nde kullanılan makamlar ve sazlar hakkında elde edilen bilgiler yer alacaktır.

Son olarak Üçüncü bölümde ise Diyarbakır'da Dinî Mûsikî ana başlığı altında, Dinî Mûsikî kavramı, Cami ve Tekke Mûsikîsi formları, Diyarbakır'daki tekkeler, Diyarbakır'da icra edilen Cami ve Tekke Mûsikîsi formları, bu formlarda icra edilen Diyarbakır'a has eserlerin güfteleri, bunlardan bestelenmiş ve nağmeleri tespit edilebilen yöreye ait eserlerin notaları yer almaktadır.

Tezimizi hazırlarken yazım kuralları bağlamında öncelikli olarak *DİA* olmak üzere *TDK*'dan da istifade edilmiştir. Konular mümkün olduğunca ana konu etrafında öz itibarı ile ele alındığından başlık sayısı çok fazla tutulmamaya çalışılmıştır.

Son olarak çalışmamızın insanlığa, ilim dünyasına ve özellikle Diyarbakır'da Dinî Mûsikî kültürünün gelişmesine katkıda bulunmasını, sonraki araştırmalara ışık

tutarak daha kapsamlı ve faydalı çalışmaların yapılmasına vesile olmasını ümit ediyoruz.



BİRİNCİ BÖLÜM

DİYARBAKIR TARİHİ

1.1. DİYARBAKIR'IN JEOPOLİTİK VE COĞRAFİ KONUMU

Diyarbakır, Dicle ve Fırat nehirleri arasında kalan Mezopotamya bölgesinde Dicle'nin yukarı havzasında denizden 650 metre yükseklikte ve sönmüş bir volkan olan Karacadağ'dan oluşmuş bazalt kayalıklar üzerinde kurulmuş kadim bir şehirdir. Tarih boyunca pek çok açıdan stratejik öneme sahip olmuş İpek Yolu üzerinde bulunması sebebi ile doğudaki İran ve Kafkasya yollarını Anadolu'ya, Anadolu'yu Mezopotamya'ya ve buradaki diğer bölgelere bağlayan önemli bir kavşak noktasıdır. Yaklaşık 5000 yıllık geçmişi ile 33 medeniyete beşiklik etmiş, etrafını saran 5 kilometre uzunluğundaki surlar ile Çin Seddi'nden sonra dünyanın en uzun surlarına sahip olan Diyarbakır, tarih boyunca jeopolitik ve coğrafi konumu ile her dönemde önemli bir şehir konumunda olmuştur.³

Tarihi dönemler içerisinde Diyarbakır, idari açıdan olduğu kadar, ekonomik açıdan da stratejik bir merkez olmuştur. Coğrafi ve Jeopolitik konumu ile Anadolu'da kuzey-güney ve doğu-batı kervan yollarının kesiştiği İpek Yolu üzerinde mühim bir noktada olması sebebi ile kervan ticareti hayatında çok önemli bir yere sahip olmuştur.⁴ Selçuklu Devleti döneminde bu yönleri ile Diyarbakır'ın “Darü'l-fahr” yani “Övünç Şehri” unvanına sahip olduğu bilinmektedir.⁵

³ Vedat Güldoğan, *Diyarbakır Tarihi* (Ankara: Kripto Kitaplar, 2011), 15.

⁴ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi* (İstanbul: Cem Yayınevi, 1979), 1/34.

⁵ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I* (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1988), 57.

1.2. DİYARBAKIR'IN TARİHTE ALDIĞI İSİMLER

Tarih boyunca farklı medeniyetlere beşiklik etmiş olması sebebi ile Diyarbakır, birçok isimle anılmıştır.⁶ Âmid⁷, Amedi⁸, Âmide⁹, Âmida¹⁰, Kara Âmid, Kara Hâmid, Diyarbekir bunların başında gelir. Şehrin ilk çağlarda Âmida adını taşıdığı fakat daha sonradan isminin Âmid olarak değiştirildiği aktarılmaktadır. Türkler bu bölgeye yerleştikten sonra da Âmid adını kullanmaya devam etmişlerdir.¹¹ Rivayete göre şehrin isminin Hz. İbrahim (a.s.)'in çocuklarından Medin isminde bir zatın, Âmid ibn el-Bülendi ismindeki bir çocuğunun isminin başındaki Âmid isminden geldiği nakledilmektedir.¹² Diyarbakır'ın tarihte aldığı isimlerin nereden geldiği ile ilgili çok sayıda görüş bulunmaktadır. Ancak tezimizin asıl araştırma alanı olmadığından burada sadece bazı kaynaklardan edindiğimiz birkaç görüşü aktarmak ile yetinmiş olacağız.

Evliya Çelebi şehrin isminin nereden geldiği ile ilgili şunları söylemektedir:

“Hz. Yunus (a.s.) Musul halkını irşada davet eder, ancak halk onun davetine icabet etmez. Bunun üzerine Hz. Yunus onlara beddua ederek Diyar-ı Bekir'e gelir. Buranın halkı mucizesiz olarak hemen ona iman eder. O da “Fis Kayası” mevkiinde yedi yıl kalır. O dönemde orayı bir kız idare edermiş. Bu kız da Hz. Yunus'a iman etmişti. Hz. Yunus'un talimiyle Fis Kayası'nda şehri bina ettiği için tarihçiler Diyar-ı Bıkr (kız şehri) derler.”¹³

Bu konuda Bedri Günkut ise “*Diyarbakir Tarihi*” isimli eserinde şöyle demiştir:

⁶ Mar - Yeşua, *Vakayiname: 494-507 Yıllarına ait Urfa, Amid ve Güneydoğu Anadolu Vakaları, Bizans-Sasani Savaşları (The Chronicle of The Sytlite)* (İstanbul: Diyarbakır Tanıtma Derneği Neşriyatı, 1958), 1.

⁷ Cebail Aydın, *Tarihte Süryaniler* (İstanbul: Sıralar Matbaası, 1964), 57.

⁸ Göldoğan, *Diyarbakır Tarihi*, 17.

⁹ Aziz Günel, *Türk Süryaniler Tarihi* (Diyarbakır: Aziz Günel, 1970), 106.

¹⁰ Göldoğan, *Diyarbakır Tarihi*, 17.

¹¹ Remzi Balin, *Diyarbakır Tarih-Coğrafya-Kültür* (İstanbul: Kısmet Kitabevi, 1966), 10.

¹² Bedri Günkut, *Diyarbakir Tarihi* (Diyarbakır: Diyarbakır Basımevi, 1937), 37.

¹³ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000), 4/21-22; Martin van Bruinessen vd., *Evliya Çelebi Diyarbakir'de*, çev. Tansel Güney (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 114; Ejder Okumuş, “Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde Diyarbakır”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, VII (2012), 18-19.

“Diyar-ı Bekir’in bugünkü Urfa kapısı yanında “Beni Meryem” adında Rumlara ait büyük kız lisesi vardı. Burası Araplar tarafından fethedildikten sonra “Bakirelerin Yeri” anlamına gelen; “Darul’l-bakire”, “Diyaru’l-bakire” adı verilmişti.”¹⁴

Bazı kaynaklarda ise Kara Âmid veya Kara Hâmid olarak zikredilmiştir. Bunun sebebinin, şehri çevreleyen surların siyah bazalt taşından yapılmış olmasından kaynaklandığı belirtilmiştir.¹⁵ Osmanlı döneminde geniş dairede eyaletin tamamına Diyârbekir, günümüz Diyarbakır merkezine ise Âmid söylendiği bilinmektedir.¹⁶ Zamanla ‘Âmid’ isminin unutulduğu 20. Yüzyılın başlarından itibaren ise şehre ‘Diyarbakır’ diye hitap edilmeye başlandığı kaydedilmiştir.

Şehrin son olarak Diyarbakır ismini alması ise Şevket Beysanoğlu’nun naklettiğine göre şu şekilde olmuştur:

“Cumhuriyet döneminde 15 Kasım 1937 Pazartesi günü saat 18’de Diyarbakır’a gelen Atatürk, Halkevi’nde şerefine verilen konserde yaptığı konuşmada; “Yirmi yıl sonra Diyarbakır’da bulunuyorum...” şeklindeki konuşması üzerine şehrin adı 10 Aralık 1937 gün ve 7789 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Diyarbakır’a çevrildi. 18 Aralık 1937 tarihli 3789 numaralı Resmi Gazete’de yayınlanmıştır.”¹⁷

1.3. İSLÂMİYET ÖNCESİ DİYARBAKIR TARİHİ

Diyarbakır çevresinde M.Ö.3000’li yıllarda Akadlar ve Gutiler¹⁸, M.Ö. 2000 yıllarında Hurri-Mitani isimli topluluklar uzun süre egemenlik sağlamışlardır.¹⁹ M.Ö. 9. yüzyıldan sonra bölgeye Asurlular hâkim olmuşlar ve burayı eyalet haline

¹⁴ Günkut, *Diyarbakır Tarihi*, 38.

¹⁵ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 24; İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995), 1.

¹⁶ Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, 2.

¹⁷ Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi* (Ankara: Kahraman Ajans, 2003), 6.

¹⁸ Adil Alpman, *Eski Önasya Hukukunda Adoption* (Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 1988), 29.

¹⁹ Afif Erzen, *Doğu Anadolu ve Urartular* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1984), 24-27.

getirmişlerdir.²⁰ Bir dönem Urartular da egemenlik sağlamışlar ancak bu durum kısa sürmüş ve Asurlular tekrar hâkimiyeti ele geçirmişlerdir. Bölgeye akınlar düzenleyen İskitler ve Medler, Asurluları ve Urartuları ortadan kaldırmış, M.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısında Medler diğer yarısında ise Persler hâkim olmuşlardır. Sonrasında M.Ö. 4. yüzyılda İskender hâkimiyet kurmuş ve bunu takiben Selevkoslar bölgeyi ele geçirmişlerdir.²¹ Milattan sonraki dönemde Romalılar bölgeyi ele geçirmiş ve bölgede Romalılar ve Persler (İranlılar) arasında hâkimiyet kurma mücadelesi uzun süre devam etmiştir.²²

Roma (M.Ö. 69-M.S. 53) ve sonrasındaki Bizans yönetimleri (M.S. 395-639) esnasında Diyarbakır, Perslere karşı mücadelede önemli bir karakol vaziyeti görmüştür. Bizans imparatoru Constantinus II (337-362) 349 yılında Diyarbakır'ın muhafazasını kuvvetlendirmek için etrafını bir sur ile sağlamlaştırmak istemiştir. Ancak yine de Diyarbakır İranlılar tarafından zapt edilmeye çalışılmış ve Bizans kalesi olma özelliğini devam ettirmiştir.²³

1.4. İSLÂMİYET SONRASI DİYARBAKIR TARİHİ

1.4.1. Diyarbakır'ın Sahâbîler Tarafından Fethedilmesi

H. 17 M. 639 tarihinde Hazreti Ömer'in hilafeti döneminde “Cezire Fatihî” olarak bilinen İyâz b. Ganm komutasındaki İslâm ordusu Diyarbakır'ı fethetmiştir. Bu ordunun 8000 kişiden oluştuğu ve bunlardan 1000'e yakınının sahâbî olduğu rivayet edilmektedir. İyâz b. Ganm tarafından Sa'saa vali olarak atanmıştır. Sa'saa fetih sırasında aldığı yaralardan dolayı bir müddet sonra vefat edince Hazreti Ömer onun yerine vali olarak İyaz b. Ganm'i atamıştır.²⁴ Böylece Diyarbakır “Anadolu'daki ilk Müslüman olan şehir” olma payesine ermiş, Sahâbîlerin valilik

²⁰ Veli Sevin, *Üçtepe Kazıları* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1989), 7.

²¹ Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, 3.

²² Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş* (İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1946), 1-33.

²³ Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, 3.

²⁴ Zeynelabidin Çiçek, *Diyarbakır'ın Fethi, Tarihi ve Kültürü* (Diyarbakır: Diyarbakır Söz, 2007), 24-25.

ettiği ve manen yeniden inşa ettiği bir şehir olmuştur. Halid b. Velid, Mikdad b. Esved, Amir b. Rebin, Dirar b. Azvar, Numan b. Münzir, Zuğar b. Kays, İlyasa b. Halef, Ammar b. Behram, Hakem b. Hişam, Ömer b. Yaser, Raziki b. Ğanem, Sehl b. Sabit, Haris b. Zerare (Haris b. Serakatü'l Ensari), Ukbe b. Kâmil, Ka'k b. Esed, Nu'man b. Amir, Talha b. Ye'sub, Dabbe b. Adiyy Diyarbakır fethine katılan sahâbeden bazılarıdır.²⁵

Gerek fetih esnasında şehit olmuş gerekse İslâm'ın fethi ile yeni bir sayfa açmış kadîm şehirde yaşamış ve burada vefat etmiş olan sahâbîlerin sayısı konusunda farklı rivayetler bulunmak ile beraber Mekke ve Medine'den sonra en çok sahâbînin medfun bulunduğu şehrin Diyarbakır olduğu düşünülmektedir. Sadece Hazreti Süleyman Camii'nde 27 şehit sahâbînin medfun olduğu bilinmektedir. Bu Camii'nin meşhedinde medfun olan sahâbîlerin isimleri şunlardır: Süleyman b. Halid b. Velid, Rıdvan, Rıdvan'ın kardeşi Mesud, Beşir, Hamza, Amr, Numan, Muhammed, Muhammed, Abdullah, Abdullah, Abdullah, Hasan, Malik, Fahr, Ebu'l-Hamd, Ebu-Nasr, Mugire, Şa'be, Sabit, Sabit, Zeyd, Zeyd, Halid, Halid, Hasan, Ka'b, Fudayl.²⁶

Hazreti Ömer'in şehit edilmesi üzerine halife olan Hazreti Osman'ın hilafeti döneminde ayrı bir vilayet haline getirilen el-Cezîre bölgesi, Diyar-i Mudar, Diyar-i Rabia, Diyar-i Bekr isimleri ile üç amillîğe ayrılmıştır. Bunun üzerine Diyar-i Bekr amillîğine Velid b. Ukbe getirilmiştir.²⁷ Bundan sonra Yukarı Dicle bölgesine verilen Diyar-ı Bekir adı daha sonra ilin adı olmuş ancak şehre “Âmid” veya “Kara Âmid” denmeye devam edilmiştir.²⁸

1.4.2. Dört Halife Dönemi Sonrası ve Osmanlı Öncesi Diyarbakır

Dört halife devrinden sonra burayı Emevîler ve sonrasında Abbâsîler yönetmişlerdir. Abbâsî halifesi tarafından bölgeye vali tayin edilen Ebu Musa İsa b.

²⁵ Basri Konyar, *Diyarbakır Yıllığı* (Ankara: Ulus Basımevi, 1936), 3/147. Cuma Karan, *Diyâr-ı Bekir ve Müslümanlarca Fethi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), 175.

²⁶ Bu isimlerin kesinlik arz etmediği ancak günümüze kadar böyle bilindiği ifade edilmektedir. Cuma Karan, *Diyâr-ı Bekir ve Müslümanlarca Fethi*, 151-157.

²⁷ Çiçek, *Diyarbakır'ın Fethi, Tarihi ve Kültürü*, 26.

²⁸ Şevket Beysanoğlu, *Kültürümüzde Diyarbakır* (Ankara: San Matbaası, 1992), 4.

el-Şeyh halifeye isyan edince bölgede 869 yılında Şeyhoğulları beyliği kurulmuş ve 899 yılına kadar burayı yönetmiştir. Sonrasında yine Abbâsî hâkimiyeti söz konusu olmuştur. 930-978 yılları arasında Hamdânîler, 978-984 yıllarında Şii Büveyhoğulları, 984-1085 yılları arasında ise Mervânîlerin bu bölgeye hâkim oldukları aktarılmaktadır.²⁹

Selçukluların öncüleri sayılan Oğuzların Diyarbakır'a gerçekleştirdiği akınların etkisi ile Mervânîler, Selçuklulara bağlılığını bildirmiştir. Dolayısı ile Selçuklu hâkimiyetini tanımış ve bu devletin riayetine girmiştir.³⁰ Selçuklu hükümdarı Sultan Alparslan'ın bu dönemde Diyarbakır'a iki defa geldiği ve burada karargâhını kurduğu kaydedilmiştir.³¹ Mervânî emîrinin Fatımî Devleti ile yaklaşması üzerine Sultan Melikşah'ın kararı ile Diyarbakır 1083 yılında kuşatılmış ve 1085 yılında tamamen Selçuklu yönetimine geçmiştir.³²

Bölgede bu yıllarda birçok Türk beylikleri kurulmuş ve bunlardan İnaloğulları, Diyarbakır'ı ele geçirmiştir ve 1105 yılında Anadolu Selçuklu Devleti'ne itaat edinceye kadar burayı yönetmiş sonra bu beyliğin yerini 1142'de Nisanoğulları almıştır. Bu beyliğin hâkimiyeti de yaklaşık 40 yıl sürmüştür. Eyyûbî Devleti'nin sultanı Selâhaddin Eyyûbî, Diyarbakır'ı 1183 tarihinde fethetmiş ve buranın yönetimini Hısn-keyfâ emîri Artuklu Nurettin Mehmed'e vermiştir. Selâhaddin Eyyûbî'nin böyle yapmasına Nisanoğulları'nın bölgede uyguladığı baskı ve zorbalıktan halkın yılması neden olmuştur. Hısn-keyfâ Artukluları'nın bu bölgede 1183-1232 yılları arasında hüküm sürdüğü, bazen Eyyûbîler'e bazen de Anadolu Selçuklularına itaat ettiği ve neticede 1240 yılında Anadolu Selçuklu idaresine girdiği aktarılmıştır.³³

Moğol İlhanlı Sultanı, el-Cezîre ve Bağdat yolunun açılması maksadı ile bir taarruzda bulunarak Diyarbakır'ı 1245 tarihinde İlhanlı topraklarına katmıştır.

²⁹ Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, 4.

³⁰ Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1983), 36.

³¹ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1980), 169.

³² Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 204-205.

³³ Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, 4.

Moğollar'ın etkisinin azalmaya başlaması ile 1384 yılında bölgeye Mardin Artukluları hâkim olmuşlardır.³⁴

“Diyarbakır 1394'te Timur Devleti'nin hâkimiyetine girmiş ve Timur tarafından Irak ve Suriye seferindeki hizmetlerine karşılık Akkoyunlu beyi Karayülük Osman'a iktâ olarak verilmiştir.”³⁵

Akkoyunlular, Diyarbakır merkezli büyük bir devlet kurmuşlardır. Uzun Hasan sonradan devletin merkezini Tebriz'e taşımıştır. Böylece Diyarbakır merkezden gönderilen valilerce yönetilmeye başlanmıştır.³⁶ Bu dönemde Diyarbakır, Karakoyunlular tarafından birkaç kez kuşatılmaya çalışılsa da başarı elde edilememiş ve şehir Akkoyunlu Devleti hâkimiyeti altında kalmaya devam etmiştir. 1473'e gelindiğinde Uzun Hasan, Fatih Sultan Mehmet'e mağlup olunca devleti zayıflamış ve sonuç olarak 1507 yılında Akkoyunlu Devleti yıkılmıştır. Bu tarihte Sâfевî Devleti hükümdarı Şah İsmâil, Diyarbakır'ı ele geçirmiş ve 1515 yılında Osmanlı Devleti'nin burayı fethetmesine kadar Safevî Devleti'nin valilerince idare edilmiştir.³⁷

Diyarbakır'ın tarih boyunca birçok devlet tarafından fethedilmek ve sahip olunmak istenen bir şehir olduğunu şu ana kadar aktardığımız bilgilerden anlamak hiç de zor değildir. Şehrin daha ilk çağlardan önemli bir merkez olduğu ve önemini asla kaybetmediği görülmektedir. Diyarbakır, Roma ve Bizans hâkimiyetleri altında iken bir eyalet merkezi olmuştur. Bu konum İslâm devletleri döneminde de devam etmiş ve şehir merkezden atanan valiler tarafından yönetilmiştir. Diyarbakır önemli bir merkez olma özelliğini hiçbir dönemde kaybetmemiştir.³⁸

³⁴ Calude Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran (İstanbul: E Yayınları, 1984), 270-271.

³⁵ Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, 5.

³⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1984), 190-195.

³⁷ Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, 5.

³⁸ Konyar, *Diyarbakır Yıllığı*, 3/131-135.

1.4.3. Osmanlı Dönemi'nde Diyarbakır

23 Ağustos 1514'te yapılan Çaldıran Savaşı'nda Yavuz Sultan Selim'in Şah İsmâil'i mağlup etmesi ile Safevîler'in yönetim gücü zayıflamış, hükümdarın yönlendirmesi ile halk Safevîler'e karşı ayaklandırılmış, Diyarbakır ve çevresindeki bölgelerde yönetime karşı isyanların çıkmasına sebep olmuştur.³⁹ Bölgedeki isyanlar Safevî Devleti'ni zayıflatmış ve sonuç olarak Osmanlı Devleti'ne itaat etmeye zorlamıştır. Diyarbakır efradı ayaklanmış, Safevî kuvvetlerini sur dışına çıkarmış ve Osmanlı'dan yardım istemiştir.⁴⁰ Osmanlı Devleti'nin şehri kuşatmış olan Safevî kuvvetlerini mağlup ederek 1515 yılının Eylül ayında şehre girmesi halkı sevindirmiştir. 4 Kasım 1515'te Bıyıklı Mehmet Paşa'nın Diyarbakır Beylerbeyiliği'ne getirilmesi ile Diyarbakır Eyalet olmuştur. Bu bölgede ele geçirilen topraklar Diyarbakır eyaletine bağlanmıştır.⁴¹ Bu tarihten itibaren Diyarbakır Osmanlı'nın önemli bir eyalet merkezi olmuş, sahip olduğu bu konum devletin yıkılmasına kadar devam etmiştir.

Diyarbakır'ın İran sınırına yakın olması buraya ayrı bir hususiyet kazandırmış ve Osmanlı Devleti'nin İran ile mücadelesinde burayı merkez üssü olarak kullandığı kaydedilmiştir.⁴² Kanûnî Sultan Süleyman, İran seferi dönüşünde merkez üssü Diyarbakır'a gelmiş ve yirmi gün kadar burada kalmıştır. Hamravat suyunun Diyarbakır'a getirilmesini emretmiş ve bir darphane yaptırarak Diyarbakır'da para dahi bastırmıştır.⁴³ Kanûnî'nin Diyarbakır'a dört kez geldiği ve burada günlerce kaldığı aktartılmaktadır.⁴⁴

17. yüzyıla gelindiğinde IV. Murad'ın sefere çıktığında Diyarbakır'dan geçince mutlaka burada dinlendiği, burayı çok sevdiği ve günlerce kaldığı

³⁹ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat: Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1979), 82-83.

⁴⁰ Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, 7.

⁴¹ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 4/21-22; Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, 7-8.

⁴² Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat: Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, 197-215; Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, 8.

⁴³ Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, 8.

⁴⁴ Göldoğan, *Diyarbakır Tarihi*, 87-88.

kaynaklarda geçmektedir. Özellikle Diyarbakırlı mûsikîşinaslardan Ahû Baba ve Hacı Eftâl Efendi'den ciddi anlamda etkilendiği kaydedilmiştir.⁴⁵

Diyarbakır, Osmanlı Devleti yönetiminde iken idarî, askerî ve kültürel bir merkez olmak ile birlikte ekonomik açıdan da önemli bir yere sahip olmuştur. Şehirdeki önemli tesislerin varlıklarını 19. yüzyıla kadar sürdürdükleri kaynaklarda geçmektedir.⁴⁶

Osmanlı Devleti yönetiminde iken dini ve etnik kökeni ne olursa olsun Diyarbakır'da insanların hep huzur içinde yaşadıkları söylenmiştir. Müslüman veya Gayrimüslim halkın etnik köken olarak Türkler, Kürtler, Araplar, Ermeniler, Keldânîler ve Süryânîler'den, Gayrimüslimlerin ise Yahudilik ve Hristiyanlık'ın çeşitli mezheplerine mensup insanlardan oluştuğu, 19. yüzyıla gelindiğinde ise Müslümanların ve Gayrimüslimlerin oluşturduğu toplam nüfusun beşte birinin Gayrimüslimler olduğu kaynaklarda geçmektedir. Günümüze kadar şehirde yaşayan halkın ticaret, zanaat ve çiftçilik ile uğraştığı ifade edilmektedir.⁴⁷

Gerek Osmanlı öncesinde hâkimiyet kurmuş devletler gerekse de Osmanlı Devleti, Diyarbakır'da kervansaray, han, bedesten, medrese, camii, tekke, zaviye, kilise, manastır, su yolları, hamam, çeşme, köprü vb. gibi birçok mimari eser inşa etmiştir.⁴⁸

⁴⁵ Vedat Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü* (Ankara: Kripto Kitaplar, 2011), 13-14.

⁴⁶ Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, 10.

⁴⁷ Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, 261.

⁴⁸ Bu güzide eserler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Şevket Beysanoğlu, *Kültürümüzde Diyarbakır* (Ankara: San Matbaası, 1992); Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*; Şevket Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitabeleriyle Diyarbakır* (Ankara: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, 1996); Çiçek, *Diyarbakır'ın Fethi, Tarihi ve Kültürü*; Güldoğan, *Diyarbakır Tarihi*; Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*; Necdet Adabağ vd., *Tüm Yönleriyle Diyarbakır 2. Sempozyumu* (Ankara: Efil Yayınevi, 2011).

İKİNCİ BÖLÜM

DİYARBAKIR'DA MÛSİKÎ KÜLTÜRÜ

2.1. DİYARBAKIR'IN MÛSİKÎ TARİHİ

Tarihten günümüze kadar birçok uygarlıktan izler ve eserler bulabildiğimiz Diyarbakır'da, mûsikî kültürünün gelişmesi, yayılması ve günümüze gelmesi yine bu uygarlıkların katkıları ile olmuştur. Diyarbakır'da Artuklular döneminde yaygınlaşan mûsikî kültürü, Akkoyunlular döneminde büyük gelişmeler göstererek zenginleşmiş ve Osmanlı Devleti döneminde ise zirveye tırmanmıştır. Şehirde bir yandan Klasik Mûsikî yüzyıllarca hiç eskimeden kimliğini korurken öte yandan halk türküleri de nesilden nesile ulaşmıştır.⁴⁹

Artuklular döneminde Diyarbakır'da yaşamış olan, sarayda “*reisu'l-a'mâl*” (başmühendis) olarak 32 yıl (1174-1206) boyunca hizmet eden, günümüzde mekanik ilminin öncüsü olarak kabul edilen, dünya bilim tarihine damgasını vurmuş ilim ve bilim adamı el-Cezerî (1136-1206), birçok alanda otomatlar yapmış olduğu gibi mûsikî alanında da bazı otomatlar tasarlamıştır. El-Cezerî'nin mûsikî alanındaki müzisyenli su saati düzenekleri ve sürekli flüt sesi çıkaran terazili düzenek tasarımları kendi döneminde yaptığı icatlar ve tasarımlardan bazılarıdır.⁵⁰

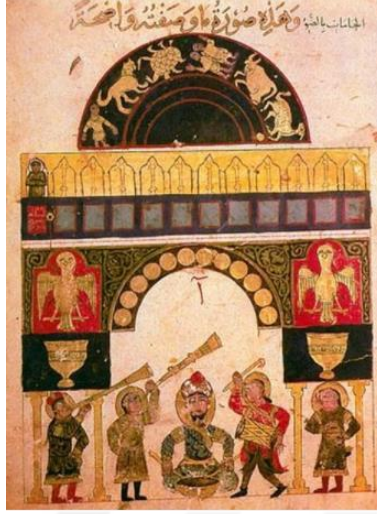
El-Cezerî'nin tasarladığı müzisyenli su saatlerinden birinin düzeneğinin şöyle çalıştığı anlatılmaktadır: “Yukarısında zodyak işaretleri, altında on iki hücreli bölme; ilkinde görülen figür her saat başı bir yandaki bölmeye geçiyor. Onun altındaki metal toplar, şahinlerin gagasından pirinç kâselerin içine düşürülürken müzik sesi çıkıyor; en altta ise beş müzisyenli orkestra müzik yapıyor.”⁵¹

⁴⁹ Mermutlu, “Diyarbakır'da Hoş Bir Sadâ Tasavvuf Mûsikîsi”, 39-41; Mehmet Ali Abakay, *Diyarbakır Folklorundan Kesitler Celal Güzelses Diyarbakır Halk Mûsikîsi Üzerine İnceleme* (Diyarbakır: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür Sanat Yayınları, 1995), 291.

⁵⁰ Kenan Haspolat, “Tarihten Günümüze Diyarbakır ve Kırsalında Mûsikî Aletleri, Mûsikî ve Eğlenceler”, *Diyarbakır Sosyokültürel Tarihi 1*, ed. Kenan Haspolat (İstanbul: Uzman Matbaacılık, 2013), 90-92.

⁵¹ Zeki Tez, *Bilim ve Teknikte Ortaçağ Müslümanları* (Ankara: Nobel Yayınları, 2001), 246; Pınar Ülgen, “El-Cezerî ve Tasarladığı Su Saatleri”, *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi* 5/2

Şekil 1: El-Cezerî'nin Müzisyenli Su Saati



Kaynak: (Sanatın Yolculuğu, 5 Mart 2022)

El-Cezerî'nin 12-13. yüzyıllar arasında özellikle mekanik ve otomat konusunda çok sayıda çalışmalar yaptığı bilinmektedir. Ancak mûsikî alanında böyle tasarımlar yapmış olması, el-Cezerî'nin yaşamış olduğu Diyarbakır'da mûsikînin o dönemde de önemli bir yer teşkil ettiğini ve bu durumun birçok alanda buluşlar yapan bir bilim adamının bu alana yönelip çalışmalar ve tasarımlar yapmasına zemin hazırladığı sonucunu çıkarabiliriz.

Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın mûsikîye çok önem veren bir mûsikîşinas olduğu, sefere çıktığında beraberinde götürdüğü 98 kişiden müteşekkil bir saz heyetinin bulunduğu, Akkoyunlular'ın başkenti konumunda bulunan Diyarbakır'daki sarayda haftanın belirli günlerinde mûsikî fasıllarının yapıldığı ve bu fasıl gecelerinin, dönemin mûsikîşinas, şair ve ediplerinin katılması ile bazen sabahlara kadar devam ettiği ifade edilmektedir.⁵²

Bu yönü ile özü şarkı, türkû, uzun hava, maya, gazel, hoyrat ve oyun havalarından müteşekkil olan Diyarbakır Mûsikîsi'nin temelini "Saray Mûsikîsi"

(2008), 120; Haspolat, "Tarihten Günümüze Diyarbakır ve Kırsalında Mûsikî Aletleri, Mûsikî ve Eğlenceler", 91.

⁵² Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, 225; Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 13; Vedat Güldoğan, "Türk Sanat Mûsikîsine Hizmet Eden Diyarbakırlı Bestekârlar, Güftekarlar ve Kullanılan Makamlar İle Eşlik Çalgılar", *Diyarbakır Sosyokültürel Tarihi I Siyasi ve Kültür Tarihi*, ed. Kenan Haspolat (İstanbul: Uzman Matbaacılık, 2013), 63; Kenan Haspolat, "Mûsikî Kenti Diyarbakır", *Diyarbakır Sosyokültürel Tarihi I*, ed. Kenan Haspolat (İstanbul: Uzman Matbaacılık, 2013), 117.

olduğu ve geçmişte icraların klasik sazlar eşliğinde gerçekleştirildiği ifade edilmektedir. Türkülerde bile bu klasik havanın tesiri görülebilmektedir.⁵³

Evliya Çelebi, *Seyahatname*'sinde Diyarbakır halkının mûsikî ile ne derece ilgili olduğunu şu ifadeleri ile gözler önüne sermektedir:

“... Her külbende hânende vü sâzende vü kaşmerân [u] mutrıbân [u] meddâhân ve avvâd u Çârtâyî ve Şeştârî vü Berbûtî ve Kânûnî vü Çengî ve Rebâbî vü Mûsikârî ve Tanbûrî ü Santûrî ve Nefîrî vü Belebânî ve Neyzen ü Dehenkzen; hulâsa-ı kelâm cemî'î sâzendegân u Mizmeregân, cümlesi tâ vakt-ı Şâfi'îye dek fasl-ı Baykara edüp ba'dehû mü'ezzinân-ı müselmân asvât-ı hazînleriyle Temcîd ü temhîdler tilâvet edüp cümle ehl-i tarîk u âşıkân-ı sâdıkân Fisagores-i Tevhîdî tevhîdi ederler, zîrâ ahâlî-i Diyârbekir cümle tarîk-ı Hâcegândan ve tarîk-ı Gülşenî'den olmak ile zevk ü şevk-i tevhîd vecdinden dahi hâlî değillerdir.”⁵⁴

Evliya Çelebi'nin sözlerinden, Diyarbakır halkının mûsikîye gayet âşina olduğu, çok sayıda sâzende ve hânendenin bir araya gelerek mûsikî icra ettikleri, bu mûsikî fasıllarının sabahlara dek sürdüğü, sonrasında ise müezzinlerin hüznü sesleri ile Temcîdler okuyarak Hz. Allah'ı övdüğü ve tesbih ettiği, Diyarbakır'da Nakşibendîyye ve Gülşenîyye tarikatlarına mensup bulunan çok sayıda insanın bu mûsikîye dâhil olup tevhîd ettiği anlaşılmaktadır.

Evliya Çelebi, Diyarbakırlı esnaf ve sanatkârların işlerini icra ederken dahi mûsikî ile uğraştıklarını ifade ettiği şu sözleri ile Diyarbakır'da kökleşmiş mûsikî kültürüne dair önemli ipuçları sunmaktadır:

“Cemî'î âhengerân-ı Ermenîleri çekiç çalup körüklerin çekerken cümle nağamât-ı mûsikî ederek hoş-âvâz ile kâr u nakş zecel ü tasnîfâtlar okuyarak amel edüp Kâr okuyup kâr ederler. Ve huddâmları çekiç çalarken yigirmi dörd gûne usûl ile "tırtaka tırtâk tırtırtâk", diyerek "Çifte Düyek" usûlünde çekiç ururlar ve körük çekerken kezâlik Usûl-ı Sofyâne ile çekerler. Husûsan hallâcları pembeye tokmak urdukda kemânınun kirişi sadâsı Makâm-ı Segâhda, kimi Dügâh [u] Yekgâhda istimâ' olunup Usûlü Yay Çemberidir yâhûd sakîl usûlüdür kim: "tırtaka tırtakataka"

⁵³ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, 225; Gündoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 14.

⁵⁴ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 4/39.

"tirtaka tirtirtâk" "tirtâk tâk" "tirtaka tirtirtak" "tirtâk tirtirtâk", deyü Usûl-i Sakîl ile hallâcları tokmak ururlar. Ve kazgancıları kezâlik sindânları üzre la'lgûn bakıra on kişi: "tân tâne tân tâne", deyü sofyâne usûl ile çekiç urduklarında Hüseyinî sadâsın istimâ' eden ve usûlleri revîş gören erbâb-ı ma'ârif vâlih ü hayrân olur. Tâ bu mertebe ehl-i sanâyi'î her cihetde üstâd-ı kâmillerdir."⁵⁵

Diyarbakır, Osmanlı devleti yönetimi altında iken her zaman önemli bir eyalet olma özelliğini korumuştur. "Osmanlının başkenti İstanbul'dan uzak bir yerde bulunması ve Mezopotamya'nın bölgesel kültür merkezi konumunda olması sebebiyle İstanbul gibi bir idare merkezi olmuştur."⁵⁶

"Diyarbakır bu kültür ocağı oluşunu, her ne kadar ehemmiyetini kaybetmiş olsa da İpekyolu üzerinde bulunan bir şehir olmasına, vakti ile Artuklular'ın yönetim merkezi olarak kullanılmasına, aynı bölgede hüküm sürmüş diğer pek çok devletin ise başlıca merkezlerinden biri olmasına borçludur."⁵⁷

Osmanlı Devleti hâkimiyetinde özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda Diyarbakır, mûsikî tarihi açısından en parlak dönemini yaşamıştır. Yaşadığı döneme damgasını vuran ve sonra gelen kuşaklara yaktığı mûsikî meşalesi ile yol gösteren Seyyid Nûh gibi Klasik Türk Mûsikîsi'ne şaheserler bırakmış bestekârlar ve mûsikîşinaslar yetişmiştir. Bu mûsikîşinaslar Verdî Ahmed Çelebi, Çemenzâde Mehmed Çelebi, Çuvaldızâde İsmâil Çelebi, Mahmud Çelebi, Şehlâ Mustafa Çelebi, Şeyhzâde Ahmed Efendi ve Yahya Çelebi'dir. Bu bestekârlar Osmanlı padişahlarından Sultan IV. Mehmed (1648-1688) ve Sultan III. Ahmed (1703-1730) dönemlerinde meşhur olmuşlardır.⁵⁸

Bu Diyarbakırlı bestekâr ve mûsikîşinasların hepsi Diyarbakır'da doğmuş ve hayatlarına burada devam etmişlerdir.⁵⁹ Bahsi geçen "Diyarbakırlı bestekârların

⁵⁵ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 4/29.

⁵⁶ Akpınar, "Osmanlı Döneminde Diyarbakır'da Mûsikî Kültürü ve Mûsikîşinaslar", 1914-1926.

⁵⁷ Harun Korkmaz, *Mûsikî'nin Diyârbekri*, 10.

⁵⁸ Esad Efendi, *Atrabu'l-Âsâr* (Türkçe Yazmalar, 6204), 1a-38b; Ali Emîrî, *Mir'atu'l-Fevâ'id fi Terâcimi Meşâhîri Âmid* (İstanbul: Millet Yazma Eser Kütüphanesi, AE Tarih, 750), 2/206b-208b; Akpınar, "Osmanlı Döneminde Diyarbakır'da Mûsikî Kültürü ve Mûsikîşinaslar", 1914-1926.

⁵⁹ Esad Efendi, *Atrabu'l-Âsâr* (Türkçe Yazmalar, 6204), 1a-38b; Korkmaz, *Mûsikî'nin Diyârbekri*, 10.

hemen hemen tamamının müzikten kazanç sağlamayan, birbirinden farklı meslek gruplarına ait kimseler olduğunu vurgulamakta fayda vardır.”⁶⁰

Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi, 17-18. yüzyıllar arasında yaşamış olan 98 kadar bestekâr ve mûsikîşinasın biyografilerini ihtiva eden *Atrabu'l-Âsâr fî Tezkireti Urefâi'l-Edvâr* isimli eserinde Diyarbakırlı 8 kadar bestekâr, hânende ve mûsikîşinastan bahsetmektedir. Bu bestekârlar ile ilgili detaylı bilgi tezimizin “Diyarbakırlı Mûsikîşinaslar ve Diyarbakır Mûsikîsi’ne Katkı Sağlayanlar” bölümünde bulunmaktadır. Burada özellikle belirtilmesi gereken bir husus vardır ki; Mehmed Esad Efendi’nin *Atrabu'l-Âsâr*’da bahsettiği 98 kişiden 63’ü İstanbullu’dur. İstanbul’dan sonra 8 bestekâr ve mûsikîşinasın Diyarbakırlı olması o dönemde “Küçük İstanbul”⁶¹ olarak isimlendirilen Diyarbakır’ın, Anadolu’daki önemli bir mûsikî merkezi olduğunun göstergesidir.⁶²

Kaynaklar incelendiğinde Diyarbakır’ın özellikle 17. yüzyılın sonlarından itibaren çok sayıda mûsikîşinas yetiştirebilen bir sanat okuluna dönüştüğü anlaşılmaktadır. Bu yüzyıldan sonra mûsikî ilmi ile uğraşan pek çok bestekâr, hânende ve sâzende yetişmiştir. Bu mûsikîşinasların en önemli özelliği sadece Diyarbakır kültürüne ait eserleri icra etmeleri değil bugün Klasik Türk Mûsikîsi olarak adlandırılan mûsikî kültüründe yetişmiş, bu alanda eserler vermiş ve ün yapmış olmalarıdır.⁶³

Bu konuda Harun Korkmaz’ın *Mûsikî’nin Diyarbekri* isimli eserinde yapmış olduğu şu tespiti önemlidir:

“O devrin şartlarında bestelenmesi büyük maharet gerektiren kâr, nakış, savt, murabbâ beste ve semâî gibi beste türlerinde eser veren bu üstatlar, muhakkak ki mûsikî ilminin inceliklerini biliyorlardı. Bu durumun en ilgi çekici tarafı ise bu ilmi

⁶⁰ Esad Efendi, *Atrabu'l-Âsâr* (Türkçe Yazmalar, 6204), 1a-38b; Korkmaz, *Mûsikî’nin Diyârbekri*, 10.

⁶¹ Adnan Oktay, “Nâbî’nin Münşeâtı’nda Şehir ve Diyarbakır” *Uluslararası VIII. Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu*, ed. Atabey Kılıç vd. (Diyarbakır: Diyarbakır Valiliği Kültür Sanat Yayınları, 2014), 348; Akpınar, “Osmanlı Döneminde Diyarbakır’da Mûsikî Kültürü ve Mûsikîşinaslar”, 1915.

⁶² Esad Efendi, *Atrabu'l-Âsâr* (Türkçe Yazmalar, 6204), 1a-38b; Zeynep Sema Yüceışık, *Şeyhülislâm Esad Efendi Atrabu'l-Âsâr Fî Tezkireti Urefâi'l-Edvâr (Giriş - Metin - Tercüme - Terimler - Dil Notları)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1990), 1-271; Cem Behar, *Şeyhülislâm’ın Müziği 18. Yüzyılda Osmanlı/Türk Mûsikîsi ve Şeyhülislâm Es’ad Efendi’nin Atrabu'l-Âsâr’ı* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010), 148; Akpınar, “Osmanlı Döneminde Diyarbakır’da Mûsikî Kültürü ve Mûsikîşinaslar”, 1915-1923.

⁶³ Esad Efendi, *Atrabu'l-Âsâr* (Türkçe Yazmalar, 6204), 1a-38b; Korkmaz, *Mûsikî’nin Diyârbekri*, 9.

Diyarbakır’de öğreniyor oluşlarıydı. Devrin kaynaklarına bakılırsa bu mûsikîşinasların Diyarbakır’de doğmuş ve hayatlarını burada sürdürmüş kişiler olduğu görülüyor. Şu hâlde Diyarbakırlı bestekârlar, Klasik Mûsikî’ye eser vermiş olan Antepli, Halepli, Bağdatlı, Kilisli ve Mardinli bestekârların aksine kendi şehirlerinde müzik yapıyorlardı. İstanbul’a yerleşme ihtiyacı duymamışlardı. Kendi memleketlerinde bu kalburüstü mûsikîyi öğreniyor ve burada icra ettikleri/besteledikleri mûsikî eserlerini dinleyen bir çevreye ulaşabiliyorlardı. Güfteleri ekseriyetle Türkçe, Arapça ve Farsça’nın divân edebiyatı örneklerinden seçilen, makamları son derece çeşitli, fasıl mûsikîsinin en büyük devirli usulleri ile bestelenmiş olan bu eserler, toplumun her tabakasına hitap etmez. En azından belli miktarda âşina olmayan, mûsikîyi ana hatlarıyla tanımayan bir kişi, güftesi ağdalı, bestesi girift, mûsikî cümleleriyle dolu, bazen bestelendiği usulünün bir devri, bir mısrai boyunca süren bu eserleri zevk içinde dinleyebilmesi imkânsız değilse de çok zordur. Dolayısıyla bu mûsikînin Diyarbakır’de alıcı bir kitle bulmakta hiç zorlanmaması da dikkate değerdir.”⁶⁴

Özellikle 17. yüzyılda Diyarbakır’daki mûsikî kültürünün çok eskilere dayanan Arap-Fars mûsikî geleneğinin devamı olduğu ya da bundan ciddi anlamda etkilendiği söylenmektedir.⁶⁵ Diyarbakır’ın bu yönüyle 17. ve 18. yüzyıllarda Arap ve İran mûsikî geleneği etkisi altında kalan ancak İstanbul merkezli Klasik Türk Mûsikîsi ekolüne sahip bir şehir olduğu ifade edilmektedir.⁶⁶

Ayrıca geçmişte tertib edilen birçok güfte mecmuasında “Diyârbekir, Diyarbakırlı, Diyârbekirliler” ifadelerine sıkça rastlanması bu şehrin mûsikî ile alakasına dair bize önemli ipuçları vermektedir.⁶⁷

Urfalı meşhur şair ve mûsikîşinas Yusuf Nâbî’nin, Diyarbakır’a zaman zaman gelip burada hem şiir ve mûsikî toplantıları düzenlendiğini hem de öğrencisi olduğu Seyyid Yahyâ-yı Âmidî’den ders aldığını kaynaklarda görmekteyiz.⁶⁸ Yusuf Nâbî Efendi, Diyarbakırlı mûsikîşinas ve bestekârlardan çok etkilenmiştir. Ayrıca

⁶⁴ Korkmaz, *Mûsikî’nin Diyârbekri*, 9.

⁶⁵ Behar, *Şeyhülislâm’ın Müziği*, 149.

⁶⁶ Akpınar, “Osmanlı Döneminde Diyarbakır’da Mûsikî Kültürü ve Mûsikîşinaslar”, 1922; Harun Korkmaz, *Mûsikî’nin Diyârbekri*, 11.

⁶⁷ Korkmaz, *Mûsikî’nin Diyârbekri*, 9-27.

⁶⁸ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu‘arâ-yı Âmid*, haz. İdris Kadioğlu (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018), 169.

şiiirlerinin bu bestekâr ve hânendeler tarafından büyük bir ustalıkla bestelendiğini ve icra edildiğini görünce etkilendiğini ve memnuniyetini dile getirmiştir.⁶⁹

Diyarbakır'da icra edilen eserlerin bestekârlarının sâz şairi değil de aksine yaşadıkları dönemde Klasik Mûsikî alanında yetkin eserler üretmiş usta bestekârlar olduğu görülmektedir.⁷⁰

Ayrıca tarihten yakın döneme kadar Diyarbakır'da Tekke, Halk ve Ermeniler olmak üzere mûsikî ile uğraşan üç zümre olduğu söylenmiştir.⁷¹ Tasavvuf ehli olanlar tekkelerde Dinî Mûsikî formlarını icra etmişlerdir. Dinî Mûsikî eserleri özellikle Kâdirîyye, Nakşibendîyye, Gülşenîyye, Halvetîyye, Mevlevîyye ve Rufâîyye tarikatlarının müntesipleri tarafından gerek şehrin birçok yerinde bulunan tekkelerde gerekse de bulundukları diğer sosyal ortamlarda icra edilmiştir. Bu eserlerin ekserisinin bestekâr ve şairleri Diyarbakırlı, geri kalanlarının ise sair şair ve bestekârlar olduğu görülmektedir. Yunus Emre, Nâbi, Pir Sultan Abdal, Nesimî, Ziya Paşa, İskender Paşazâde Ahmet Paşa, Alaeddin v.s. gibi şairlerin dinî şiiirleri bestelenmiş ve terennüm edilmiştir.⁷²

“Diyarbakır'da mûsikî kültürünün gelişmesinde şiiir, mûsikî ve eğlence meclislerinin yanı sıra, tasavvuf dergâhlarının ve ibadethanelerinin de etkili olduğunu söyleyebiliriz. Diyarbakır Mûsikîsi içinde Klasik Türk Mûsikîsi ve Halk Mûsikîsi öğelerinin dışında, şehre hâkim olan tasavvufî yaşayış biçiminin etkisini, özellikle gazel ve nefeslerde görmek mümkündür. Tekke ve medreselerde yapılan mûsikîli zikir, devrân ve semâ törenleri, okunan ezan, tekbir, Mevlid gibi tasavvufî biçimler de Diyarbakır Mûsikîsi'ne yön vermiştir.”⁷³

Halk günümüze kadar genellikle Dinî Mûsikî eserleri üzerinde durmuş, bestelenen bu eserleri her vesilede veya tertip edilen toplantılarda okumuştur. Dinî Mûsikî eserleri meclislerde bazen Türkçe bazen de Kürtçe olarak icra edilmiştir.⁷⁴

⁶⁹ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, 169.

⁷⁰ Suphi Martağan, *Diyarbakır Türküleri Şevket Beysanoğluna 70. Yaş Armağanı* (Ankara: San Matbaası, 1991), 361.

⁷¹ Abakay, *Diyarbakır Folklorundan Kesitler*, 292.

⁷² Abakay, *Diyarbakır Folklorundan Kesitler*, 292.

⁷³ Mermutlu, “Diyarbakır'da Hoş Bir Sadâ Tasavvuf Mûsikîsi”, 39.

⁷⁴ Mermutlu, “Diyarbakır'da Hoş Bir Sadâ Tasavvuf Mûsikîsi”, 40; Abakay, *Diyarbakır Folklorundan Kesitler*, 292.

Şehirde Lâdinî (dinî olmayan) mûsikî ile özellikle Ermenilerin meşgul olduğu belirtilmiştir. 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet'e kadar mûsikî faaliyeti genellikle düğün ve eğlencelerde özellikle "Çalgıcı" adı ile anılan Ermeniler tarafından icra edilmiştir. Folklor ürünü olan türkû, koşma ve mani türlerinin onların repertuvarında yer aldığı söylenmiştir. Meşrutiyet'ten sonra halkın diğer bölümünde de bu hususta Ermenilere katılanlar olmuştur. Özellikle II. Meşrutiyet'ten sonra Diyarbakır'daki hemen hemen her evde hiç yoksa bir Def veya bir Dümbelek (darbuka) yer almıştır. Halk yaz günlerinde Dicle Nehri kenarında eğlenceler tertiplemiş ve evlerindeki mûsikî aletleri ile türküler icra etmiştir.⁷⁵

Diyarbakır Mûsikîsi'nde icra edilen eserlerde göze çarpan önemli bir husus kadınlarda ve erkeklerde farklı özellikler göstermesidir. Kadınların icra ettikleri türkülerin nağme ve güfteleri ile erkeklerin icra ettikleri türküler arasında bariz bir melodik yapı ve güfte farklılığı söz konusudur.⁷⁶

Kullanılan makamların çokluğu ve okunabilecek türkülerin bolluğu günün saatine göre farklı bir makam, usul ve türkû seçme lüzumunu doğurmuştur. Bilhassa Cami Mûsikîsi'nde icra edilen formlardan Ezan, beş vakitte farklı makamlarla icra edilmiştir.⁷⁷

Diyarbakır'da Lâdinî Mûsikî alanında kullanılan mûsikî aletlerine değinecek olursak; şarkı formunda bestelenen eserlerin, 1908 yılına kadar Klasik Mûsikî enstrümanları kullanılarak özellikle Ud ve Keman daha sonrasında Kanun'un da bu enstrümanlara katılması ile icra edildiği söylenmektedir. Folklor ürünü olan türküler de Ud, Keman ve Kanun ile icra edilmiştir. Ayrıca Kaval ve Santur'un kullanıldığı da kaynaklarda geçmektedir. Sazlara iştirak eden ritim çalgılarının ise Zilli Maşa ve Def'ten ibaret olduğu daha sonra bunlara Darbuka ve diğer çalgıların katıldığı ifade edilmiştir.⁷⁸

Tekkelerde ise özellikle ritim sazları olan Arabana, Kudüm ve Zil kullanılmıştır. Ancak Diyarbakır'da dinî âyinlerini 19. yüzyılın ortalarına kadar devam ettiren Mevlevîler, tekkelerinde Kâdirî, Nakşibendî, Rifâî ve Gülşenî

⁷⁵ Abakay, *Diyarbakır Folklorundan Kesitler*, 293.

⁷⁶ Abakay, *Diyarbakır Folklorundan Kesitler*, 292.

⁷⁷ Abakay, *Diyarbakır Folklorundan Kesitler*, 293.

⁷⁸ Abakay, *Diyarbakır Folklorundan Kesitler*, 293-301.

tekkelerinden farklı olarak Ney, Nekkâre, Sine, Tambur ve Rebap kullanmışlardır. Köylerde gezen dervişlerin yanlarında Arabana taşıdıkları, Dini Mûsikî'yi hem Türkçe hem de Kürtçe olarak icra ettikleri nakledilmiştir.⁷⁹

Diyarbakır'daki mûsikîde son zamanlara kadar saz ve bağlama gibi enstrümanların pek kullanılmadığı söylenmektedir. Başka memleketlerden gelen saz şairleri beraberinde getirdikleri sazları ile mûsikî icra etmişler ancak bu aletlerin yayılmasına katkıda bulunamamışlardır. O dönemde sadece bazı Türkmen köylerinde bağlamaya rastlanıldığı kaydedilenler arasındadır.⁸⁰

18-19. yüzyıllar arasında Diyarbakır'da saz şairlerinin toplandığı bir kahvehanenin yine bir saz şairi olan Hasretî tarafından işletildiği, vefatından sonra şair Ruhsatî, sonrasında da şair Hacı Civân tarafından bu geleneğin devam ettirildiği nakledilmektedir.⁸¹

17. yüzyıldan itibaren Diyarbakır'da mahallîleşme akımı başlamış ve bu durum 18. ve 19. yüzyıllarda artarak devam etmiştir. İnsanlar, içinde yaşadıkları sosyal hayatı, gerek sözleri gerekse de nağmeleri ile sanat içinde ifade etmişlerdir. 17-19. yüzyıllar arasında halk ile aydın kesim arasında ciddi bir kaynaşma başlamış ve böylece farklı kültürler arasında sentezlenmiş birçok sanat eseri ortaya çıkmıştır. Divân şiiri alanında mahir dimağlar olan İskender Paşazâde Ahmet Paşa, Râif, Hâmî ve Şâbân Kâmî Efendi gibi isimler türkü formuna uygun şiirler yazmaya başlamıştır. Bu şairlerin gazel, Kasîde ve şarkılarında mahallî deyimler kullanmaları, sanat anlayışlarında mahallîleşme akımından etkilendiklerini ortaya koymaktadır.⁸²

Diyarbakır'da eskiden haftanın belirli günlerinde evlerde toplanılarak mûsikî âlemlerinin yapıldığı, bu toplantılara dönemin meşhur edip, şair, bestekâr ve hânendelerinin katıldığı bilinmektedir. Vedat Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü* isimli eserinde “Eski Amid’de (Diyarbakır’da) Bir Velîme Gecesi” başlığı altında

⁷⁹ Şevket Beysanoğlu vd., *Diyarbakır Mûsikî Folkloru* (Ankara: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları, 1996), XIV; Abakay, *Diyarbakır Folklorundan Kesitler*, 293.

⁸⁰ Beysanoğlu vd., *Diyarbakır Mûsikî Folkloru*, XIV; Abakay, *Diyarbakır Folklorundan Kesitler*, 293.

⁸¹ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu‘arâ-yı Âmid*, 196-197, 262-263; Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 1/364-365; Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 16.

⁸² Abakay, *Diyarbakır Folklorundan Kesitler*, 294-295.

Diyarbakır’da dönemin mûsikî kültürünün ne derece ileri seviyede olduğunu anlamamıza yardımcı olan bir mûsikî meclisinden bahsetmektedir.⁸³

Evliya Çelebi *Seyahatname*’sinde, Sultan IV. Murad’ın Diyarbakır ağzı ile yazılan şiirleri dinlediğinden bahsetmiştir. Osmanlı saraylarında Diyarbakırlı hânende ve şairlerin teveccüh gördüğü, bazı hânendelerin sarayda “Müezzin Başı” konumuna bile geldiği, bu meşhur bestekârların eserlerinin sarayda icra edilen mûsikî meclislerinde okunduğu kaynaklarda görülmektedir. Bu kaynaklarda Seyyid Nûh, Sabrî, Şâkir, Halîl, Çâkerî, Müezzin Başı İbrâhim gibi Diyarbakırlı bestekâr ve hânendelerden de söz edilmektedir.⁸⁴

Bu devirde yaşayan ve mûsikîde ün yapmış Klasik Türk Mûsikîsi bestekârları büyük çoğunlukla divân şairlerinin şiirlerini bestelemişlerdir. Bunun dışında halkın diğer kesimleri tarafından halk ağzı ile yazılmış şiirleri de bestelemişlerdir. Buna örnek olarak meşhur bestekâr Seyyid Nûh’un Hüseyinî makamındaki Curcuna usulündeki şarkısının güftesinin bir kısmı şöyledir:⁸⁵

Su içemem destiden

Sensin beni mest eden

Âkıbeti hayrola (hayrolsun)

Seni bana dost eden.

Diyarbakır Mûsikîsi hem Halk Mûsikîsi’ni hem de Sanat Mûsikîsi’ni aynı anda işleyebilmiştir.⁸⁶ Sosyal yaşamın tabii sonucu olarak halkın tüm kesimlerinin birlikte olmaları sebebi ile Klasik Mûsikî bestekârları halk türkûleri de bestelemişlerdir.⁸⁷ Bu durumun yaşanması mahallîleşme akımının yayılmasını hızlandırmıştır.

⁸³ Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 99-105; Onur Küçükuncular, *Diyarbakır Müzik Kültürü ve Celal Güzelses’in T.R.T. Repertuarındaki Eserlerine Yönelik Tespitler* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 35-46.

⁸⁴ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 1/92-94; Abakay, *Diyarbakır Folklorundan Kesitler*, 297.

⁸⁵ Abakay, *Diyarbakır Folklorundan Kesitler*, 297.

⁸⁶ Zeki Giray, *Diyarbakır Mûsikî Folkloru* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 24.

⁸⁷ Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 28.

Tarihte Diyarbakır'da icra edilen mûsikî faaliyetlerinde, özellikle de düğünlerde erkekler ve kadınların aynı ortamlarda bulunmadığı, icra ettikleri eserlerin melodilerinde bile farklılıkların söz konusu olduğu, kadınların icra ettikleri eserlerin genellikle melodik ve ritmik açıdan daha hareketli ve oynak, erkeklerin icra ettiklerinin ise ağır şarkılar ve uzun havalar olduğu nakledilmektedir.⁸⁸

Bu konu hakkında Vedat Güldoğan mezkûr eserinde şunları söylemektedir: “Ben Diyarbakır mûsikî folklorunu derleme çalışmalarını yaparken kaynak şahıslara bazı eserleri sorduğumda bunları okumak istemediler. Neden okumak istemiyorsunuz dediğimde bu tip eserlerin kadın sanatçılar tarafından okunduğunu ve erkek sanatçıların, kadın sanatçıların icra ettikleri eserleri okumadıklarını belirttiler. Bu izahattan da anlaşılıyor ki kadın sanatçılarımızın icra ettikleri o güzel eserler erkek sanatçılar tarafından okunmadığı için birçok eserimiz zaman içerisinde unutulmuş kaybolmuştur.”⁸⁹

Diyarbakır'da mûsikî geleneğinin eskiden çok daha zengin bir birikim ve icraya sahip olduğu, günümüzde ise uygulamalar ve genel durum göz önünde bulundurulduğunda bu zengin kültürel mirasın pek yansıtılmadığı gerçeği görülmektedir.

Ahmet Kankal ve Ahmet Cihan *Dünden Bugüne Diyarbakır* isimli eserlerinde, bir zamanlar sanatın ve mûsikînin ana merkezlerinden olan Diyarbakır'da, günümüz insanının bu kültürden ne derece uzak düştüğü ile alakalı ilginç bir tespitte bulunmuşlardır:

“Diyarbakır bir dönem sanat, mûsikî ve daha pek çok şeyin var olduğu bir şehir iken, bugün birçok insanın kendi kültürü içinde turist gibi dolaştığı bir şehre dönüşmüştür.”⁹⁰

⁸⁸ Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 29.

⁸⁹ Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 29.

⁹⁰ Ahmet Kankal vd., *Dünden Bugüne Diyarbakır* (İstanbul: Akademik Kitaplar, 2018), 26.

2.2. DİYARBAKIRLI MÛSİKÎŞİNASLAR VE DİYARBAKIR MÛSİKÎSİ'NE KATKI SAĞLAYANLAR

Diyarbakır'ın engin mûsikî kültüründe yetişen çok sayıda mûsikîşinas, bestekâr, hânende ve sâzende bulunmaktadır. Araştırdığımız kaynaklarda ve yaptığımız görüşmelerde tespit edebildiğimiz Diyarbakır Mûsikîsi'ne katkıda bulunan ve bizatihi bu kültürde etkin rol oynayan mûsikîşinaslar ile ilgili bilgiler alfabetik sıraya göre aşağıda yer almaktadır. Şüphesiz ki ismini bilmediğimiz ve elimizde kendileri ile alakalı mâlûmat bulunmayan daha çok sayıda mûsikîşinas ve Diyarbakır Mûsikîsi'ne katkıda bulunmuş şahsiyet olduğunun da altını çizmemiz gerekir.

2.2.1. Ahmet (Ahmike) Yüksekseks

1868 yılında Diyarbakır'da doğmuş ve burada yaşamıştır. Babası Çoban İbrahim Efendi'dir. Diyarbakır İspahi Pazarı'nda ceket satarak geçimini sağlamıştır.⁹¹

19. yüzyılda Diyarbakır'da önemli bir yere sahip olan ve Ahmed Gülşenî'nin postnişini olduğu dönemde Gülşenî tekkesine giden Ahmike, Gülşenîyye tarikatına intisap eder ve böylece bu tekkede mûsikî ile tanışır.⁹²

“Gülşenî tekkesinde sazlı ve sözlü yapılan zikirlerde genellikle Ney üflenmiş, Def ve Kudüm gibi usul aletleri kullanılmıştır. Ahmike de burada Ney üflemeyi öğrenmiştir. Sesinin güzel olması ile de “Tapuğ” adı verilen bu tarikata bağlı şairlerin âyinler sırasında okudukları makam ve usullü şiirler okuyanların arasına

⁹¹ Vedat Güldoğan, “Diyarbakır Mûsikî Folklorunda Ahmet (Ahmike) Yüksekseks”, *Tüm Yönleriyle Diyarbakır 2. Sempozyumu*, ed. Necdet Adabağ vd. (Ankara: Diyarbakır Tanıtma Kültür ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları, 2011), 212-213.

⁹² Güldoğan, “Ahmet (Ahmike) Yüksekseks”, 212.

girer. Cuma ve Pazar günleri tekkede yapılan toplantılarda Kasîde, Na‘t ve gazeller okur.”⁹³

Diyarbakır’da yaşamış olan Gülşenî tarikatının piri İbrahim Gülşenî’nin oğlu ve ilk halifesi olan Ahmed Hayâlî’nin divânındaki bazı şiirleri Gülşenî dergâhındaki hânendelerden öğrenerek İlâhî formunda okumuştur. Bu eserlerin makamları ve giriş güfteleri şunlardır:⁹⁴

Sabâ makamındaki:

Musaffâ eyle dil levhin bugün nûr-ı tecellâdan

Cemâlin gösterir Allah çü mir’at-ı mücellâdan

Bayati makamındaki:

Gönül sûzân olupdur aşk elinden

Ciğer büryân olupdur aşk elinden

Mâhur makamındaki:

Durman yanalım âteş-i aşka

Şu‘le verelim âteş-i aşka.

Diyarbakır Mûsikîsi’nin makam ve usullerini çok iyi bildiği ve icra ettiği nakledilen Ahmet Yüksekse, bu bilgilerini öğrenmek isteyenlere evinde öğretmiştir. Talebeleri ile birlikte haftada en az iki gün kendi evinde meşk etmişlerdir. Yetiştirdiği talebeleri Gazi Gurbet, Sait Şenses, Hasta Sait, Abdulhaluk Ocak, Kasım Paketçi ve Celâl Güzelses’tir. En çok tanınan talebesi ve Diyarbakır Mûsikîsi denilince akla ilk gelen kişi olan Celâl Güzelses’in sık sık Ahmike’nin evine gidip

⁹³ Akpınar, *Gülşenilikte Mûsikî ve Mûsikîşinaslar*, 99-104; Güldoğan, “Ahmet (Ahmike) Yüksekse”, 212.

⁹⁴ Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi*, 194; Güldoğan, “Ahmet (Ahmike) Yüksekse”, 212-213.

mûsikî öğrendiği, Ahmike'nin Celâl Güzelses'e çok ehemmiyet verdiği, bildiği tüm makam ve usulleri ona öğrettiği nakledilmektedir.⁹⁵

Âşık Veysel (v.1973), Nusiye Baco ve Hasan Cizravi (v.1983) gibi o dönemde birçok memlekette tanınan şahsiyetlerin Diyarbakır'a gelip Ahmike'yi ziyaret ettikleri bilinmektedir.⁹⁶

"1938 yılında Diyarbakır'da Hacettepe Üniversitesi adına yapılan derleme çalışmalarında Diyarbakır'dan 24 eser derlenmiş olup bu derlenen eserlerin birçoğunu Ahmike okumuştur ve o zaman 70 yaşındadır."⁹⁷

1937 yılında demiryolu açılışı için Diyarbakır'a gelen Atatürk'e bir konser tertip edilir. Bu konserde birçok eser okuyan Ahmike'nin özellikle Diyarbakır divânından okuduğu "Bûy-i vahdet almışam bûs-i lebi peymânen, hangi zalim men eder meyden beni meyhânen" isimli eserini çok beğenen Atatürk tarafından kendisine "Yüksekses" soyadı verilmiş olur ve aylık 35 lira maaş bağlanır.⁹⁸

Celâl Güzelses gibi birçok hânendenin yetişmesine vesile olarak Diyarbakır Mûsikîsi'ne çok katkıda bulunan Ahmet Yüksekses, 1966 yılında 98 yaşında vefat etmiştir.⁹⁹

2.2.2. Âhû Baba

Doğum ve vefat tarihi hakkında bilgi bulunmayan "Karaoğlu" adı ile de bilinen Âhû Baba'nın asıl adı Ali'dir. 17. yüzyılda yaşadığı bilinmektedir. Sesinin güzel oluşu ve mûsikî kabiliyeti onu bu ilimle uğraşmaya yöneltmiştir.¹⁰⁰

Döneminin ünlü, kabiliyetli ve insanların etrafında toplanıp kendisinden mûsikî ilmini ve makamlarını öğrendiği mûsikîşinaslardan biri olduğu

⁹⁵ Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 532; Güldoğan, "Ahmet (Ahmike) Yüksekses", 213-214;

⁹⁶ Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 532.

⁹⁷ Güldoğan, "Ahmet (Ahmike) Yüksekses", 216.

⁹⁸ Güldoğan, "Ahmet (Ahmike) Yüksekses", 215-216.

⁹⁹ Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 532; Güldoğan, "Ahmet (Ahmike) Yüksekses", 213-216.

¹⁰⁰ Vasfi Mahir Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi* (Ankara: Buluş Kitabevi, 1955), 326; Sadeddin Nüzhet Ergun, *Bektaşî Şairleri ve Nefesleri* (İstanbul: Maarif Kitaphanesi, 1957), 2/31.

nakledilmektedir.¹⁰¹ Bilhassa mûsikî aletlerini çalmakta mahir olduğu bilinmektedir. Kendi dönemindeki mevcut tarikatları yücelten deyişler bestelemiş, tekke ve zaviyelerde bu besteleri Def eşliğinde icra etmiştir.¹⁰²

Mutasavvıf bir şair olan Âhû Baba, Sultan IV. Murad ve IV. Mehmed'in hânendeleri arasında yer almıştır. Ali Emîrî *Tezkire*'sinde Âhû Baba'dan şu şekilde bahsetmektedir: “İmdâd-ı isti'dâd ve îcâb-ı kâbiliyet-i mâderzâd ile az zamanda gülşen-i edvârın bir bülbül-i nağme-tırâzı oldu. Âhû çeşminin sayd-ı ‘âşıkân-ı zamanı güzêrân olunca ‘Baba Âhû’ şöhretini iktisâb eyledi. Etraf ve hâvâlden gelip kendisinden ta’lîm-i makâmât eylemeğe başladılar.”¹⁰³

Tarihçi Hammer, Âhû Baba ile ilgili olarak “Şarkıyyat mecmuasının sahibi ve şairlerin şeyhi” ifadesini kullanmıştır ve Âhû Baba'nın IV. Mehmed'in hânendelerinden biri olduğunu söylemiştir.¹⁰⁴

Şiirleri tasavvufî temalıdır ve özellikle Alevî-Bektâşî kültürünü yansıtmaktadır. Nefes formunda bestelenmiş bazı şiirleri Anadolu'nun birçok yerinde bilhassa Cem Âyinleri'nde günümüze kadar söylenerek gelmiştir.¹⁰⁵

Sultan IV. Murad'ın Bağdat seferi dönüşünde Diyarbakır'da konaklaması üzerine adına verilen bir ziyafette Diyarbakırlı mûsikîşinaslar tarafından kendisine mûsikî icra edildiği özellikle Âhû Baba ile Hacı Eftâl Efendi'den etkilendiği kaydedilmiştir. Bu iki mûsikîşinas birçok eseri padişahın huzurunda icra etmiş ve onun takdirini kazanmışlardır.¹⁰⁶ Sultan IV. Murad böylece Âhû Baba'yı sarayındaki hânendeleri arasına dâhil etmiştir.¹⁰⁷

¹⁰¹ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid* (İstanbul, 1910), 113.

¹⁰² Nazım Aslan, *17. Yüzyılda Diyarbakır'da Tasavvufî Hayat* (Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 58.

¹⁰³ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, 153.

¹⁰⁴ Aslan, *17. Yüzyılda Diyarbakır'da Tasavvufî Hayat*, 58.

¹⁰⁵ Bülent Akın, “IV. Murad ve IV. Mehmet Hânendeleri Arasında Diyarbakırlı bir Alevî-Bektâşî Âşık: Âhû Baba (Karaoğlu)”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 59 (2011): 290.

¹⁰⁶ Akın, “IV. Murad ve IV. Mehmet Hânendeleri Arasında Diyarbakırlı bir Alevî-Bektâşî Âşık: Âhû Baba (Karaoğlu)”, 282.

¹⁰⁷ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, 153. Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 131.

Bazı mecmualarda Âhû Baba'nın yazmış olduğu Nefes ve İlâhîlerine rastlamak mümkündür.¹⁰⁸

İkrâr verdim dönmem Elest Bezmi'nden,

Verdiğim ikrârı îmandan aldım.

Başka seyrân gördüm çeşmim neminden,

Muhabbeti ben ol seyrândan aldım.

2.2.3. Ali Emîrî

1857 yılında dünyaya gelmiş ve 1924 yılında vefat etmiştir. Diyarbakırlı âlim, şâir, edip ve mutasavvıf mûsikîşinaslardandır. Bilge ve araştırmacı kişiliği yanında ülkemize kazandırdığı entelektüel değerler ile takdire şayan bir kişiliktir. Telif ettiği eserler ile Diyarbakır kültür tarihinde önemli bir yere sahiptir. Diyarbakır'daki kültürel birikimin, özellikle de mûsikî kültürünün ve mûsikîşinasların günümüze kadar ulaştırılmasında Ali Emîrî'nin katkısı ve emeği çok fazladır. *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid* isimli eseri bu konularda önemli bilgiler ihtiva eden en kapsamlı ve muteber kaynak eserlerin başında gelmektedir.¹⁰⁹

2.2.4. Câmi

İsmi Ahmed'dir. 1713 yılında Diyarbakır'da dünyaya gelmiş, burada yaşamış ve 1800 yılında vefat etmiştir. Ali Emîrî, Câmi'nin sesinin güzel ve mûsikî ilminin inceliklerine vâkıf bir mûsikîşinas olduğunu, birçok sanat dalında yetenekli ve toplumsal hizmetler konusunda çok aktif bir insan olduğunu söylemektedir. Emîrî, Câmi'nin ayrıca Ramazan aylarında sabaha kadar minareden inmediğini, Temcîd

¹⁰⁸ Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 131-137; Avni Erdemir, *Anadolu Sahası Mûsikîşinas Dîvân Şairleri* (Ankara: Türk Sanatı ve Eğitim Vakfı Yayınları, 1999), 43-46; Akpınar, "Osmanlı Döneminde Diyarbakır'da Mûsikî Kültürü ve Mûsikîşinaslar", 1918.

¹⁰⁹ Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 2/59-89; Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 36-39.

okuduğunu, kendisine ait olan şiirleri besteleyip bazı meclislerde terennüm ettiğini ve herkesin bunları dinlemekten zevk aldığını da ifade etmektedir.¹¹⁰

Besteleyip söylediği eserlerden birinin iki mısraı şöyledir:¹¹¹

Aşkınla havâlandım bî-lâne miyim bilmem
Derdinle harâb oldum vîrâne miyim bilmem

Câmî'ye ait beğenilen bir gazeli ise şöyledir:¹¹²

Çıkar festen o müşgîn kâkülün yer yer nümâyân et
Dağıt âlâm-ı sevdâyı dil-i 'uşşâkı şâdân et
Döküp zülfün 'izâra ser-te-ser evvel bahâr-âsâ
Fezâ-yı hüsnüni reşk-i çemenzâr u gülîstân et
Girip bu hüsn ile cevâlânge-i 'aşk içre at oynat
Gelen var mı salâ çek her taraf hûbâna meydân et

Kemer-beste olup 'âşıkların karşında durmuşlar
'Înâyet kıl güzellerde efendim sen de bir şân et

Kulundur 'âşıkındır nice yıldır kûy-ı 'âşkında
Terahhum kıl visâlin Câmî'ye bir lahza ihsân et

¹¹⁰ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, 170-171. Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 1/237.

¹¹¹ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, 171.

¹¹² Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, 175.

2.2.5. Cedîdî

Ali Emîrî, kahve-hâne şairlerinden biri olarak zikrettiği Cedîdî'nin sesinin güzel ve saz çalma konusunda çok yetenekli olduğunu ifade etmektedir. 1830 yılında vefat ettiği bilinmektedir.¹¹³

Emîrî ayrıca onun mûsikî kabiliyeti ve insanlar üzerinde bıraktığı etkisi ile alakalı olarak şunları söylemektedir:

“Sazının tellerinin sadâsı kahve-hânenin içini dolaşmağa başladıkça san‘atındaki mahâreti kahve-hâne kûşe-nişînânınca mazhar-ı takdîr olur, Cedîdî'nin ceyb-i sürûru nûkûd-ı şâbâş ile dolardı. Dünyâ denilen karargâh-ı muvakkatta işte bu sûretle imrâr-ı evkât ve te'mîn-i ma'îşet-i hayât eylemekte idi.”¹¹⁴

Bu sözlerden Cedîdî'nin döneminin maharetli sâzendelerinden biri olduğu, hayatını bu şekilde idame ettirdiği ve insanları sanatı ile ciddi anlamda etkilediği anlaşılmaktadır.

Cedîdî'nin beyitlerinden bir kısım şöyledir:¹¹⁵

Yoğimiş çarhın yanında i'tibârı bahtın

Bitmemiş dehrin bağında lâlezârı bahtın

Vâdî-i hayrette ser-gerdân olup da kaldı dil

Ol sebepten kûh-ı sevdâdır güzârı bahtın

Câm-ı 'aşkı nûş edip tâ haşre dek mestânedir

Bâde-i engûr ile gitmez humârı bahtın

Ben Cedîdî kemtere cevri etme gel ey mâh-rû

¹¹³ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, 175-176. Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 1/268.

¹¹⁴ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, 175-176.

¹¹⁵ Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 1/269.

Behre-yâb etmez seni bir inkisârı bahtın

2.2.6. Celal Güzelses

Asıl adı Mehmet Celâlettin olan Celâl Güzelses, 1899 yılında Diyarbakır'da dünyaya gelmiştir. Babası Derviş Halil Efendi, annesi Latife Hanım ve dedesi ise Fevzi Efendi'dir. Celâl Güzelses altı yaşındayken babasını kaybettikten sonra annesi Latife Hanım ve kız kardeşi Adalet Hanım ile yaşar. Daha ilkokul yıllarında iken babasının da mensubu olduğu Rifâî Tekkesi'ne devam eder ve bu tekkede Kur'ân dersi alır. Nihayet dokuz yaşında Hâfız Kur'ân olan Celâl Güzelses camilerde cüz ve Kur'ân okur. Sıbyân mektebini bitirdikten sonra Rüştîye Mektebi'ne devam eder ve 1917'de mezun olur.¹¹⁶

Celâl Güzelses, mûsikî hayatına Şeyh Zeki Efendi Tekkesi'nde başlamış ve orada Tekke Mûsikîsi'ni icra etmeye devam etmiştir.¹¹⁷ Çok kısa sürede Diyarbakır'daki Rifâî Tekkesi'nin baş sâzende ve hânendesi olan Celâl Güzelses, önceleri ritim sazı olan Arabana¹¹⁸ ile birlikte Tekke Mûsikîsi'ni icra eder. Sonrasında "Cümbüş çalmayı da öğrenir ve Diyarbakır'da divân şairlerinin eserlerini besteleyerek okumaya başlar. Tekkedeki dervişler, Celâl Güzelses'in okuduğu İlâhîler ile coşmuş ve onu el üstünde tutmuşlardır."¹¹⁹

Celâl Güzelses'in makam ve usul hocaları Çermikli Mustafa Efendi, Hâfız Melik (Melek) Efendi, Ahmet Yüksekse (Ahmike), Rum Nikola Efendi¹²⁰ ve Süryani Nusiye Baco¹²¹'dur. "Celâl Güzelses bu hocalarından bilhassa Diyarbakır Mûsikîsi'nin makam ve usulleri hakkında ders almış, ayrıca bu hocalarından birçok

¹¹⁶ Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 2/301; Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 253.

¹¹⁷ Korkusuz, *Diyarbakır Kadı, Müftü, Hattat ve Müsikişinasları*, 211.

¹¹⁸ Diyarbakır'da def yerine zaman zaman arabana ismi de kullanılmıştır. Def ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Nebi Bozkurt, "Def", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 9/83-85.

¹¹⁹ Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 253-255.

¹²⁰ Abakay, *Diyarbakır Folklorundan Kesitler*, 120.

¹²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 251.

eseri derlemiştir. Derlediği eserlerin birçoğunu ömrü kifayet etmediği için plaklara okuyamamıştır.”¹²²

“Sesinin güzel olması, makamları bilmesi, usullere riayet etmesi ile bu tekkenin seçkin kişileri arasına girer ve Diyarbakır Ulu Camii’nde müezzinlik yapmaya başlar.”¹²³

Celâl Güzelses ilk müezzinlik görevini 1913-1921 yılları arasında yapmıştır. Sonrasında uzunca bir müddet ara vermiş ve 1956-1958 yılları arasında ise Ulu Camii Başmüezzinliği görevinde bulunmuştur.¹²⁴

Diyarbakır’ın Lice ilçesinde askerlik şubesinde vatani görevini yerine getirerek Diyarbakır’a döndükten sonra “29 Haziran 1924’te Diyarbakır Valiliği Evrak Kalemi’nde Tevzi Memuru olarak memuriyete başlar. Bu arada Nevriye Hanım ile evlenir. 11 Ocak 1925 yılında Kâtiplik’e yükselir ve 1929 yılında Özel İdare Müdürlüğü Evrak Memurluğu’na atanır.”¹²⁵

Celâl Güzelses, memuriyeti esnasında da mûsikî çalışmalarını asla aksatmaz özellikle mensubu olduğu Rifâi Tekkesi’nde yapılan tasavvuf mûsikîsi faaliyetlerini devam ettirir ve günden güne bilgisini artırır.¹²⁶

1934 yılında Soyadı Kanunu çıkınca Güzelses soyadını alan Celâl Güzelses, sosyal ve kültürel faaliyette bulunan Diyarbakır Halkevi’nde mûsikî kolu şefidir. Burada konserler verir ve Diyarbakır Mûsikîsi ile yakından ilgilenmeye başlar. Halkevi’nde gençleri toplar, onlara Diyarbakır kültürünün eserlerini makam ve usulü ile okumayı öğretir.¹²⁷

Celâl Güzelses Tekke Mûsikîsi’ni bırakmamış, halk arasında söylenegelen manileri, türküleri derlemiş, Kürtçe söylenen eserleri de Türkçe’ye uyarlayarak, repertuarını genişletmiştir.¹²⁸

¹²² Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 266.

¹²³ Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 2/301-305; Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 253.

¹²⁴ Abakay, *Diyarbakır Folklorundan Kesitler*, 104; Korkusuz, *Diyarbakır Kadı, Müftü, Hattat ve Mûsikişinasları*, 211.

¹²⁵ Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 2/301; Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 256.

¹²⁶ Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 256.

¹²⁷ Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 2/301-305; Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 258.

¹²⁸ Abakay, *Diyarbakır Folklorundan Kesitler*, 101-132.

“Celâl Güzelses, Ziya Gökalp Lisesi ve Sanat Enstitüsü’ne haftanın iki günü giderek talebelere mûsikîyi öğretirdi. Diyarbakır Mûsikî Cemiyeti’nde haftanın belli günlerinde saz, söz ve nota çalışmaları yapardı.”¹²⁹

Celâl Güzelses, İstanbul’a ilk gidişinde 18 plak birden doldurur. Burada birçok yerden davet alır. İlk konserini İstanbul Katolik Kilisesi’nde verir. Sonraları birçok davet alır ve konserler verir.¹³⁰ “Her yıl Dicle Talebe Yurdu yararına gittiği, Ankara ve İstanbul konserlerinde büyük ilgi görür, canlı radyo programlarına davet edilir.”¹³¹

1950 yılında Diyarbakır Özel idare kaleminden emekli olan Celâl Güzelses bu arada kendisini tamamen mûsikîye verir ve hocalarının yanında bilgisini artırmaya çalışır.¹³² “Başkanı olduğu Diyarbakır Mûsikî Cemiyeti’nde talebelerini yetiştirir ve konserlerle ilgilenir. 1956 yılında daha önceleri müezzinlik yaptığı Ulu Camii’nin baş müezzinliğine müracaat eder. 15.10.1956 tarihinde müracaatı kabul edilerek göreve başlar.”¹³³

Tasavvuf kültürü ile yetişen Celâl Güzelses’in yıllar sonra müezzinliğe dönmek istemesinin ardından “Başmüezzinliğe getirilmesi ile Ulu Camii cemaatinin artması gözden kaçmaz. Onun sesine, makam ve usul bilgisine âşina olanlar, camiye her gün doldurmaktadırlar. Bu görevine vefat edene kadar devam eder.” Müezzinlik görevini yürütürken boş zamanlarında Ulu Camii’nin yanındaki kahvehanede yakınlarıyla sohbet eder, zamanının büyük bir kısmını hocası Ahmet Yükses’in yanında bilgisini artırarak ve kendi evinde geçirirdi. Ayrıca vaktinin bir kısmını da plağa okuyacağı eserlerin düzenlemesini yaparak geçirirdi.¹³⁴

Celâl Güzelses, Diyarbakır ile özdeşleşmiştir ve asla memleketinden ayrılmak istememiştir. Bu durum onun daha az tanınmasına ve gözlerden uzak olmasına neden olmuştur. Memuriyetten ayrıldıktan sonra münzevi bir hayat sürmüştür.

¹²⁹ Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 267.

¹³⁰ İhsan Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar* (Diyarbakır: Diyarbakır Valiliği Kültür Sanat Yayınları, 2014), 224.

¹³¹ Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 2/301; Abakay, *Diyarbakır Folklorundan Kesitler*, 102.

¹³² Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 2/301.

¹³³ Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 275.

¹³⁴ Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 2/301-305; Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 274.

Celâl Güzelses gerek sosyal yaşantısında gerekse de mûsikî anlayışında tasavvufî düşüncesinden ayrı düşmemiştir. Gazinolara çıkmaması, plak dışında sadece konserler ile yetinmesi anlamlıdır. Sahneden mümkün mertebe uzak durmuştur. Türk Sanat Mûsikîsi'nin meşhur simalarından Safiye Ayla'nın, bir yılda memuriyetten kazanacağı parayı sahneye çıkarsa bir gecede kazanabileceğini söylemesi ve iş teklifinde bulunarak İstanbul'da kalmasını kendisine tavsiye etmesi üzerine Celâl Güzelses bu teklifi geri çevirmiştir.¹³⁵

Celâl Güzelses, eserlerini sadece Türkçe okumamış, ayrıca Kürtçe, Arapça ve Farsça da okumuştur. Birçok hususta içinde bulunduğu dönemin şartlarına uygun hareket etme yolunu seçmiş ve bu durum da onu daha temkinli davranmaya yöneltmiştir. Tekke ve Zaviyelerin kapatılması ile Tekke Mûsikîsi'ni uzun bir dönem açıktan icra etmemiştir. İşte Tekke/Tasavvuf Mûsikîsi ile değil de taş plaklarda okuyup kaydettiği günümüze ulaşan eserlerinden dolayı Halk Mûsikîsi ile tanınmasının ana sebeplerinden biri de budur.

Celâl Güzelses tasavvuf ehli birisidir. Mehmet Ali Abakay'ın elinde Celâl Güzelses'in el yazması bir defteri mevcuttur. Bu defterde virdler, gazeller, Na't-ı Şerifler vardır. Mevlid-i Nebî, onun dilinde ilk kez plaklaşmıştır.¹³⁶

Celâl Güzelses, özellikle tasavvufî yönüyle ön plâna çıkarılmayan bir isimdir. Oysa okuduğu eserler dikkatli incelendiğinde gerek söz gerekse icra tavrı olarak tasavvuf kültürü ile yetişmiş ve değerlerine sahip çıkan bir Tekke Mûsikîsi icracısı olduğu anlaşılmaktadır. "*Ben şehidî badeyim dostlar beni yad eyleyin*", "*Visâlinle bu şeb*" ve "*Bûy-i vahdet almışam bûs-i leb-i peymânedan*" eserleri başta olmak üzere birçok seslendirdiği eser, tasavvuf deryasından birer katre gibidir.¹³⁷

Celâl Güzelses hem Türkçe hem de Kürtçe eserleri üstün bir kabiliyetle icra etmiştir. Tekke hayatında tasavvuf eserlerini icra ettiği dönemde kayıt imkânı bulamadığı için maalesef okuduğu tasavvuf eserleri günümüze ulaşamamıştır.

Celâl Güzelses'in okuduğu Kur'ân ve ezanlar kayıtlarda bulunmamaktadır. Zira o günün kayıt şartlarında sadece plaklara okumak söz konusudur. Dinî Mûsikî

¹³⁵ Abakay, *Diyarbakır Folklorundan Kesitler*, 106.

¹³⁶ Abakay, *Diyarbakır Folklorundan Kesitler*, 101-132.

¹³⁷ Abakay, *Diyarbakır Folklorundan Kesitler*, 101-357.

olarak sadece Süleyman Çelebi'nin Mevlidi'nden bir bölümü plağa okuyabilmiştir. Dinî Mûsikî alanında plak dolduramamasının sebeplerinden biri de “Plakların telif hakkını devretmiş olduğu “Sahibinin Sesi” şirketinin sahiplerinin gayr-ı müslim oluşudur” biçiminde de yorumlanmıştır.¹³⁸

Celal Güzelses, Süleyman Çelebi Mevlidi'nden bir kısmı okuduğu plakda, birinci bölümde Mevlidin başlangıcı olan “Hazreti Fahr-i Âlem Muhammed Mustafa râ Salâvât” kısmına Segâh makamı ile başlamıştır. “Allah adın zikre delim evvela” kısmını Sabâ makamında okumuştur. “Allah adın her kim ol evvel ana” cümlesinden “Her işini âsan eder Allah ana” cümlesine kadar Bestenigâr makamı ile okumuştur. “Allah adı olsa her işin önü, hergiz ebter olmaya anın sonu” cümlesini Irâk makamında icra etmiştir. “Allah adın ile olur her iş tamam” cümlesini Bestenigâr makamında okumuştur. Daha sonra icraya tiz oktavda devam etmiş “Bir kez Allah dese şevk ile lisan” cümlesinden “Derd ile gözyaşı ile ah edelim” cümlesine kadar Segâh makamında okumuştur. Mevlidin ikinci kısmını ise Uşşâk ve Sabâ makamları ile icra etmiştir. Uşşâk makamı ile icraya başlamış daha sonra alt oktavda tekrar Uşşâk makamında okumuştur. Plagın son kısmına gelindiğinde ise icrasını Sabâ makamı ile sonlandırmıştır.

Hayri Yoldaş *Taşplaklarda Şark Bülbülü Celâl Güzelses* isimli eserinde Celâl Güzelses ile alakalı olarak şunları söylemektedir:

“Başlı başına mûsikîde bir ekol olan Celâl Güzelses'i sanatı ile anlamak geniş bir çerçeveye yayılır. Şark Bülbülü'nde çok hassas bir ritim kulağı ve aynı zamanda tüm ritmik usullere vakıf olması, makamları işlemedeki ustalığı, yorumundaki duygu ve hassasiyet, mânevîyâtla okuma inceliği (tasavvufî kişiliği, maddi kaygıdan uzak, sanatı sanat için yapması), hançeresindeki olağanüstü işleyiş ve ses genişliği gibi birçok özellik görülür.”¹³⁹

Celâl Güzelses'in sesinin gür ve hazin, ahenginin tasavvufâne olduğu¹⁴⁰, işine bağlı, üstlendiği tüm görevleri yerine getiren, yorulmak bilmeyen, geleneğine bağlı,

¹³⁸ Abakay, *Diyarbakır Folklorundan Kesitler*, 104.

¹³⁹ Hayri Yoldaş, *Taşplaklarda “Şark Bülbülü” Celâl Güzelses* (Diyarbakır: Diyarbakır Valiliği Kültür Sanat Yayınları, 2008), 2.

¹⁴⁰ Abakay, *Diyarbakır Folklorundan Kesitler*, 120.

kişilik sahibi, karakter ve ahlakına her şeyden çok önem veren erdemli bir insan olduğu nakledilmektedir.¹⁴¹

M. Şefik Korkusuz Celâl Güzelses'in okuduğu eserler ve Tekke Mûsikîsi yönü ile ilgili olarak şunları ifade etmektedir:

“Celâl Bey'in icra ettiği mûsikî, Dinî ve Din dışı (Lâdinî) olarak ikiye ayrılır. Bu konuda bilinenler genelde Din dışı olanlardır ve bu eserler, Celâl Bey'in plaklara doldurduğu 120 eser olarak bilinirse de plaklara okunamayanların isim ve sayıları henüz tam olarak bilinmemektedir. Gerek Celâl Bey ve gerek eski Müslüman mûsikîşinasların ekserisinin mûsikîde yetiştiği yer tekke ortamı olduğundan, Dinî Mûsikî bu zevatta temel kaynak olmuştur. Ancak bu mûsikîşinaslar tarafından dindışı mûsikî de icra edilmiştir.”¹⁴²

Anadolu'nun mânevî ve verimli topraklarında yetişmiş çok sayıdaki ender şahsiyetlerden biri olan Celâl Güzelses'in günümüzde değeri tam olarak anlaşılamamış mutasavvıf bir mûsikîşinas olduğunu özellikle kaydetmek ve söylemek gerekir. Hayatı, karakteri ve faaliyetleri incelendiğinde onun kıymeti daha iyi anlaşılacaktır. Celâl Güzelses'i sadece türkü okuyan güzel sesli bir icracı olarak değerlendirmek çok eksik ve yanlış bir yaklaşımdır. İmkânı varken, şöhret ayağına gelmişken, Diyarbakır'dan ayrılmak istemeyişi, mûsikîyi maddi kazanç kapısı olarak görmemesi, İslâmî kimliği ve karakteri, onu farklı bir noktaya taşımıştır. Sesindeki davûdîlik ve nağmelere akıp giden nefesi ile yaşattığı mânevî atmosfer onu çağdaşlarından ve ses sanatçılarından ayırmıştır.

2.2.7. Civân

Kaynaklarda doğum tarihi ile ilgili bilgi bulunmayan ancak 19. yüzyılda yaşayan saz şairi Hacı Civân'ın 1892 yılında vefat ettiği tahmin edilmektedir. Ali Emîrî *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*'de, Hacı Civân ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedir:

¹⁴¹ Abakay, *Diyarbakır Folklorundan Kesitler*, 126.

¹⁴² Korkusuz, *Diyarbakır Kadı, Müftü, Hattat ve Mûsikîşinasları*, 210.

“Hâcî Civân lakabıyla benâm, zamânımız sâz şâ‘irlerindendir. Kahve-hânelerde mu‘ammâ, lügâz tertîb eden ve lisân-ı millî üze söz söyleyen ümmî şu‘arâımızın ser-âmedânındandır. İşte sazıyla, âvâzıyla elhân u elgâzıyla kahve-hâneleri lebrîz-i neşât ve gürûh-ı avâmı müstağrak-ı fahr u inbisâd eden o zât..”¹⁴³

Emîrî’nin sözlerinden bizâtihi görmüş olduğu saz şairi Civân’ın hem sâzende hem de hânende olduğu anlaşılmaktadır. Gerek kendi şiirlerini gerekse de Âşık Ömer, Gevherî gibi şairlerin şiirlerini hazin sesi ile okuduğu da kaydedilenler arasındadır.¹⁴⁴

Civân’ın şu gazeli *Tezkire-i Şu‘arâ-yı Âmid*’de geçmektedir:

Senden özge ey perî gelmez güzeller yâdına

Ben senin hayrânınam lutf et eriş imdadına

Firkatinle künc-i mihnette figân etmekteyim

Başın için gel kulak tut bir nefes feryâdına

Gâ’ibâne kimseye etmek ihânet istemem

Nâ-haleflik hâsılı vergi değil ecdadına

‘Ârif ü kâmillere haddim değil bir söz demek

Haşre dek eyva’llâh etmem câhil-i hüssâdına

Dâd-ı hakla ey Civân ma’nâya oldum âşinâ

Tav’an ettim ser-fürû âteş-zebân üstâdına¹⁴⁵

¹⁴³ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu‘arâ-yı Âmid*, 196-197; Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 1/364-365;

¹⁴⁴ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu‘arâ-yı Âmid*, 197.

¹⁴⁵ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu‘arâ-yı Âmid*, 197-198.

2.2.8. Çemenzâde Mehmet Çelebi

Diyarbakır'da doğmuş ve burada hayatına devam etmiştir. Osmanlı hükümdarı IV. Mehmed zamanında şöhret bulmuştur. Asıl mesleğinin bahçıvanlık olduğu kaydedilmiştir. Mûsikîşinas çağdaşlarından ders almıştır ve bu alanda ilerlemiştir. Sesinin güzel ve acemâne bir üsluba sahip olduğu söylenmektedir.¹⁴⁶

Uzzâl makamında ve Muhammes usulündeki eserinin güftesi şöyledir:

Ey gönül gayrıya meyl eyleme cânan bir olur.

Birinin aşkı derûnunda yeter cân bir olur.¹⁴⁷

2.2.9. Derviş

1526 yılında Diyarbakır'da dünyaya gelmiş ve 1590 yılında burada vefat etmiştir. Ali Emîrî, Derviş Efendi hakkında şunları söylemiştir: “âlim, kâmil, şecî’, şâ’ir, mûsikîşinas idi.”¹⁴⁸ Emîrî’nin sözlerinden Derviş’in Diyarbakırlı mûsikîşinaslardan ve âlimlerden biri olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.10. Diyarbakirli Emîr Çelebi

Ali Emîrî’nin *Mir’âtu’l-Fevâ’id* isimli eserinde Diyarbakır’ın en meşhur mûsikîşinası olarak zikredilen önemli bir bestekâr, hânende ve mûsikîşinastır. Ali Emîrî, Emîr Çelebi’yi Fârâbî ve Pisagor ile mukayese ederek mûsikî ilmindeki bilgi derecesinin yüksek ve makamlara hâkim olduğunu, birçok güfteyi bestelediğini ve latif sesi ile bunları icra ettiğini, herkes tarafından büyük ilgi gördüğünü ve

¹⁴⁶ Esad Efendi, *Atrabu’l-Âsâr* (Türkçe Yazmalar, 6204), 10b; Akpınar, “Osmanlı Döneminde Diyarbakır’da Mûsikî Kültürü ve Mûsikîşinaslar”, 1918.

¹⁴⁷ Esad Efendi, *Atrabu’l-Âsâr* (Türkçe Yazmalar, 6204), 10b; Özışık, *Şeyhülislâm Esat Efendi Atrabu’l-Âsâr*, 30; Behar, *Şeyhülislâm’ın Müziği*, 235.

¹⁴⁸ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu’arâ-yı Âmid*, 381-382.

memleketten birçok kişinin kendisiden usul, makam ve mûsikî ilminin inceliklerini öğrendiğini ifade etmiştir. 1717 yılında vefat etmiştir.¹⁴⁹

Emîr Çelebi'nin, Sâdeddin Nûzhet Ergun'un *Antoloji* eserinde 4 adet İlâhî güftesine yer verdiği hem Dinî hem de Lâdinî Mûsikî alanında besteler yapan döneminin ünlü bestekârlarından biri olduğu bilinmektedir. Güftesi bilinen mutasavvıf şairlere ait bestelediği eserler şunlardır:¹⁵⁰

Allah emrin tutalım (İsfahan İlâhî / Güfte: Yunus Emre)

Mülk-i bekadan gelmişem fâni cihânı neylerem (Nevâ İlâhî / Güfte: Yunus Emre)

Hemişe aşk ile âlemde şeydâ Kâdirîyiz (Sabâ İlâhî / Güfte: Ümnî)

Eser aşkın yeli esrâra karşı (Sabâ İlâhî / Güfte: Abdülehad Nûrî)

2.2.11. Dürçî

Asıl adı Zülfikâr olan Dürçî'nin, 1819 yılında Diyarbakır'da doğduğu ve 1885 yılında burada vefat ettiği düşünülmektedir. Mahlası bazı kaynaklarda "Dercî" olarak da geçmektedir.¹⁵¹ Ali Emîrî, Dürçî'nin saz çaldığından ve Mevlevî olduğuna dair emarelerin bulunduğu söz etmektedir. Dürçî'ye ait olan bir Na't-ı Şerif bulunmaktadır.¹⁵²

2.2.12. Emîn Efendi

Nakşibendî tarikatının şeyhlerinden biri olan Mehmed Emîn Tokadî, Tokat'ta dünyaya gelmiş ve İstanbul'da vefat etmiş olmasına rağmen Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid* eserinde Diyarbakırlı zevat içinde onu da zikretmiştir. Bunun sebebi

¹⁴⁹ Emîrî, *Mir'âtu'l-Fevâ'id Fî Terâcim-i Meşâhîr-i Âmid*, 2/244.

¹⁵⁰ Sadeddin Nûzhet Ergun, *Türk Mûsikîsi Antolojisi* (İstanbul: Vadi Yayınları, 2017), 202-203; Korkmaz, *Mûsikî'nin Diyârbekri*, 27.

¹⁵¹ Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 347-348; Göldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 241.

¹⁵² Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, 380. Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 348.

Emîn Efendi'nin cediti (dedesi) Ömerü'n-nakkaş'ın maskaten (aslı ve doğduğu yer) ve meskenen (yaşadığı yer) Diyarbakırlı olması ve babası Derviş Hasan Efendi'nin maskaten Diyarbakırlı meskenen ise Tokatlı olmasıdır. Ancak *Fatîn Tezkiresi* 'nde ise Emîn Efendi'nin Diyarbakır'da doğduğu sonrasında Tokat'a hicret ettiği ifade edilmektedir.¹⁵³

Emîn Efendi'nin babası Derviş Hasan, intisâb ettiği Diyarbakır'daki Nakşibendî şeyhi Aziz Mahmud Urmevî'nin şehit edilmesi üzerine Tokat'a hicret etmiş ve yaşamına orada devam etmiştir.¹⁵⁴

Ali Emîrî, Emîn Efendi'nin latif bir sese mâlik olduğundan ve mûsikî ilmine vâkıf âlimlerden bu alanda eğitim aldığından bahsetmektedir. Edirne'de mûsikî erbaplarından Hâfız Post, İtrî Çelebî ve Küçük Müezzîn Nâzım Çelebî gibi isimler ile sohbetlerde bulunmuş ve bilgilerinden istifade etmiştir. Mutasavvıf bir mûsikîşinas olan Mehmed Emin Tokadî'nin birçok şiiri bulunmaktadır. Dinî Mûsikî alanında ise Farsça bir Münâcât'ı¹⁵⁵ ve Türkçe bir Na't-ı Şerif'i¹⁵⁶ bulunmaktadır.¹⁵⁷

2.2.13. Hacı Eftâl Efendi

Diyarbakırlı Hacı Eftâl Efendi hakkında kaynaklarda çok az bilgi bulunmaktadır. Bu sebeple doğduğu ve vefat ettiği tarihler bilinmemektedir. Çağdaşlarından dolayı 17. yüzyılda yaşadığı anlaşılmaktadır. Güftesi ve bestesi kendisine ait meşhur “*Yaş Destanı*” eseri olduğu bilinmektedir. Bu eseri Celâl Güzelses gibi Diyarbakırlı mûsikîşinaslar icra etmişlerdir. Hacı Eftâl Efendi, Sultan IV. Murad Diyarbakır'ı ziyaret ettiğinde Yaş Destanı'nı onun huzurunda okumuş, hükümdârın beğenisini ve takdirini kazanmıştır.¹⁵⁸

Hacı Eftâl Efendi'ye ait olan bir eserin güftesi şu şekildedir:

¹⁵³ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, 137-138; Fatîn Davud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, haz. Ömer Çiftçi (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017), 36.

¹⁵⁴ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, 137-138.

¹⁵⁵ Tezimizin Münâcât başlığı altında bulunmaktadır.

¹⁵⁶ Tezimizin Na't bölümünde bulunmaktadır. Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 1/187.

¹⁵⁷ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, 137-152.

¹⁵⁸ Göldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 231.

Uçtu gönlüm huşu pervâz eyledi
Bülbül meskeninde yuva eyledi
Ah ah göçtü ömrüm nidâ eyledi
Göçmeden gönlümün mihmânı sen gel

2.2.14. Hacı Lütî Talay

1932 yılında Diyarbakır'ın Hani ilçesinde dünyaya gelmiştir. 2020 yılında vefat etmiştir. Hani Cami-i Kebir imamı Hacı Mahmut Talay'ın oğludur. Medrese eğitimi Hani, Silvan ve Mardin'de tahsil etmiştir. Diyarbakır İskenderpaşa Camii'nde müezzinlik görevine başlamış, sonrasında Hz. Süleyman Camii, Melik Ahmet Camii ve Ulu Camii'nde de bu görevini ifa etmiştir. Ramazan aylarında teravih namazlarını Hacı Recep Peker ile birlikte Acemaşîrân makamında kıldırılmıştır. Hafif ve tatlı bir sese sahip olduğu, Ramazan aylarında hatimler ve muhtelif meclislerde Mevlidler okuduğu nakledilmektedir.¹⁵⁹

2.2.15. Hadîdî

Asıl mesleği demircilik olduğu için Hadîdî mahlasını kullanmıştır. Hadîdî'nin makamları bilen ve eserleri maharetle icra edebilen güzel sesli bir mûsikîşinas olduğu nakledilmektedir. Ümmî olduğu halde dili iyi kullanan bir şairdir. Doğum tarihi ile ilgili bir mâlûmatımız bulunmayan Hadîdî'nin 1815 yılında vefat ettiği bilinmektedir.¹⁶⁰

Ali Emîrî, Hadîdî ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

“Sadâsı latif ve makâmâta âşînâ olduğundan şâkirdânına ta‘lîm-i nagamât eyleyerek çekiçleri örs üzerindeki âteşîn demirlere intizâm üzre urdurur; ‘Saht-diller

¹⁵⁹ Mermutlu, *Diyarbakır'da Bir Kâdirî Şeyhi Seyyid Münir Baba Hayatı, Halifeleri ve Cemaati*, 111; Mermutlu, “Diyarbakir İcrasında Mevlid ve Mevlidhanlar“, 28.

¹⁶⁰ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu‘arâ-yı Âmid*, 259-260.

kahr ile her hizmete mu‘tâd olur, Âheni eşkâl-i gûn-â-gûna korlar nâr ile’ beyti gibi makâma münâsib güzel şiirler ve şarkılar okuttururdu.”¹⁶¹

Emîrî’nin sözlerinden Hadîdî’nin, mûsikîyi öğrencilerine mesleğini icra ederken bile öğrettiği, mûsikîye, makamlara âşina olduğu anlaşılmaktadır. Hadîdî’ye ait olan bir gazelin sözleri şu şekildedir:

Aşka düştü gönlümüz gam nârı kâr eyler mi hîç

Düşmeyenler âteşe neşr-i şerâr eyler mi hîç

Çarh-ı gîtî dâ’imâ ‘aksine devr etmektedir

Bî-meşakkat ehl-i ‘aşkı bahtiyâr eyler mi hîç

Cân ü dilden böyle bir meh-pâre dilber sevmeyen

Hâkpâyı üstüne cânın nisâr eyler mi hîç

Nâle-i bülbül hevâdır söyleyen bî-hûş imiş

Derde meftûn olmasa gülşende zâr eyler mi hîç

Sanma bu ednâ Hadîdî ‘aşkı pinhân eylemez

Şem‘veş yansa derûnı âşikâr eyler mi hîç¹⁶²

2.2.16. Hafız Ahmet Bayram

Doğum tarihi bilinmemektedir. 2011 yılında vefat etmiştir. Aslen Tillolu’dur. İskender Paşa Camii’nde ve Diyarbakır Ulu Camii’nde imamlık yapmıştır. Ramazan

¹⁶¹ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu‘arâ-yı Âmid*, 259.

¹⁶² Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu‘arâ-yı Âmid*, 260. Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 1/249.

aylarında Ragıbiye Camii'nde hatimle teravih namazı kıldırıştır. Ankara'da Arap ve Fars Dili Edebiyatı okumuş ve vefat edene kadar Ankara Vaizliği görevinde bulunmuştur.¹⁶³

2.2.17. Hafız Celâl Sevimli

Doğum tarihi bilinmeyen Hafız Celal Sevimli, 5 Ekim 1988 yılında vefat etmiştir. Dönemin önde gelen Mevlidhanlarındandır. Gözleri görmeyen Hafız Celal'in sesinin ve Mevlid icrasının çok güzel olduğu söylenmektedir. Diyarbakır Ulu Camii'nde müezzinlik, Lala Bey Camii'nde ve Hacı Arif Yenice Mescidi'nde otuz yıl boyunca Kur'ân-ı Kerim hocalığı yaptığı ve Diyarbakır Halk Mûsikî Cemiyeti mensuplarından olduğu nakledilmektedir.¹⁶⁴

2.2.18. Hafız Hikmet Timur

1918 yılında Diyarbakır'ın Hani ilçesinde dünyaya gelmiş ve 1990 yılında vefat etmiştir. Seyyid Şeyh Hasan Zirkî neslinden Atak (Lice) Beyi Ahmet Bey'in soyundandır. Diyarbakır'ın meşhur hafızlarından ve Mevlidhanlarındandır. Lice ve Hani'de fahri müezzinlik yaptıktan sonra Diyarbakır'da Nebi Camii'nde yirmi yıl boyunca müezzinlik görevinde bulunmuştur.¹⁶⁵

2.2.19. Hafız Melek Efendi

Diyarbakır'da yetişen 20. yüzyılda yaşayan makam ve mûsikî bilginlerinin önde gelenlerindendir. Doğum ve vefat tarihi ile ilgili herhangi bir bilgiye

¹⁶³ Mermutlu, "Diyarbakır İcrasında Mevlid ve Mevlidhanlar", 28.

¹⁶⁴ Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 416; Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 305; M. Sait Mermutlu, "Diyarbakır İcrasında Mevlid ve Mevlidhanlar", *Diyarbakır Kültür ve Medeniyet Dergisi* 3 (2021), 26.

¹⁶⁵ Mermutlu, "Diyarbakır İcrasında Mevlid ve Mevlidhanlar", 28.

ulaşılamamıştır. Sesinin çok ince olmasından dolayı kendisine “Sivrisinek” lakabı verilmiştir.¹⁶⁶ İstanbul’daki Sultan Ahmet Camii’nde müezzinlik yapmıştır. Türk Mûsikîsi’nin önemli bestekârlarından Hafız Sadettin Kaynak’ın da makam, usul hocalığını yaptığı, ona Dinî Mûsikî eserlerini ve İlâhîleri öğrettiği nakledilmektedir.¹⁶⁷

Diyarbakır’da yetişen makam ve usul ustalarının önde gelen isimlerinden olan Hafız Melek Efendi, İstanbul’da görevini tamamladıktan sonra Diyarbakır’a döner ve burada Ulu Camii müezzinliği görevinde bulunur. Bu sıralarda eski öğrencisi Sadettin Kaynak, Diyarbakır’da İhtiyat Zabiti olarak askerlik görevini yapmaktadır ve hocası ile tekrar karşılaştığına sevinmektedir. Sadettin Kaynak, hocası Hafız Melek Efendi’den Diyarbakır’a has halk mûsikîsi eserlerini, makam ve usullerini de öğrenir.¹⁶⁸

2.2.20. Hafız Mustafa Efendi

Sesinin çok güzel olduğu, mûsikî makam ve usullerini iyi bildiği rivayet edilen Çermikli Hafız Mustafa Efendi, Cami-i Kebîr’in imamı idi. Vedat Güldoğan, 1998 yılında Çermik’te derleme çalışmaları yaparken Hafız Fetullah Erkan Hoca’dan, Hafız Mustafa Efendi’nin Celâl Güzelses’e hocalık yaptığını öğrendiğini söylemiştir.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 227; Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 27.

¹⁶⁷ Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 227; Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 249.

¹⁶⁸ İlknur Özer, “Sadettin Kaynak”, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Müzik Adamı Hâfız Sâdettin Kaynak*, ed. Mehmet Yalçın Yılmaz (İstanbul: Pelikan Basım Matbaa, 2011), 10; Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 248-249.

¹⁶⁹ Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 26.

2.2.21. Hafız Süleyman Mergen

1974 yılında Diyarbakır’da dünyaya gelmiştir. Diyarbakır tarihçisi, gazeteci, yazar ve şair Mevlüt Mergen’in oğludur. Hafız Celal Sevimli’nin talebesidir. Kıraatinin ve hafızlığının kuvvetli olduğu, Mevlid programlarında bunları icra ettiği bilinmektedir. Muhtelif camilerde imamlık ve müezzinlik vazifelerinde bulunmuştur. Çelebi Eser Kur’ân Kursu’nda öğreticilik yapmaktadır.¹⁷⁰

2.2.22. Hafız Tarık Çıkıntaş

1924 yılında Diyarbakır’da doğmuş ve 1979 yılında vefat etmiştir. Hafız Kur’ân ve iyi bir Mevlidhân olduğu, Keman ve Cümbüş çaldığı bilinen Tarık Çıkıntaş’ın, Diyarbakır Mûsikîsi’ne hizmet etmiş, makam ve usullerini bilen ve çok iyi bir müzik kulağına sahip mûsikîşinaslardan olduğu nakledilmektedir.¹⁷¹

Celal Güzelses’ten mûsikî eğitimi almış ve hem Dinî eserleri hem de Lâdinî eserleri ustalıkla icra etmiştir. TRT repertuvarına alınan Diyarbakır eserlerinin bazılarını kaynak kişi olmuştur. Özellikle 1955-1970 yılları arasında Diyarbakır’da mûsikî alanında en önemli isimlerden biri olmuştur.¹⁷²

Dedesı Hacı Niyazi Bey, konağının bir bölümünü Nuru Osmaniye Camii hocası Hafız Hasan Akkuş ve ailesine tahsis ettikten sonra Tarık Çıkıntaş ve Celal Sevimli, üç yıl boyunca Hafız Hasan Akkuş’tan Kur’ân ve Mevlid tilaveti dersleri almış ve hafızlıklarını tamamlamışlardır.¹⁷³

¹⁷⁰ Mermutlu, “Diyarbakır İcrasında Mevlid ve Mevlidhanlar”, 28.

¹⁷¹ Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 128-129; Gülüdoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 303-304; Mermutlu, “Diyarbakır İcrasında Mevlid ve Mevlidhanlar”, 26-27.

¹⁷² Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 128-129.

¹⁷³ Mermutlu, “Diyarbakır İcrasında Mevlid ve Mevlidhanlar”, 26-27.

2.2.23. Halvetî Çâşnî-i Âmidî

Ali Emîrî, *Tezkire*'sinde mûsikîşinas Ahû Baba'yı anlatırken o dönemde yaşayan önemli bazı Diyarbakırlı mûsikîşinaslar arasında “Hânende Halvetî Çâşnî-i Âmidî” isminde bir zatın adını da zikretmiştir.¹⁷⁴ Ancak gerek Emîrî'nin *Tezkire*'sinde gerekse de araştırıp incelediğimiz diğer eserlerde bu zat ile ilgili bir mâlûmata ulaşılamamıştır. Sadece Diyarbakırlı hânendeler arasında isminin geçtiği ile ilgili bilgi bulunmaktadır.

2.2.24. Hızır Acıdemir

1975 yılında Diyarbakır'da doğmuştur. Şehirde tanınan ehl-i tasavvuf mûsikîşinaslardan biridir. Sur ilçesinde Mardin kapı yakınlarında abisi ile birlikte işlettiği bir kasap dükkânı vardır ve bu mahaldeki Sultan Şeyh Musa Ezzuli Dergâhı'nda sohbetlere katılmaktadır. Bu dergâhta belirli günlerde zikirler ve sohbetlerin yapıldığı bilinmektedir. Diyarbakır Tasavvuf Mûsikîsi eserlerini derleme çalışmalarımızda bazı eserlerin bize ulaştırılmasında emeği bulunmaktadır. Güzel sesi ve tavrı ile birçok dergâhta ve mekânda İlâhî, nefes, Kasîde, gazel, Mevlid v.s. gibi formlarda eserler icra etmektedir.¹⁷⁵

2.2.25. Hicâzî

Ali Emîrî, *Tezkire*'sinde Hicâzî ile ilgili şunu söylemiştir: “Mûsikîde Fisagorese-i Sâni ve târîhde bî-müdâni imişler.”¹⁷⁶ Emîrî'nin sözlerinden bu zatın döneminin önemli ve bilgili mûsikî üstadlarından biri olduğu anlaşılmaktadır. Asıl adı Ahmed'dir. Diyarbakırlı mutasavvıf şairlerden ve mûsikîşinaslardan olan

¹⁷⁴ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, 153.

¹⁷⁵ Müslüm Ağaçdelen, *Kişisel Görüşme*, 1 Haziran 2021.

¹⁷⁶ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, 256-259.

Hicâzî'nin çok dokunaklı İlâhîler, murabbalar yazdığı ve bestelediği ifade edilmiştir. 1717 yılında Nahçıvan'a yakın bir sınır boyunda vefat etmiştir.¹⁷⁷

2.2.26. İbrâhim Gülşenî

Gülşenî tarikatının pîridir. Babası Şeyh Muhammed Âmidî ve dedesi el-Hâc İbrâhîm Âmidî de Diyarbakır'da yaşamış, burada vefat etmiş mutasavvıflardandır. Alî Emîrî, İbrâhîm Gülşenî'nin 1422-23 senesinde Diyarbakır'da dünyaya geldiğini, bir dönem Tebriz'e gittiğini ve sonrasında tekrar Diyarbakır'a gelip yedi sene kaldıktan sonra Mısır'a gittiğini, 1534 senesinde orada vefat ettiğini, bu sebeple bazı kaynaklarda Tebrizli veya Mısırlı zannedildiğini nakletmiştir. Asıl mahlası Gülşenî olan büyük mutasavvıf *Divân*'ında kaleme aldığı bazı mısralarında Âmidî (Diyarbakırlı) mahlasını kullanmıştır.¹⁷⁸

Muhyî-i Gülşenî, *Menâkıbnâme* eserinde İbrâhim Gülşenî'ye ait yüz otuz bin civarında beyitten oluşan manzum eserinin ve nesir yazılarının olduğu geçmektedir. Mânevî, Simurnâme, Ankanâme, Divân-ı Türkî, Divân-ı Fârisî, Divân-ı Arabî, Rubaiyyât, Rubaiyyât-ı Fârisî ve Rubaiyyât-ı Türkî isimlerinde eserler kaleme almıştır.¹⁷⁹

İbrâhîm Gülşenî'nin *Divân*'ında birçok yerde geçen mûsikî terimleri mûsikîşinas bir mutasavvıf olduğunu göstermektedir. Ayrıca tarikatının tekkelerinde mûsikîye çok önem verilmesi ve bu sayede çok sayıda hânende, sâzende, bestekârın yetişmesi onun mûsikîye katkısını ortaya koymaktadır.¹⁸⁰

¹⁷⁷ Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 1/164; Haspolat, "Mûsikî Kenti Diyarbakır", 122.

¹⁷⁸ Emîrî, *Mir'atu'l-Fevâid Fî Terâcim-i Meşâhîr-i Âmid*, 2/32, 242; Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 1/55-77; Hüseyin Akpınar, *Gülşenilik'te Mûsikî ve Mûsikîşinaslar* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004), 31-33.

¹⁷⁹ Muhyî-i Gülşenî, *Menâkıb-i İbrahim Gülşenî*, nşr. Tahsin Yazıcı (Ankara: TTK, 1982), 302, 407; Akpınar, *Gülşenilik'te Mûsikî ve Mûsikîşinaslar*, 39.

¹⁸⁰ İbrâhîm Gülşenî, *Türkçe Divan* (Ankara: Millet Kütüphanesi, Manzum Eserler, 379), 3b, 6b, 27b, 44a, 49a, 50b, 52a, 61a, 64a; Akpınar, *Gülşenilikte Mûsikî ve Mûsikîşinaslar*, 99-105.

2.2.27. İsmâil Çelebi

İsmâil Çelebi 1611 (H.1020) yılında Diyarbakır'da doğmuştur. Babası Nakşibendî tarikatı Urmevî kolu şeyhi Aziz Mahmud Urmevî vefat ettikten sonra tekkede postnişin olmuştur. Mutasavvıf bir şair ve mûsikîşinastır. Türkçe ve Farsça şiirleri bulunmaktadır.¹⁸¹ Döneminin ünlü bestekârlarından olan İsmâil Çelebi'nin 1670 yılında vefat ettiği bilinmektedir.¹⁸²

Ali Ufkî'nin *Mecmûa-i Sâz u Söz* isimli güfte mecmuasında;

“Kasdın eğerçi cân u dilin birisinedir,

İkisi de fedâ yoluna birisi nedir”

Güfteli, Hüseyinî makamında ve Hafif usulünde kaydedilen bir bestesi olduğu görülmektedir.¹⁸³ İsmâil Çelebi'nin bu bestesinin haricinde bazı mecmualarda başka bestelerinin olabileceği de söylenmektedir.¹⁸⁴

2.2.28. Lebîb

1695 yılında Diyarbakır'da dünyaya gelen ve 1768 yılında vefat eden Lebîb'in asıl adı Hüseyin Abdulgafûr'dur. Diyarbakır'ın eski müftülerinden ve âlimlerindendir. Diyarbakırlı divân sahibi şairlerdendir. Divânında mûsikî makamları ile ilgili terimlerin olması, Lebîb'in mûsikî ilmine âşina olduğunu göstermektedir. Dinî Mûsikî alanında Mi'râciyye , Münâcât ve Na't formlarında güfteleri

¹⁸¹ Esad Efendi, *Atrabu'l-Âsâr* (Türkçe Yazmalar, 1739), 11a; Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları* (Ankara: San Matbaası, 1996), 1/159; Gündoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 220.

¹⁸² Emîrî, *Mir'atu'l-Fevâ'id*, 2/173b-177b; Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 1/159.

¹⁸³ Esad Efendi, *Atrabu'l-Âsâr* (Türkçe Yazmalar, 1739), 11a; Ali Ufkî, *Mecmûa-i Sâz û Söz*, haz. Şükrü Elçin (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1976), 29.

¹⁸⁴ Hakkı Tekin, *Şeyhülislam Mehmed Es'ad Efendi ve Atrâbü'l-Âsâr fî Tezkiret-i Urefâi'l- Edvâr Adlı Eseri*, 58; Behar, *Şeyhülislâm'ın Müziği*, 234-235; Korkmaz, *Mûsikî'nin Diyârbekri*, 14.

bulunmaktadır. Mûsikî ile alakalı "*Hoş â ra 'na gazel-i nazm-ı ferah-sâz*" isminde bir gazel kaleme almıştır.¹⁸⁵ Bu gazelin sözleri şu şekildedir:

Def gibi seylî-i cevri devre sâbirdir benim
Dürre-i dest-i cefâya tabl-ı hâzırdır benim
Kadd-i hum-geştimle za' fımla enînîm gûş eden
İ'tirâf eyler ki Târ-ı Çengle birdir benim
Ey zebânımdan terennüm-cûy-ı bezm-i üns olan
Titremekde berd-i pîriyle benim dirdir benim
Âteş-i gam dâglarla göz göz etmiş cismimi
Ney gibi sûrâhlardan bezme nâzırdır benim
Çarh-ı nâ-sâz üstühvân-ı sînem etmiş âşikâr
Meclis-i endûha mûsikâr-ı zâhirdir benim
Pâk-tînet mürşid-i pîrin inâbetkârıyım
Nağme-sencî-i Baba Tâhir'de mâhirdir benim
Nakş-ı dîvâr-ı fenâdır mahv olur bir gün Lebîb
Nakş-bendî tekyesinde san müsâfirdir benim¹⁸⁶

2.2.29. Mahmud Barslan

Diyarbakırlı ehl-i tasavvuf mûsikîşinaslardandır. Sesinin güzel ve makamlara âşına olduğu bilinmektedir. Diyarbakır'da "Mala Bube" olarak bilinen ehl-i tasavvuf

¹⁸⁵ Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 1/216; Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 310; Diyarbakırlı Lebîb, *Lebîb Dîvânı*, haz. Orhan Kurtoglu (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017), 5-483.

¹⁸⁶ Lebîb, *Lebîb Dîvânı*, 333-334.

bir aileye mensuptur. Güftesi ve bestesi kendisine ait İlâhîler bulunmaktadır. Bazı eserleri tezimizde notaya alınarak kaydedilmiştir.¹⁸⁷

2.2.30. Mehmet Barslan

1956 yılında Diyarbakır'da dünyaya gelmiştir. “Mala Bube” olarak bilinen ehl-i tasavvuf bir aileye mensuptur. Güftesi ve bestesi kendisine ait İlâhîler bulunmaktadır. İlâhîlerinin güftelerinin yer aldığı *Aşkın Yolu (İlahiler)* ve *Kâbe Özlemi (İlahiler)* isimlerinde iki kitabı mevcuttur.¹⁸⁸ Bazı eserleri tezimizde notaya alınarak kaydedilmiştir. “*Sin Seydoş Tasavvuf Derneği*” çatısı altında insanlara hizmet etmektedir. Bu dergâhta bazı günlerde tertip edilen toplantılarda İlâhîler, Kasîdeler vb. gibi dinî formlarda eserler icra edilmektedir.¹⁸⁹

2.2.31. M. Sait Mermutlu

24 Nisan 1960 yılında Diyarbakır'da dünyaya gelen tasavvuf ehli mûsikîşinas, aynı zamanda Neyzen, çini işleme sanatçısı, edebiyat araştırmacısı ve akademisyendir. Evli ve dört çocuk babasıdır.¹⁹⁰

1972 yılında Yavuz Selim İlkokulu'ndan, 1979'da İmam Hatip Lisesi'nden, 1985'te Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun olmuştur. Üniversite tahsilinden sonra bir müddet Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde Hakkâri Lisesi'nde Din Kültürü, Diyarbakır İmam Hatip Lisesi'nde ise meslek dersleri öğretmeni olarak görev almıştır.¹⁹¹

¹⁸⁷ Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021; Müslüm Ağaçdelen, *Kişisel Görüşme*, 1 Haziran 2021; Ali Altaş, *Kişisel Görüşme*, 15 Haziran 2021.

¹⁸⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Barslan, *Aşkın Yolu (İlahiler)* (Diyarbakır: Orkide Ofset, 2012), 1-210; Mehmet Barslan, *Kâbe Özlemi (İlahiler)* (Diyarbakır: Orkide Ofset, 2011), 1-191.

¹⁸⁹ Ali Altaş, *Kişisel Görüşme*, 15 Haziran 2021.

¹⁹⁰ Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 327; Mermutlu, *Diyarbakır'da Bir Kâdirî Şeyhi Seyyid Münir Baba Hayatı, Halifeleri ve Cemaati*, 113.

¹⁹¹ Mermutlu, *Diyarbakır'da Bir Kâdirî Şeyhi Seyyid Münir Baba Hayatı, Halifeleri ve Cemaati*, 113.

1994 yılında Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Türk İslâm Edebiyatı Öğretim Görevliliği'ne atanmış ve bu dönemde Türk İslâm Edebiyatı, Türk Din Mûsikîsi ve Hüsn-i Hat derslerine girmiştir. 1996 yılında *Ahmed Mürşidî Pendnâmesi* isimli teziyle yüksek lisansını, 2010'da *Abdurrahman Nesib Efendi, Hayatı, Dinî-Tasavvufî Kişiliği ve Divânı'nın Tahlili* isimli tezi ile Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktorasını tamamlamıştır. Daha sonrasında Türk İslâm Edebiyatı Bilimi Doçenti olmuştur. Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk Din Mûsikîsi ve Türk İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı Başkanlıkları görevinde bulunmaktadır. Aynı üniversitede Tasavvuf, Türk İslâm Edebiyatı ve Türk Din Mûsikîsi derslerine girmektedir.¹⁹²

Ehl-i tasavvuf olan babası Hacı Kadri Mermutlu'nun vesilesi ile Dinî ve Tasavvufî hayata âşina olmuş, bu durum eğitim tahsili, mesleği ve hayata bakış açısında etkili olmuştur. Edebiyat, Tasavvuf, Diyarbakırlı önemli şahsiyetler gibi konular ile ilgili yayınlanmış makaleleri, eserleri ve araştırmaları vardır.¹⁹³

2.2.32. Mehmet Salih Alpay

1933 yılında Diyarbakır'da dünyaya gelmiş ve 2006 yılında vefat etmiştir. Mûsikî ile daha çocukluk yıllarından itibaren tanışmış, Celal Güzelses ile birlikte meşk etme imkânı bulmuştur. Bir dönem Halkevi'nin düzenlediği konserlerde okuyuculuk yapmıştır. Askerlikten sonra Ziraat Bankası'nda memuriyete başlamış ve 1977 yılında emekli olmuştur. 1979 yılında İstanbul'a göç etmiştir. Salih Alpay'ın kabiliyetli bir mûsikîşinas olduğu, Diyarbakır'da tertib edilen büyük Mevlid merasimlerine mutlaka davet edildiği, Tevhid ve Veladet bahirlerini kendine mahsus ses ve edası ile icra ettiği ifade edilmektedir.¹⁹⁴

¹⁹² Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 327; Mermutlu, *Diyarbakır'da Bir Kâdirî Şeyhi Seyyid Münir Baba Hayatı, Halifeleri ve Cemaati*, 113-114.

¹⁹³ Mermutlu, *Diyarbakır'da Bir Kâdirî Şeyhi Seyyid Münir Baba Hayatı, Halifeleri ve Cemaati*, 114-115.

¹⁹⁴ Mermutlu, "Diyarbakır İcrasında Mevlid ve Mevlidhanlar", 28.

2.2.33. Mevlidhan Abdullah Mustafa Beydür

12 Mart 1946 yılında dünyaya gelmiştir. Diyarbakır’da “Mevlidhan Mustafa” olarak bilinen Abdullah Mustafa Beydür’ün Diyarbakır Tasavvuf Mûsikîsi’ni, makam ve usullerini çok iyi icra ettiği, sesinin çok güzel olduğu ifade edilmektedir.¹⁹⁵

Hocası Müezzîn Mustafa vasıtası ile Cami Mûsikîsi formundaki eserleri okumaya başlayarak Dinî Mûsikî alanında kendisini geliştirmiştir. Dolayısı ile Diyarbakır’da bu alanda çok tanınan isimlerden olmuştur.¹⁹⁶

1962 yılında Zeki Aktan, Hüsnü İpekçi, Edip Değer, Recep Kaymak, Tahir Mücîde gibi arkadaşları ile birlikte Diyarbakır Mûsikî Cemiyeti’ne devam eden Mustafa Beydür gönüllü olarak camilerde müezzinlik yapmıştır. Çeşitli camilerin minarelerinde haftanın bazı günlerinde seher vaktinde Sabah Ezanı’ndan önce Salât u Selâm ve Na’t-ı Şerifler okumuştur. Ayrıca muhtelif Kâdirî ve Rifâî tekkelerinde zikirle katılmış ve buralarda Tekke Mûsikîsi icra etmiştir.¹⁹⁷

1958 yılından günümüze kadar Mevlid, Na’t, Kasîde gibi Dinî Mûsikî formlarından eserler okumaya ve Diyarbakır Mûsikîsi’ni icra etmeye devam etmektedir.¹⁹⁸

Vedat Güldoğan, Mustafa Beydür’den Diyarbakır Mûsikîsi’ne dair birçok Kasîde ve gazel nakletmiştir.¹⁹⁹

2.2.34. Mevlidhan Aziz Kubat

5 Eylül 1941 yılında Diyarbakır’da dünyaya gelmiştir. Diyarbakırlı mûsikîşinas ve Mevlidhanlardandır. Yaklaşık bin yıl önce Türkmenistan’dan göç

¹⁹⁵ Mermutlu, “Diyarbakır’da Hoş Bir Sadâ Tasavvuf Mûsikîsi”, 41.

¹⁹⁶ Mermutlu, “Diyarbakır İcrasında Mevlid ve Mevlidhanlar”, 27.

¹⁹⁷ Mermutlu, “Diyarbakır İcrasında Mevlid ve Mevlidhanlar”, 27.

¹⁹⁸ Mermutlu, “Diyarbakır İcrasında Mevlid ve Mevlidhanlar”, 27.

¹⁹⁹ Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 340-341; Vedat Güldoğan, *Diyarbakır Müziği ve Folkloru* (Ankara: Kripto Kitaplar, 2011), 513-578.

etmiş bir aileye mensuptur. Mevlid okumayı henüz ilkokul üçüncü sınıf öğrencisiyken öğrenmiş ve aile arasında okumaya başlamıştır. Yirmi yaşından sonra da muhtelif meclislerde okumaya devam etmiştir.²⁰⁰

Davûdî bir sese sahip olduğu ifade edilen Mevlidhan Aziz Kubat, altmış yıl boyunca fahri müezzinlik yapmıştır. Mübarek gün ve gecelerde büyük camilerde tertib edilen programlarda Mevlid ve Kasîdeler okumuştur.²⁰¹

İlköğretim Öğretmenliği'nden emekli olan Aziz Kubat, Diyarbakır'da meşhur Kur'ân hocası İmam Hatip Şükrü Bey'in talebesi Hacı Halil Talan'dan tecvidli Kur'ân-ı Kerim tilaveti öğrenmiş, bilgi birikimini sonraki kuşaklara aktararak çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir.²⁰²

2.2.35. Muhammed Tâhir (Tâ'ib)

1790 yılında Diyarbakır'da dünyaya gelen Tâ'ib'in asıl adı Muhammed Tâhir'dir. Ali Emîrî, mûsikî ilmine vâkıf ve herkes tarafından rağbet gören bir zat olan Tâ'ib hakkında şu bilgiyi vermektedir: “Fenn-i mûsikîde mahâreti olduğundan zürefâ-yı memleket kendini el üstünde gezdirir, her istenildiği vakit ele geçmezdi.”²⁰³

Emîrî'nin naklettiğine göre; Tâ'ib Efendi ve babasının birçok şiirinin var olduğu, bunların şarkı olarak bestelendiği ve bunların Tâ'ib Efendi'nin oğlu Abdulvehhâb Vehbî Efendi'de el yazması bir şarkı mecmuasında kaydedildiği anlaşılmaktadır:

“Birkaç yüz şu‘arânın âsârını ve bir takım güzel şarkıları hâvî hatt-ı destiyle bir mecmû‘ası merhûmun mahdûmu ahibbâmızdan ‘Abdulvehhâb Vehbî Efendi’de

²⁰⁰ Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 306; Mermutlu, “Diyarbakir İcrasında Mevlid ve Mevlidhanlar“, 27.

²⁰¹ Mermutlu, “Diyarbakir İcrasında Mevlid ve Mevlidhanlar“, 27.

²⁰² Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 306; Mermutlu, “Diyarbakir İcrasında Mevlid ve Mevlidhanlar“, 27.

²⁰³ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu‘arâ-yı Âmid*, 163. Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 1/328.

mevcûddur. Kendisinin ve pederinin bir hayli âsârı da bu mecmû‘ada mûndericdir. Mûmâileyhin âsârı ekseriyetle şarkılardan ibârettir.”²⁰⁴

1858 yılında vefat eden mûsikîşinas Tâ’ib’in bir gazeli şöyledir:

Nâz u istignâ eden hûblarda şâhım var benim

Hasretiyle dem-be-dem bu dilde âhım var benim

Başlarım her subh u şâm efgâna cânân gûş edip

Anlasın kim fırkatiyle âh u vâhım var benim

Serv-kadd bir şîveli mahbûbdur kim misli yok

Heft kişverde bulunmaz misli, mâhım var benim

Aklımı dîvâne etmiş leylî-i gîsûları

Neyleyim ‘âlemde bir baht-ı siyâhım var benim

Tâ’ibâ fırsat bulunca rû-be-rû ol dilbere

Hâlini arz eyle de kim ne günâhım var benim²⁰⁵

2.2.36. Necati Yandı

1941 yılında Diyarbakır’da doğmuş ve 2014 yılında burada vefat etmiştir. Necati Yandı, etrafındaki birçok insanın yetişmesine vesile olan tasavvuf ehli bir

²⁰⁴ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu‘arâ-yı Âmid*, 164.

²⁰⁵ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu‘arâ-yı Âmid*, 165.

mûsikîşinastır. *Gönül Dağı* ve tasavvufî şiirlerinin bulunduğu *Şadırvandan Damlalar*²⁰⁶ isminde şiir ve güfte kitapları bulunmaktadır.²⁰⁷

Kādirî ser-zâkiri ve Mevlidhan olan Necati Yandı daha çocuk yaşlarında iken şiire merak duymuş, Mehmet Akif, Necip Fazıl Kısakürek ve Cahit Sıtkı Tarancı gibi tanınmış şairlerden etkilenecek şiirler yazmaya başlamış, tasavvufa yöneldikten sonra ise tasavvufî şiirler kaleme almıştır. Şiirlerinde Yunus Emre, Nesîmî, Kuddûsî Baba ve Pir Sultan Abdal gibi mutasavvıflardan esinlendiği görülmektedir.²⁰⁸

Necati Yandı'nın hem kendi güftelerini hem de mutasavvıfların sözlerini kimi zaman bestelediği kimi zaman da bazı türkû ve şarkı nağmelerini andıran şekilde icra ettiği söylenmektedir.²⁰⁹

2.2.37. Nigâhî Baba

Diyarbakır'ın Bektâşî şairlerinden olan Nigâhî Baba'nın divân şiirlerinin, gazellerinin olduğu, türküler yazdığını ve söylediği nakledilmektedir.²¹⁰ Nigâhî Baba'nın Dinî Mûsikî alanında “*Âşık-ı Sadık Benem*”²¹¹ isminde nefes formunda, “*Pâk Edûb Dil Levhini*”, “*Ya Rab Pervâne Gibi Beni Âşkâ Düçâr Et*”, “*Vücutun Mülkünün Mâhı Gönüldür*”, “*Olma Gâfil Aç Gözün Ey Bî-nevâ Allah Kerim*” isimlerinde Kasîde (gazel) formunda eserleri vardır. Bu eserler tezimizin ilgili başlıkları altında yer almaktadır. Diyarbakırlı mutasavvıf şair ve mûsikîşinaslardan olan Nigâhî Baba, 1860 yılında vefat etmiştir.²¹²

²⁰⁶ M. Necati Yandı, *Şadırvandan Damlalar* (Ankara: Sınırsız Kitap Basım Yayın Dağıtım, 2014), 1-207.

²⁰⁷ Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 4/87; Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 511.

²⁰⁸ Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 4/87; Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 511; Mermutlu, “Diyarbakır İcrasında Mevlid ve Mevlidhanlar“, 28.

²⁰⁹ Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021.

²¹⁰ Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 330; Gündoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 237-239.

²¹¹ Mehmet Sait Mermutlu, “Nigâhî Divânçe’si”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* VIII (2012): 132-133.

²¹² Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 330.

2.2.38. Sefa Şallıoğlu

6 Ocak 1969 tarihinde Diyarbakır'ın Ali Paşa Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Mehmet Tahir Şallıoğlu'nun oğlu, Cemil Şallıoğlu'nun torunudur. 35 yıldır kuyumculuk mesleğini ifa etmektedir. 12 yaşından itibaren Dinî Mûsikî ile ilgilidir. Küçüklükten beri başta Ulu Camii olmak üzere muhtelif camilerde fahrî olarak müezzinlik yapmaktadır. Mevlidhan ve ses icracısıdır. Dinî sohbet meclislerinde Mevlid, İlâhî, Kasîde vb. formlarda eserler okumaktadır. Okuduğu İlâhîler'in yer aldığı bir albüm çalışması vardır. Güfte ve bestesi kendisine ait bazı eserleri mevcuttur. 1995 yılından itibaren Ahmed Kuddûsî Baba'nın tarikatına mensup Diyarbakırlı Kâdirî şeyhi Münîr Baba'nın dergâhında (*Divan-Der*) sohbetlere katıldığı ve Tekke Mûsikîsi icracısı olduğu ifade edilmektedir.²¹³

2.2.39. Seyfullah Efendi (Seyfo)

19. yüzyıl Diyarbakırlı mûsikîşinaslardandır. Doğum ve vefat tarihi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Ali Emîrî, *Tezkire* 'sinde şair Bekrî'yi anlattığı bölümde babasının, Seyfullah Efendi hakkında söyledikleri ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

“Memleketimizde ‘Arabdaş mahallesinde Seyfo (Seyfullah) isminde bir hânende var idi. Cenâb-ı Hak letâfet-i sadâyı ve fenn-i bedî‘-i mûsikînin ‘ilmî ve ‘amelîsindeki üstâdiyyeti guyâ ki bu mugannîde hatm etmiş idi.”²¹⁴

Emîrî'nin sözlerinden Seyfullah Efendi'nin mûsikî ilminde ileri derecede bilgili ve güzel sesli bir hânende olduğu anlaşılmaktadır.

²¹³ Sefa Şallıoğlu, *Kişisel Görüşme*, 1 Ocak 2022.

²¹⁴ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu‘arâ-yı Âmid*, 157.

2.2.40. Seyyid Mahmud Çelebi

IV. Mehmed döneminde (1648-1687) şöhret bulan önemli bir mûsikîşinastır. Diyarbakır'da doğmuş ve burada yaşamına devam etmiştir.²¹⁵ Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi, Mahmud Çelebi'nin Acem tarzında etkili bir okuyuşa sahip olduğunu kaydetmiştir. Mûsikî ilminin tüm inceliklerine vâkıf bir bestekâr olarak kendisini göstermiştir. 18. yüzyıldaki fasıl mecmualarında bestelediği bazı eserlerin güftelerine rastlanmaktadır.²¹⁶ Yılmaz Öztuna, Mahmud Çelebi hakkında şu bilgileri vermektedir: “Diyarbakır'da doğup burada 1680'de vefat etmiştir. Aslen ciltçi olan Mahmud Çelebi'nin 30 kadar bestelediği eseri vardır. Eserleri İstanbul'a kadar gelmiştir.”²¹⁷

Notası ile birlikte sadece üç eseri günümüze kadar ulaşabilmiştir:

Ruhâvî Nakış Yürük Semâî; Ger siyâh-ı çünin büved, çeşm-i tû ber-helâk-i mâ

Uşşâk Nakış Yürük Semâî; Dilâ çânem, dilâ çânem dilâ çûn

Mâye Ağır Aksak Semâî (Şarkı); Püser adın “Memiş” imiş.²¹⁸

2.2.41. Seyyid Nûh

Diyarbakır'da doğup yaşamış ve 1714 yılında burada vefat etmiştir. Sadece yaşadığı şehirde değil zamanının önde gelen mûsikîşinaslarından. IV. Mehmed ve III. Ahmed devirlerinde yaşamış ve şöhret bulmuştur. Günümüzde en çok sözlü eseri bulunan Diyarbakırlı bestekârdır. Seyyid Nûh'un bestelerini incelediğimizde çoğunlukla büyük devirli usulleri tercih ettiği anlaşılmaktadır. Bu durum onun çok

²¹⁵ Esad Efendi, *Atrabu'l-Âsâr* (Türkçe Yazmalar, 6204), 32a; Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 1/163. Akpınar, “Osmanlı Döneminde Diyarbakır'da Mûsikî Kültürü ve Mûsikîşinaslar”, 1919.

²¹⁶ Esad Efendi, *Atrabu'l-Âsâr* (Türkçe Yazmalar, 6204), 32a; Korkmaz, *Mûsikî'nin Diyârbekri*, 24.

²¹⁷ Öztuna, *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi*, 2/10; Akpınar, “Osmanlı Döneminde Diyarbakır'da Mûsikî Kültürü ve Mûsikîşinaslar”, 1919.

²¹⁸ Öztuna, *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi*, 2/10; Akpınar, “Osmanlı Döneminde Diyarbakır'da Mûsikî Kültürü ve Mûsikîşinaslar”, 1919.

maharetli bir bestekâr olduğunu ve çoğu çağdaşından mûsikî ilmi açısından ayrıldığını göstermektedir.²¹⁹

Mehmet Esad Efendi'nin bizatihi dinlediği²²⁰ Seyyid Nûh'un sesinin tatlı, acâib ve acemâne üsluba sahip olduğu ifade edilmektedir.²²¹

Fasîh Dede'nin (v.1699) Seyyid Nûh'a gönderdiği muhabbetnâme, onun şöhretinin Osmanlı topraklarında ne derece yayıldığı ve büyük bir mûsikîşinas olduğu hakkında bize bilgi vermektedir. Fasîh Dede, onun namını şu şekilde zikretmektedir: “Velvele-i sâz-ı diyâr-ı Kürdî ve Arz-ı Nişâbur ve hittâ-i ‘Arab û ‘Acem”²²² Fasîh Dede'nin, Seyyid Nûh'u mûsikî ilmindeki bilgisi sebebi ile Pisagor ile kıyas edip onu mübalağa edip övmesi de ondan ne derece etkilendiğini göstermektedir.

Suphi Ezgi, Seyyid Nûh'un 100'den fazla eserine güfte ve beste mecmualarında tesadüf edildiğini söylemesine²²³ karşın Esad Efendi, Seyyid Nûh'un Murabbâ, Nakış ve Şarkı türlerinde 30 kadar eserinin bulunduğunu söylemiştir.²²⁴

Yılmaz Öztuna ise *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi*'nde Seyyid Nûh ile ilgili şunları söylemektedir:

“Büyük Türk bestekârı Nûh Efendi (Seyyid Mehmed), Sultan IV. Mehmed devrinde (1648-1687) şöhret oldu. İstanbul'da Enderûn-u Hümâyûn'da baş hânende olarak bulundu. Daha sonra kendisine Diyarbakır'da tımar verildi. Mûsikîde bilgili olan Seyyid Nuh'un eser sayısı, Mehmed Esad Efendi'nin belirttiği 30'dan fazla değil, 100'den fazladır. Mehmed Esad Efendi'nin verdiği sayı kendi devrinde okunan, bilinen ve bizzat kendisinin dinlediği sayıdır. Eski güfte mecmualarında

²¹⁹ Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi, *Atrabu'l-Âsâr Fî Tezkireti Urefâi'l Edvâr* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 1739), 22a-22b; Yüceışık, *Şeyhülislâm Esat Efendi Atrabu'l-Âsâr*, 63-64; Korkmaz, *Mûsikî'nin Diyârbekri*, 15.

²²⁰ Esad Efendi, *Atrabu'l-Âsâr* (Türkçe Yazmalar, 1739), 22a-22b; Özışık, *Şeyhülislâm Esat Efendi Atrabu'l-Âsâr*, 63-64; Hasan Aksoy, “Seyyid Nuh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 37/74.

²²¹ Esad Efendi, *Atrabu'l-Âsâr* (Türkçe Yazmalar, 1739), 22a-22b; Hakkı Tekin, *Şeyhülislâm Mehmed Es'ad Efendi ve Atrâbü'l-Âsâr fî Tezkireti Urefâi'l Edvâr Adlı Eseri* (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993), 90; Akpınar, “Osmanlı Döneminde Diyarbakır'da Mûsikî Kültürü ve Mûsikîşinaslar”, 1919.

²²² İbnülemin Mahmut Kemâl İnal, *Hoşsâdâ* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1955), 306; Korkmaz, *Mûsikî'nin Diyârbekri*, 15.

²²³ M. Suphi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Mûsikîsi* (İstanbul: İstanbul Konservatuarı, 1933), 1/114.

²²⁴ Esad Efendi, *Atrabu'l-Âsâr* (Türkçe Yazmalar, 1739), 22a-22b; Korkmaz, *Mûsikî'nin Diyârbekri*, 15.

Seyyid Nuh'un 100'den fazla eserinin güftesi yazılmıştır. Üslubu pek muhteşem ve mutantandır. Şehnâz Beste'si mûsikîmizin gerçek şâheserlerindendir. Zamanımıza gelen eserleri 15 tanedir.”²²⁵

Mûsikîşinas şairlerimizden Yahya Kemal Beyatlı “*Eski Mûsikîmiz*” isimli şiirinde, kadîm mûsikî geleneğimizi anlattığı dizelerinde meşhur bestekâr Diyarbakırlı Seyyid Nûh'tan da bahsetmektedir:

Çok insan anlayamaz eski mûsikîmizden,
Ve ondan anlamayan bir şey anlamaz bizden.
Açar bir altın anahtarla rûh ufuklarını,
Hemen yayılmaya başlar sadâ ve nûr akını.
Ve seslenir büyük İtrî, semâyı örten rûh,
Peşinden dalgalanır bestesiyle Seyyid Nûh.
Bu neslin ortada dâhicedir başardığı iş,
Vatan nasıl karışır mûsikîyle, göstermiş²²⁶

“Taranan yüzlerce mecmua onun eserlerinin 50-60 parça civarında olduğunu göstermektedir. Elimize notası ulaşan eserlerinin sayısı 10 kadardır. Seçtiği güftelerde bazen sembolik/tasavvufi ifadelerle bezenmiş şiirlerden alınmış olanlara ve hatta Mevlânâ'nın bazı manzumelerine yer verdiği görülse de Seyyid Nûh, güftelerini ekseriyetle lirik üslûplu, açık ifadeli şiirlerden almıştır. Mevlânâ, Ferîdüddîn-i Attâr, Vecdî, Nâilî-yi Kadîm, Yahyâ, Neşâtî, Ahmedî, Bâkî gibi divân şiirinin seçkin şairlerinin şiirlerini besteleyen Seyyid Nûh, hemşehrisi olan Âgâh, Vâlî, Emîrî gibi şairlerin de kendi tab'ına uyan bazı şiirlerini bestelemiştir. Diyarbakırlı bestekârlar arasında en meşhuru ve eserlerinin sayısı ile niteliği bakımından hiç şüphesiz en başarılı olan Seyyid Nûh'a, kendisine ait olma ihtimali düşük olan bazı eserlerin atfedilmesi de özellikle kayda değerdir. Genellikle

²²⁵ Yılmaz Öztuna, *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), 2/146; Sadun Aksüt, *Türk Mûsikîsinin 100 Bestekârı* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1993), 46-47; M. Nazmi Özalp, *Türk Mûsikîsi Tarihi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 2000), I/426-428.

²²⁶ Yahya Kemal Beyatlı, *Kendi Gök Kubbemiz* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1989), 34-35.

Diyarbakırlı diğer bestekârların eserleri Seyyid Nuh'un adına yazılmış olsa da Klasik Mûsikî'nin en meşhur eserleri bile onun adı ile kaydedilebilmiştir. Bu bize Seyyid Nûh'un, Osmanlı mûsikîşinasının nazarındaki yerini göstermesi bakımından değerlidir.”²²⁷

Şevket Beysanoğlu, Seyyid Nuh'un Diyarbakırlı bir bestekâr olarak Klasik Türk Mûsikîsi'nde besteleri ile mümtaz bir mevkisinin bulunduğunu ve Nühüft makamındaki bu bestesinin meşhur olduğunu ifade etmektedir:²²⁸

Tâ kim hatin ey mâh-ı cebînim yüze çıktı

Esrâr-ı dil-i kalb-i hazînim yüze çıktı

Ruhsârına hat geldi deyu ağlamam amma,

Baht-ı siyeh-i serbekeminim yüze çıktı

2.2.42. Şâbân Kâmî Efendi

Asıl adı Muhammed Şâbân olan Kâmî Efendi, H.1220/M.1805 yılında Diyarbakır'da doğmuş ve 1301/1884 yılında burada vefat etmiştir. Babasının, memleketin veli zatlarından biri olan Hoca Ahmed olduğu söylenmektedir. Devrin tanınan âlimlerinden ilim tahsil etmiş ve henüz küçük yaşlarda iken Kur'ân-ı Kerîm'i hıfz etmiştir. Çeşitli ilimlere vâkıf ve döneminin şöhretli âlimlerinden olan Kâmî Efendi'nin, kendisinden sonra birçok ilim ve sanat adamının yetişmesine feyiz kaynağı olduğu bilinmektedir.²²⁹

19. yüzyılda Rifâîyye tarikatını Diyarbakır'da neşreden en meşhur şahıs olarak görülen Şâbân Kâmî, evini tekke yapıp burada gösterdiği tasavvufî faaliyetler ile toplumun hizmetine sunmuştur. Böylece aralarında Ali Emîrî, Mevlid müellifi

²²⁷ Korkmaz, *Mûsikî'nin Diyârbekri*, 16.

²²⁸ Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 1/159-160; Şevket Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitâbeleri ile Diyarbakır Tarihi (Akkoyunlulardan Cumhuriyete Kadar)* (Ankara: Neyir Matbaası, 1998), 1/160.

²²⁹ Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 1/358-359; M.Sait Mermutlu, “Osmanlı Döneminde Diyarbakır'da Kâdirî ve Rifâîlik” ed. Mustafa Temel (Ankara: Diyarbakır Valiliği Kültür Sanat Yayınları, 2013), 348-350; Mustafa Uğurlu Arslan, *Diyârbekirli Kâmî ve Divânı* (İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2018), 14-19.

İbrahim Re'fet, Hayalî, Vâsıf, Nâim, Fâzıl, Fethi, Mahir, Sabri, Hattat Râif, Hattat Bekir Rûşenî gibi çok sayıda mütefekkir, şair, hattat ve âlimin yetişmesine vesile olmuştur.²³⁰

Kâdirî ve Rifâî tarikatının şeyhliğini de yapan Kâmî Efendi, divân sahibi bir şair, hattat ve mûsikîşinastır. Kaleme aldığı çok sayıda eseri bulunmaktadır. Dinî Mûsikî alanında Münâcât²³¹, Mi'râciye²³² ve Mevlid formunda birer eseri bulunmaktadır.²³³ Her ne kadar bazı kaynaklarda müellifin ikisi yazma biri de matbu Mevlid'i olduğu kaydedilse de bu Mevlidlerin aynı Mevlid'in kısımları olduğu ifade edilmiştir.²³⁴ Divânında sekiz kadar Na't-ı Şerif kaleme almıştır.²³⁵ Arap dilinde kaleme aldığı Kasîde-i Kamisiyye²³⁶ adlı bir Kasîdesi de vardır.²³⁷

Şâbân Kâmî'nin, Redd-i Protestan, Risâle-i Asakiri'l-Mansuriyye, Risâle-i Hallî'l-Müşkilât, Usûl-i Tehânî bi-Tevfiki Rabbânî, Risâle-i Tehniye, Risâle-i Tıbbiye, Mevlid-i Nebî, Medhiye-i Hasan ve Hüseyin isimlerinde yazma eserleri, Hadika-i Maneviyye, Divân, Hutût-i Mütenevvi'a, Mevlid-i Şerif ve Kasîde-i Kamisiyye isimlerinde ise matbu eserleri bulunmaktadır.²³⁸

Kâmî'nin Divânı'ndaki şiirleri arasında mûsikî makam ve terimlerinin yer aldığı bazı beyitler mevcuttur. Bu durum Kâmî'nin mûsikî ilmine ne derece aşinâ olduğunun göstergelerinden biridir. Kâmî'nin Divânı'nda, mûsikî terimlerinin yer aldığı beyitlerinden bir kısmı şöyledir:²³⁹

Nağme-i Şevk ü Tarabla raksa girsün Zühre de

Tâze bir Kânun dutsun tâ felek râmûş-gerî

²³⁰ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, 330-416; Mermutlu, "Osmanlı Döneminde Diyarbakır'da Kâdirî ve Rifâîlik", 348-349.

²³¹ Arslan, *Diýârbekirli Kâmî ve Divânı*, 127-132.

²³² Arslan, *Diýârbekirli Kâmî ve Divânı*, 132-143.

²³³ M. Sait Mermutlu, "Muhammed Şâbân Kâmî-i Âmidî'nin Eserleri", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* VI (2011): 76-86.

²³⁴ Ekrem Bektaş, "Diyarbakırlı Kâmî ve Mevlid'i", *Turkish Studies*, 6/1 (2011): 786.

²³⁵ Arslan, *Diýârbekirli Kâmî ve Divânı*, 132-148.

²³⁶ Şâbân Kâmî bu Kasîdeyi İmâm Busayrî (v.1296)'nin Kasîde-i Bürde eserine nazire olarak kaleme almıştır. Arapça 201 beyitten müteşekkildir. Bektaş, "Diyarbakırlı Kâmî ve Mevlid'i", 784.

²³⁷ Mermutlu, "Osmanlı Döneminde Diyarbakır'da Kâdirî ve Rifâîlik", 348-350.

²³⁸ Mermutlu, "Osmanlı Döneminde Diyarbakır'da Kâdirî ve Rifâîlik", 350.

²³⁹ M. Sait Mermutlu, *Diýârbekirli Muhammed Şâbân Kâmî Hayatı, Eserleri ve Divânı'nın Tahlili* (İstanbul: Gece Akademi, 2018), 49-51.

Nağme-sâz ol ber-gazel hüsn-i dilârâ ‘aşkına
Gûş idüb *raks* eylesün gökde melek yerde perî

Henüz el değmemiş bir ğonce-i bâğ-ı letâfetsin
Nağam-sâz-ı Nevâ gülşen-serâ-yı halvetin kimdir

Nevâ-yı nağme-sâzî-i Hüseyinî söyledi Kâmî
Fezâ-yı Kerbelâ-yı teşne-leb dil-hasretin kimdir

Hüsn ü ‘aşkın nağme-sâzî-i niyâz u nâzı var
Bûselik faslında muhrik *Rast* bir *Şehnâz*’ı var

Beste-i Zencîr- gîsû *Buselik* faslındadır
Perde dutmuş *İsfâhan*’dan *mutribâ sâzın* senin

Virdi ‘*Uşşâk*’a *Irâk* üzre *Hüseyinî Sûz-nâk*
Gösterir *Şevk ü Tarabdan nağme Şehnâz*’ın senin

Katmada rûz u şebi birbirine çün âf-tâb
İkidir kârı o zülf-i *şu*’bede izin senin

El-bir itmiş hâr ile rengler giçer bûlbüller
Âdem ister ki niyâz ide gelince nâze gül

O zülfün karabagda *Bûselik* ‘*Uşşâk*’a göstermiş

Olur nâz u niyâz üzre *Nevâ*'sı tâzeden tâze

Giç '*Irâk* üzre '*Âcem*'den *İsfâhan*'a ey *Sabâ*

Al Hüseyinî nağme-i Şevk ü Tarab-ı elhâna at

.....

Sâki yürüt bâde-i câm-ı safâ

Nukl-ı lebin '*âşık*a olsun ğıdâ

Nağme tutar *Mutrib-i Beste-Nevâ*

Nâz u niyâz ile okur dâimâ

.....

Var mı '*aceb* ben gibi baht-ı tebâh

Sen gibi bir perçem-i müşğîn siyâh

Kâmî'ye kıl lütfun ile nîm-nigâh

Mezkit-i '*âşk*ında okur *Penc-gâh*.

2.2.43. Şâbân Peker

1947 yılında Diyarbakır'da dünyaya gelmiştir. Müntesibi olduğu Kâdirî tarikatının ser-zâkirlerinden olan Şâbân Peker'in sesinin çok güzel olduğu, yörede Arabana olarak da ifade edilen Def'i çok güzel çaldığı ve Tasavvuf Mûsikîsi eserlerine hâkim olduğu bilinmektedir.²⁴⁰ Güzel sesi ile Mevlid, Kasîde, İlâhî v.s. gibi Dinî Mûsikî eserlerini icra ettiği hem Cami Mûsikîsi hem de Tekke Mûsikîsi alanında kendi dönemi içerisinde Diyarbakır'daki en yetkin ses olduğu ifade edilmektedir.²⁴¹

²⁴⁰ Mermutlu, "Diyarbakır İcrasında Mevlid ve Mevlidhanlar", 27.

²⁴¹ Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 394; M. Sait Mermutlu, *Diyarbakır'da Bir Kâdirî Şeyhi Seyyid Münir Baba Hayatı, Halîfeleri ve Cemaati* (İzmir: Duvar Yayınları, 2020), 110-112; Mermutlu, "Diyarbakır İcrasında Mevlid ve Mevlidhanlar", 27.

İlkokul yıllarında Ulu Camii müezzinlerinden Hafız Yusuf Altuncu'dan Kur'ân dersleri almıştır. Ulu Camii baş müezzini olan babası Hacı Recep Peker ile Camii'ye gidip gelmesinden dolayı Dinî Mûsikî'ye ilgi duymaya başlamış, bu mekânda icra imkânı bulmuş ve Cami Mûsikîsi formlarından Ezan, Kamet ve Tesbihat icrası konusunda yetkinlik kazanmıştır. Vefat edinceye kadar özellikle bağlı olduğu Kâdirî dergâhı başta olmak üzere muhtelif dinî sohbet meclislerinde Mevlidler ve İlâhîler okumuştur.²⁴²

1965 yılında Erkek Sanat Enstitüsü'ne girmiş ve buranın yapı bölümünden 1968 yılında mezun olmuştur. 1972 yılında Elazığ Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi'nde eğitim görmeye başlamış ve 1977 yılında İnşaat Mühendisi olarak buradan mezun olmuştur. 1977-1982 yılları arasında Proje Mühendisliği yaparak o yıllarda Diyarbakır'da yapılan birçok binanın inşasında görev almıştır. 1982 yılında Proje Mühendisliği'ni bırakmış, 1988'e kadar inşaat malzemeleri satmış ve daha sonrasında meşhur Kuyumcular Çarşısı'nda kuyumculuğa başlamıştır.²⁴³

M. Sait Mermutlu ile yaptığımız görüşmede, Şâbân Peker'in Sanat Mûsikîsi'ne ve Diyarbakır'da icra edilen eserlere de ziyâdesi ile hâkim olduğunu ve COVID-19 hastalığı sebebi ile 5 Aralık 2020'de vefat ettiğini söylemiştir.²⁴⁴

2.2.44. Şâhî

Diyarbakır'ın bilinen en eski saz şairi olduğu söylenen Şâhî, 16. yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır.²⁴⁵ Doğum ve vefat tarihi ile ilgili bir bilgimiz bulunmamaktadır. Kendisine ait nefes formunda bir eseri bulunmaktadır.²⁴⁶

²⁴² Mermutlu, “Diyarbakır İcrasında Mevlid ve Mevlidhanlar“, 27.

²⁴³ Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 394; Mermutlu, *Diyarbakır'da Bir Kâdirî Şeyhi Seyyid Münir Baba Hayatı, Halifeleri ve Cemaati*, 111-112.

²⁴⁴ M. Sait Mermutlu, Kişisel Görüşme, 1 Ocak 2022.

²⁴⁵ Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi*, 185-186; Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 1/87; Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 227.

²⁴⁶ Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi*, 185-186. Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 1/87.

2.2.45. Şehlâ Mustafa Çelebi

Diyarbakır'da doğmuş ve burada vefat etmiştir. Şehlâ Mustafa Çelebi'nin Diyarbakır'ın usta ciltçilerinden (mücellit) ve mûsikîşinaslarından biri olduğu nakledilmektedir. 18. yüzyılda tertip edilen fasıl mecmualarında Seyyid Nûh'tan sonra ismi en çok bulunan bestekârdır. Notaları ile elimize ulaşan hiçbir eseri yoktur.²⁴⁷

İsfahan makamında Darbeyn usulünde murabbâı vardır:²⁴⁸

Feryâd ederim zülf-i siyahkârın elinden,

Alsam seni ol düşman-ı gaddârın elinden.

Bu hâl-i perişanıma bir kez nazar eyle,

Mecnûn-sıfat oldum ben o dildârın elinden.

Ayrıca Segâh makamında ve Semâî usulünde bir murabbâı daha vardır:²⁴⁹

Âdem bu bezm-i devr-i dilârâya bir gelir.

Bil kadr-i ömrünü kişi dünyaya bir gelir.

Dünya için vücudun sarfetme yok yere,

Nakd-i hayat merdüm-i dünyaya bir gelir.

Bunların dışında 10 kadar daha bestesi mevcuttur. Bunlar herkesin beğendiği eserlerdir.²⁵⁰

²⁴⁷ Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi, *Atrabu'l-Âsâr Fî Tezkireti Urefâi'l Edvâr* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 6204, 20b; Esad Efendi, *Atrabu'l-Âsâr* (Türkçe Yazmalar, 1739), 23a; Özışık, *Şeyhülislâm Esad Efendi Atrabu'l-Âsâr*, 64-65; Korkmaz, *Mûsikî'nin Diyârbekri*, 22.

²⁴⁸ Esad Efendi, *Atrabu'l-Âsâr* (Türkçe Yazmalar, 6204), 20b; Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 1/162; Göldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 224.

²⁴⁹ Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 1/162.

²⁵⁰ Esad Efendi, *Atrabu'l-Âsâr* (Türkçe Yazmalar, 6204), 20b; Özışık, *Şeyhülislâm Esad Efendi Atrabu'l-Âsâr*, 65; Tekin, *Şeyhülislâm Mehmed Es'ad Efendi ve Atrâbü'l-Âsâr fî Tezkiret-i Urefâi'l-*

2.2.46. Şerifi

16. yüzyılın ilk yarısında şöhret olan ilim ve sanat adamıdır. Kendisine ait bir divânı vardır.²⁵¹ Şerifi'nin tezimizde kaydedilmiş bir gazeli ve Na't-ı Şerif'i bulunmaktadır.²⁵²

2.2.47. Şeyhzâde Ahmed Efendi

Tekke ehli ve şeyhi bir mutasavvıf olan Ahmed Çelebi, Diyarbakır'da doğmuş ve burada yaşamıştır. Diyarbakır'daki Nakşibendî şeyhi Aziz Mahmud Urmevî'nin torunudur. Mûsikî ilmini iyi bilmesi ve icra kabiliyeti sebebi ile babası İsmâil Çelebi gibi döneminin ünlü mûsikîşinaslarından biri olmuştur.²⁵³ Eserlerinden günümüze notaları ile ulaşan bulunmamaktadır. Ancak 18. yüzyılda tertip edilen bazı fasıl mecmualarında bestelerinin güftelerine rastlanmaktadır.²⁵⁴

Eviç makamında ve Devr-i revân usulünde bir murabbai vardır:²⁵⁵

Nice demdir ki seyr-i mâh rûy-ı yârdan dûruz,

Düşüp târık-ı hicre pertev-i envârdan dûruz.

Ayrıca Nişâbur makamında ve Devr-i kebir usulünde bir murabbai daha mevcuttur:

Acep çok cevrimi çektim ben ol hâl-i siyahkârın,

Edvâr Adlı Eseri, 92; Behar, *Şeyhülislâm'ın Müziği*, 252-253; Akpınar, "Osmanlı Döneminde Diyarbakır'da Mûsikî Kültürü ve Mûsikîşinaslar", 1921.

²⁵¹ Vedat Güldoğan, Şerifi'ye ait bu divânın İstanbul'da Süleymaniye Kütüphanesi'nde 3398 numarada kayıtlı olduğunu söylemektedir. Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 219.

²⁵² Bu eserler Na't ve Kasîde başlıkları altındadır. Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 81-83.

²⁵³ Esad Efendi, *Atrabu'l-Âsâr* (Türkçe Yazmalar, 1739), 23b; Özışık, *Şeyhülislâm Esad Efendi Atrabu'l-Âsâr*, 67; Akpınar, "Osmanlı Döneminde Diyarbakır'da Mûsikî Kültürü ve Mûsikîşinaslar", 1921.

²⁵⁴ Korkmaz, *Mûsikî'nin Diyârbekri*, 24.

²⁵⁵ Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 1/159; Akpınar, "Osmanlı Döneminde Diyarbakır'da Mûsikî Kültürü ve Mûsikîşinaslar", 1921.

Dirîgâ kim barışmadı benimle yıldızı yârin.²⁵⁶

2.2.48. Şeyh Şükrü Efendi

Diyarbakır'daki Camii-i Kebîr'in (Ulu Camii) Sermüezzini olan Şükrü Efendi, burada bulunan Rifâîyye tarikatının tekkelerinden birinin şeyhliğini yapmıştır. İhlâs-ı Şerif okuduğunda sesi çok gür çıktığı için kendisine “Kubbe Patlatan” lakabı verilmiştir.²⁵⁷

2.2.49. Ülfetî

1524'te doğduğu tahmin edilen ve döneminin ehl-i belâgat ünlü şairlerinden olan Ülfetî'nin mûsikî yönü ile ilgili olarak Ali Emîrî şunları söylemektedir:

”Sadâsı gâyet latîf ve dil-pesend olduğundan fenn-i mûsikîye intisâb ile mahâret-i kâmile peydâ eyledi.”²⁵⁸ Ülfetî'nin güzel sesli ve mûsikî ilmine vâkıf yetkin bir mûsikîşinas olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca eseri incelediğimizde Ülfetî'nin ahlak, karakter ve bazı ilimler açısından Ali Emîrî'yi ciddî anlamda etkilediği görülmektedir. 1592 yılında vefat eden Ülfetî'nin bir gazeli şu şekildedir:²⁵⁹

Şerha vü na'î ki var sîne-i sad-çâk üzre

Şeklidir âh-ı derûnun ten-i gamnâk üzre

Gördiler âhımı od saldı bütün dünyâya

Kaçtı etfâl-i nücûm çıktılar eflâk üzre

²⁵⁶ Esad Efendi, *Atrabu'l-Âsâr* (Türkçe Yazmalar, 1739), 23b; Özışık, *Şeyhülislâm Esat Efendi Atrabu'l-Âsâr*, 67; Behar, *Şeyhülislâm'ın Müziği*, 149, 188, 254; Akpınar, “Osmanlı Döneminde Diyarbakır'da Mûsikî Kültürü ve Mûsikîşinaslar”, 1921.

²⁵⁷ Göldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 25-26.

²⁵⁸ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, 55.

²⁵⁹ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, 59.

Müdde‘î meclisine ey kaşı yâ var doğ ki

Kademin nakşı yeter dâl bana hâk üzre

Mâh-ı nev sanma felekde görünen hâme-i âh

Çekti bir med yine âyîne-i eflâk üzre

Keyfimiz yetmedi bu meygedede Ülfetiâ

Gel beri nûş edelim kahyevi tiryâk üzre

2.2.50. Verdî Ahmed Çelebi

Ahmed Çelebi, Diyarbakır’da dünyaya gelmiş ve 1718 yılında burada vefat etmiştir.²⁶⁰ Aynı zamanda şair olan mûsikîşinasın “Verdî” mahlası ile Türkçe ve Farsça şiirleri bulunmaktadır. Çağdaşları arasında seçkin bir bestekârdır.²⁶¹ On kadar bestesi olduğu bilinen Ahmed Çelebi hem bestekâr hem de Kemanzen’dir. Asıl şöhretine Sultan III. Ahmed (1703-1730) devrinde kavuşan mûsikîşinasın Keman enstrümanını çok iyi icra ettiği bilinmektedir.²⁶² Asıl mesleği kuyumculuk olan Ahmed Çelebi’nin güfteleri yazılı olan elimizdeki hiçbir eserinin bestesi (notası) maalesef günümüze ulaşamamıştır.²⁶³

Aşiran makamında ve Zencir usulünde bir murabbâı vardır:

Alıp yine eline câm-ı zer-nigârın gül

Safâ ile geçirir mevsim-i bahârın gül

²⁶⁰ Esad Efendi, *Atrabu’l-Âsâr* (Türkçe Yazmalar, 1739), 7a-7b; Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 1/161-162; Akpınar, “Osmanlı Döneminde Diyarbakır’da Mûsikî Kültürü ve Mûsikîşinaslar”, 1914-1926.

²⁶¹ Ali Emîrî, *Mir’atü’l-Fevâid Fî Terâcim-i Meşâhîr-i Âmid Diyarbakır Ulema ve Eşrafı*, haz. G. Kut, M. Öymen, A. Demir (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014), 2/144.

²⁶² M. Şefik Korkusuz, *Diyarbakır Kadı, Müftü, Hattat ve Mûsikîşinasları* (İstanbul: Toprak Kitap, 2014), 185.

²⁶³ Esad Efendi, *Atrabu’l-Âsâr* (Türkçe Yazmalar, 1739), 7a-7b; Özışık, *Şeyhülislâm Esat Efendi Atrabu’l-Âsâr*, 17-18; Korkmaz, *Mûsikî’nin Diyârbekri*, 12.

Hezâr-ı zâr, zâr okur, gûş-i gül alışmıştır.

Zaman olur işitir nâlesin hezârın gül

Baba Tâhir makamında ve Çenber usulündeki bir murabbaı da şu şekildedir:

Nesîm-i bü'l-heves geysû-yı cânânımdan el çeksin

Çeker bir gün nedâmet âh u efgânımdan el çeksin

İşittim der imiş bâd-ı sabâya söyle Vâliye!

Perîşan eylerim zülü perişanımdan el çeksin²⁶⁴

Farklı makamlarda bestelenmiş aşağıdaki dörtlüklerin de Verdî Ahmed Çelebi'ye ait olduğu kaydedilmiştir:

Rûyine bevzedecek bağda bir gül yoğ iken,

Ne hatâ eylediler zülfüne şebbû dediler.

Bilmedim aklımı kimdir dağıdan başımdan,

Kimi kâkül, kimi perçem, kimi giysu dediler.²⁶⁵

Hicâz makamında;

Seni tebride benden olsa a'dâ ittifak üzre

Ne bakim var hulûs elbette galiptir nifak üzre

Gubar-ı vahşen olmaz dâmen-i sahrây-ı vahdette

Selâm eyler bu deştin kebki bâza iştiyak üzre²⁶⁶,

Eviç makamında Devr-i Revân usulünde ki;

²⁶⁴ Esad Efendi, *Atrabu'l-Âsâr* (Türkçe Yazmalar, 1739), 7a-7b; Behar, *Şeyhülislâm'ın Müziği*, 137-228.

²⁶⁵ Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 1/162.

²⁶⁶ Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 1/162; Göldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 222.

Nice demdir ki seyr-i mahrû-yi yârdan dûruz
Düşüp tarik-i hicre pertev-i envârdan dürüz,
Nişâbur makamında Devr-i Kebîr usulünde;
Aceb çok cevrimi çektim ben ol hal-i siyah karın
Dirigaa kim barışmadı benimle yıldızı yârin.

Irak makamında, usul-i nim devrindeki;
Sevda-i mümkünât asar-ı sun-i bi suhan söyler
Kitab-ı kainât esrar-ı hakkı bi-dehan söyler
Senin gûşunda istidad yok idrakine yoksa
Leb-i cuda kemal-i sun-ı her berk-i semen söyler.

Eserleri bulunmaktadır. Ancak bestelediği eserlerin notaları elimizde bulunmamaktadır.

2.2.51. Yahyâ Çelebi

17. yüzyılın başlarında Diyarbakır'da doğmuş, Diyarbakır'da ve bir dönem de İstanbul'da yaşamıştır. Osmanlı hükümdarı IV. Mehmed devrinde meşhur olmuştur. Sesinin gayet güzel, etkili ve hüznü olduğu nakledilmektedir.²⁶⁷ Yahya Çelebi'nin, mûsikî ilmine hakkı ile vakıf, eski devir mûsikîşinaslarının eserlerini hafızasında saklayan bir mûsikîşinas olduğu anlatılmaktadır. Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi, Yahya Çelebi'nin "İlm-i zecel"de ve mûsikîde usta olduğundan ve 15 kadar bestesi olduğundan söz etmektedir.²⁶⁸

²⁶⁷ Esad Efendi, *Atrabu'l-Âsâr* (Türkçe Yazmalar, 1739), 42a; Behar, *Şeyhülislâm'ın Müziği*, 149; Akpınar, "Osmanlı Döneminde Diyarbakır'da Mûsikî Kültürü ve Mûsikîşinaslar", 1921-1922.

²⁶⁸ Esad Efendi, *Atrabu'l-Âsâr* (Türkçe Yazmalar, 6204), 38a; Tekin, *Şeyhülislam Mehmed Es'ad Efendi ve Atrâbü'l-Âsâr fî Tezkiret-i Urefâi'l-Edvâr Adlı Eseri*, 147; Hüseyin Akpınar, "Şeyhülislâm Mehmed Es'ad Efendi'nin Atrâbü'l-Âsâr Fî Tezkiret-i Urefâi'l-Edvâr Adlı Eserinde Diyarbakırlı

Acemaşiran makamında ve Nim-devir usulünde bir murabbai vardır.²⁶⁹

Yaşım ki gözden aks-i ârız-ı cânana düşmüştür.

O şebnemdir seher berg-i gül-i handâna düşmüştür.

Kürdî makamında ve Evfer usulünde başka bir murabbai daha bulunmaktadır:

Mürg-i dilimin kârını hep nâleler etti.

Bana o gül-i bağ-ı melâhat neler etti.

Bunların dışında mûsikîşinaslarca beğenilen on beş kadar bestesi vardır.²⁷⁰

2.2.52. Za'fî-i Gülşenî

Za'fî hakkında kaynaklarda farklı rivayetler bulunmaktadır. Ali Emîrî ve sonrasında Şevket Beysanoğlu'nun naklettikleri bilgilere göre Za'fî, Gülşenî tarikatının piri Diyarbakırlı İbrahim Gülşenî'nin oğludur. Babasından ve babasının müşidi Ömer Ruşenî'den feyz aldığı ve 1543/44 tarihinde vefat ettiği ifade edilmektedir. Asıl adı Muhammed'dir. Za'fî ismini mahlas olarak kullanmıştır. Bu mahlas ile Kasîde, Nefes ve Mersiyeler yazdığı nakledilmektedir. Zamanının önde gelen mutasavvıf şairlerindendir. Çok kültürlü bir yapıya sahip olan Za'fî'nin Türkçe, Arapça ve Farsça dillerinde şiirlerinin ve bunlardan oluşan mürettep bir divânının bulunduğu da kaynaklarda geçmektedir.²⁷¹

Mûsikîşinaslar", *Diyarbakır: Âlimler, Ârifler ve Edîpler*, ed. İbrahim Özcoşar vd. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 229-230; Korkmaz, *Mûsikî'nin Diyârbekri*, 26.

²⁶⁹ Esad Efendi, *Atrabu'l-Âsâr* (Türkçe Yazmalar, 6204), 38a; Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 1/163; Akpınar, "Osmanlı Döneminde Diyarbakır'da Mûsikî Kültürü ve Mûsikîşinaslar", 1922.

²⁷⁰ Esad Efendi, *Atrabu'l-Âsâr* (Türkçe Yazmalar, 6204), 38a; Tekin, *Şeyhülislâm Mehmed Es'ad Efendi ve Atrâbü'l-Âsâr fî Tezkiret-i Urefâi'l- Edvâr Adlı Eseri*, 147; Behar, *Şeyhülislâm'ın Müziği*, 149, 283, 284; Akpınar, "Osmanlı Döneminde Diyarbakır'da Mûsikî Kültürü ve Mûsikîşinaslar", 1922.

²⁷¹ Ali Emîrî, *Esâmî-i Şu'arâ-i Âmid* (İstanbul: Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Tarih, 781/1), 10/a-b; Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 84-86; Abdurrahman Adak, *Za'fî-i Gülşenî Hayatı, Eserleri, Edebi Şahsiyeti ve Divânının İncelenmesi* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 1-385; Göldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 21.

Abdurrahman Adak, *Za'fî-i Gülşenî Hayatı, Eserleri, Edebi Şahsiyeti ve Dîvânının İncelenmesi* isimli doktora tezinde ise Za'fî ile ilgili olarak Ali Emîrî ve Şevket Beysanoğlu'nun aktardığı bazı bilgilerin gerçeği yansıtmadığını ifade etmektedir. Adak'a göre Za'fî'nin, İbrahim Gülşenî'nin oğlu Muhammed değil Ali isminde halifelerinden birisi olduğu, Diyarbakırlı olmayıp 16. Yüzyıl Rumelili Osmanlı şairlerinden olduğu ve tahminen 1566-1570 yılları arasında vefat ettiği düşünülmektedir.²⁷²

2.2.53. Zeynîzâde

Diyarbakırlı Zeynîzâde, Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinde, İstanbul hânendeleri arasında zikredilmektedir.²⁷³ Evliya Çelebi, Zeynîzâde hakkında "Tarz-ı Horasan'da pür-mehâret idi" demektedir.²⁷⁴

Muhayyer makamında Fâhte usulündeki bestesinin güftesi şöyle başlamaktadır: "Bezm-i bahârın düzdü gül âyin ü erkânın yine".²⁷⁵

2.2.54. Zihnî

1858 yılında Diyarbakır'da dünyaya gelmiştir. Adı Zülfikâr Zihnî'dir. Ali Emîrî, Zihnî'nin Şâbân Kâmî'nin talebesi, hattat, şair ve mûsikîye âşina olduğundan söz etmektedir. Zülfikâr Zihnî'nin 1914 yılında vefat ettiği tahmin edilmektedir.²⁷⁶

²⁷² Adak, *Za'fî-i Gülşenî Hayatı, Eserleri, Edebi Şahsiyeti ve Dîvânının İncelenmesi*, 1-385.

²⁷³ Evliya Çelebi b. Derviş Muhammed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, haz. Orhan Şaik Gökyay vd. (İstanbul: YKY Yayınları, 1996), 1/302; Korkmaz, *Mûsikî'nin Diyârbekri*, 26.

²⁷⁴ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 1/302.

²⁷⁵ Korkmaz, *Mûsikî'nin Diyârbekri*, 27.

²⁷⁶ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, 385-386; Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 536.

2.2.55. Diyarbakır Mûsikîsi'ne Katkıda Bulunan Diğer Mûsikîşinaslar

Özellikle Dinî Mûsikî ve Klasik Türk Mûsikîsi alanında çalışmalar yapmış adı geçen mûsikîşinas, bestekâr, sâzende ve hânendeler dışında yaptığımız araştırmalarda kaynaklarda isimlerini öğrenebildiğimiz ve tespit edebildiğimiz kimi güfte ve besteleri ile Diyarbakır Mûsikîsi'ne katkıda bulunan kimisi de mûsikî ile hemhâl olan diğer mûsikîşinasların isimleri olarak şunları söyleyebiliriz:

Azmî²⁷⁷, Ahmed-i Mürşidî²⁷⁸, Şeyh Abdurrahman-ı Aktepe²⁷⁹, Şeyh Zeki Efendi²⁸⁰, Şeyh Mustafa Sâfi²⁸¹, Kul Mahmut²⁸², Hasretî²⁸³, Sırrî Hanım²⁸⁴, Fatma

²⁷⁷ Asıl ismi Ahmed olan Azmî Efendi, Diyarbakırlı mutasavvıf şairlerdendir. Mürettep bir divânı vardır. Dinî mûsikî formlarında kaleme aldığı eserler tezimizde kayıt altına alınmıştır. 1831 yılında vefat etmiştir. Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 1/276.

²⁷⁸ 1689 yılında Diyarbakır'da dünyaya gelen Ahmed Mürşidî döneminin ünlü mutasavvıflarından ve âlimlerinden biridir. Emîrî, Mürşidî'ye ait bir Mevlidin olduğunu söylemiştir. Ancak bu Mevlid elimizde yoktur. Diyarbakır'da dönemindeki Uşşâkî tarikatının şeyhidir. Diyarbakır evliyalari arasında zikredilen Ahmed Mürşidî, 1761 yılında Diyarbakır'da vefat etmiştir. Kabri Diyarbakır ile Ali Pınar köyü arasındadır. Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, 26-28; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. F. Yavuz, İ. Özen (İstanbul: Meral Yayınları, 1972), 1/37; Levend Agâh Sırrı, *Divân Edebiyatı* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1984), 7; Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 1/208-209; Diyarbakırlı Ahmed Mürşidî, *Pendnâme*, haz. M. Sait Mermutlu (İstanbul, Büyüyenay Yayınları, 2012), 13-15; Aslan, *17. Yüzyılda Diyarbakır'da Tasavvufî Hayat*, 74-75.

²⁷⁹ Diyarbakırlı mutasavvıflardan olan Abdurrahman-ı Aktepe aynı zamanda İslâm dünyasında tanınan âlimlerdendir. Birçok dilde eserinin mevcut olduğu bilinmektedir. Astronomi ilmine vakıf olduğu ve kendisine ait bir divânın olduğu da nakledilmektedir. Tekkelerde onun güfteleri ile okunan bazı İlahîler'in olduğu söylenmiştir. Özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesinde Diyarbakır ve Urfa başta olmak üzere Hüseyinî makamında icra edilen "Kâni Muhammed Mustafa" gibi bestelenmiş bazı güfteleri okunmaktadır. Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 3/9; Akpınar, *Urfa'da Mevlid ve İlahîler*, 138; Murat Özeydin, "Abdurrahman Aktepe" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016), EK-1/17-18.

²⁸⁰ 1894 yılında Diyarbakır'da doğmuş ve 3 Nisan 1945'te vefat etmiştir. Diyarbakır'da Rifâî tarikatının şeyhlerinden biri olan Zeki Efendi'nin tam ismi Süleyman Zeki Güldöken'dir. Celal Güzelses'in de müntesibi olduğu tekkenin postnişinidir. Zeki Baba olarak bilinen mutasavvıf, evini Rifâî Tekkesi yapmıştır. Celal Güzelses'in bu tekkede Tasavvuf Mûsikîsi icra ettiği bilinmektedir. Korkusuz, *Tezkire-i Meşâyih-i Âmid*, 344; Gülüdoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 23-24.

²⁸¹ 1784 yılında Diyarbakır'da dünyaya gelmiş ve 1847'de Bolu'da vefat etmiştir. Diyarbakır müftüsü Salih Efendi'nin oğludur. Şeyh Mustafa Sâfi'ye ait tasavvufî şiirler ve "Ey Tâlib-i İrfân Olan Gel Halveti Dergâhına" gibi bazı İlahîler bulunmaktadır. Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 1/302; Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 456; Gülüdoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 18-20.

²⁸² Diyarbakırlı bir saz şairidir. Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 1/347.

²⁸³ 18.yüzyıl Diyarbakırlı saz şairlerindendir. 1776 yılında doğduğu ve 1851 yılında vefat ettiği tahmin edilmektedir. Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 1/249; Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 238.

²⁸⁴ Asıl adı Rahile olan Sırrî mahlasını kullanan şair, 19. yüzyılda tanınan Diyarbakırlı şairlerdendir. Miladi 1782 tarihinde Diyarbakır'da doğmuş ve 1877 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. İstanbul Edirnekapı yakınlarında bulunan Kâdirî dergâhının bahçesinde medfundur. Kendisine ait bir divânı bulunan şairin şiirlerinin büyük çoğunluğu tasavvufidir. Diyarbakırlı mutasavvıf şairlerden olan Sırrî

Bacı²⁸⁵, Mustafa Yeşilbaş²⁸⁶, Hacı Recep Peker²⁸⁷, Berber Mustafa²⁸⁸, Sait Şenses²⁸⁹, Hasta Sait²⁹⁰, Yaşar Işıkyay²⁹¹, Ali Altaş²⁹², Fuad Edip Baksı²⁹³, Cemil Şallı²⁹⁴, İzzet Dinçer²⁹⁵, Zekiye Hanım²⁹⁶, Garabet (Bube) Menekşe²⁹⁷, Cemil Değer²⁹⁸, Antranik²⁹⁹, Hayık Aşçı³⁰⁰, Gazi Gurbet³⁰¹, Naci Balıkçı³⁰², Selahattin

Hanım'ın kaynaklarda yer alan ve tezimizde yer verdiğimiz bir N'at-ı Şerif'i ve birçok gazeli bulunmaktadır. Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 348-349; Şefik Korkusuz, *Diyarbakırlı Şair Sırrı Hanım'ın Divanı* (İstanbul: Kent Yayınları, 2005), 16-19.

²⁸⁵ Diyarbakırlı kadın saz şairlerindendir. Doğum tarihi bilinmemek ile birlikte 1895-97 yılları arasında vefat ettiği tahmin edilmektedir. "Karakış Destanı" isminde bir ağıtının olduğu söylenmektedir. Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 1/371-372.

²⁸⁶ Diyarbakır'ın Başmüezzinliği'ni yapmış Hacı Mustafa Yeşilbaş'ın sesinin çok güzel olduğu ve 90 yaşında iken bile eserleri gayet güzel icra ettiği nakledilmektedir. Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 27.

²⁸⁷ Ulu Camii'nin baş müezzinliğini yapmış Hacı Recep Peker'in Uşşâk makamını özellikle de Minare Uşşâk'ı olarak ifade edilen formu çok güzel icra ettiği nakledilmektedir. Diyarbakır'da Dinî Mûsikî konusunda en yetkin isimlerin başında gelen Şâbân Peker'in babası ve hocasıdır. Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 27; Mermutlu, "Diyarbakır İcrasında Mevlid ve Mevlidhanlar", 28.

²⁸⁸ Diyarbakır'daki Parlı Camii'nin müezzinliğini yapmıştır. Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 27.

²⁸⁹ Diyarbakır'daki Lala Bey Camii'nin müezzinliğini yapmıştır. Vedat Güldoğan arşivinde Sait Şenses'in Diyarbakır makamları ile okuduğu dört eserinin ses kaydının bulunduğunu nakletmektedir. Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 27.

²⁹⁰ Hüzzâm makamını ve uzun havaları çok güzel okuduğu nakledilmektedir. Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 28.

²⁹¹ Diyarbakır'daki ehl-i tasavvuf Dinî Mûsikî icracılarından biri olduğu ve esnaflık yaptığı nakledilmektedir. Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021; M. Sait Mermutlu, *Kişisel Görüşme*, 1 Ocak 2022

²⁹² 1979 yılında Diyarbakır'da doğmuştur. 12 yaşından itibaren Tekke Mûsikîsi'ni öğrenmeye başlamış, o günden beri güzel sesi ve tavrı ile tekkelerde İlâhî ve Kasîdeler okumuştur. Tekke Mûsikîsi icra eden Diyarbakırlı mûsikîşinaslardır. Diyarbakır tasavvuf mûsikîsi eserlerini derleme çalışmalarımızda bazı eserlerin bize ulaştırılmasında katkıları bulunmaktadır.

²⁹³ Diyarbakır'ın Velîme gecelerinde halk şairlerini dinleyerek şiir yazmaya başlayan, yirminin üzerinde şiiri bestelenmiş bir şair ve güftekârdır. Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 2/459-463; Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 456.

²⁹⁴ Asıl mesleği kebabçılık olan Diyarbakırlı esnaflardandır. "Bülbülün Kanadı Sarı", "Çavuş Türküsü" gibi Diyarbakır Halk Mûsikîsinde icra edilen eserleri vardır. Abakay, *Diyarbakır Folklorundan Kesitler*, 204-205; Ayrıca Vedat Güldoğan, Cemil Şallı'nın Diyarbakır mûsikî folkloruna çok katkılarda bulunduğunu söylemiştir. 1976 yılında vefat etmiştir. Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 297.

²⁹⁵ 1938 yılında Diyarbakır'da dünyaya gelmiştir. Hafız Kur'ân olan İzzet Dinçer'in yirmi şiirinin olduğu, bunlardan altısını bestelediği, sesinin gayet güzel olduğu ve Cümbüş çaldığı nakledilmektedir. Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 297.

²⁹⁶ Çok güzel bir sesi olduğu ve Def çaldığı bilinen Zekiye Hanım'ın Diyarbakır'daki düğün ve kına gecelerinde aranan bir isim olduğu nakledilmektedir. Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 298.

²⁹⁷ Çok gür bir sese sahip olduğu ve çok güzel Darbuka çaldığı söylenen Diyarbakırlı mûsikîşinasın Celal Güzelses'in de aralarında bulunduğu Diyarbakır Halk Mûsikî Cemiyeti müdavimlerinden olduğu nakledilmektedir. 1997 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 298.

²⁹⁸ Diyarbakırlı mûsikîşinasın Cümbüş ve Keman çalmayı bildiği, mûsikî ile çok ilgili olduğu ve aralarında Celal Güzelses'in de bulunduğu sanatkarlar ile sık sık bir araya gelerek meşk ettiği nakledilmektedir. Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 134.

²⁹⁹ Diyarbakır Halk Mûsikî Cemiyeti'nin var olduğu dönemde en iyi nota bilen mensubu olduğu ve çok güzel Cümbüş çaldığı nakledilmektedir. Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 300.

³⁰⁰ Yaşadığı dönemde çoğu kimseye çok iyi icra ettiği Cümbüş çalmayı öğrettiği ve Diyarbakır Halk Mûsikî Cemiyeti'nin müdavimlerinden olduğu nakledilmektedir. Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 300.

Mazlumoğlu³⁰³, Ramazan Şenses³⁰⁴, Hüsnü İpekçi³⁰⁵, Sami Hazinses (Samuel Uluç)³⁰⁶, Mehmet Ali Erdem³⁰⁷, Yusuf Tapan³⁰⁸, Ayşe Şan³⁰⁹, Mevlithan Kadriye³¹⁰, Mevlidhan Nezahat Erkol³¹¹, İzzet Altınmeşe³¹², Suphi Martağan³¹³, Eşref Atay³¹⁴, Bedri Ayseli³¹⁵, Coşkun Sabah³¹⁶, İsmet Değer³¹⁷, Udî Yervant Bostancı³¹⁸, Azize Gürses³¹⁹, İbrahim Macit³²⁰, Güler Basuşen³²¹ ve Recep Kaymak.³²²

³⁰¹ “Diyarbakır Mûsikî Cemiyeti’nin Kanuncusu” olduğu nakledilmektedir. Göldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 302.

³⁰² Gazi Gurbet’ten sonra “Diyarbakır Mûsikî Cemiyeti’nin Kanuncusu” olduğu nakledilmektedir. Göldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 301.

³⁰³ Müzik öğretmeni ve Kemanzen olan Selahattin Mazlumoğlu’ndan derlenen Diyarbakır ve şarkı türkülerinin TRT repertuarında olduğu nakledilmektedir. Göldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 303.

³⁰⁴ 1928 yılında Diyarbakır’da dünyaya gelmiştir. Ses icracısıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 3/309; Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 449.

³⁰⁵ 1932 yılında Diyarbakır’da dünyaya gelmiş ve 2007’de vefat eden mûsikîşinasıdır. Ud, Cümbüş ve Keman çalmayı bildiği, Diyarbakır Mûsikî Cemiyeti’nin müdavimlerinden olduğu nakledilmektedir. Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 272.

³⁰⁶ 1924 yılında Diyarbakır’da dünyaya gelmiş ve 2002 yılında İstanbul’da vefat etmiştir. Bir dönem Türk Sineması oyunculuğu da yapan, birçok güftesi ve bestesi bulunan bir mûsikîşinas olan Sami Hazinses, Diyarbakır Halk Mûsikî Cemiyeti’nde Celal Güzelses’in yetiştirdiği müzisyenlerdendir. Sesi hüzünlü olduğu için “Hazinses” soyadını almıştır. Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 247; Göldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 309-314.

³⁰⁷ 1926 yılında Diyarbakır’da dünyaya gelmiş ve 2004 yılında İzmir’de vefat etmiştir. Güfte ve bestesi kendisine ait birçok eseri bulunan Diyarbakırlı bir mûsikîşinasıdır. Ses icracısıdır. Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 178.

³⁰⁸ 1927 yılında Diyarbakır’da doğmuş ve 1985 yılında vefat etmiştir. Diyarbakır türülerinin derlenip tanıtılmasında katkıları olan bir mûsikîşinasıdır. On kadar Diyarbakır türküsünün gün ışığına çıkmasına vesile olmuştur. Ses icracısıdır. Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 3/223; Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 467.

³⁰⁹ 1938 yılında Diyarbakır’da dünyaya gelmiş ve 1996 yılında İzmir’de vefat etmiştir. Diyarbakır’ın en çok bilinen kadın hânendelerindendir. Güftesi ve bestesi kendisine ait çok sayıda eseri bulunmaktadır. Küçük yaşlarda okuduğu Kur’ân ve Mevlidlerden dolayı sesinin güzelliğinin keşfedildiği bu sebeple plak doldurması için teşvik edildiği nakledilmektedir. Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 447; Göldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 324-326.

³¹⁰ Diyarbakırlı kadın Mevlidhanlardandır. Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021.

³¹¹ Diyarbakırlı kadın Mevlidhanlardandır. Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021.

³¹² 1945 yılında Diyarbakır’da dünyaya gelmiştir. Diyarbakırlı Halk Müziği ses icracılarından. Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 3/436; Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 44.

³¹³ 1927 yılında Diyarbakır’da doğmuş ve 1999 yılında burada vefat etmiştir. Diyarbakır Halk Mûsikî Cemiyeti’nde Celal Güzelses’ten ders aldığı, Diyarbakır makam ve usûllerini iyi bildiği, sesinin güzel olduğu ve çok iyi Keman icra ettiği bilinmektedir. Diyarbakır türküleri ile ilgili Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 3/200; Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 317.

³¹⁴ 1939 yılında Diyarbakır’da dünya gelmiş ve 2008 yılında vefat etmiştir. Müzik araştırmacısı ve ses icracısıdır. Diyarbakır makam ve usûllerini iyi bildiği ve sesinin güzel olduğu nakledilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 65.

³¹⁵ 10 Haziran 1946’da Diyarbakır’da dünyaya gelmiştir. Dış Hekimi, bestekâr ve ses icracısıdır. Okuduğu Diyarbakır türküleri ile bilinen Diyarbakırlı mûsikîşinaslardandır. Ayrıntılı bilgi için bkz.

2.3. DİYARBAKIR MÛSİKÎSİ'NDE KULLANILAN MAKAMLAR

Lügâtte “Durulan yer, durak” anlamlarına gelen ve Türk Mûsikî Sistemi’nin temelini oluşturan makam kavramı, müzikologlar tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır.

Hüseyin Sâdeddin Arel makamı şu şekilde tanımlamaktadır:

“Dizide ya da lahinde seslerin durak ve güçlü ile ilişkilerinden doğan özelliğe makam denir. Şu hâlde makam, bir durak ile bir güçlünün etrafında bunlara bağlı olarak toplanmış seslerin genel durumudur.”³²³

Suphi Ezgi ise makamı şöyle tanımlamaktadır:

“Melodik bir dörtlü, bir beşliden oluşmuş, tam durakla güçlü nağmelerine sahip ve bağımsız dizilere ve onlarla oluşturulan ezgilere genel olarak makam adı verilir”³²⁴

Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 3/444; Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 343-344; Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 73.

³¹⁶ 1952 yılında Diyarbakır’da dünyaya gelmiştir. Günümüzde tanınan Diyarbakırlı ses ve Ud icracısı mûsikîşinaslardandır. Ud virtüözü olan bestekârın çok sayıda eseri vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 3/465; Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 402.

³¹⁷ 1947 yılında Diyarbakır’da dünyaya gelen müzisyen, bestekâr ve söz yazarıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 134.

³¹⁸ 1955 yılında Diyarbakır’da dünyaya gelen müzisyen bestekâr, Udî ve ses icracısıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Işık, *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 100; Haspolat, “Tarihten Günümüze Diyarbakır ve Kırsalında Mûsikî Aletleri, Mûsikî ve Eğlenceler”, 97.

³¹⁹ 1962 yılında Diyarbakır’da dünyaya gelmiştir. Bestekâr ve ses icracısıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Işık, Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 3/507; *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 216.

³²⁰ 1951 yılında Diyarbakır’da dünyaya gelmiştir. Günümüzde tanınan Diyarbakırlı ses ve saz icracılarından. Diyarbakır’ın mahallî mûsikîsini Ud ve Cümbüş sazları ile icra etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 313; Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 348.

³²¹ 1957 yılında Diyarbakır’da dünyaya gelmiştir. TRT Ankara Radyosu’nda Türk Sanat Müziği Ses Sanatçısı olarak görev almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 85; Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 349.

³²² 1942 yılında Diyarbakır’da dünyaya gelmiştir. Ses icracısıdır. Kültür ve Turizm Bakanlığı’nda Türk Halk Müziği sanatçısı olarak emekli olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 3/426; *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar*, 300.

³²³ H. Sâdeddin Arel, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı Dersleri*, haz. Onur Akdoğu (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1991), 28-34.

³²⁴ Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Mûsikîsi*, 1933, 1/48.

İsmail Hakkı Özkan da makamı; “Bir dizide en önemli perdeler durak, güçlü ve asma karar perdeleridir. İşte makam, bir dizide durak ve güçlünün önemi belirtilmek ve diğer kurallara da bağlı kalmak sureti ile nağmeler meydana getirerek gezinme”³²⁵ şeklinde tanımlamaktadır.

Son olarak Rauf Yektâ ise makam ile ilgili şunu demektedir: "Makam bir oluş tarzıdır. Kendisini teşkil eden çeşitli nispetlerle ve aralıkların düzenlenmesi ile vasfını belli eden mûsikî skalasının hususi bir şeklidir."³²⁶

“Diyarbakır Mûsikîsi kendine özgü çalgıları, makamları, icra sırasındaki kuralları ve gelenekleri ile kendine özgüdür. Her makama ait muhakkak bir uzun hava, kırık hava, gazel, hoyrat v.s. bulmak mümkündür. Makamların pek çoğu diğer bölgelerde bilinmesine rağmen kendine özgü makamları da mevcuttur.”³²⁷

Diyarbakır’ın sâzlı ve sözlü mûsikî kültüründe geçmişten günümüze kadar kullanılan birçok makam vardır. Bazı makamların eskiden yaygın olarak kullanıldığı ancak günümüzde pek kullanılmadığı görülmektedir. Uşşâk, Hüseyinî ve Hicâz gibi bazı makamların çok sayıda eserde yer aldığı, Klasik Mûsikî bestekârlarının eserlerinde kullandığı Rehâvî, Şehnâz, Uzzâl, Baba Tâhir, Nühüft, Hümâyûn, Hûzî, Gül’izârî, Isfahan, Arazbâr, Irak, Nevâ, Zîrefkend, Zâvîl, Pençgâh, Nikrîz, Nişâbûr, Bestenigâr v.s. gibi bazı makamların -günümüzde icra edilen eserlerin bazıları hariç neredeyse hiç görülme de- kullanıldığı bilinmektedir.

M. Sait Mermutlu, *Diyarbakır İcrasında Mevlit ve Mevlithanlar* isimli dergi makalesinde, Diyarbakır’daki muhtelif mûsikî meclislerinde ve Mevlid programlarında icra edilen makamlar ile ilgili şunları söylemektedir:

“İbrahimî, Şirvanî, Beşirî, Sultan Nevruz, Muhalif, Minare Uşşâkı, Cembelli, Kalenderî, Kesik, Nikriz gibi... Bunlardan Sultan Nevruz, İbrahimî ve Minare Uşşâkı daha fazla kullanılan makamlardır. Mevlid geleneğinin değişmez özelliği olan ve sözleri İsmail Hakkı Bursevî’ye ait “Âlemleri Nur Eyledi Didâr-ı Muhammed”

³²⁵ İsmail Hakkı Özkan, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velveleleri* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016), 94.

³²⁶ Rauf Yektâ, *Türk Mûsikîsi*, çev. Orhan Nasuhioğlu (İstanbul: Pan Yayıncılık, 1986), 67. Gülçin Yahya Kaçar, “Türk Mûsikîsinde Makam”, *İstem*, 6/11 (2008), 3.

³²⁷ M. Zeki Giray, *Diyarbakır Mûsikî Folkloru* (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 34.

İlâhîsi, Uşşâk makamının değişik seyriyle Minare Uşşâkı olarak mutlaka Mevlidhanlar tarafından icra edilmeye çalışılırdı.”³²⁸

Diyarbakır’ın mûsikî geleneğinde bestelenmiş, icra edilen eserleri incelediğimizde genellikle bu makamların kullanıldığı görülmektedir: Arazbâr, Beşirî, Eviç, Hicâz(Garip), Hicâzkâr, Hüseyinî, Hüseyinî Aşiran (Aşiran), Hüzûm, Irâk, İsfahan, İbrahimî, Kürdî, Mâhur, Muhayyer, Nevruz, Nihâvend, Sabâ, Segâh, Tâhir ve Uşşâk makamlarıdır.³²⁹

Ayrıca Diyarbakırlı şairlerin şiirleri bestelenerek sanat mûsikisinde farklı makamlarda çok sayıda eser bulunduğunu belirtmek gerekir. Fuad Edip Baksı, Cahit Sıtkı Tarancı, Faik Ali Ozansoy, Süleyman Nazif, Munis Faik Ozansoy gibi şairlerin Sûznâk, Sûz-i Dil, Ferahnûmâ, Kürdîli Hicâzkâr, Zîrgüleli Hicâz, Bayâtî, Karcıgar, Hisar Bûselik, Neveser, Nikrîz, Bûselik, Muhayyer Kürdî ve yukarıda saydığımız diğer makamlar ile bestelenmiş çok sayıda eserleri bulunmaktadır.³³⁰

Divân Edebiyatı’nın 14. yüzyıldaki seçkin şairlerinden olan ve -farklı görüşler bulunmakla birlikte- Diyarbakırlı olduğu söylenen İmadeddin Nesimî’nin şu gazelinin Diyarbakır ve yöresinde kullanılan makamların bazılarını içerdiği nakledilmektedir.³³¹

Hasret yaşı her lâhza kılur benzimizi saz

Bu perdede bir yâr bize olmadı demsâz

UŞŞÂK meyinden kılalım işret-i NEVRÛZ

Tâ RAST gele ceng-i HÛSEYNÎ’de serefâz

Bir ÇARGÂH’ı lûtf kıla hasn-ı bazargi

Küçük deheninden bize ey dilber-i ŞEHNÂZ

³²⁸ Mermutlu, “Diyarbakır İcerasında Mevlid ve Mevlidhanlar”, 25.

³²⁹ Giray, *Diyarbakır Mûsikî Folkloru*, 34.

³³⁰ Göldoğan, “Türk Sanat Mûsikîsine Hizmet Eden Diyarbakırlı Bestekârlar, Güftekarlar ve Kullanılan Makamlar İle Eşlik Çalgılar”, 78-82; Göldoğan, *Diyarbakır Müziği ve Folkloru*, 1-606.

³³¹ Göldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 40.

ZENGÜLE sıfat nâle kılalım zâr-ı SEGÂH'e

Çün azm-i HÎCÂZ eyleye mahbûb-i hoş âvâz

Âheng-i İSFEHÂN kılur ol nây-i IRÂK'ı

REHÂVÎ yolunda yine cânın kıla pervâz

Gönlüme HÎSÂR eyledi ol rûy-i MÜBERKÂ

Gel olma MUHÂLÎF bize ey dilber-i tennâz

Çün Şû'e gelip aşk sözün dese NESİMÎ

Zevkinden onun cûşa gelir sâmi'.

2.3.1. Arazbâr Makamı

Yaklaşık dört buçuk asırdan beri kullanıldığı tahmin edilen³³² Arazbâr makamının Diyarbakır'da yaygın olarak kullanıldığı, Diyarbakır'ın komşu illeri olan Şanlıurfa ve Elazığ'da bu makama "Elezber" denildiği nakledilmektedir.³³³

Arazbâr makamı şu şekilde açıklanmaktadır: "Çargâh perdesi üzerindeki Rast Beşlisine Karcığâr'lı bir karar seyrinin eklenmesinden hâsıl olmuştur. Donanımına karar kalıbı olan Karcığâr makamının ârızaları yazılır. Seyri bütün birleşik makamlar gibi inicidir."³³⁴

³³² Cinuçen Tanrıkorur, *Osmanlı Dönemi Türk Müsikîsi* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2016), 163.

³³³ Giray, *Diyarbakır Müsikî Folkloru*, 35.

³³⁴ M. Suphi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Müsikîsi* (İstanbul: İstanbul Konservatuvarı, 1933), 4/238-239, 140-142; Arel, *Türk Müsikîsi Nazariyatı Dersleri*, 98; M. Ekrem Karadeniz, *Türk Müsikîsinin Nazariye ve Esasları* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1983), 102-103, 371-372; Tanrıkorur, *Osmanlı Dönemi Türk Müsikîsi*, 163.

Diyarbakırlı büyük bestekâr Seyyid Nûh'un "*Ağlatma alma âhımı el sözüne uyma a beğim*" güftesi ile başlayan Arazbâr makamında bir şarkısı vardır.³³⁵

2.3.2. Beşirî Makamı

Zeki Giray, *Diyarbakır Mûsikî Folkloru* isimli yüksek lisans tezinde Beşirî makamı ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

"Mahur makamının uzun hava şeklinde söylenmesine bölgede Beşirî denilmektedir. Garabet Menekşe, Diyarbakır'da bu makamı çok güzel icra edenlerden biriydi. Genellikle bu makamda hoyratlar söylenmektedir. İnici bir makamdır. Gerdaniye (sol) perdesi civarı seyre başlar ve incici bir tavır göstererek Rast (sol) perdesinde tam karar verir."³³⁶

Beşirî makamının Urfa'da okunan hoyrat türlerinden biri olduğu da ifade edilmektedir.³³⁷

2.3.3. Eviç Makamı

Türk mûsikîsinin en eski makamlarından biri olan ve bazı yerlerde "Evc" olarak da geçen Eviç makamının, durağı Irâk perdesi, güçlüsü Eviç perdesi, seyri ise inicidir. "Yerinde Uşşâk makamı dizisine Irâk perdesindeki Segâh dörtlüsünün eklenmesinden meydana gelmiştir."³³⁸

Diyarbakırlı Nakşibendî postnişinlerinden olan hânende ve bestekâr Şeyhzâde Ahmed Efendi'nin Devr-i Revân usulünde "*Nice demdir ki seyr-i mâh-rû-yi yârdan dûruz*" güftesi ile başlayan Eviç makamında bir bestesi vardır.³³⁹

³³⁵ Korkmaz, *Mûsikî'nin Diyârbekri*, 18.

³³⁶ Giray, *Diyarbakır Mûsikî Folkloru*, 35.

³³⁷ Akpınar, *Şanlıurfa'da Dînî Mûsikî*, 27.

³³⁸ Rauf Yektâ, *Türk Mûsikîsi*, 70; Arel, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı Dersleri*, 182-184; Özkan, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velveleleri*, 477.

³³⁹ Esad Efendi, *Atrabu'l-Âsâr* (Türkçe Yazmalar, 1739), 23b; Korkmaz, *Mûsikî'nin Diyârbekri*, 24.

2.3.4. Hicâz Makamı

Diyarbakır Mûsikîsi'nde Uşşâk, Hüseynî ve Muhayyer makamları ile birlikte en çok kullanılan makam olarak bilinmektedir.³⁴⁰ Hicâz makamında bestelenmiş ve icra edilen çok sayıda eser bulunmaktadır. Kararı (durak) Dügâh perdesi, güçlüsü Nevâ perdesi, seyri inici-çıkıcı olan Hicâz makamı, dizi olarak yerinde Hicâz dörtlüsüne Nevâ'da Rast beşlisinin eklenmesinden meydana gelir.³⁴¹

Diyarbakırlı mûsikîşinas ve bestekâr Seyyid Mahmud Çelebi'nin Muhammes usulünde bestelediği “*Kû hem-demî ki derd-i dilî der-miyân nihem*” güftesi ile başlayan Hicâz Nakış eseri vardır.³⁴²

2.3.5. Hicâzkâr Makamı

Kararı Râst perdesi, birinci mertebe güçlüsü Gerdâniye, ikinci mertebe güçlüsü ise Nevâ perdesidir. Seyri inici olan Hicâzkâr makamı “Zirgüleli Hicâz makamı dizisinin Râst perdesindeki inici şeddidir. Yani pest tarafta (Râst perdesinde) bir Hicâz beşlisine, tîz tarafta (Nevâ perdesinde) bir Hicâz dörtlüsünün eklenmesinden meydana gelmiştir.”³⁴³

Celâl Güzelses'in “*Ne Güzelsin Diyarbakır*” isimli şiirinin Hicâzkâr makamında bir bestesi vardır.³⁴⁴

³⁴⁰ Giray, *Diyarbakır Mûsikî Folkloru*, 36.

³⁴¹ Yektâ, *Türk Mûsikîsi*, 78; Özkan, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velveleleri*, 164.

³⁴² Esad Efendi, *Atrabu'l-Âsâr* (Türkçe Yazmalar, 6204), 32a; Özışık, *Şeyhülislâm Esat Efendi Atrabu'l-Âsâr*, 103; Korkmaz, *Mûsikî'nin Diyârbekri*, 25.

³⁴³ Arel, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı Dersleri*, 349, 351; Özkan, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velveleleri*, 264.

³⁴⁴ Göldoğan, *Diyarbakır Müziği ve Folkloru*, 336.

2.3.6. Hüseyinî Makamı

Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi Diyarbakır'da da en çok sevilen ve okunan makamların başında gelir. Uşşâk makamı ile birlikte en çok okunan makamdır. Her tür mûsikî formunda bu makamda bestelenen çok sayıda eser vardır. Özellikle Diyarbakır Dinî Mûsikîsi'nde icra edilen çoğu eser Hüseyinî makamındadır. İnici-çıkıcı bir seyre sahip olan Hüseyinî makamını İsmail Hakkı Özkan kısaca şöyle özetlemektedir: “Yerinde Hüseyinî beşlisine Hüseyinî perdesinde Uşşâk dörtlüsünün eklenmesinden meydana gelmiştir. Nota yazımında donanımına “Si” için koma bemolü (Segâh), “Fa” için bakıye diyezi (Eviç) yazılır, gerekli diğer değişiklikler eser içerisinde gösterilir. Makamın yedeni Rast, durağı Dügâh, güçlüsü Hüseyinî perdesidir.”³⁴⁵

Diyarbakırlı bestekâr Seyyid Nûh'un Lenk Fâhte usulündeki “*Mushaf demek hatâdır ser-safha'ı cemâle*” güftesi ile başlayan Hüseyinî eseri bu makama örnektir. Seyyid Nûh'un Hüseyinî makamında farklı usuller ile bestelediği birkaç bestesi vardır.³⁴⁶

2.3.7. Hüseyinî Aşiran Makamı

Eski devirlerde sadece “Aşiran” ismi ile anılan Hüseyinî Aşiran makamını İsmail Hakkı Özkan şöyle açıklamaktadır:

“Makamın dizisi, yerindeki Hüseyinî makamı dizisine Hüseyinî-aşiran perdesinde bir Uşşâk dörtlüsünün eklenmesinden meydana gelmiştir. Makamın yedeni yegâh, durağı Hüseyinî-aşiran perdesidir. Hüseyinî-aşiran makamı seyrinin büyük bir bölümünde Hüseyinî makamı hâkim olduğundan Hüseyinî makamının güçlüsü olan Hüseyinî perdesi Hüseyinî-aşiran makamının da güçlüsüdür ve bu perde

³⁴⁵ İsmail Hakkı Özkan, “Hüseyinî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 19/21-22.

³⁴⁶ Esad Efendi, *Atrabu'l-Âsâr* (Türkçe Yazmalar, 1739), 22a-22b; Özışık, *Şeyhülislâm Esat Efendi Atrabu'l-Âsâr*, 63-64; Tekin, *Şeyhülislâm Mehmed Es'ad Efendi ve Atrâbü'l-Âsâr fî Tezkiret-i Urefâi'l- Edvâr Adlı Eseri*, 90; Behar, *Şeyhülislâm'ın Müziği*, 252-253; Korkmaz, *Mûsikî'nin Diyârbekri*, 20-21.

üzerinde Uşşâk çeşnisiyle makamın yarım kararı yapılır. Hüseyinî dizisinin karar perdesi olan Dügâh perdesi ise ikinci mertebe güçlü olup bu perdede Hüseyinî çeşnisiyle asma karar yapılır.”³⁴⁷

Diyarbakırlı hânende, sâzende ve bestekâr Verdî Ahmed Çelebi’nin Zencîr usulünde “*Alup yine eline câm-ı zer nigârını gül*” güftesi ile başlayan Aşîran makamında bir bestesi vardır.³⁴⁸

2.3.8. Hüzûm Makamı

Diyarbakır ve çevresinde Hüzûm ile birlikte “Muhalif makamı” olarak da bilinmektedir.³⁴⁹ Hüzûm makamının durağı (kararı) Segâh perdesi, güçlüsü 3. derece Neva perdesi ve seyri inici-çıkıcıdır. “Yerinde Hüzûm beşlisine Eviç’de Hicâz dörtlüsünün eklenmesinden meydana gelmiştir.”³⁵⁰

2.3.9. Irâk Makamı

Türk Mûsikîsi’nin eski makamlarından olan Irâk makamının durağı Irâk perdesi, güçlüsü Dügâh perdesi, seyri ise çıkıcıdır. “Irâk pedesindeki Segâh dörtlüsü ile yerinde (Dügâh’ta) Uşşâk dörtlüsünün birleşmesinden meydana gelmiştir.”³⁵¹

³⁴⁷ Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Mûsikîsi*, 4/226-227; Arel, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı Dersleri*, 1, 38, 155-156; İsmail Hakkı Özkan, “Hüseyinî-Aşîran”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 19/24-25.

³⁴⁸ Esad Efendi, *Atrabu’l-Âsâr* (Türkçe Yazmalar, 1739), 7a; Özışık, *Şeyhülislâm Esat Efendi Atrabu’l-Âsâr*, 17; Tekin, *Şeyhülislâm Mehmed Es’ad Efendi ve Atrâbü’l-Âsâr fî Tezkiret-i Urefâi’l-Edvâr Adlı Eseri*, 44; Behar, *Şeyhülislâm’ın Müziği*, 137-228; Akpınar, “Şeyhülislâm Mehmed Es’ad Efendi’nin Atrâbü’l-Âsâr Fî Tezkiret-i Urefâi’l-Edvâr Adlı Eserinde Diyarbakırlı Mûsikîşinaslar”, 226; Korkmaz, *Mûsikî’nin Diyârbekri*, 12.

³⁴⁹ Giray, *Diyarbakır Mûsikî Folkloru*, 36.

³⁵⁰ Yektâ, *Türk Mûsikîsi*, 79; Özkan, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velveleleri*, 311-314.

³⁵¹ Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Mûsikîsi*, 1933, 1/256-257. Özkan, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velveleleri*, 473.

Diyarbakırlı hânende ve bestekâr Şehlâ Mustafa Çelebi'nin Irâk makamında Çenber usulü ile bestelediği “*Olup ağyâre hem-dem zevk edersin bezm-i işretde*” güftesi ile başlayan bir eseri vardır.³⁵²

2.3.10. Isfahan Makamı

“Yedi asırlık bir makam olan Isfahan, ismini İran'daki ünlü Isfahan şehrinden almıştır. Türk Mûsikîsi'nde bir dönem çok kullanılmıştır.”³⁵³ Diyarbakırlı Emîr Çelebi'nin İlâhî formunda bestelediği ve güftesi Yunus Emre'ye ait “*Allah Emrin Tatalım*” isimli Isfahan makamında bir eseri vardır.³⁵⁴ Ayrıca Diyarbakırlı bestekâr Şehlâ Mustafa Çelebi'nin Darbeyn usulünde “*Feryâd ederim zülf-i siyeh-kârın elinden*” ve Remel usulünde “*Çeşm-i siyehin sürmede yârin hazer ettin*” güfteleri ile başlayan Isfahan makamında besteleri vardır.³⁵⁵

İsmail Hakkı Özkan, Isfahan makamını şöyle açıklamaktadır: “Yerindeki Uşşâk dörtlüsüne Nevâ perdesinde bir Bûselik beşlisinin eklenmesinden meydana gelir. Nota yazımında donanımına sadece si koma bemolü (Segâh) yazılır, gerekli değişiklikler eser içinde gösterilir. Yedeni Rast, durağı Dügâh, güçlüsü ise Bûselik çeşnisiyle makamın yarım kararının yapıldığı Nevâ perdesidir.”³⁵⁶

³⁵² Tekin, *Şeyhülislâm Mehmed Es'ad Efendi ve Atrâbü'l-Âsâr fî Tezkiret-i Urefâi'l- Edvâr Adlı Eseri*, 92; Behar, *Şeyhülislâm'ın Müziği*, 252-253; Akpınar, “Şeyhülislâm Mehmed Es'ad Efendi'nin Atrâbü'l-Âsâr Fî Tezkiret-i Urefâi'l-Edvâr Adlı Eserinde Diyarbakırlı Mûsikîşinaslar”, 229; Korkmaz, *Mûsikî'nin Diyârbekri*, 22-23.

³⁵³ Giray, *Diyarbakır Mûsikî Folkloru*, 37.

³⁵⁴ Korkmaz, *Mûsikî'nin Diyârbekri*, 27.

³⁵⁵ Esad Efendi, *Atrabu'l-Âsâr* (Türkçe Yazmalar, 1739), 20b; Tekin, *Şeyhülislâm Mehmed Es'ad Efendi ve Atrâbü'l-Âsâr fî Tezkiret-i Urefâi'l- Edvâr Adlı Eseri*, 92; Behar, *Şeyhülislâm'ın Müziği*, 252-253; Akpınar, “Şeyhülislâm Mehmed Es'ad Efendi'nin Atrâbü'l-Âsâr Fî Tezkiret-i Urefâi'l-Edvâr Adlı Eserinde Diyarbakırlı Mûsikîşinaslar”; Korkmaz, *Mûsikî'nin Diyârbekri*, 22-23.

³⁵⁶ İsmail Hakkı Özkan, “Isfahan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 19/134-135.

2.3.11. İbrâhimî Makamı

“Türk Sanat Mûsikîsi’ndeki Tâhir makamının seyir karakterini taşıyan bu makam Diyarbakır’da sık söylenen ve sevilen bir makamdır. Celal Güzelses’in plağa okuduğu Diyarbakır eserlerinden “Silmedin gözyaşını aşkın ile ağlayanın” bu makamdadır. Seyre Gerdaniye (sol) ve Muhayyer (la) civarında başlar, inici bir seyir göstererek Dügâh (la) perdesinde tam karar verir.”³⁵⁷ İbrâhimî makamı bazı şehirlerde Uşşâk makamı olarak bilinmektedir. Makamın seyri incelendiğinde Uşşâk, Hüseyinî ve Muhayyer makamları ile aynı seyrinde olduğu görülmektedir.³⁵⁸

2.3.12. Kürdî Makamı

Durağı Dügâh perdesi, güçlüsü Nevâ perdesi, seyri ise çıkıcı bazen de inici-çıkıcıdır. “Yerinde Kürdî dörtlüsüne Nevâ’da Bûselik beşlisinin eklenmesinden meydana gelmiştir.”³⁵⁹

Diyarbakırlı bestekâr Çuvaldızâde İsmâil Çelebi’nin Hâfif usulünde “*Kasdın eğerçi cân u dilin birisinedir*” güftesi ile başlayan Kürdî makamında bir bestesi vardır.³⁶⁰

2.3.13. Mâhur Makamı

Durağı Râst perdesi, birinci derece güçlüsü Gerdâniye perdesi, ikinci derece güçlüsü ise Nevâ perdesidir. İnici bir seyre sahiptir. “Çârgâh makamı dizisinin Râst

³⁵⁷ Giray, *Diyarbakır Mûsikî Folkloru*, 37.

³⁵⁸ Akpınar, *Urfa’da Mevlid ve İlâhîler*, 228.

³⁵⁹ Özkan, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velveleleri*, 133; Arel, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı Dersleri*, 38, 46.

³⁶⁰ Esad Efendi, *Atrabu’l-Âsâr* (Türkçe Yazmalar, 1739), 11a; Özışık, *Şeyhülislâm Esat Efendi Atrabu’l-Âsâr*, 29-30; Korkmaz, *Mûsikî’nin Diyârbekri*, 14.

perdesindeki inici şeddidir. Yani Râst perdesindeki Çargâh beşlisine Nevâ perdesindeki Çargâh dörtlüsünün eklenmesinden meydana gelmiştir.”³⁶¹

Diyarbakırlı hânende ve bestekâr Şeyhzâde Ahmed Efendi’nin “*Bu nâleden sana bülbül kelâl gelmedi mi?*” güftesi ile başlayan Mâhur Semâî bestesi vardır.³⁶²

2.3.14. Muhayyer Makamı

Hüseynî makamının inici şekli olan Muhayyer, Diyarbakır’da özellikle Halk mûsikîsinde, uzun hava ve mayalarda çok kullanılmaktadır.³⁶³ Durağı Dügâh perdesi, birinci mertebe güçlüsü Muhayyer ikinci mertebe güçlüsü ise Hüseynî perdesidir. Seyri inicidir. “Yerinde Hüseynî beşlisine Hüseynî’de Uşşâk dörtlüsünün eklenmesinden meydana gelmiştir. Hüseynî makamı dizisinin aynıdır.”³⁶⁴

Diyarbakırlı hânende ve bestekâr Zeynîzâde Efendi’nin Fâhte usulünde “*Bezm-i bahârın düzdü gül âyin ü erkânın yine*” güftesi ile başlayan Muhayyer makamında bir bestesi vardır.³⁶⁵

2.3.15. Nevrûz Makamı

Müzikolog Yılmaz Öztuna Nevrûz makamını şöyle açıklamaktadır: “Tiz durakta yani Acem (Fa) perdesinde kalan Acem Aşiran makamına bu isim verilmiştir. (Basit bir şed makam) Fakat 20. yüzyılın sonlarında İsmail Hakkı Bey, bu makamı canlandırmak istemiş, Dügâh (La) perdesinde kalarak kullanmıştır”³⁶⁶

Gözde Çolakoğlu Sarı, *Bir Bayram ve Bir Makam: Nevrûz* isimli makalesinde Safiüddin Urmevî’nin *Edvâr* eserinde “Müzik yazısı ile tespit edilmiş 2 örnek

³⁶¹ Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Mûsikîsi*, 1933, IV/267; Özkan, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velveleleri*, 215.

³⁶² Korkmaz, *Mûsikî’nin Diyârbekri*, 24.

³⁶³ Giray, *Diyarbakır Mûsikî Folkloru*, 38.

³⁶⁴ Arel, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı Dersleri*, 50; Özkan, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velveleleri*, 185-186.

³⁶⁵ Korkmaz, *Mûsikî’nin Diyârbekri*, 26-27.

³⁶⁶ Öztuna, *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi*, 2/115.

eserden birincisinin makamı olması” sebebi ile Nevrûz makamı ile ilgili şu bilgiyi vermektedir: “Nevrûz Türk ve Ortaçağ İslâm coğrafyasının nota ile tesbit edilmiş ilk eserinin makamıdır ve bu eser günümüz Uşşâk dörtlüsü içerisinde 4 perdede seyreder.”³⁶⁷

Urfa’da da kullanılan Nevrûz makamının, Karcıgar makamının seyir özelliğini gösterdiğinden dolayı bu makam ile aynı olarak görüldüğü ifade edilmektedir. Bu konuda farklı görüşler de bulunmaktadır.³⁶⁸

Zeki Giray, *Diyarbakır Mûsikî Folkloru* isimli yüksek lisans tezinde Diyarbakır’ın en meşhur mûsikîşinaslarından Celâl Güzelses’in bir anısını naklederek Nevrûz makamının Diyarbakır’daki hususiyeti ile ilgili şu bilgiyi vermektedir:

“Celâl Güzelses İstanbul’a plak doldurmaya gittiğinde kendisine Kemani ile eşlik eden Nubar Tekyay’a “Bana bir Nevruz yap” der. Nubar Tekyay elindeki Kemani dizinin üzerine bırakarak şu sözleri söyler: “Ben Udi Arsak’ın oğluyum. Ben ki mûsikîde bilmediğim makam yok derdim. Böyle bir makam da mı var?” Celâl Güzelses de “Evet böyle bir makam var ve bu Diyarbakır makamıdır” der ve Nubar Tekyay’a bu makamı öğretir.”³⁶⁹

2.3.16. Nihâvend Makamı

Klasik Türk Mûsikîsi’nde çok kullanılan Nihâvend makamının, Diyarbakır’da icra edilen fasıl ortamlarında da kullanıldığı nakledilmektedir.³⁷⁰ Diyarbakırlı şairlerin güfteleri ile özellikle Türk Sanat Mûsikîsi’nin Şarkı formunda bestelenmiş Nihâvend makamında birçok eser bulunmaktadır.³⁷¹ Durağı Râst perdesi, güçlüsü Nevâ perdesi, seyri ise inici-çıkıcıdır. “Bûselik makamı dizisinin Râst perdesindeki şeddidir. O halde Râst perdesi üzerindeki Bûselik beşlisine, güçlü Nevâ üzerinde

³⁶⁷ Gözde Çolakoğlu Sarı, “Bir Bayram ve Bir Makam: Nevrûz”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/68 (2019): 108-109.

³⁶⁸ Akpınar, *Şanlıurfa’da Dinî mûsikî*, 27.

³⁶⁹ Giray, *Diyarbakır Mûsikî Folkloru*, 38.

³⁷⁰ Giray, *Diyarbakır Mûsikî Folkloru*, 38.

³⁷¹ Güldoğan, *Diyarbakır Müziği ve Folkloru*, 21, 23, 25, 39, 46, 56, 59, 62, 64, 76, 99, 109, 113.

bazen bir Kürdî dörtlüsünün, bazen de Bûselik dizisinin ikinci şeklinde olduğu gibi bir Hicâz dörtlüsünün eklenmesinden meydana gelmiştir.”³⁷²

2.3.17. Sabâ Makamı

Sabâ makamı insanlarda uyandırdığı derûnî ve İlâhî duygular sebebi ile özellikle Dinî Mûsikî’de dinleyenlerin ruhlarında ulvî duygular canlandıran ve çok tercih edilen bir makamdır. Diyarbakır’da ve Anadolu’nun her yerinde (istisnalar haricinde) sabah ezanları Sabâ makamı ile okunmaktadır.

Dinî Mûsikî’nin İlâhî formunda dört bestesi bulunan Diyarbakırlı bestekâr Emîr Çelebi’nin Sabâ makamında, güftesi Ümnî’ye ait “*Hemîşe aşk ile âlemde şeydâ Kâdirîyiz*” ve güftesi Abdülehad Nûrî Efendi’ye ait “*Eser aşkın yeli esrâra karşı*” isimlerinde iki eseri vardır.³⁷³

Diyarbakır Mûsikîsi’nde Türkü formunda sevilerek icra edilen “*Hangi bağın bağbanısan*”³⁷⁴ ve “*Bir dalda iki kiraz*”³⁷⁵ eserleri de Diyarbakır’a ait olan Sabâ makamındaki eserlerdendir.

Durağı Dügâh perdesi, güçlüsü Çargâh perdesi, seyri çıkıcı veya çıkıcı-inicidir. “Çargâh perdesindeki Zîrgüleli Hicâz dizisine yerinde Sabâ dörtlüsünün eklenmesinden meydana gelmiştir.”³⁷⁶

2.3.17.1.1. Segâh Makamı

Diyarbakır’da genellikle Tekke/Tasavvuf mûsikîsinde icra edilmiştir.³⁷⁷ Cami Mûsikîsi’nde ise Buhûrîzâde Mustafa İtri Efendi’nin³⁷⁸ meşhur “*Segâh Tekbir*” ve

³⁷² Arel, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı Dersleri*, 208, 331; Özkan, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velveleleri*, 233.

³⁷³ Ergun, *Türk Mûsikîsi Antolojisi*, 203; Korkmaz, *Mûsikî’nin Diyârbekri*, 27.

³⁷⁴ Güldoğan, *Diyarbakır Müziği ve Folkloru*, 330.

³⁷⁵ Bu eserin Diyarbakır’a ait olduğu ile ilgili farklı görüşlerin bulunduğunu da belirtmek gerekir. Abakay, *Diyarbakır Folklorundan Kesitler*, 306.

³⁷⁶ Abdülbâki Nâsır Dede, *Tedkîk ü Tahkîk*, nşr. Yalçın Tura (İstanbul: Pan Yayıncılık, 2006), 38; Özkan, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velveleleri*, 369.

“*Segâh Salât-ı Ümmiyye*” besteleri sadece Diyarbakır’da değil Anadolu’nun hatta müslüman coğrafyasının dört bir yanında icra edilmektedir. Diyarbakırlı bestekâr ve hânende Şehlâ Mustafa Çelebi’ye ait “*Adem bu bezm-i devr-i dilârâyâ bir gelür*”³⁷⁹ ve Seyyid Nûh’a ait “*Rakkâs-ı safâ Kâmet-i mevzûn ile oynar*”³⁸⁰ eserleri Segâh makamındadır.

İsmail Hakkı Özkan, Segâh makamını şöyle açıklamaktadır: “Türk mûsikîsi makam sistemi içinde terkip tarihi bilinmeyen en eski makamlarından biri olup çıkıcı bir seyir karakterine sahiptir. Durağı makamın ismiyle aynı adı taşıyan koma bemollü si (Segâh) perdesidir. Genel olarak Segâh makamı dizisi “Segâh perdesi üzerinde yer alan bir Segâh beşlisine bakiye diyezli fa (Eviç) üzerinde bir Hicâz dörtlüsünün eklenmesi” şeklinde tarif edilir.”³⁸¹

2.3.18. Tâhir Makamı

Durağı Dügâh perdesi, birinci mertebe güçlüsü tîz durak olan Muhayyer perdesi, ikinci mertebede güçlüsü ise Nevâ perdesidir. “Nevâ makamı dizisinin inici şeklidir. Yerinde Uşşâk dörtlüsüne Nevâ’da Râst beşlisinin eklenmesinden meydana gelmiştir.”³⁸² Mûsikî tarihimizin meşhur bestekârlarından Diyarbakırlı Seyyid Nûh’un “*Meyl etdi gönül bir meh-i hurşîd-tırâze*” güftesi ile başlayan Tâhir Murabbâ ve Yürük Semâî usulünde “*Ne hevây-ı hatt-ı dildâr men esîr-i zîlf-i yârem*” güftesi ile başlayan Tâhir Nakış³⁸³ bestesi vardır.

³⁷⁷ Giray, *Diyarbakır Mûsikî Folkloru*, 39.

³⁷⁸ Türk Mûsikî tarihinin en meşhur bestekârlarından Buhûrîzâde Mustafa İtrî Efendi ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Nuri Özcan, “İtrî Efendi, Buhûrîzâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999).

³⁷⁹ Esad Efendi, *Atrabu'l-Âsâr* (Türkçe Yazmalar, 1739), 20b; Özışık, *Şeyhülislâm Esat Efendi Atrabu'l-Âsâr*, 65; Korkmaz, *Mûsikî'nin Diyârbekri*, 22-23.

³⁸⁰ Korkmaz, *Mûsikî'nin Diyârbekri*, 21.

³⁸¹ Yektâ, Türk Mûsikîsi, 72; İsmail Hakkı Özkan, “Segâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 36/304-306; Özkan, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velvelleri*, 297-299.

³⁸² Nâsır Dede, *Tedkîk ü Tahkîk*, 45-46; Özkan, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velvelleri*, 195.

³⁸³ Korkmaz, *Mûsikî'nin Diyârbekri*, 78-81.

2.3.19. Uşşâk Makamı

Hem Tasavvuf/Tekke Mûsikîsi'nde hem de diğer tüm formlarda çok kullanılan bir makamdır. Uşşâk makamında çok sayıda eser bulunmaktadır. Diyarbakır'da en çok kullanılan makamların başında gelir.³⁸⁴ Diyarbakırlı bestekâr ve hânende Seyyid Nuh'un "*Dost-i vefâdâr medâr ez çend vâý*" güftesi ile başlayan Uşşâk Nakış Semâî'si vardır.³⁸⁵

Durağı Dügâh perdesi, güçlüsü Nevâ perdesi, seyri ise çıkıcıdır. "Yerinde Uşşâk dörtlüsüne Nevâ'da Bûselik beşlisinin eklenmesinden meydana gelmiştir."³⁸⁶

Diyarbakır Dinî Mûsikîsi eserlerini derleme çalışmalarımızda notaya aldığımız eserlerin çoğu Uşşâk ve Hüseyinî makamlarındadır.

2.4. DİYARBAKIR MÛSİKÎSİNDE KULLANILAN SAZLAR

Tarihten günümüze kadar birçok medeniyete beşiklik etmesi sebebi ile Diyarbakır'da her devirde farklı mûsikî aletlerinin kullanıldığı tahmin ediliyor olsa da bu noktada muteber kaynaklarda maalesef bu konuya ışık tutulmamıştır.

El-Cezerî'nin 12. ve 13. yüzyıllar arasında zamanın Diyarbakır'daki Artuklu sarayında mûsikî ile alakalı bazı otomatlar ve mekanik tasarımlar yaptığına Diyarbakır'ın mûsikî tarihini anlattığımız bölümde değinmiştik. Ancak Artuklular döneminde Diyarbakır'da hangi müzik aletlerinin kullanıldığı ile ilgili kaynaklarda bilgiye rastlanmamaktadır.

Tahta geçtiği zaman Diyarbakır'ı başkenti yapan Akkoyunlu Devleti hükümdarı Uzun Hasan'ın mûsikîyi çok sevdiği, sefere çıktığında "Ehl-i Tarab" adı verilen 98 kişiden oluşan saz heyetini de beraberinde götürdüğü kaynaklarda

³⁸⁴ Giray, *Diyarbakır Mûsikî Folkloru*, 39.

³⁸⁵ Korkmaz, *Mûsikî'nin Diyârbekri*, 22.

³⁸⁶ Nâsır Dede, *Tedkîk ü Tahkîk*, 39-40. Özkan, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velvelleri*, 143.

geçmektedir.³⁸⁷ Ancak çok sayıda farklı sazların bulunduğunu düşündüğümüz 98 kişiden müteşekkil bu saz heyetinde hangi sazların bulunduğu maalesef bilinmemektedir.

Osmanlı Devleti döneminde ise Diyarbakır mûsikîsinde kullanılan sazlar ile ilgili *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*'nde o dönemde kullanılan eşlik çalgılar olarak şunlar geçmektedir:³⁸⁸

Ud, Tambur, Rebab, Kanun, Santur³⁸⁹, Çeng³⁹⁰, Musikar³⁹¹, Nefir³⁹², Ney, Dehenk/Dühenk³⁹³, Düzelle³⁹⁴ ve Mizmar³⁹⁵.

Elbette kaynaklarda o döneme tanıklık edenler tarafından döneme ait mûsikî aletlerinden bahsedilse de kaynaklarda yer almayan başka mûsikî aletlerinin olabileceği gerçeği de unutulmamalıdır.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise Diyarbakır'da mûsikî gecelerinde kullanılan bazı sazların şunlar olduğu nakledilmektedir: “Ud, Kanun, Keman, Tambur, Santur, Kemençe, Rebab, Ney, Kaval, Zilli Maşa, Zilli Def, Darbuka, Çarpara, Zil bu eğlencelerde müzik aletlerinden bazılarıydı.”³⁹⁶ “Zillimaşa kadın

³⁸⁷ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, 225; Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 13; Haspolat, “Tarihten Günümüze Diyarbakır ve Kırsalında Mûsikî Aletleri, Mûsikî ve Eğlenceler”, 92.

³⁸⁸ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 4/38-39; Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 37; Okumuş, “Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde Diyarbakır”, 40; Murat Sağbaş, *Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Müzik Kültürü* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 74-83.

³⁸⁹ Telli çalgılardan olup bir dönem Diyarbakır'ın en çok kullanılan sazlarındandır. “Diyarbakır düğünleri sazlı, sözlü, santurlu olur” tekerlemesi de bunu teyit etmektedir. Bugün pek kullanılmayan Santur, Kanun şeklindedir. Tellerine iki küçük tokmakla vurularak icra edilir. Bu tokmaklar ucu topuzlu iki değnektir. Santurun ucu Kanunun gibi kıvrık değildir. Tahtası dikdörtgen şeklindedir. Sesi incedir. 72 telli olup, teller üçer üçer bir arada olduğundan 24 perdelidir. Güldoğan, “Türk Sanat Mûsikîsine Hizmet Eden Diyarbakırlı Bestekârlar, Güftekarlar ve Kullanılan Makamlar İle Eşlik Çalgılar”, 84.

³⁹⁰ Kanuna benzeyen ve dik tutularak çalınan bir sazdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mahmut R. Gazimihal, *Mûsikî Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1961), 55.

³⁹¹ Nefesli bir sazdır. Sağbaş, *Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Müzik Kültürü*, 79.

³⁹² Boynuzdan yapılan üflemeli bir müzik aletidir. Sağbaş, *Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Müzik Kültürü*, 24. Ayrıntılı bilgi için bkz. Vural Sözer, *Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi* (İstanbul: Atlas Kitabevi, 1964), 293.

³⁹³ Çift borulu nefesli bir müzik aletidir. Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 37.

³⁹⁴ Küçük bir Klarnet'e benzeyen çift borulu üflemeli bir müzik aletidir. Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 37.

³⁹⁵ Ney, Kaval ve Düdük gibi nefesli çalınan sazlara verilen genel isimdir. Pehlul Düzenli, *İslâm Kültür Tarihinde Musiki* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2014), 46-47.

³⁹⁶ Tuba Cengiz, *Diyarbakır Eski Suriçi ve Surdışı Evlerinde Çevresel Etmenler-Kullanıcı Gereksinimi-Tasarım İlişkisi Üzerine Bir Araştırma* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri

gruplarında bulunurdu. Ud oda sazı, Cümbüş açık hava sazı aynı zamanda Bağlama'nın yerine ses frekansının yüksekliği nedeniyle Bağlama klavyesine sahip olan metal Tambur (mızraplı) manyetiğin yaygınlaşmasına kadar düğünlerde kullanıldı. Manyetik yaygınlaştıktan sonra Tamburun yerini bağlama aldı. Hatta halk arasında Bağlama'ya da kısa bir süre Tambur denildi.”³⁹⁷

Özellikle erkeklerin dışarıda olduğu zamanlarda, gündüz misafirliklerinde bilhassa köklü ailelerin hanım veya kızlarının birçoğunun Ud ya da Tambur çaldıkları nakledilmektedir.³⁹⁸

Vedat Güldoğan ise günümüzde icra edilen Diyarbakır Mûsikîsi'nde eşlik eden mûsikî aletleri ile ilgi olarak şunları zikretmiştir:

Cümbüş, Çığırma, Davul, Dümbelek (Darbuka), Kanun, Kaval, Keman, Kudüm, Nakkare³⁹⁹, Ney, Santur, Tambur, Def, Ud, Zurna ve Zilli maşa.⁴⁰⁰

Diyarbakır'da en çok kullanılan ritim sazı ise Arabana olarak ifade edilen Def'tir. Arabana ile Def arasındaki fark Def'in zilli olmasıdır. Cehrî zikir yapan tarikatlarda zikir esnasında tertibin ve okunan İlâhîlerin ritminin bozulmaması için kullanılan vurmali bir çalgı aletidir. Günümüzde Bendir ve Mazhar isimleri ile de anılmaktadır. Belli bir döneme kadar tekkelerde Def ile birlikte icra edilen zikir ve mûsikî faaliyetleri esnasında ritmi sağlamak için kullanılan bir çeşit zil olan Halîle'nin de kullanıldığı nakledilmektedir.⁴⁰¹

Günümüzde Diyarbakır'da gerçekleştirilen mûsikî etkinliklerine baktığımızda ise hem Klasik Mûsikî sazlarının hem de Batı Müziği sazlarının birlikte kullanılabildiği görülmektedir.

Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993), 193; Haspolat, “Tarihten Günümüze Diyarbakır ve Kırsalında Mûsikî Aletleri, Mûsikî ve Eğlenceler”, 94.

³⁹⁷ Haspolat, “Tarihten Günümüze Diyarbakır ve Kırsalında Mûsikî Aletleri, Mûsikî ve Eğlenceler”, 94.

³⁹⁸ M. Şefik Korkusuz, *Eski Diyarbakır'da Gündelik Hayat* (İstanbul: Kent Yayınları, 2007), 28-32; Haspolat, “Tarihten Günümüze Diyarbakır ve Kırsalında Mûsikî Aletleri, Mûsikî ve Eğlenceler”, 95.

³⁹⁹ Bir çeşit davula benzeyen ve vurmali sazlardan olan nakkare, iki basit dümbeğin yan yana ve birbirine bağlanması ile meydana gelir. Elle veya iki küçük değnek ile çalınır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 38.

⁴⁰⁰ Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 37-39.

⁴⁰¹ Rauf Yektâ, *Türk Mûsikîsi*, 95, Mahmut Ragıp Gazimihal, *Türk Vurmali Çalgıları* (Ankara, Kültür Bakanlığı, 1975), 56-58; Süleyman Uludağ, *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ* (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1976), 62. Mehmet Barslan, *Kişisel Görüşme*, 25 Haziran 2021.

2.5. DİYARBAKIR'DA VELİME GECESİ KÜLTÜRÜ VE MÛSİKÎ

Mûsikînin, hayatının ayrılmaz bir unsuru olan Diyarbakır halkı, sosyal hayatın gereği olarak çeşitli vesileler ile bir araya gelmiş, kaynaşmış, ziyafetler tertip etmiş ve eğlencelerinde mûsikîyi yoğun olarak kullanmıştır.

Bu konuda özellikle sevinç ve saadet ifade eden merasimler sebebi ile mûsikî faaliyetlerinin yoğun olduğu “Velîme (Velme) Geceleri” dikkat çekmektedir. Arapça bir kelime olan Velîme lügatte, “1. Düğün ziyafeti, şölen. 2. Evlenme, düğün.”⁴⁰², “her türlü mutluluk veren hadise sebebi ile verilen ziyafet”⁴⁰³ anlamlarına gelmektedir. Bazı kaynaklarda ulaşmak, yetişmek, toplanmak anlamlarına geldiği ifade edilmiş⁴⁰⁴ ise de en genel tabiri ile Diyarbakır’da gerçekleştirilen “Geleneksel Sohbet Toplantısı” olarak ifade edilmektedir.⁴⁰⁵

Velîme (Velme) Geceleri ile ilgili Vedat Göldoğan, *Diyarbakır Kültürü* isimli eserinde şunları ifade etmektedir:

“Velîme (Velme) geceleri genellikle haftada bir gün erkekler tarafından tertiplenir. Velîme gecelerine katılacak olanlar önceden tespit edilir ve katılımcılar yaptırmış oldukları yemekleri Lengeri denilen bakır kaplar içerisinde toplantının yapılacağı eve gönderirler.”⁴⁰⁶

“Her hafta bir evde yapılan bu toplantılara, toplantıyı tertip edenlerin dışında şehrin ileri gelenleri, şairler, edebiyatçılar, tarihçiler, halk bilimcileri, müzisyenler misafir olarak davet edilirdi.”⁴⁰⁷

“Yemekler yenildikten sonra şehrin sosyal, kültürel, ekonomik, meseleleri konuşulur, fakir ve yoksullara yardım etmek için kararlar alınır ve bu kararlar daha sonra şehrin mülkî âmirine iletilirdi.”⁴⁰⁸

⁴⁰² Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi, 2013), 1336.

⁴⁰³ İsmail Paçacı, *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 692.

⁴⁰⁴ Göldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 28.

⁴⁰⁵ Sağıp Atlı, *Türkiye’deki Geleneksel Sohbet Toplantıları Üzerine Bir İnceleme* (Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tezi, 2016), 53; Sağıp Atlı, “Geleneksel Sohbet Toplantılarının Türkiye’deki Yayılma Sahası ve Güncel Durumu” *Anadolu Sohbet Gelenekleri ve Yaren - Bildiriler*, (Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi Yayınları, 2016), 59;

⁴⁰⁶ Göldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 98.

⁴⁰⁷ Göldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 98.

“Şairlerin okuduğu şiirlerden sonra mûsikî faslı başlar; önce Diyarbakır Divân Peşrevi ile açılış yapılarak makam sırasına göre şarkılar, türküler, hoyratlar, gazeller ve mayalar okunur ve sabah ezanı okunduğunda Velîme gecesi sona ererdi.”⁴⁰⁹

Şehrin önde gelen isimlerinden çok sayıda kişinin iştirak ettiği bu toplantılarda birçok hânende, sâzende ve bestekârın toplantıda bulunanlara özellikle Diyarbakır’a has karakteri yansıtan bir mûsikî şöleni sunduğu aktarılmaktadır.⁴¹⁰

Şehrin kültürel ve tarihî konularından bahsedildiği, güncel sorunların tartışıldığı, ihtiyaç sahipleri ile alakalı meşveretin yapıldığı, yöresel yemekler ile misafirlere ziyafetin ve mûsikî şöleninin sunulduğu Velîme Geceleri’nin aynı zamanda tasavvufî, felsefî ve dinî bir yapısının da olduğu söylenmektedir.⁴¹¹

Bu gecelerde kurulan mûsikî meclislerinde okunan şarkılar, mayalar, hoyratlar, türküler ve diğer formların asla gelişigüzel icra edilmediği, eserlerin sanatkârlar tarafından bir ahenk ve tertip üzere icra edildiği nakledilmektedir.⁴¹²

“Günümüzde ticarî maksatlı sadece mûsikî bölümü ön planda olan “Eyvan Geceleri” adı altında düzenlenen eğlenceler, belirli mekânlarda özellikle “Gazi Köşkü”nde her akşam yapılmaktadır. İl dışından, yerel ve ulusal kurumlardan, özel davet ve günlerde gelen taleplere bağlı olarak da istenilen günde düzenlenmektedir.”⁴¹³

Ragıp Atlı, *Türkiye’deki Geleneksel Sohbet Toplantıları Üzerine Bir İnceleme* isimli doktora tezinde Diyarbakır’da düzenlenen “Velîme Geceleri” ile ilgili birçok bilgiler sunmakta ve özellikle mûsikî yönü ile ilgili şunları ifade etmektedir:

“Müzik faslı, Velîme Geceleri’nin önemli bir bölümünü teşkil etmek ile birlikte belirli bir düzen ve makam sırası gözetilerek icra edilmektedir. Toplantı mekânının bir köşesinde bulunan çalgıcılar yemeğin ardından müzik faslını icra etmeye başlarlar. Velîme Geceleri’nde çoğunlukla Türk Sanat Müziği, Türk Halk

⁴⁰⁸ Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 98.

⁴⁰⁹ Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 98.

⁴¹⁰ Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 99-106.

⁴¹¹ Giray, *Diyarbakır Mûsikî Folkloru*, 33.

⁴¹² Giray, *Diyarbakır Mûsikî Folkloru*, 32-34.

⁴¹³ Atlı, *Türkiye’deki Geleneksel Sohbet Toplantıları Üzerine Bir İnceleme*, 640.

Müziği ile Tasavvufî Müzik icra edilmektedir. Sohbet grubu içerisinde bulunan şair, edip ve bestekârlar önce Diyarbakır Divân Peşrevi ile açılışı yaparak makam sırasına göre eserler söylenir, gazel, hoyrat ve mayalar okunur. Sabâ makamı ile icra edilen eserlerle de Velîme Gecesi sona erer.”⁴¹⁴

Velîme (Velme) gecelerinde yukarıda ifade ettiklerimiz dışında sosyal ve dinî birçok güzelliğin bulunduğunu ve icra edilen mûsikînin ne derece nitelikli olduğunu Vedat Güldoğan’ın *Diyarbakır Kültürü* eserindeki “Eski Âmid’de Bir Velîme Gecesi” başlıklı yazısında daha detaylı bir biçimde görmek ve anlamak mümkündür.⁴¹⁵

⁴¹⁴ Atlı, *Türkiye’deki Geleneksel Sohbet Toplantıları Üzerine Bir İnceleme*, 647.

⁴¹⁵ Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 100-105.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİYARBAKIR'DA DİNÎ MÛSİKÎ

3.1. DİNÎ MÛSİKÎ KAVRAMI VE FORMLARI

İnsanlık tarihinde kadîm bir geçmişi bulunan mûsikî kavramı, müzikologlar tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlar, mûsikînin esas özelliklerini ihtiva bakımından aynıdır.

İsmail Hakkı Özkan, seslerin ilmi olan mûsikî kavramını şu şekilde tanımlamaktadır: “Bir duygu, bir düşünce ve fikri veya doğal bir olayı anlatmak gayesi ile ölçülü ve ahenkli seslerin belli bir sanat anlayışı içerisinde, ritimli veya ritimsiz olarak estetik bir şekilde bir araya getirilme sanatıdır.”⁴¹⁶

Tanımlar incelendiğinde mûsikînin “Ses, âhenk (armoni) ve ritim” olmak üzere üç ana unsurdan meydana geldiği görülmektedir.⁴¹⁷

Ses, “cisimlerin titreşmesinden meydana gelen fiziksel bir olaydır. Bu titreşimler esnek bir ortamda dalgalar halinde yayılarak kulağa kadar gelir ve oradan beyine iletilerek ses işitilmiş olur. Sesler iki çeşittir: 1. Ölçülü ve âhenkli sesler (müzikal sesler) 2. Ölçsüz ve âhenksiz sesler. Mûsikî için ölçülü, âhenkli sesler yani müzikal sesler gereklidir.”⁴¹⁸

Âhenk, “Düzen ve akort” manasında kullanılan bir unsurdur. Çalgı aletlerinin belirli sabit bir ses perdesine göre düzenlenmiş haline “Akort” denmektedir.⁴¹⁹ “Âhenk, müzikte sesler arasında bir uyumdur ve bu adeta kâinattaki uyumu yansıtmaktadır.”⁴²⁰

⁴¹⁶ Özkan, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velveleleri*, 35.

⁴¹⁷ Emel Çelebioğlu, *Tarihsel Açıdan Evrensel Müziğe Giriş* (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1986), 11; Düzenli, *İslâm Kültür Tarihinde Musîki*, 37; Özkan, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velveleleri*, 35.

⁴¹⁸ Özkan, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velveleleri*, 35-36.

⁴¹⁹ Haydar Sanal, “Âhenk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/517-521.

⁴²⁰ Düzenli, *İslâm Kültür Tarihinde Musîki*, 38-39.

Îkâ‘ olarak da bilinen Ritim ise; “zaman içinde uygunluk” ya da “zamanın muntazam nisbetler içinde müddetlere ayrılması” olarak ifade edilmektedir.⁴²¹

Mûsikî çeşitli açılardan sınıflandırılabilir. Mûsikî’yi ilk olarak saz ve söz mûsikîsi olmak üzere iki ana formda⁴²² inceleyebiliriz.

Saz mûsikîsi; müzik aletleri ile icra edilen Taksim, Pîşrev, Saz Semâisi, Longa, Sirto v.s. gibi formlardan oluşmaktadır. Söz mûsikîsi ise; insan sesi ile icra edilen Dinî Mûsikî ve Din-dışı (Lâdinî) Mûsikî olmak üzere iki ana formda tasnif edilmektedir. Dinî olmayan (Lâdinî) Mûsikî; Kâr, Kârçe, Beste, Ağır Semâî, Yürük Semâî, Şarkı, Türkü v.s. gibi formlardan oluşmaktadır. Dinî Mûsikî ise; Âyîn, Na‘t, Durak, Mi‘râciye, İlâhî, Tevşih, Şuğûl, Ezan, Mahfel Sürmesi, Tekbîr, Temcîd, Tesbîh, Salât u Selâm, Münâcât ve Mevlid gibi formların oluşturduğu mûsikîdir.⁴²³

Cami ve tekkeler içinde icra edilen her tür mûsikî Dinî Mûsikî olarak ele alınmaktadır.⁴²⁴ İslâm tarihinde Dinî Mûsikî’ye ilk olarak Kur’ân-ı Kerîm tilavetinde ve Ezan icrasında tesadüf edilmektedir.⁴²⁵

Nuri Özcan, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*’nde Dinî Mûsikîyi şu şekilde açıklamaktadır:

“Dinî Mûsikî yüzyıllar boyu yaşanan İslâmî hayatın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kur’ân-ı Kerîm’in prensipleri, Hz. Peygamber ve ashâbının uygulamaları yanında tasavvufun ortaya çıkışından sonra bu doğrultuda teşekkül eden dinî hayat zamanla camilerde, tekkelerde, muhtelif tarikat toplantılarında yapılan ibadetler ve zikir esnasında çeşitli vesilelerle icra edilen ve dinî mûsikî adını alan bir mûsikîyi meydana getirmiştir.”⁴²⁶

⁴²¹ İsmail Hakkı Özkan, “Îkâ’”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 22/13.

⁴²² Form kavramı, eser biçimleri ve türleri anlamına gelmektedir.

⁴²³ Özkan, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velveleleri*, 96-112.

⁴²⁴ Ahmet Çakır, *Mûziğe Giriş* (İstanbul: Dem Yayınları, 2009), 13.

⁴²⁵ Mehmet Nuri Uygun, “Kur’ân ve Musikî”, *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları - II* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2001), 34; Egecan Aydın, *Mardin’de Dinî Mûsikî (Hâfız Mehmet Ali Demir Örneği)* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 30.

⁴²⁶ Nuri Özcan, “Dinî Mûsikî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/359-360.

Dinî Mûsikî icra edildiği yer bakımından ise Cami Mûsikîsi ve Tekke (Tasavvuf) Mûsikîsi olmak üzere iki ana başlık altında sınıflandırılmıştır.⁴²⁷

Cami Mûsikîsi “gerek ibadet esnasında gerekse ibadet öncesi ve sonrasında ortaya çıkan, çoğunlukla irticâle dayalı (önceden bestelenmemiş) nağmelerden meydana gelen ses mûsikîsi” şeklinde tanımlanmaktadır.⁴²⁸

Cami Mûsikîsi formları şunlardır: Kur’ân-ı Kerîm Tilâveti, Ezan, Kâmet, Tesbih (Mahfel Sürmesi), Münâcât, Temcîd, Tekbir, Salât u Selâm, Salâ, Salât-ı Ümmîye, Na’t-ı Peygamberî ve Mevlid-i Nebevî’dir.⁴²⁹

Tekke Mûsikîsi “tarikatlara zikirleri esnasında daha çok ritme dayalı, bazen bir veya birkaç enstrümanın da iştirâkı ile ortaya çıkan mûsikî” şeklinde tanımlanabilir. Tekke Mûsikîsi formları ise şunlardır: Mi’râciyye , Mevlevî Âyinleri, Na’t, Durak, İlâhî, Şuğul, Teşvih, Savt, Mersiye, Kasîde, Nefes, Semah ve Nevbe’dir.⁴³⁰ Tekkelerin kapatılmasından sonra bu formlar dergâhlarda ve daha birçok mekânda icra edilebilmektedir.

Cami ve Tekke Mûsikîsi formlarının genel sınıflandırılması anlatıldığı şekilde olmak ile birlikte bu sınıflandırmalarda bazı formlar için kesinlik bulunmamaktadır. “Dinî Mûsikîde Cami ve Tekke Mûsikîsi sınıflandırılması çerçevesinde her iki bölümde yer alan formların kesin sınırlarla ayrılmadığını, bazı formlarının iki mûsikî şubesinde de ortak icra edildiğini belirtmek gerekir. Bu durumda her ne kadar tekkedeki ağırlığı daha fazla ise de ayrıca camide icra edilen İlâhi formu başta olmak üzere Mevlid, Mi’râciyye , Na’t, Kasîde, Tevşih ve Mersiye gibi formlar hem camide hem tekkede kullanılmıştır. Meselâ tekkelerde zikir esnasında zâkirler tarafından okunan Zikir İlâhîsi veya Usul İlâhîleri ile zikir dışında topluca okunan Cumhur İlâhîleri’nin yanı sıra camide teravih namazı sırasında okunan Ramazan İlâhîleri,

⁴²⁷ Nuri Özcan, *XVIII. Asırda Osmanlılarda Dinî Mûsikî* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1982), 3, 10.

⁴²⁸ Özcan, “Dinî Mûsikî”, 9/359-360.

⁴²⁹ Özcan, *XVIII. Asırda Osmanlılarda Dinî Mûsikî*, 10-11; Ahmet Şahin Ak, *Türk Din Mûsikîsi Cami ve Tekke Mûsikîsi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2014), 69-70.

⁴³⁰ Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Mûsikîsi Antolojisi* (İstanbul: Rıza Koşkun Matbaası, 1942), 1/13; Ak, *Türk Din Mûsikîsi Cami ve Tekke Mûsikîsi*, 69-70.

muharrem ayında hem tekkelerde hem camilerde okunan Mersiyeler bu ortak icralardan bazılarıdır.”⁴³¹

Na’t ve İlâhî gibi bazı formlar hem Cami Mûsikîsi’nde hem de Tekke Mûsikîsi’nde icra edilebilmektedir. Ancak tekkede okunan İlâhîler bazı enstrümanların eşliğinde okunabildiği halde camilerde icra edilen İlâhîler enstrüman eşliğinde kesinlikle okunamamaktadır.⁴³²

Cami ve Tekke Mûsikîleri’nin icra edildikleri yer, üslûp ve tavırları farklılık arz etmektedir. Bu iki ana form mukayese edilecek olursa özetle şunlar söylenebilir:

Cami Mûsikîsi’nde zâhidâne ve ciddî bir tavır vardır. İbadetler etrafında oluşur. Genellikle imamlar ve müezzinler tarafından sadece vokal sesler ile icra edilir. Namaz ibadeti etrafında şekillendiği için daha çok ibadetlerin öncesinde ve sonrasında yapılan dua mahiyetindedir. Cami Mûsikîsi’nde icra edilen formlarda daha çok Arapça güfteler vardır. Bu eserlerde zühd, takvâ, ubûdiyyet, münâcât ve duanın hâkim olduğu görülmektedir. Bununla birlikte tasavvufî eserlere yer verildiği de görülmektedir. Cami Mûsikîsi’nin büyük bölümü irticâlen (doğaçlama) icra edilmektedir.⁴³³

Günümüzde Tasavvuf Mûsikîsi olarak da bilinen Tekke Mûsikîsi’nde ise tasavvufî bir lirizm ve coşku hâkimdir. Genellikle zikir esnasında ve usule riâyet edilerek icra edilmektedir. Cami Mûsikîsi’nden farklı olarak icrası sadece vokal ses ile değil enstrümanlar eşliğinde de olabilmektedir.⁴³⁴

Dinî Mûsikî kavramı ve formları yukarıdaki şekilde genel olarak anlatıldıktan sonra tezimizin geri kalan kısmında geçmişten günümüze kadar Diyarbakır’da icra edilen Camî ve Tekke Mûsikîsi formları ve örnekleri sunulacaktır.

⁴³¹ Nuri Özcan, “Tekke Mûsikîsi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/384-385.

⁴³² Özcan, *XVIII. Asırda Osmanlılarda Dinî Mûsikî*, 39; Özcan, “Dinî Mûsikî”, 9/359-360; Hüseyin Akpınar, *Şanlıurfa’da Dinî Mûsikî* (Ankara: Yayınevi, 2011), 54; Ak, *Türk Din Mûsikîsi Cami ve Tekke Mûsikîsi*, 70.

⁴³³ Ergun, *Türk Mûsikîsi Antolojisi*, 9-11, 13-14; Ak, *Türk Din Mûsikîsi Cami ve Tekke Mûsikîsi*, 70-71.

⁴³⁴ Ergun, *Türk Mûsikîsi Antolojisi*, 11-13; Özcan, “Dinî Mûsikî”, 9/359-360; Özcan, *XVIII. Asırda Osmanlılarda Dinî Mûsikî*, 2-3, 10-11.

3.2. DİYARBAKIR'DA CAMİ MÛSİKÎSİ

3.2.1. Diyarbakır'da İcra Edilen Cami Mûsikîsi Formları

3.2.1.1. Ezan

İsmail Hakkı Özkan *Türk Mûsikîsi Nazariyatı* eserinde günde beş vakit okunan ezanı şu şekilde tanımlamaktadır:

“Namaz vakitleri Müslümanları namaza çağırmak için camilerin minarelerinde okunan, sözleri Arapça olan ve herhangi bir usule bağlı bulunmayan bir türdür. Çeşitli makamlarda ve müezzinler tarafından serbest olarak okunur.”⁴³⁵

Ezan, usulü olmadığı yani belirli bir ritimde okunmadığı için Durak formu gibi serbest ve irticâli olarak okunmaktadır. Akşam vakti okunan ezanlar diğer vakitlerde okunanlara göre daha süratli icra edilmektedir. Ezanın her makamla okunabilmesi mümkün olmak ile birlikte daha tesirli ve tertipli görüldüğünden Dinî Mûsikî'ye uygun makamlar ile okunması âdettendir.⁴³⁶

Ezanın sözleri ve içindeki her bir cümleinin tekrar sayısı parantez içinde ifade edilmek sureti ile şu şekildedir:

- a Allahu Ekber (4)
- b Eşhedü ellâ ilâhe illâllah (2)
- c Eşhedü enne Muhammed-er-Rasûlullah (2)
- d Hayye‘ales-salâh (2)
- e Hayye‘alel-felâh (2)
- f Allahu Ekber (2)
- g Lâ ilâhe İllâllah (1)

⁴³⁵ Özkan, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velveleleri*, 102.

⁴³⁶ Ak, *Türk Din Mûsikîsi Cami ve Tekke Mûsikîsi*, 74.

Sabah ezanı okunurken diğer vakitlerden farklı olarak “e” ve “f” bölümleri arasında yani “Hayye‘alel felâh”tan sonra iki defa “Essalâtü hayrun minen nevm” okunur. Bu cümle ‘Namaz uykudan hayırlıdır’ anlamındadır.⁴³⁷

Cuma namazında hutbeden önce cami içinde müezzin mahfilinde okunan ezana da “İç Ezanı” denir.⁴³⁸

Kaynaklarda elbette o günün şartlarına göre değerlendirmeler söz konusudur. Ancak şunu belirtmek gerekir ki günümüzdeki uygulamalar farklılık arz etmektedir. Diyarbakır’da okunan ezanlara baktığımızda Anadolu’nun diğer şehirlerinde olduğu gibi sabah ve genellikle akşam ezanları hariç bir vakitte sadece bir makamın okunma durumu ve zorunluluğu bulunmamaktadır. Bu özellikle ifade edilmesi gereken bir husustur. Bununla birlikte hemen her yerde sabah ezanı Sabâ makamında, akşam ezanı ise çoğunlukla Segâh makamında okunmaktadır. Ancak öğle, ikindi ve yatsı vakitlerinde farklı makamlar farklı döngülerde okunabilmektedir.

Dinî Mûsikî ile ilgilenen birçok müzikolog, Ezan’ın vakitlere göre hangi makamda okunması gerektiği ile ilgili görüşler sunmaktadır. Ancak kural ve zorunluluk olmamak ile birlikte Anadolu’da genellikle alışlagelen vakitlere göre ezan makamları uygulamasının şu şekilde olduğu nakledilmektedir:⁴³⁹

Sabah ezanı: Sabâ makamı

Öğle ezanı: Uşşâk makamı

İkinci ezanı: Rast makamı

Akşam ezanı: Segâh makamı

Yatsı ezanı: Hicâz makamı

Ezan, vaktine ve ruhuna uygun istenilen makamda okunabilir ancak şu noktalar göz önünde bulundurularak icrâ edilirse lafız ve makamsal açıdan daha uygun olacaktır:

⁴³⁷ Ak, *Türk Din Mûsikîsi Cami ve Tekke Mûsikîsi*, 74; Ömer Faruk Belviranlı, “Camii Mûsikîsi”, *Kadem Mûsikî ve Edebiyat Dergisi* 18 (2015): 40-41.

⁴³⁸ Karadeniz, *Türk Mûsikîsinin Nazariye ve Esasları*, 164.

⁴³⁹ Ahmet Hakkı Turabi (ed.), *Türk Din Mûsikîsi El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 74-80; Ubeydullah Sezikli (ed.), *Makamlarla Türk Din Mûsikîsi Eğitim Seti* (İstanbul: DM Kitap, 2013), 101.

“Türk mûsikîsinde Ezan, okunduğu namaz vaktine göre seçilmiş bir makam anlayışı içinde kendine has bir icra tarzı ve üslûp çerçevesinde serbest olarak şu şekilde okunur: Hangi makamda okunacaksa başlangıç tekbirlerinde o makamın ilk perdeleri gösterilir. Lafzatullahın açık olarak telaffuz edilmesine bilhassa dikkat edilmeli, ibarenin “...lâhu ekber” şeklinde söylenip anlaşılmasına ve bölünmesine, benzeri prozodi hatasına meydan verilmemelidir. “Eşhedü en lâ ilâhe illallah” cümlesi de tekbirlerde kullanılan makam ve perdelerden okunur. Ardından gelen, “Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah”larda makamın meyan gelmeden önceki seyrini gösterecek nağmeler yapılır. “Hayye‘ale’s-salâh” Ezanın meyan kısmı olduğundan burada tiz seslerde dolaşılır ve uygun makam geçkileri yapılır. “Hayye ‘ale’l-felâh”ın okunuşunda ise bu kısmın ikinci meyan olması sebebiyle yine meyan nağmelerinde gezinilir. Son tekbirlerde makamın karar sesleri gösterilir, tehlilde ise karar verilerek ezan bitirilir.”⁴⁴⁰

Vedat Güldoğan *Diyarbakır Kültürü* eserinde Diyarbakır’da beş vakit okunan ezanın vakitlere göre makamlarının eskiden şu şekilde olduğunu nakletmektedir:⁴⁴¹

Sabah ezanı: Sabâ makamı

Öğle ezanı: Hüseyinî makamı

İkinci ezanı: Acemaşiran makamı

Akşam ezanı: Segâh makamı

Yatsı ezanı: Haftada altı gece Bayâtî makamı ile cuma geceleri ise Hicâz makamı

3.2.1.2. Kâmet

Sözlükte “hakkını vererek yapmak, yerine getirmek, doğrultmak, devam ettirmek” gibi anlamlara gelen İkâmet (ikâme) terim olarak “farz namazların başlamak üzere olduğunu duyurmak” demektir.⁴⁴²

⁴⁴⁰ Nuri Özcan, “Ezan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/43-45.

⁴⁴¹ Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 18.

“Kāmet, farz namazı başlamadan önce, “hayye‘ale’l-felah” cümlesinden sonra “kad kāmeti’s-salât!” cümlesinin ilave edilerek okunduğu ezan metnidir. İki kere okunan bu cümle, “muhakkak kalkın namaz kılmaya!” anlamına gelir.”⁴⁴³

Ezana göre daha seri okunan Kāmet, cami içinde Müezzin Mahfili’nde Müezzinler tarafından kibleye dönülerek ayakta icra edilir. Kāmetten hemen sonra ise farz namazını kılmaya geçilir.⁴⁴⁴

Diyarbakır’da Hanefî ve Şafiî mezhebine göre kılınan namazlarda, Kāmetler de bu mezheplere göre icra edilmektedir. Hanefîler Kāmeti tıpkı ezan metninde olduğu şekilde sadece “Hayye‘ale’l-felah”tan sonra “Allahu Ekber”den önce “kad kāmeti’s-salât!” cümlesini iki kere okumaktadırlar.

Şafiîler ise Hanefîlerden farklı olarak bazı bölümleri bir kez okumak üzere⁴⁴⁵ Kāmeti şu şekilde icra etmektedirler:

- ‘a’ Allahû Ekber (2)
- ‘b’ Eşhedü ellâ ilâhe illâllah (1)
- ‘c’ Eşhedü enne Muhammed-er-Rasûlullah (1)
- ‘d’ Hayye‘ales-salâh (1)
- ‘e’ Hayye‘alel-felâh (1)
- ‘f’ Kad Kāmeti’s-salât (2)
- ‘g’ Allah’u Ekber (2)
- ‘h’ Lâ ilâhe illâllah (1)

Diyarbakır’da icra edilen Kāmetler İslâm coğrafyasının diğer şehirlerinde okunan Kāmetlerden makamsal olarak farklılık göstermemektedir. Kāmet, makamsal açıdan vakitlere göre ezan ile uyumlu olması gerekirken buna çok fazla riayet

⁴⁴² Vecdi Akyüz, “İkâmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/16-17.

⁴⁴³ Aydın, *Mardin’de Dinî Mûsikî (Hâfız Mehmet Ali Demir Örneği)*, 46; Haydar Seçkin, *Âyetlerin İfâdesiyle Türkçe Namaz* (İstanbul: Yelken Matbaası, 1980), 14; İlhan Ayverdi, *Asırlar Boyu Târihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2011), 2/1562.

⁴⁴⁴ Erdoğan Ateş, *Türk Din Mûsikîsi* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015), 68.

⁴⁴⁵ Akyüz, “İkâmet”, 22/16-17.

edilmemektedir. Ancak günümüzde en çok Uşşâk, Hüseyinî ve Hicâz makamlarında okunduğu görülmektedir.

3.2.1.3. Salâ / Salavât / Salât u Selâm

Allah Resûlü için okunan, Allah'ın bağışlaması ve selâmının onun üzerine olması dileğini ifade eden dualara “Salât”, “Salavât” veya “Salâvat-ı Şerîfe” denmektedir. Salâ ve salât kelimelerinin çoğulu olan salavât ise, salâlar ve salâtlar anlamındadır. Salât, Peygamber Efendimiz için Allah'a edilen dualardır. Bu dualar ayrıca “Salât u Selâm etmek”, “Salât getirmek” ve “Salavât getirmek” şeklinde de ifade edilmektedir.⁴⁴⁶ En sade hali ile sözleri “Allahumme salli alâ seyyidînâ Muhammed” şeklinde olan salavâtın minarede okunan şekline ise “Salâ” denmektedir.⁴⁴⁷

“Salâlar minarede sabahleyin Ezandan önce, öğle, ikindi ve yatsıda Ezandan sonra müezzinler tarafından okunur. Dilkeşhâverân makamında ve belli bestesiyle okunan sabah salâsı dışındakiler vakit ezanının makamında irticâî olarak icra edilirdi. Bu salânın metni şöyledir: “es-Salâtu ve’s-selâmu aleyk / Aleyke yâ Seyyidenâ yâ Resûlellah // es-Salâtu ve’s-selâmu aleyk / Aleyke yâ Seyyidenâ yâ Habîbellah // es-Salâtu ve’s-selâmu aleyk / Aleyke yâ Seyyide’l-evvelîne ve’l-âhirîn (ve’l-hamdü lillâhi Rabbi’l-‘alemîn).” Bu salâ her beytin ilk mısraında makamın ilk perdelerini göstermek, ikinci mısralarda karar nağmelerini kullanmak suretiyle okunurdu.”⁴⁴⁸

Salâlar okundukları zamana göre Sabah Salâsı, Cuma Salâsı, Cenâze Salâsı ve Bayram Salâsı olarak isimlendirilmektedir.⁴⁴⁹ Günümüzde icrâ edilen sabah sâlası, cuma sabahları, Ramazan ve Kurban Bayramları sabah ezanlarından önce okunan

⁴⁴⁶ Mustafa Özdamar, *İslâmbol Gelenğinde Sivil Merasimler ve Doğumdan Ölüme Mûsikî* (İstanbul: Kırk Kandil Yayınları, 1997), 146; Ahmet Gürtaş, *Abdest Ezan Namaz Duaları ve Manaları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 39; Aydın, *Mardin’de Dinî Mûsikî (Hâfız Mehmet Ali Demir Örneği)*, 74.

⁴⁴⁷ Ak, *Türk Din Mûsikîsi Cami ve Tekke Mûsikîsi*, 77.

⁴⁴⁸ Nuri Özcan, “Salâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/15-16.

⁴⁴⁹ Özcan, “Salâ”, 36/15-16.

salâdır. Cuma ve Bayram Salâsı ise Cuma, Ramazan ve Kurban bayramları namazlarından önce icrâ edilen salâdır.⁴⁵⁰

Diyarbakır'da mübarek gün ve gecelerde, perşembe günü yatsı ezanından önce, cuma günü sabah ezanından önce (çoğunlukla Sabâ) ve Cuma namazının bir müddet öncesinde çoğunlukla Hüseyinî makamında Salâ okunmaktadır. Cuma sabah ezanından önce çoğunlukla ve bazen de Cenâze Salâ'larında sabâ makamındaki Salâ okunmaktadır. Diyarbakır'da okunan salâlarda zaman zaman Uşşâk, Bayâtî ve Hicâz gibi makamların da uygulandığı görülmektedir.

Diyarbakır'da okunan salâların genellikle Hüseyinî makamında icrâ edildiği görülmektedir. Yukarıda zikrettiğimiz diğer makamlarda da zaman zaman icra edilebilmektedir. Diyarbakır'da icra edilen Salânın sözleri genellikle şöyledir:

Es salâtu ve's selâmu aleyke yâ Rasûlallah

Es salâtu ve's selâmu aleyke yâ Nebîyyallah

Es salâtu ve's selâmu aleyke yâ Habîballah

Es salâtu ve's selâmu aleyke yâ Seyyide'l-evvelîne ve'l-âhirîn

Ve selâmun 'alel-mürselîn ve'l hamdu lillahi Rabbi'l-âlemîn

Bu Salânın icrâ edilmesinde okuyucunun tercihiine göre Salâ bitirilmeden “Yâ Hayra halkillah, Yâ Hâteme'l-enbiya, Yâ Emîne vahyillah, Yâ Seyyidenâ ve Senedenâ Muhammede, Yâ Rahmeten li'l-âlemîn, Yâ Nûra arşillah” gibi ifadeler de ilave edilebilmektedir.

Tüm İslâm coğrafyasında olduğu gibi Diyarbakır'da da Mustafa İtri Efendi'nin Segâh makamındaki Salât-ı Ümmiye bestesi de Salât formunda icra edilen eserlerdendir.

⁴⁵⁰ Ateş, *Türk Din Mûsikisi*, 91-92.

3.2.1.3.1. Cenâze Salâsı / Hüseyinî

Diyarbakır’da Cenâze Salâsı, Hüseyinî makamında icra edilmektedir. Cenâze Salâsının sözleri⁴⁵¹ şu şekildedir:

Es salâtu ve’s selâmu aleyke yâ Hâteme’l-Enbiya (3 defa)

(Bu cümle erkek cenâzelerinde “Hâteme’l-Enbiyâ, kadınlarda ise “Emîne Vahyillah” şeklinde okunur.)

Kullu nefsin zâikatü’l-mevt. (1 defa)

Cenâze Salâsı okunduktan sonra bazı müezzinler tarafından “Sümme ileynâ türce‘ûne”, “İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn”, “Baki Allah” kelimeleri de ilave edilerek Salâ sonlandırılabilir.

Diyarbakır’da icra edilen Hüseyinî Cenâze Salâsının notası aşağıda yer almaktadır.

⁴⁵¹ Sefa Şallıoğlu, Cenâze Salâsı’nı Hüseyinî makamında yukarıdaki sözlerle icra etmiştir. Sefa Şallıoğlu, *Kişisel Görüşme*, 1 Ocak 2022.

Şekil 2: Hüseyinî Cenâze Salâsı Notası

CENÂZE SALÂSI

Hüseyinî Salâ

Yöre: Diyarbakır Yöresi

K.Kişi: Sefa Şallıoğlu
Derleyen: Veysel Sın

Serbest

ES SA LA_____ TU VES SE LA_____ MU A LEYK_____

_____ A LEY_____ KE YA_____ YA_____

_____ HA_____ TE MEL EN_ Bİ YA_____ ES SA LA_____

_____ TU VES SE LA_____ MU A LEYK_____ A LEY

KE YA_____ YA_____

_____ E Mİ_____ NE VAH YİL_ LAH_____ KUL LU NEFSİN_____

_____ ZA_ İ KA TUL_____ MEVT_____

Kaynak: Sefa Şallıoğlu, *Kişisel Görüşme*, 1 Ocak 2022.

3.2.1.3.2. Cuma Salâsı / Hüseyinî

Diyarbakır’da Cuma Salâsı, Hüseyinî makamında icra edilmektedir. Cuma Salâsının sözleri⁴⁵² şu şekildedir:

Es salâtu ve’s selâmu aleyke yâ Rasûlallah

Es salâtu ve’s selâmu aleyke yâ Nebîyyallah

Es salâtu ve’s selâmu aleyke yâ Habîballah

Es salâtu ve’s selâmu aleyke yâ Cedde’l-Haseni ve’l-Hüseyin yâ kandila nûra arşillah.

Es salâtu ve’s selâmu aleyke yâ Habîballah

Es salâtu ve’s selâmu ‘ale’l-mürselîn

Ve’l hamdu lillahi Rabbi’l-âlemîn.

Diyarbakır’da icra edilen Hüseyinî Cuma Salâsının notası aşağıda yer almaktadır.

⁴⁵² Sefa Şallıoğlu, Cuma Salâsı’nı Hüseyinî makamında yukarıdaki sözlerle icra etmiştir. Sefa Şallıoğlu, *Kişisel Görüşme*, 1 Ocak 2022.

Şekil 3: Hüseyinî Cuma Salâsı Notası

CUMA SALÂSI

Hüseyinî Salâ

Yöre: Diyarbakır Yöresi

K.Kişi: Sefa Şalioğlu

Derleyen: Veysel Sin

Serbest

ES SA LA TU VES SE LA MU A LEYK

A LEY KE YA A LEY KE YA RESUL AL LAH

ES SA LA TU VES SE LA

MU A LEYK. A LEY KE YA YA

NE BİY AL LAH ES SA LA

TU VES SE LA MU A LEYK. A LEY KE YA

HA BİB AL LAH

ES SA LA TU VES SE LA

MU A LEYK. A LEY KE YA CED DEL

HA SE NUL VEL HU SE YİN YA



Kaynak: Sefa Şallıoğlu, *Kişisel Görüşme*, 1 Ocak 2022.

3.2.1.3.3. Salât u Selâm / Uşşâk-Hüseyinî

Diyarbakır’da namazların sonunda yapılan tesbihatta okunan ve bu yöreye ait okuyuşa sahip bir Salât u Selâm bulunmaktadır. Bu Salavât birçok yerde okunmaktadır. Ancak Diyarbakır’da yöreye ait bir tavır ve beste ile Uşşâk ve Hüseyinî makamlarında icra edilmektedir. Namazın sonunda yapılan duanın ardından üç kez “Allahümme salli ‘alâ seyyidinâ Muhammedin ve ‘alâ âli Seyyidinâ Muhammedin bi âdedi külli dâin ve devâin ve bârik ve sellim ‘aleyhi ve ‘aleyhim kesîren kesîra” ve sonrasında da Hüseyinî makamında bir kez “Îlâhi Ya Rabbî salli ve sellim ve barik ‘alâ Muhammed ve ‘alâ cemî’il enbiyâi ve’l mürselin ve ‘alâ âli küllin ecme’in ve’l hamdülillâhi Rabbil ‘âlemin” okunması şeklinde icra edilmektedir.⁴⁵³

Diyarbakır’da namazlardan sonra icra edilen Salât u Selâm’ın başlangıcında yer alan Uşşâk makamındaki ve bitiminde yer alan Hüseyinî makamındaki bestelerinin notaya aldığımız şekli aşağıda yer almaktadır.

⁴⁵³ Diyarbakır’da kılınan beş vakit namazın sonunda yapılan duanın ardından okunan bu salavâtın Hâlid el-Bağdâdî tarafından o dönemde bir salgın hastalık zamanında her namazdan sonra şifa niyetine okunmasının tavsiye edildiği nakledilmektedir. Günümüzde birçok camimizde düzenli olarak icra edilmektedir. Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021.

Şekil 4: Uşşâk Salât u Selâm Notası

SALÂT U SELÂM

Uşşâk Salât

Yöre: Diyarbakır Yöresi

Derleyen: Veysel Sin

Serbest

AL LA— HUM ME SAL Lİ A LA— SEY Yİ Dİ NA—

MU HAM ME DİN VE A LA A Lİ SEY Yİ Dİ NA MU HAM MED

Bİ A DE Dİ KUL Lİ DA İN VE DE VA İN VE BA— RİK

VE SEL LİM A LEY Hİ VE A LEY HİM KE Sİ RA

AL LA— HUM ME SAL Lİ A LA— SEY Yİ Dİ NA—

MU HAM ME DİN VE 'A LA Â Lİ SEY Yİ Dİ NA MU HAM MED

Bİ A DE Dİ KUL Lİ DA İN VE DE VA İN VE BA— RİK

VE SEL LİM 'A LEY Hİ VE 'A LEY HİM KE Sİ— RAN KE Sİ RA

Kaynak: Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021.

Şekil 5: Hüseyinî Salât u Selâm Notası

SALÂT U SELÂM

Hüseyinî Salât

Yöre: Diyarbakır Yöresi

Derleyen: Veysel Sin

Serbest

İ LÂ Hİ YA RAB Bİ SAL Lİ VE SEL LİM VE BA RİK 'A LA MU

HAM MED VE 'A LA CE Mİ 'İL EN Bİ YÂ

İ VEL MUR SE LİN VE 'A LA

Â Lİ KUL LİN EC ME 'İN VEL HAM DU LİL LA Hİ

RAB BİL 'A LE MİN

Kaynak: Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021.

3.2.1.4. Mevlid

Kelime olarak “doğum, doğum yeri ve zamanı” anlamlarına gelen Mevlid, İslâm literatüründe “Hz. Peygamber’in doğumu” manasındadır.⁴⁵⁴ Mevlidler, Allah Resûlünün doğumunu anlatan manzum eserlerdir. “İslâm edebiyatında, temel konu olarak Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in doğumunu konu alan fakat aynı zamanda genel manada onun nurunun yaratılmasından, doğumundan önce meydana gelen olaylardan, doğumu ile meydana gelen mucizelerden, nübüvveti öncesi ve sonrası yaşananlardan, Mi‘rac hadisesinden ve vefatından bahseden manzum ve mensur eserlere verilen isimdir.”⁴⁵⁵

Mevlidler eskiden sadece Hz. Peygamber’in doğumu münasebeti ile okunurken sonrasında nişan, düğün, sünnet, taziye vs. gibi insanlar için önemli olan çeşitli günlerde küçük toplantılar şeklinde evlerde veya toplu olarak camilerde icra edilmektedir.⁴⁵⁶

Mevlid okuma geleneği ve Mevlidhanlık, Diyarbakır Dinî Mûsikî kültüründe önemli bir yer teşkil eder. Mevlid geleneği açısından yöresel zenginliklere sahip olan Diyarbakır ve çevresi, birçok Mevlidin yazıldığı ve Mevlidhanın yetiştiği bir yer olmuştur. Hafız Celal Güzelses (v. 1959), Hafız Celal Sevimli (v. 1988), Tarık Çıkıntaş (v. 1979), Şâbân Peker (v. 2020), Mevlidhan Mustafa Beydür (d. 1946), Mevlidhan Aziz Kubat (d.1941), Hafız Hikmet Timur (v. 1990) ve Necati Yandı (v. 2014) Diyarbakır’ın meşhur Mevlidhanları arasındadır.⁴⁵⁷

Diyarbakır’da Türkçe ve Kürtçe dillerinde kaleme alınmış olan Mevlidler okunmaktadır. Türkçe Mevlidlerden Süleyman Çelebi’nin (v. 825/1422) *Vesîletü’n-Necât* isimli Mevlid’i, Kürtçe Mevlidlerden ise Kurmancî lehçesi ile kaleme alınan Molla Bateyî’nin (v. 1491) *Mevlid-i Nebi*’si icrâ edilmektedir.

⁴⁵⁴ Şemseddin Sami, *Kâmus-ı Türkî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2010), 1433.

⁴⁵⁵ Mehmet Tıraşcı, “Güneydoğu ve Doğu Anadolu Çevresinde Arapça, Kürtçe, Zazaca Mevlidler ve Müzikal Olarak İcra Ediliş Tarzları”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVII/2 (2013): 210.

⁴⁵⁶ Hayreddin Kızıl, “Diyarbakır ve Çevresinde Yazılmış Mevlidlerin Konularına Göre Tasnifi Denemesi”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* VII (2012): 119.

⁴⁵⁷ Mermutlu, “Diyarbakır’da Hoş Bir Sadâ Tasavvuf Mûsikîsi”, 41.

Diyarbakırlı Şâbân Kâmî'nin (v. 1301/1884) ve İbrahim Re'fet Efendi'nin (v. 1321/1903) kaleme aldıkları ancak tüm araştırmalarımıza rağmen günümüzde Diyarbakır'da icra edildiği ile alakalı bir mâlûmata ulaşamadığımız iki Mevlid de vardır. Bu Mevlidler'den İbrahim Re'fet Efendi Mevlidi'nin “Tevhid” ve “Veladet” Bahirleri, Şanhurfa'da düzenlenen Mevlid merasimlerinde okunmaktadır. Tevhid Bahri Uşşâk, Veladet Bahri Hicâz makamında icra edilmektedir.⁴⁵⁸ Müelliflerinin Diyarbakırlı olması sebebi ile ve geçmişte bu şehirde icra edildiğini düşündüğümüz için bu iki Mevlid tezimizde yer almıştır. Diyarbakırlı âlim ve mutasavvıf Ahmed-i Mürşidî'ye ait bir Mevlidin bulunduğu da nakledilenler arasındadır.⁴⁵⁹ Ancak araştırmalarımıza rağmen bu Mevlide ulaşamamıştır.

Hayreddin Kızıl, *Diyarbakır ve Çevresinde Yazılmış Mevritlerin Konularına Göre Tasnifi Denemesi* isimli makalesinde, Diyarbakır ve çevresinde Kürtçenin Kurmancî lehçesinde çok sayıda Mevlid yazıldığını ifade etmektedir. Bu Mevlidler'in genellikle Molla Bateyî'nin Mevlid-i Şerif'i kaynak alınarak yazıldığı ve isimlerinin şöyle olduğu söylenmektedir: “Mevlid-i Nebî, Muhammed Emin Haydarî; Mevlûd-i Şerif, M. Zahit Kardeşlik; Mevluda Kurdî Bi Zimanê Gundî, Mela Bedreddin; Ava Heyat, Mela Ali bin es-Seyyid Abdurrahman; Mewluda Şerif, Mela Muhammed Ali Fudeylî adlı Mevlidler'dir.” Yine bu makalede Molla Bateyî'nin Mevlid'i kaynak alınmadan yazılan “Mewluda Şerif Ji Ewwel Heta Axir Rehber-i Xelasî Hz Muhammed, Mela Aliyê Êzdarî; Nezma Şêrîn Der Mewlid û Sîreta Resûlê Emîn, Molla Muhammed el-Ğursi; Mewlida Pêxember, Mela Silêman Kurşun; Mewlûda Kurdî Bi Şêwaza Hedbi, M. Burhan el-Hedbi; Durra Birinci Mewluda Kurmanci, Molla Abdulhakim Halilî oğlu Muhammed Siracuddin” isimli Mevlidler de bulunduğu ifade edilmektedir.⁴⁶⁰ Bu mevlitlerin nasıl icra edildiği ile ilgili bir bilgimiz bulunmamaktadır.

Diyarbakır ve çevresinde icra edilen Türkçe Mevlidler'e başlamadan önce bir aşır okunmaktadır. Ancak Kürtçe Mevlidler'e başlamadan önce genellikle Hz. Peygamber'e salât getirme ile ilgili olan Ahzab Sûresinin 56. Ayeti okunmaktadır.

⁴⁵⁸ Akpınar, *Urfa'da Mevlid ve İlâhîler*, 19-23.

⁴⁵⁹ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, 26-28.

⁴⁶⁰ Kızıl, “Diyarbakır ve Çevresinde Yazılmış Mevlidler Konularına Göre Tasnifi Denemesi”, 116-148.

Türkçe Mevlidlerin “Bahir” adı verilen bölümlerinden önce bu Bahirler’in okunduğu makamda “*Tevşih İlâhileri*”⁴⁶¹ okunmaktadır. Ancak diğer dillerde okunan Mevlidlerde bu gelenek görülmemektedir. Kürtçe Mevlidlerin bölümleri arasında veya sonunda bazen Kasîde ve Na‘t okunduğu görülmektedir.⁴⁶²

3.2.1.4.1. İbrahim Re’fet Efendi Mevlidi

1834 yılında Diyarbakır’da dünyaya gelen İbrahim Re’fet Efendi, birçok ilim dalında tahsilde bulunmuş 19. yüzyıl Mevlid müelliflerindendir. Türkçe dışında Arapça, Farsça ve Kürtçe dillerine de hâkim olduğu nakledilmiştir. 1903 yılında İstanbul’da vefat etmiştir.⁴⁶³

İbrahim Re’fet Efendi’nin bu Mevlidi’nin Diyarbakır’da icra edildiği ile alakalı bir mâlûmatımız bulunmamaktadır. Yaptığımız araştırmalarda bu Mevlidi Diyarbakır’da okuyan veya dinleyen biri ile karşılaşılmadığından Mevlid metnini kaydetmek ile iktifa edilecektir. Ancak bu Mevlidin “Tevhid” ve “Veladet” Bahirleri, Şanlıurfa’da düzenlenen Mevlid merasimlerinde okunmaktadır. Tevhid Bahri Uşşâk, Veladet Bahri Hicâz makamında icra edilmektedir.⁴⁶⁴

Ramazan Ekinci *Diyarbakırlı Re’fet ve Mevlidi* isimli makalesinde, Re’fet Efendi’nin yazmış olduğu *Mevlid-i Şerif*’in üçü yazma ve biri de matbu olmak üzere dört nüshasını tespit ettiğini belirtmiştir.⁴⁶⁵ Ancak burada Diyanet İşleri Başkanlığı’nın *Mevlid Külliyyatı III* eserinde yer alan ve İbrahim Re’fet Efendi’nin *Tarz-ı Cedid* olarak da isimlendirilen Mevlid metnine ait tertîb yer alacaktır.⁴⁶⁶

⁴⁶¹ Mevlid arasında okunmak üzere yapılmış, sözleri Allah’ı (c.c.) ve Hz. Peygamber’i yücelten, öven İlâhilerdir. Özkan, *Türk Müsiki Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velveleleri*, 102.

⁴⁶² Tıraşçı, “Güneydoğu ve Doğu Anadolu Çevresinde Arapça, Kürtçe, Zazaca Mevlidler ve Müzikal Olarak İcra Ediliş Tarzları”, 231-232.

⁴⁶³ Ramazan Ekinci, “Diyarbakırlı İbrahim Re’fet ve Mevlidi”, *Mevlid Külliyyatı III -Tenzimat’tan Günümüze-*, ed. Bilal Kemikli (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), 159.

⁴⁶⁴ Akpınar, *Şanlıurfa’da Dinî Müsikî*, 93; Akpınar, *Urfa’da Mevlid ve İlâhiler*, 19-23.

⁴⁶⁵ Ramazan Ekinci, “Diyarbakırlı Re’fet ve Mevlidi”, *Sosyal Bilimler Dergisi* 9/1 (2011): 189-198.

⁴⁶⁶ Ekinci, “Diyarbakırlı İbrahim Re’fet ve Mevlidi”, 163-180.

Aleyhi Fi'l-bereketi ve'l-'aşı Mevlidü'n-nebî'l-Kureyşî Salavâtullâh

Bismillâhir-rahmânir-rahîm

- 1 Ey Hudâvend-i 'azîm-i pâdişâh
Rahmetindir cümle mahlûka penâh
- 2 'Âlemi bir demde îcâd eyledin
Kün didin ma'mûr u bünyâd eyledin
- 3 Bî-meşakkat ey Kerim ü Kirdikâr
Kudretin bu mâ-sivâyı kıldı var
- 4 Çün bu 'âlem yoğ-iken buldı vücûd
Zâtının birliğine oldu şühûd
- 5 Ey Rahîm ey şefkat ü ihsânı bol
Ey ki şehler dergehinde cümle kul
- 6 Âsitânın maksadı bâ y u fakîr
Cümle zî-rûh hân-ı in'âmınla sîr
- 7 Hâdî vü Settâr'sın lutfun 'amîm
Vir bize râh-ı necâtı ey Rahîm
- 8 Herkesin ma'bûdı sensin bî-gümân
Zâtına tapmak sezâdır ins ü cân
- 9 Cümle 'âlem zâtına tahmîd ider
Şevk-ile takdîs ü hem tevhîd ider
- 10 Hâkim-i mutlaksın ey rabb-i Celîl
Olamaz kimse sana zıdd u 'adîl
- 11 Tâ'atinle kimisi bulmuş hayât
Kısmet itmişsin ana râh-ı necât

- 12 Kimisi âlûde-i fisk u şakā
Kiminin kalb gözi olmuşdır a‘mâ
- 13 Kimine ni‘met virirsin ey Celîl
Şükrini kılmaz olur hâr u zelîl
- 14 Kimisi fakr u fenâ içre sana
Şükr idüp her dem ider hamd ü senâ
- 15 Muntazamdır cümle ef‘âlin senin
‘Aklı irmez hikmetine kimsenin

Bâ‘is-i Nazm

- 1 Rûz u şeb mir’ât-i dilde bu hayâl
Cilveger olurdı çün şekl-i hilâl
- 2 Ya‘ni kim ol şâh-ı fahrü’l-mürselîn
Nûr-ı Yezdân rahmeten li’l-‘âlemîn
- 3 İdeyim mevlüdin ol şâhın beyân
Ol habîb-i Hakk şefî‘-i ins ü cân
- 4 Kâfile-sâlâr-ı hayl-i enbiyâ
Ahmed ü Mahmûd Muhammed Mustafâ
- 5 Bu vesîleyle ola kim ol habîb
Bu dil-i mecrûhıma ola tabîb
- 6 Belki hayr ile beni yâd ideler
Ehl-i îmân rûhımı şâd ideler
- 7 *İster isen bulasın fevz ü necât*
Rûh-ı fahrü’l-mürselîne vir salât

**Medh-i Seyyidü'l-mürselîn Sallallâhu ‘Aleyhi ve ‘Alâ Âlihi et-Tayyibîn
et-Tâhirîn**

- 1 Cân kulağıyla işit ey ehl-i dîn
Medh-i pâk-i Hazret-i Tâhe'l-Emîn
- 2 Tâ bilesin kim ne gevherdir o nûr
Hakk beşer halk itdi ammâ bî-kusûr
- 3 İki ‘âlem serveri nûrû'l-hüdâ
Ahmed-i Muhtâr u mahbûb-ı Hudâ
- 4 Rahmet-i Hakdır Şefî'e'l-Müznibîn
Müstegâs-i enbiyâ vü mürselîn
- 5 Şârih-i sadrı anın Mennân iken
Râfî'-i zikri anın Deyyân iken
- 6 Kim ola Re'fet anı medh eyleye
Nûr-ı pâk-i Ahmed'i şerh eyleye
- 7 Çünkü medh itmiş anı bâr-i Hudâ
Ana kâfidir hitâb-ı *kul kefâ*
- 8 Zü'l-celâl ol rütbe kılmış muhterem
Sûre-i Yâ-Sîn ana eyler kasem
- 9 صل يا رب على خير الوری
467 ما تسير الشمس في سبع العلا
- 10 صل يا رب على ختم الرسل
468 ما يموج العاشقون في السبل

⁴⁶⁷ “Salli yâ Rabbi ‘alâ hayru'l-verâ.” “Allah’ım, yaratılanların en hayırlısı (Hz. Muhammed) üzerine salât et.” “Mâ tesîrû’ş-şemsü fi seb’i'l-‘ulâ”. “Yedi kat semâda güneş ona tesir etmedi.” İkinci, “Diyarbakırlı İbrahim Re’fet ve Mevlidi”, 165.

⁴⁶⁸ “Salli yâ Rabb ‘alâ hatme’r-rüsül.” “Allah’ım, peygamberlerin sonuncusu üzerine salât et.” “Mâ yemûcü’l-âşıkûne fi’s-sübül.” “Âşıklar onun yolundan dışarı çıkmadılar.” İkinci, “Diyarbakırlı İbrahim Re’fet ve Mevlidi”, 166.

- 11 İster isen bulasın fevz ü necât
Rûh-ı fahrü'l-mürselîne vir salât

Hulk u Sîret-i Cenâb-ı Ahmedî 'Aleyhi Salâtu Rabbi's-Samedî

- 1 Dinle imdi hulk-ı pâk-i Ahmed'i
'Âciz ü bî-çâregânın maksadı
- 2 Sâhib-i hulk-ı 'azîm bedrü'l-büdûr
Nâsih-i Tevrât u İncîl ü Zebûr
- 3 Sözleri her derde kânunü'ş-şifâ
Gönlü mecrûh ümmete 'aynü'ş-şifâ
- 4 İşleri her dem anın cûd u sehâ
Bâtıla virmez idi aslâ rızâ
- 5 Hayr işe lâ dimedi ol muhterem
Ol şerî'at menba'ı bahr-i kerem
- 6 'Âdeti hayr idi hep a'dâsına
Aç gözün bak himmet-i vâlâsına
- 7 Yatmadı hergiz döşek üzre o şâh
Havf-ı Mevlâ'dan her ân eylerdi âh
- 8 Ekser-i evkâtde ol şâh-ı güzîn
Aç idi tok gösterirdi kendüsin
- 9 Hastegânı sormak idi 'âdâtı
Büyüğe hürmet küçüğe şefkati
- 10 Kalb-i pâki mâ-sivâdan pâk idi
Hulkı Mahmûd meskeni eflâk idi

- 11 Bu fenâda koymadı taş üzre taş
Hakk yolına koymış idi cân u baş
- 12 Sığar idi her yetimin başını
Siler idi gözlerinin yaşını
- 13 Az uyurdu gicelerde ol hümâm
İştigâli tâ‘at idi subh u şâm
- 14 Hakk te‘âlâdan niyâz u minneti
Bana bağışla İlâhî ümmeti
- 15 Sen de ey ‘âsî vü mücrim kıl hayâ
İsr-i pâk-i Ahmed’e kıl iktifâ
- 16 *Ümmet olmak ister isen ey fetâ*
Vir salâtı Mustafâ’ya bul safâ
- 17 *İster isen bulasın fevz ü necât*
Rûh-ı fahrî ‘l-mürselîne vir salât

Mebde-i Hilkat-i Nûr-ı Fahr-i Kâinât ‘Aleyhi Efdalu’s-salavât

- 1 Söyle ey gûyende-i esrâr-ı Hakk
Çünkü doğdı ‘âleme envâr-ı Hakk
- 2 Kıl beyân şîrîn zebânınla nükât
Ehl-i hâlin gönline virsün hayât
- 3 Ehl-i ‘aşka bûy-ı cânândan eser
Ey nesîm-i cân-fezâ virgil haber
- 4 Ya‘ni ol ‘âlî cenâb-ı Ahmed’in
Mevlidinden vir haber ol emcedin

- 5 Yoğ-iken ‘arş u felek levh ü kalem
Yoğ-idi hem enbiyâ-yı muhteşem
- 6 Nûrdan bir kabza aldı çün Hudâ
Didi yâ nûr *sır habîbî Ahmedâ*
- 7 Ba‘dezîn ol nûr-ı Mevlâ-yı Celîl
Hakkı tesbîh eyledi çok mâh u yıl
- 8 Sonra ol nûr oldu on iki hicâb
Her biri a‘lâ misâl-i dürr-i nâb
- 9 Kudret ü ta‘zîm ü minnet merhamet
Hem sa‘âdet hem kerâmet menzilet
- 10 Tâ‘at ü rif‘at nübüvvet dîğeri
Hem hidâyet hem şefâ‘atdır biri
- 11 Her biri Mevlâ’yı tevhîd eyledi
Başka başka şükr ü tahmîd eyledi
- 12 Hikmetiyle sonra dört bahr-i ‘azîm
Kıldı îcâd kudret-i Rabb-i kadîm
- 13 Merhamet ‘irfân u kudretle nazar
Her biri birinden a‘lâ hûb-ter
- 14 Daldırup ol nûr-ı bahr-i rahmete
Kıl nazar eltâf-ı Rabb-i ‘izzete
- 15 Merhamet bahrinde çıkdıkda o nûr
Aldı bir katre o nûrdan ol Sabûr
- 16 Niçe yüz bin enbiyâ-yı muhterem
Halk olundu sun‘-ı Hakk’la lâ-cerem
- 17 Sonra bu nûrdan Hudâvend-i kadîr

- Yaradup bir gevher ammâ bî-nazîr
- 18 Heybetiyle çün Hudâ kıldı nazar
İki şakk oldu hicâbından güher
- 19 Şakk-ı evvel arayup oldu deniz
Nakl ideyim sana ey ehl-i temiz
- 20 Kaynayup hikmetle ol bahr-i şeref
Hâsıl oldu ol denizden dūd u kef
- 21 Kefden oldu bu zemîn ile zamân
Hem duhândan hâsıl oldu âsımân
- 22 Şakk-ı sâniiden Cenâb-ı zü'l-Kerem
Yaradup 'arş ile kürsî ve kalem
- 23 Mâlikü'l-mülk ol celîl ü Zü'l-Celâl
Çün yaratdı bunları bî-keyf ü hâl
- 24 Emr idüp ol Hâlık-ı mülk-i kadem
Kıl itâ'at emrime yaz yâ kalem
- 25 Ne yazayım yâ İlâhe'l-'âlemîn
Emrine fermân-berem ey zü'l-metîn
- 26 Hem Muhammed'dir Resûlim muhterem
Dehşetinden iki şakk oldu kalem
- 27 Secdeye varup didi ey zü'l-hikem
Kimdir ol sultân u ol sâhib-vefâ
- 28 İsmi isminle mukârin ola tâ
Ol habîbim Mustafâ'dır bil yakîn
- 29 Nûr-ı heftüm âsumân ile zemîn
Nûr-ı Ahmed'den cemî'-i mümkinât

- 30 Yaradıldı buldı ziynet kâinât
Emr idüp yaz yâ kalem didi Şekûr
- 31 Bu sana itmez mi ‘izzet kıl nazar
Müjde ey bî-çâre ümmet müjdeler
- 32 Nûr-ı Ahmed gelmeseydi ‘âleme
Gelmez idi ‘izz ü rif‘at Âdem’e
- 33 Olmasaydı nûr-ı fahr-i kâinât
Bulamazdı Nûh tûfândan necât
- 34 Gelmeseydi nûr-ı mahbûb-ı Celîl
Geçemezdi nâr-ı Nemrûd’dan Halîl
- 35 Olmasaydı ger o ma‘şûk-ı Vedûd
Göklere Îsâ ider miydi su‘ûd
- 36 Gelmeseydi ol şeh-i sâhib-nukûl
Olmaz idi kebş-i İsmâ‘îl kabûl
- 37 *İster isen bulasın fevz ü necât*
Rûh-ı fahrü’l-mürselîne vir salât

Hilkat-i Âdem ‘Aleyhi’s-selâm ve İntikâl-i Nûr-ı Muhammed ‘Aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm

- 1 Yer ile gök emr-içün oldu tamâm
Didi ol Hayy u Kadîm ü lâ-yenâm
- 2 Çün tamâm oldu serîr sultân gerek
Mülk hâzırdır ana bir hân gerek
- 3 Pes yaratdı Âdem’i Perverdigâr

- Tâ ki maksûd ola andan âşikâr
- 4 Nûr-ı pâk-i Ahmed'i Hayy u Kadîr
Cebhe-i Âdem'de kıldı müstenîr
- 5 Hazret-i Âdem'de durdı niçe yıl
Ba'dehu Havvâ'ya oldu müntakîl
- 6 Göçdi Havvâ'dan da nûr-ı Mustafâ
Geldi Şî't'in alnına virdi safâ
- 7 Böylece ol nûr-ı sadr-ı enbiyâ
Kime nakl oldu ise virdi ziyâ
- 8 Kangı zahr u bâtına indi ise o nûr
'İzz ü rif'at eyledi andan zuhûr
- 9 Çünkü 'Abdu'llâh'a geldi nûr-ı pâk
Hüsnini gören didi rûh-ı fidâk
- 10 Düşdi ol nûr çünkü rahm-i mâdere
Geldi çok esrâr-ı hikmet zâhire
- 11 Kangı sâ'atde 'aceb şâh-ı cihân
Doğısardır didiler hep ins ü cân
- 12 Ta kılalım yolına cânlar fedâ
Ol şefî'-i ümmetân-ı pür-hatâ
- 13 Makdemine muntazır 'arş u felek
Saf-zede teşrîfine haylî melek
- 14 *Ey garîk-i bahr-i cürm ü seyyi'ât*
Sıdk-ile vir Mustafâ'ya çok salât
- 15 *İster isen bulasın fevz ü necât*
Rûh-ı fahrü'l-mürselîne vir salât

**Der Müddet-i Zuhûr-ı Hâmile Şoden-i Hazret-i Âmine Bâ-Cenâb-ı
Ahmedi'l-Muhtâr 'Aleyhi Salavâtu Rabbi'l-Gaffâr**

- 1 Âmine Hâtûn ol hayru'n-nisâ
Mâder-i pâk-i Habîb-i Kibriyâ
- 2 Altı mâh hamlimden aslâ bir keder
Görmedim hergiz diyü virdi haber
- 3 Altı mâhdan sonra geldi bir nidâ
Müjdeler yâ Âmine müjde sana
- 4 Bu ne devletdir sana ey meh-likâ
Geliserdir senden ol hayru'l-verâ
- 5 Niçe hâletler düşümde bî-hesâb
Keşf olup gitdi ara yerden nikâb
- 6 Evvelâ şehr-i Receb'de hamlimi
Kıldı tebşîr hazret-i Âdem safî
- 7 Geldi Şa'bân içre Şît-i bâ-safâ
Hamline yâ Âmine sad merhabâ
- 8 Mâh-ı sâlisde zihî şehr-i sıyâm
Geldi İdrîs hamlime virdi selam
- 9 Hazret-i Nûh şehr-i Şevvâl'de bana
Didi kim hamlin mübârekdir sana
- 10 Mâh-ı Zi'l-ka'de'de İbrâhîm Halîl
Didi oldın hâmil-i nûr-ı Celîl
- 11 Geldi İsmâ'îl bana virdi selam
Mâh-ı Zi'l-hicce'de kıldı ihtirâm

12 Çün Muharrem geldi Mûsâ bâ-vefâ

أُبشِرِي يَا آمَنَهُ بِالْمُصْطَفَى⁴⁶⁹

13 Hem Safer’de geldi Îsâ bâ-edeb

Didi hamlindir senin şâh-ı ‘Arab

14 Hem Rebî’ü’l-evvel idi geldi Hûd

Hamline kıldı selam Hayy u Vedûd

15 Enbiyâ ervâhı bir bir geldiler

Hamlime ta‘zîm ü tekrîm kıldılar

16 *İster isen bulasın fevz ü necât*

Rûh-ı fahrü’l-mürselîne vir salât

Vilâdet-i Seyyidü’l-berâyâ ‘Aleyhi Efdalü’s-salavât ve Ekmelü’t-tehâyâ

1 Çün karîb oldu ki mihr ide tulû‘

Anasından itdi envâr-ı sutû‘

2 On ikinci gün Rebî’ü’l-Evvel’in

Hem düşenbih gicesi idi bilin

3 Düşdi kevneyn içre envâ‘-ı sadâ

Kim cihâna doğdı nûr-ı Mustafâ

4 Cennetin Rıdvân’ına irdi haber

Kim cinâna vire ziynet ser-te-ser

5 Hem cehennem Mâlik’ine irdi bu

Heybetin kaldır kapansunlar tamu

6 Ol gicede cümle şeytân-ı merîd

⁴⁶⁹ “Ebşirî yâ Âmine bi’l-Mustafâ”. “Ey Âmine! Beni Mustafa’yla müjdele.” İkinci, “Diyarbakırlı İbrahim Re’fet ve Mevlidi”, 172.

- Tard olup gönüllerden oldu nâ-bedîd
- 7 Bu şeb olsun cümle bütler ser-nigûn
Hem hacîl olsun o kavm-i müşrikûn
- 8 Bir melek geldi bana virdi selam
Görmedim ruhsârını söyler kelâm
- 9 Didi bu gice doğar bir tıfl-ı pâk
Pâyına ruhsâr-ı şehler ola hâk
- 10 Müjdeler senden doğar o cism ü cân
Makdemine muntazır kerr ü beyân
- 11 İsm-i pâkini Muhammed koya Hakk
Olısar ay parmağıyla iki şakk
- 12 Gâ'ib olunca melek feth oldu bâb
Geldi üç hâtûn misâli âfitâb
- 13 Meryem ü Havvâ vu dîger Âsiye
Her birisi bana itdi tehniye
- 14 Çün harâret gâlib oldu cânıma
İkisi oturdu iki yanıma
- 15 Arkama geldi oturdu o biri
Rıfk-ile tutdu belimden ol perî
- 16 Virdiler bir kâse ile şerbeti
İçdim ol dem ol zülâl-i hikmeti
- 17 Nûra gark oldu vücûdum ser-te-ser
Râhat oldum görmedim aslâ keder
- 18 Der-‘akab bir murg-ı nûrânî hemân
Sığadı arkamı oldum şâdımân

- 19 *Doğdı ol sâ'atde ol 'âlî-sıfât*
Ümmet isen ol habîbe vir salât
- 20 *Çünkü doğdı ol gice nûrî'l-Hudâ*
Kâffe-i ins ü melek virdi sadâ
- 21 *Didiler ey nûr-ı Rahmân merhabâ*
Merhabâ ey 'âlî sultân merhabâ
- 22 *Merhabâ ey iftihâr-ı enbiyâ*
Merhabâ ey şem'-i cem'-i evliyâ
- 23 *Merhabâ ey menba'-ı izz ü vefâ*
Merhabâ ey kân-ı eltâf-ı Hudâ
- 24 *Merhabâ ey cân-ı bâkî merhabâ*
Merhabâ 'uşşâk[a] sâkî merhabâ
- 25 *İster isen bulasın fevz ü necât*
Rûh-ı fâhrü'l-mürselîne vir salât

**Hazret-i Âmine Velâdeti Hengâmında Hazret-i Fahr-i Risâletden
Dinleyüp ve Müşâhede Buyurdukları Hâlât**

- 1 *Dürre-i tâc-ı havâtîn-i 'Arab*
Hazret-i Âmine ol 'âlî-neseb
- 2 *Dir ki çün doğdı o sultân-ı cihân*
Rahmet-i Hakk nûr-ı Hayy [u] Müste'ân
- 3 *Secde-i Rahmân'a vardı der-'akab*
O kerem-kânı o deryâ-yı edeb
- 4 *Bağrıma basdım edeble dinledim*

- Söylediği sözi ol dem anladım
- 5 Dir idi ey pâdişâh-ı bî-zevâl
Ey Hudâ-yı bî-şebîh ü bî-misâl
- 6 Bana bağışla bu ‘âsî ümmeti
Ben za‘îfe eyle rahm u şefkati
- 7 Doğduğu ân sordı hâl-i ümmeti
Bak ne ‘âlîdir o şâhın himmeti
- 8 Doğduğu gice Muhammed Mustafâ
Ol habîb-i Hakk cenâb-ı müctebâ
- 9 Cümle asnâm düşdi yire ser-nigûn
Hem hacîl ü hem hakîr ü hem zebûn
- 10 Geldi asnâm arasından bir nidâ
Terk idin asnâmı ey ehl-i şakâ
- 11 Sâve şehrinden o deryâ-yı ‘acîb
Nâ-bedîd oldu kırıldı hep salîb
- 12 Nerde kim var ise bir şâh-ı gayûr
Saltanatdan oldılar me’yûs u dûr
- 13 Âteş-i âteş-perestân ser-te-ser
Söndi gitdi kalmadı andan eser
- 14 *İster isen bulasın fevz ü necât*
Rûh-ı fahrü’l-mürselîne vir salât

Nübüvvet-i Hazret-i Ahmed ‘Aleyhi Salavâtü Rabbi’l-Ehad

- 1 Çünkü nûr-ı Hakk cenâb-ı Mustafâ
Şâh-bâz-ı Sidre vü ‘arş-ı ‘ulâ
- 2 ‘İzzet ü devletle ol bahr-i kerem
Erba‘îne sinni basdıkda kadem
- 3 Kuvvet-i kudsiyye ile ol resûl
Cümleten eşyâyı muhdes bildi ol
- 4 Gönline düşdi o dem hubb-ı İlâh
Pes Hirâ dağına idindi penâh
- 5 Bağrı yanık dîdesi giryân idi
Hasret ile ol Hirâ nâlân idi
- 6 İşbu hayretde iken şâh-ı güzîn
Âsımândan geldi Cibrîl-i Emîn
- 7 Sûre-i İkrâ’la bildirdi nişân
Bildirdi pes mahbûbını ol ‘âlî-şân
- 8 İnmeğe başladı Kur’ân âyeti
Gönli mesrûr oldu gitdi hayreti
- 9 Da‘vete başladı ol tâhir-neseb
Müşrikîni dîn-i Hakk’a rûz u şeb
- 10 *İster isen bulasın fevz ü necât*
Rûh-ı fahrü’l-mürselîne vir salât

Mi‘râc-ı Şâh-ı Enbiyâ ‘Aleyhi Salavâtullâhi Mâ-tekerre’s-subh ve’l-‘işâ

- 1 Dinle ey dil Mustafâ mi‘râcını
Söyleyim ol müntehâ minhâcını
- 2 Kim anınçün var idi bir vakt-i hass
Ne melek sığar ana ne zât-ı hass
- 3 Nâ-gehân geldi ana peyk-i Celîl
İrgürür Hakk’ın selâmın ol Cemîl
- 4 Didi müjde ey nebiyy-i muhterem
‘Arşına da‘vet ider Rabbü’l-ümem
- 5 Hem diler vâkıf ide esrârına
İre ‘ilmin cennet ile nârına
- 6 Hazret-i Hakk’dan her ân ehl-i felek
Tal‘atin nûrını eylerler dilek
- 7 Hem niyâz itmekdedir ‘arş-ı ‘ulâ
Hâk-i na‘linden ide kuhl-i cilâ
- 8 Hazrete eyle şitâb ey yüzi ak
Kim getürdim sana cennetden Burâk
- 9 Gûş idince vardı çâh-ı Zemzem’e
Geldi Zemzem’dan sadâ vu zemzeme
- 10 Yıkanup hem itdi tecdîd-i vüzû
Pâk idi evvelde pâk oldu aru
- 11 Pes Harem içre iki rek‘at namâz
Hoş huzû‘ ile kılup itdi niyâz
- 12 Tutdı ta‘zîm ile Cebrâ’il rikâb

- Bindi pes ol mazhar-ı ümmü'l-kitâb
- 13 Çün senâdan fâriğ oldı ol Cemîl
Kuds'e 'azm itdi yanınca Cembrâ'il
- 14 Saf-zede teşrîfine cümle melek
Rûyına müştâk idi 'arş u felek
- 15 Geldiler tertîble hayl-i enbiyâ
Kıldılar tebrîk ü ta'zîmin edâ
- 16 Hem melâ'ikden mukarrebler bile
Geldiler bu hıdmete iclâl ile
- 17 Pes imâmet eyledi anda resûl
Enbiyâ ervâhına Aksâ'da ol
- 18 Çün tamâm oldı münacât u niyâz
'Azm-i râh itdi yine ol şâh-bâz
- 19 Kurdılar nûrdan semâya nerdibân
Nerdibândan göğs oldılar revân
- 20 Şevk ile seyr-i semâvât eyledi
Hakk ana dürlü 'inâyet eyledi
- 21 Cennet ile nâr ana oldı 'ayân
Âşikâr oldı hemân sırr-ı nihân
- 22 Sidre'ye geldikde mahbûb-ı Celîl
Açdı altı yüz kanadın Cebre'il
- 23 Şekl-i mahsûsın tamâm rûhü'l-Emîn
'Arz idüp seyr itdi fahrü'l-evvelîn
- 24 Gel habîbim deyü geldi bir nidâ
Gel elemnâk olma müştâkam sana

- 25 Kalmadı sabrı vü oldu bî-karâr
Pes didi Cebrâ'il'e ey peyk-i yâr
- 26 Sidre'de kalma sen ey nûr-ı basar
Gel benimle idelim 'azm-i sefer
- 27 Didi Cebrâ'il ana ey muktedâ
Seyrime Sidre olupdur müntehâ
- 28 Sidre'dir bana makâm ey zü-kerem
Ger geçersen yanaram ben lâ-cerem
- 29 Zâtına mahsûs bu meydân-ı vilâ
'Azm-i didâr eyle ey nûr-ı Hudâ
- 30 Pes buyur meydân senindir ba'dezîn
İşte bu seyrân senindir ba'dezîn
- 31 *İster isen bulasın fevz ü necât*
Rûh-ı fâhrü'l-mürselîne vir salât

Müşâhede-i Seyyidü'l-ümem be-Cenâb-ı Rabbi'l-erham bilâ-keyfîn ve lâ-kem

- 1 Hazret-i Hakk'ın güzel mahbûbını
Cân-ı dilden dinle bâkî seyrini
- 2 Ol hümâ-yı Kuds-i evc-i lâ-mekân
Şâh-bâz-ı Sidre-i 'arş âşiyân
- 3 Hazret-i Cibril'le söylerken kelâm
Geldi Refref virdi ta'zîmle selam
- 4 Aldı gitdi Mustafâ'yı hazrete

- Geldiler tâ bâr-gâh-ı kudrete
- 5 Ba‘dehu ‘arş üstine itdi ‘urûc
Kaldı anda Refref-i zâtü’s-sürûc
- 6 Sıdk ayağın basdı anda bî-riyâ
Tâhir oldı anda sırr-ı istivâ
- 7 Çün arada kalmadı ağyâr u yâr
“أَدْنُ مَيِّ”⁴⁷⁰ den hitâbı oldı yâr
- 8 Sana müştâkam habîbim Ahmed’im
Şimdiye dek gerçi da‘vet itmedim
- 9 Tâ esâs-ı ‘aşkın ola üstüvâr
Kim hâlel virmeye her ağyâr u yâr
- 10 Eyledim çün ”قاب قوسين“⁴⁷¹ makâm
Kıl hâzer gitme buradan tut zimâm
- 11 Gerçi bunda çokdur ahbâr u nukûl
“كَلِمَ النَّاسِ عَلَى قَدَرِ عَقُولِهِمْ”⁴⁷²
- 12 Ba‘dehu dil bunı takrîr idemez
Her kalem bu sırrı tahrîr idemez
- 13 Kim hakâyık ‘ilmini anda bana
Kıldı ilhâm hazret-i Bârî Hudâ
- 14 Ol gice keşf oldı esrâr-ı ‘ulûm
Bunda neşr itdim ‘alâ kadri’l-fuhûm
- 15 İşbu üslûb üzre doksân bin kelâm

⁴⁷⁰ “Udnü minnî”. “Bana yaklaş” Ekinci, “Diyarbakırlı İbrahim Re’fet ve Mevlidi”, 178.

⁴⁷¹ en-Necm 53/9. Mi‘râc hadisesinin anlatıldığı ayetten kısmî iktibas. “Kâbe kavseyni”, “İki yay arası kadar”. Ekinci, “Diyarbakırlı İbrahim Re’fet ve Mevlidi”, 178.

⁴⁷² “Kellimi’n-nâse ‘alâ kaderi ‘ukûlihîm”. “İnsanlarla akletme kabiliyetleri kadar konuşunuz.” Ekinci, “Diyarbakırlı İbrahim Re’fet ve Mevlidi”, 178.

- Ol gice vahy eyledi Rabbü'l-enâm
- 16 Çünkü mi'râc emri hep oldu tamâm
Didi ol dem bana Hayy-ı lâ-yenâm
- 17 Ey habîbim çünkü buldın fırsatı
Bana da'vet eyle ez'af ümmeti
- 18 Eyledim mi'râcını hergiz niyâz
Ümmetin mi'râcını kıldım namâz
- 19 Der-'akab destûr olup itdim rücû'
Okudum anda senâ itdim huzû'
- 20 Geldiğim yerden revân oldum yine
Kondum ol dem ben Harem eyvânına
- 21 Bana tayy olmuş idi kevn ü mekân
İki sâ'at içre bu sırrım hemân
- 22 Böylece fahr-i rüsûl şâh-ı cihân
Nûr-ı Yezdân husrev-i 'arş-âşiyân
- 23 Sırr-ı mi'râc-ı şerîfi ser-te-ser
Cümleten ashâbına viridi haber
- 24 Sıdk ile ashâb u yârân-ı sadîk
Oldılar bahr-i meserretde garîk
- 25 Ehl-i buğz ile hased oldu hazîn
Bâ-husûs kavm-i le'im-i müşrikîn
- 26 Cân u dilden didi ashâb-ı güzîn
Ey Muhammed sad hezârân âferîn
- 27 Biz hakîr ümmetlerin sultânısın
Gönlimiz emrâzının dermânısın

- 28 İde mi‘râcın mübârek Zü’l-Celâl
Bulmadı hiç birini böyle kemâl
- 29 Yâ İlâhî nûr-ı Ahmed hürmeti
Biz güneşkâr kullara kıl şefkati
- 30 Nâr-ı ‘aşk-ı ‘âşıkânın hürmeti
Bağrı yanık sâdıkânın hürmeti
- 31 Nur-ı Furkân ‘arş-ı a‘lâ hürmeti
Çâh-ı Zemzem ile Bathâ hürmeti
- 32 Yâr-ı gâr-ı Fahr-i ‘âlem hürmeti
Hazret-i Fârûk-ı â‘zam hürmeti
- 33 Hilm-i ‘Osmân bin ‘Affân hürmeti
Zü’l-fikâr-ı Şîr-i Yezdân hürmeti
- 34 Hazret-i Sıbtîn ü Zehrâ hürmeti
‘Aşk-ı Âdem hüsn-i Havvâ hürmeti
- 35 ‘Afv idüp kılma bizi dâll ü zelîl
Ey Kerim ü ey Rahîm ü Ey Celîl
- 36 Hatm kıl îmân ile vakt-i ecel
“استجب يا رب دعانا بالعجل”⁴⁷³

3.2.1.4.2. Molla Bateyî’nin Kürtçe Mevlidi

Diyarbakır ve çevresinde icra edilen bu Mevlidin müellifi Molla Bateyî/Melayê Bateyî’nin asıl adının Hüseyin olduğu bazı kaynaklarda da isminin

⁴⁷³ “İstecib yâ Rab du‘ânâ bi’l-‘acel”. “Ey Allah’ım! Duamıza acilen karşılık ver.” Ekinci, “Diyarbakırlı İbrahim Re’fet ve Mevlidi”, 180.

Hasan el-Ertuşî (Ertûşî) olduğu nakledilmektedir.⁴⁷⁴ Bateyî tarafından Kürtçe'nin Kurmancî lehçesinde yazılan, günümüzde bu dilde en çok bilinen ve okunan bu Mevlid, bölüm sonlarında yer alan salâvatlar ile birlikte 511 beyittir.⁴⁷⁵ On sekiz bölüm şeklinde yazılan bu Mevlid, günümüzde Merhaba bölümüne kadar icra edilmektedir. Mevlid'i oluşturan konular başlıklar halinde değil de bölümler şeklinde telif edilmiştir. Bölümler arasında geçiş Salâvat-ı Şerifler ile yapılmaktadır. Hz. Peygambere Salâvat getirilmesini öğütleyen bu geçişlerde "Ger dıvetın hun ji nare bın necat, Bı eşk û şevkek hûn bibejın esselat" beyti ile hep birlikte Salâvat getirilmektedir. Mevlidde Arapça ve Farsça kelimeler de yer almakta ve zamanımız Kürtçesinde bazı bölümlerin anlaşılması pek kolay olmamaktadır.⁴⁷⁶

Mevlid'in çoğu bölümü Uşşâk makamının seyri içerisinde devam etmektedir. Merhaba Bahri'ne kadar Uşşâk makamında basit ve sade melodiler ile icra yapılmaktadır. Merhaba Bahri'ne gelindiğinde ise Uşşâk ve Hüseyinî makamında yine basit ve sade bir icra söz konusudur. Böylece bazı yerlerde Hüseyinî makamına geçkiler yapılırsa da Mevlid'in çoğunluğu Uşşâk makamında icra edilmektedir.

Bu Mevlid, Diyarbakır'da icra edildiği halde bu yöreye has olmadığı için Mevlid'in tam metni tezimizde yer almamaktadır. Diyarbakır'da çeşitli sebepler ile düzenlenen birçok etkinlikte bu Mevlid kısa bir bölümü okunacak şekilde icra edilmektedir. Dolayısı ile burada bazı bölümlerinin kısaltılarak icra edildiği Mevlid örneği ele alınmış ve notaya alınmıştır. Mevlid'in başlangıcı, her bölüm arasında okunan Salâvât kısmı ve son olarak da Merhaba Bahri aşağıda sırası ile yer almaktadır.

⁴⁷⁴ Kızıl, "Diyarbakır ve Çevresinde Yazılmış Mevlidlerin Konularına Göre Tasnifi Denemesi", 120; Akpınar, *Urfa'da Mevlid ve İlâhiler*, 19.

⁴⁷⁵ Tıraşçı, "Güneydoğu ve Doğu Anadolu Çevresinde Arapça, Kürtçe, Zazaca Mevlidler ve Müzikal Olarak İcra Ediliş Tarzları", 214.

⁴⁷⁶ Tıraşçı, "Güneydoğu ve Doğu Anadolu Çevresinde Arapça, Kürtçe, Zazaca Mevlidler ve Müzikal Olarak İcra Ediliş Tarzları", 214-215.

Şekil 6: Molla Bateyî'nin Kürtçe Mevlidi Birinci Kısım Notası

KÜRTÇE MEVLİD (MOLLA BATEYÎ)

Uşşâk

Güfte: Molla Bâteyî (Hasan Ertoşî)

Beste: Lâedrî

Derleyen: Veysel Sin









Kaynak: Grup Tillo, “Mevlid-i Şerif (Kürtçe)”, *Şehr-i Ramazan* (2020), 00:00-01:38.

Mevlidin her bölümü arasında, Mevlidhanın “Ger dıvetın hun ji nare bın necat, Bı eşk û şevkek hûn bibejin esselat” cümlesini okumasından sonra hep beraber salâvât okunur. Salâvât kısmının notası aşağıdaki gibidir.

Şekil 7: Bateyî'nin Kürtçe Mevlidi Bölümler Arasında Okunan Salâvât Notası

KÜRTÇE MEVLİD (SALÂVÂT KISMI)

Uşşâk

Güfte: Molla Bateyî (Hasan Ertoşi)

Beste: Lâedri

Derleyen: Veysel Sin



Kaynak: Grup Tillo, “Mevlid-i Şerif (Kürtçe)”, *Şehr-i Ramazan* (2020), 01:39-02:40.

Bu salâvât kısmı Mevlidin son bölümü olan Merhaba Bahri'nin bitiminde de okunup Mevlid sonlandırılmaktadır. Merhaba Bahri'nin notası ise aşağıdaki gibidir.

Şekil 8: Bateyî'nin Kürtçe Mevlîdî Sonundaki Merhaba Bahri'nin Notası

KÜRTÇE MEVLÎD (MERHABA BAHRÎ)

Güfte: Molla Bateyî (Hasan Ertoşî)

Beste: Lâedrî

Derleyen: Veysel Sin











Kaynak: Grup Tillo, “Mevlid-i Şerif (Kürtçe)”, *Şehr-i Ramazan* (2020), 02:45-05:42.

3.2.1.4.3. Süleyman Çelebi Mevlidi “Vesîletü’n-Necât”

Dinî Mûsikîmizde Mevlid denildiği zaman akla ilk gelen eser, Süleyman Çelebi’nin *Vesîletü’n-Necât* isimli mesnevî manzumesidir. 15. yüzyılda kaleme alınan bu manzumenin bestesinin müellifi Süleyman Çelebi’ye ait olduğunu⁴⁷⁷ düşünenler bulunsalar da bu Mevlidin bestekârının Bursalı Sekban olduğu üzerinde ittifak edilmektedir.⁴⁷⁸ Anadolu’nun her yerinde okunan bu Mevlid, Diyarbakır’da da mübarek gün ve gecelerde veyahut çeşitli vesileler ile bir araya gelen insanlar tarafından okunmaktadır. *Vesîletü’n-Necât* isimli Mevlid zaman zaman okuyucusuna göre farklı şekillerde icra edildiği görülse de neredeyse her yerde aynı şekilde icrâ

⁴⁷⁷ Ergun, *Türk Mûsikîsi Antolojisi*, 12-17.

⁴⁷⁸ Nuri Özcan, “Mevlid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/484-485.

edilmektedir. Günümüzde en çok rağbet gören ve icrâ edilen Mevliddir.⁴⁷⁹ Süleyman Çelebi'nin bu Mevlidi'nden sonra kaleme alınmış Mevlidler'in neredeyse tamamının bu Mevlid'den esinlenerek yazıldığının belirtilmesi gerekir. Bu Mevlid, Anadolu'nun her yerinde icra edildiği ve Diyarbakır yöresine has olmadığı için Mevlid metnine ve detaylı bilgiye tezimizde yer verilmemiştir.

3.2.1.4.4. Şâbân Kâmî'nin Mevlidi

Asıl adı Muhammed Şâbân olan Kâmî Efendi, H.1220/M.1805 yılında Diyarbakır'da doğmuş ve 1301/1884 yılında burada vefat etmiştir. Bazı kaynaklarda Şâbân Kâmî Efendi'nin kaleme aldığı “Mevlid-i Şerif-i İrfaniyye” ve “Mevlid-i Şerif” isminde ikisi yazma ve “Mevlid-i Nebi” isminde biri de matbu Mevlidi olduğu kaydedilmiştir.⁴⁸⁰ Ancak Ekrem Bektaş *Diyarbakırlı Kâmî ve Mevlid'i* isimli makalesinde, farklı olarak zikredilen bu Mevlidler'in aynı Mevlid'in kısımları olduğunu tespit ettiğini söylemektedir.⁴⁸¹ Dolayısı ile burada Ekrem Bektaş'ın tek bir Mevlid olarak değerlendirdiği ve tenkitli metin olarak sunduğu Mevlid metni yer alacaktır.

Şâbân Kâmî'ye ait bu Mevlid'in Diyarbakır'da icra edildiği ile ilgili bir bilgimiz bulunmamaktadır. Yaptığımız araştırmalarda bu Mevlid'i okuyan veya dinleyen biri ile karşılaşmadığından Mevlid metnini kaydetmek ile iktifa edilecektir.

Kâmî Efendi'nin Mevlid-i Şerif'i şu ana bölümlerden oluşmaktadır: “Tevhid, Na't-ı Şerîf, Sebeb-i Te'lif, Mevlid okumanın fazileti, Beyân-ı ibtidâ-i nûr-ı Ahmedî, Keyfiyet-i Hazret-i Abdullâh, Beyân-ı Avân-ı Haml-i Hazret-i Âmine, Teşrîf-i Hazret-i Fahr-i Risâlet, Der-Beyân-ı İrhâsât-ı Hazret-i Muhammedî Aleyhi Salavâtü'l-Ebedî, Hz. Muhammed'in sûtanne Halîme'ye verilmesi, Der-Beyân-ı

⁴⁷⁹ Özcan, “Mevlid”, 29/484-485; Mevlidin icrası ile ilgili bkz. Ali Rıza Sağman, *Mevlid Nasıl Okunur? ve Mevlidhanlar* (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1951).

⁴⁸⁰ Mermutlu, “Muhammed Şâbân Kâmî-i Âmidî'nin Eserleri”, 77-86.

⁴⁸¹ Bektaş, “Diyarbakırlı Kâmî ve Mevlid'i”, 786.

Mucizât-ı Fahr-ı Risâlet-penâh Aleyhi Salavâtü'llâh, Mirâc ve son olarak Matlabu'd-Duâ.”⁴⁸²

Risâle-i Mevlid-i Şerîf ‘İrfâniyye min Te’lif-i Muḥammed Şâbân Kâmî
Naẓm-ı Laṭîf Der-Beyân-ı Feẓâ’il-i Bezm-i Mevlid-i Şerîf

- 1 Ḥazret-i Ḥaḳ’dan ‘ināyet isteyen
 Meclis-i feyz-i Resûlu’llâh’a gel
 Hem Ḥabibinden şefâ’at isteyen
 Mevlid-i pâk-i Resûlu’llâh’a gel
- 2 Oldu Mevlidi Resûl’ün çün hemân
 Nûr-ı rahmetle bütün tıldu cihân
 Her cihetle bulmak istersen emân
 Mevlid-i pâk-i Resûlu’llâh’a gel
- 3 Ğıbṭa-ḥâridır Şeb-i Kâdr u Berât
 Leyle-i Mevlidinin hep kâ’inât
 Mağfiretle isteyen tâze ḥayât
 Mevlid-i pâk-i Resûlu’llâh’a gel
- 4 Şıdk u ihlâş ile dinle ‘âşıḳân
 Âteş-i ‘aşḳ sizleri yaḳsın hemân
 Bulasız rûz-ı cezâda siz emân
 Mevlid-i pâk-i Resûlu’llâh’a gel
- 5 Ḥastegân-ı ‘aşḳ olan ey zü’l-himem
 Dertlere oldur ṭabîb-i muḥterem

⁴⁸² Bektaş, “Diyarbakırlı Kâmî ve Mevlid’i”, 787-790.

- İsteyen feyz-i İllâhîden kerem
Mevlid-i pâk-i Resûlu‘llâh‘a gel
- 6 Bil ğanimet işbu mäh-ı rahmeti
Sa’y kıl elden kaçırma fırsatı
Bulmak istersen rızâ-yı ħazreti
Mevlid-i pâk-i Resûlu‘llâh‘a gel
- 7 Leyle-i Mevlidi ihyâ et müdâm
Müstahak ola sana dârü’s-selâm
Kâmiyâ eyle şalât ile selâm
Mevlid-i pâk-i Resûlu‘llâh‘a gel

Hazâ Mevlidü’n-Nebî şallallâhu ‘aleyhi ve sellem

Bismillâhi’r-rahmâni’r-raĥîm

- Ĥazret-i Allâh’a çok ĥamd u senâ
Çünkü vâcibdir diyelim evvelâ
Ĥamd-i b-iĥşâ-i gül-berg-i rızâ
Medĥ-i mânend-i kemâl-i âşinâ
Bâ-naĥam-sâz-ı hezârân-ı cinân
Ol nesak-sâz-ı cihân râ her zamân
Kim odur bahşende-i faşl-ı rebi
Câri-i mecrâ-yı elĥâf-ı rebi
- 5 Vâlid ü mevlüddan tenzh-i zât
‘Afv u ĥufrân ile mevşûfu‘ş-şıfât
Cümleden müstaĥni *Allâhu* ‘ş-şamed

Olmadı anın için *küfven aḥad*
Bi-müşir ü bi-müdür ü lā-mekān
Baḥş-ı sultānı ana maḥşūs-ı şān
Ḳudret-i sırrı ta'alluḳ rû-nümûd
Beyne kāf u nûn 'adem oldu vücûd
İbtidā ḥalk etdi nûr-ı Aḥmed'i
Bā'is-i raḥmet vücûd-ı sermedi

10 Cevher-i nûr-ı Muḥammed Muştafā

Oldu ḥil'at-baḥş-ı 'ālem bā-şafā
Ba'de-mā ketm-i 'ademden 'āleme
Hem getirdi tekrım etdi Ādem'e
Rāzi-i Ādem daḥı bi'l-iştifā
Nûr-ı Aḥmed'le edip kesb-i şafā
Ma'rifet için bizi var eyledi

Gizli kenzin cümle izhār eyledi
Ārif-i bi'llāh olup zıkr edelim
Ni'met ü iḥsânına şükr edelim

15 Zıkr edin beni buyurdu çün Ḥudā

Ben de sizi zıkredirim bā-'aṭā
Şıdk ile bir kimse Allāh söylese
Erişir maḳşûdına her ne ise
Allāh adın zıkr edelim 'aşḳ ile
Açıla āyîne-i dil zevḳ ile
Her kimi sevse gönül iş'ār eder
Dilde ismin dā'imā izhār eder

- Da'vā kılmak dil ile āsān olur
Gerçek olan kişide burhān olur
- 20 Ger seversin Hakk'ı sen göster şuhūd
Turmasın zıkr eylesin dilin Vedūd
Pādişāhlar pādişāhı lā-mekān
Ancak oldur hākim-i mutlak hemān
Yok şeriki yok naziri bi-misāl
Yok müşiri yok veziri lā-yezāl
Hakkımızda lutfu bi-had bi-'aded
Erişir her bendeye andan meded
Edelim çün Hakk'a şükr ü minneti
Kim bizi kıldı Muhammed ümmeti
- 25 Dü cihānda her kim isterse necāt
Okusun sultān-ı kevneyne şalāt

Na't-ı Şerif

Hazret-i Ahmed nebiler serveri
Kim nebimiz oldu 'ālem reh-beri
Bā'is-i icād-i 'ālem Muştafā
Bādi-i feyz ü 'ināyet bā-şafā
Būsitān-ı bāğ-ı vahdet bülbülü
Gülsitān-ı ma'rifet gonca gülü
Tuti-i bahş-ı halāvet şeh-peri
Sükkeristān-ı belāgat reh-beri

- 30 Kim odur feyz-i belāgat Gülşenî
Kim odur nūr-i hidāyet rūşeni
Zāt-i pāki maḥrem-i rāz-ı Hudā
Vaşf-i pāki iftiḥār-ı enbiyā
Kim odur luṭf u şefā'at ma'deni
Kim odur esrār-ı ḥikmet maḥzeni
Hem şehenşāh-ı ḥidiv-i ma'delet
Kāfile-sālār-ı ceyş-i mesadet
Āb-ı rüyıdır cihānın bā-şafā
Ḥazret-i Aḥmed Muḥammed Muştafā
- 35 Kim odur gencine-i esrār-ı Ḥaḳ
Kim odur āyîne-i envār-ı Ḥaḳ
Ḥāmi-i ümmet şefi'ül-müznibîn
Māḥi-i küfr ü dālālin müşrikin
Olsun ana çok şalāt ile selām
Āl u aşḥābına anın bi't-tamām
Şad şalāt ile selāmı cüz' ü kül
Der-riyāz-ı ravza-i faḥrū'r-rüsül
Tā ki gereded nūr-ı ḥurşid-i münir
Her şebāngeh ḳurş-ı meh rā müstenir
- 40 Ola bî-ğāye ber-aşḥāb-ı güzin
Rızvanu'llāhi 'aleyhim ecma'in
Oldur ol sultān-ı ḥatmü'l-mürselin
Şadr-ı 'ālem raḥmeten li'l-'ālemin
Kāmi ilhām-ı Hudā bu ḥayr eser

Bādi-i ‘afvın ola rûz-ı mefer
Cennet ile müjdelensin yād eden
Fātiḥayla nāzımı dil-şād eden
Dü cihānda her kim isterse necāt
Okusun sultān-ı kevneyne şalāt

Der-beyān-ı Şurūṭ-ı Kıra’at

- 45 Yazalım evvel faziletten eser
Var anın ḥaḳḳında rāvi mu’teber
Her kim eylerse şalāt ile selām
Ḥazret-i Peyḡam-bere her şubḥ u şām
Dünyevî olur o kimse kām-yāb
Uḡrevî tûbā lehüm ḥüsnü me’āb
Her ne denli müşkil iş olsa eger
İstese fethine anın ol zafer
İbtidā etsin şalāt ile selām
Sonrası kılsın taleb Ḥaḳ’dan merām
- 50 Āhirinde bir de getirsin şalāt
Erişir maḳşūdına bulur ḥayāt
Nāzımın budur niyazı yād ola
Fātiḥayla rūḥu her dem şād ola
Var rivāyet nice çok ‘allāmeden
Cāri etmişler eserler ḥāmeden
Bāreke’llāh yazdılar ehl-i edeb

Mevlid-i pāka Ğurūt-ı münteħab
Yazdı Mevlidü“n-Nebî ħāşiyetin
Cümle taħkîķ eyledi māhiyyetin
55 MıŖ ilinde bir ğüzel zāt-ı kirām
Okudurdu her sene Mevlid-i tām
Bir Yahūdi ħonşusu hem var idi
‘İffetiyle ‘avreti dildār idi
Seyr ederdi Mevlidin cem’iyyetin
Bilmez iken ħürmet ü māhiyyetin
Ol zene etdi hidāyet Müste’ān
Ğördü Peygamberi rü’yāda hemān
Ğomşusunun evine gelmiş o Ŗāh
Āl ü aşĥābıyla ulu pādiŖāh
60 ‘Avrete imānı telķin eyledi
Din-i İslām’ı anınĥün söyledi
Eyledi ğündüz olunca āŖikār
Ğördüğünü zevcine ol ğül-‘izār
İrte gece zevci dahı nāgehān
Ol da ol devlete erdi Ŗādmān
Ĥatm-ı Ğur’ān u ziyāfet Ŗevķ ile
Etdiler icrā-yı Mevlid ‘aşķ ile
Feyż-i Mevlid ile buldular necāt
Olmış iken küfr ile anlar memāt
65 Var Ŗürūtu ğündüzü ĥatm-i Ŗerif
Gecesi cem‘-i mesākîn-i münif

Okusun ‘aşr-i şerîfi hoş edā
Evvel ü āhırde bir ahsen şadā
Böyle Mevlid etse kim kılsa ta’ām
Hem buhūr u şerbet ü ta’zīm-i tām
Feyz-i rūḥāniyyet olur āşikār
İner ol bezme melā’ik bî-şümār
Bir direm şarf eylese andan taraf
Ḥaḳḳ ana verir mükāfātı şeref
70 Bir tağ altın gūya şarf etmişdir ol
‘İnd-i Mevlā’da olur öyle kabūl
Sāye-i Ḥamd-i Livāda şevḳ ile
Ḥaşr ola yarın velîlerle bile
Görmeye her dü-cihānda miḥneti
‘Afv u gufrān ile bula cenneti
Dü cihānda her kim isterse necāt
Okusun sulṭān-ı kevneyne şalāt

Der-Beyān-ı Fezā’il-i Kırá’at-ı Mevlid-i Şerîf

Bir hikāyet nakl edem kulaḳ dutın
Nār-ı ‘aşḳa siz dütin gibi dütin
75 Çün Muẓaffer nāmı Baġdād Vālisi
Var idi bir oğlı ‘ömrü yarısı
Kapıdan çıkmışdı bir gün ol püser
Dāyesinden ḥādıminden bî-ḥaber

- Binmiş idi ser-keş ata bir kişi
Bağ ne dürlü oldu anın hem işi
Bādi-i satranc-veş oynatdı at
Çocuğı başdırdı çocuğ oldu māt
Gördü dāye hādīmān keyfiyyeti
Söylediler şāha işbu hasreti
- 80 Emr edip bî-çāreyi bağladılar
Çocuğun üstüne çok ağladılar
Bağdı gā'ibden tırur bir ihtiyār
Dedi Mevlidü'n-Nebî va'd et a yār
Ol dağı ol vech ile eyledi va'd
Kār u bār u naşsı oldu cümle sa'd
Anı görünce halîfe bî-şu'ūr
Eyledi bin iltifāt ile huzūr
Vālî anın cürmünü 'afv eyledi
Hakğ'ın emri böyle imiş söyledi
- 85 Bir havāş vardır dedi sende kişi
Gitdi kendimden bu yasın teşvişi
Ol yigit keyfiyyeti nakl eyledi
Ol ne yüzden olduğunu söyledi
İşidince ol halîfe 'aşk ile
Her sene icrāsın etdi şevğ ile
Hem mesākîn karnını eyledi tok
Ol dağı hāşiyetini gördü çok
Şübhe yok vardır fuyūzātı 'ayān

- Muḥliş olmak ma'rifet lâzım hemān
- 90 Şehr-i Bağdād içre gördü bir cevān
Bir 'azm cem'iyyet olmuş nāgehān
Kıldı ıṣḡā okunur Mevlid-i pāk
Oldu nār-ı 'aşk ile ol sine-çāk
Kaynadı neb'-i muḥabbet yatdı şāb
Gördü rü'yāda olup rûz-ı ḥesāb
Bir münād ehl-i Mevlidi müdām
Çağırır dārü's-selāma müstedām
Görmemiş göz kaşr-ı 'ālī anda ben
Gördüğüm şā'atde oldum cān-fiken
- 95 Dediler Mevlid-i pāk-i ḥazreti
Eyleyen icrā bulur bu devleti
Uykusundan uyanınca bā-rızā
Her sene Mevlide kıldı cān fedā
Cān verirken bā-tebessüm vuşlata
Nā'il oldu gitdi ṭoḡru cennete
Gördüler bu ḥālī cümle āşikār
Zannederler olmamış ol baḥtiyār
Gözlerin yumdu güler gül-ḡonce-fem
Maḡhar-ı nūr-ı tecellā-yı ni'am
- 100 Bu vefāt etmiş degildir söyledi
Ḥāzırü'l-meclis şehādet eyledi
Gözlerin açdı o demde ol cevān
Eyledi aşḡābına ḥālin beyān

Bezm-i Mevlide serip cān haşrını
Ölmeden cennetde gördü kaşrını
Mevlid-i pāk-i Resūle hürmeti
Etdiğiçün buldu luṭf u raḥmeti
Dü cihānda her kim isterse necāt
Okusun sulṭān-ı kevneyne şalāt

Beyān-ı İbtidā-i Nūr-ı Aḥmedî

- 105 Māye-i sırr-ı vücūd-ı Aḥmed
Mebde-i raḥmet cihān-ı sermed
Dinleyin siz ‘āşıkān-ı Muştafā
Nice geldi ‘āleme şāhib-vefā
Hem nice gelmiş vücūda kā’ināt
Nice halk etmiş Hudā-yı pāk-zāt
Cümle ‘ālem halk olunmazdan ezel
Ḥazretin nūrun yaratdı lem-yezel
Cānib-i Ḥaḳ’dan irādet oldu çün
Kim toḳundu birbirine kāf [ü] nūn
110 Çün murād etdi ḥudāvend-i ğafūr
Ala nūrından anın bir ḳabza nūr
Oldu ol nūra tecell-i Hudā
Derleyip ol dem o nūr etdi ḥayā
Geldi çün andan vücūda her vücūd
Baḳ ne iḥsān eyledi Rabb-i Vedūd

- Kim anın her kaṭresinden evvelā
Zāhir oldı rūḥ-ı kuds-i enbiyā
Kudretiyle anı maḥbūb eyledi
Enbiyāya cümle maṭlūb eyledi
- 115 Mazhar-ı *levlāk* ile sultān-ı dīn
Gönderildi *rahḡmeten li'l- 'ālemīn*
Nice müddet 'arş-ı a'lā üzre ol
Ḥaḡ tecellīsine bulmuşdu vuşul
Ādemi ḡaḡ etdi sonra zū'l-celāl
Nūr-ı Aḡmed'le ana verdi cemāl
Ḥaḡret-i Ādem de girdi cennete
Oldu müstaḡraḡ kemāl-i ni'mete
Līk arḡa cānibinden şaf-be-şaf
Gördü ṡurmuşlar melā'ik ol ṡaraf
- 120 Şordu Ādem Ḥaḡret-i Ḥaḡ'dan o gün
Bu melekler arḡada ṡurmuş niḡün
Ḥaḡ buyurdi anda vardır nūr-ı şāf
Şevḡ ile anlar eder anı ṡavāf
Nūr-ı Aḡmed'dir anı sen bil yakīn
Olur ābād anın ile mülk-i dīn
Ben seni ol nūr için var eyledim
'Ālemi hep andan izḡār eyledim
Ḥaḡret-i Ādem o dem etdi niyāz
Cebhesine geldi nūr-ı şāḡ-ı nāz
- 125 Hem şehādet barmaḡında feyż-i nūr

- Hikmet-i Mevlā ile etdi zühür
Şu'lelendi cebhede nūr-ı şeref
Karşısında ol melā'ik çekdi şaf
Secde için oldu fermān-ı Hudā
Hep melekler eylediler iktidā
İlla İblīs eyledi fermānı red
Dergeh-i Haḳ'dan o demde oldu tard
Bir zamāndan sonra emretti Ğafūr
Cebhe-i Havvā'da nūr etdi zühür
130 Naḳl edip bir kaç nebilerden o nūr
Ḥazret-i Nūḥ'a gelip verdi sürūr
Ḥazretin nūrun Süleymān mührüne
Aldı teşhir oldu 'ālem mihrine
Ḥüsn-i Yūsuf'da ziyālandı hemān
Buldu zindāndan ḥalāşın ol zamān
Ḥazret-i İbrāhim'e erdi o nām
Nār-ı Nemrūd oldu çün *berden selām*
Ḥazret-i İsmā'il'e nūr-ı Kerim
Erdigi dem indi bir kebş-i 'azim
135 Nice 'allāme getirmişler delil
Ḥazret-i İshāḳ için zebḥ-i cemil
İki boğazlanmışın oğlu benem
Demedi bunu Resūl-i muḥterem
Geldi bir a'rābî bir gün söyledi
İki boğazlanmışın oğlu dedi

Etmedi a'rābiye redd-i cevāb

Ol sebeble ihtilāf oldu şavāb

Dü cihānda her kim isterse necāt

Okusun sultān-ı kevneyne salāt

140 İşbu tertib üzre nakl etdi o nūr

Buldu 'Abdu'l-muṭṭalib'de hoş zuhūr

Çünkü 'Abdu'l-muṭṭalib etmişdi va'd

On 'aded oğlum olursa ey Aḥad

Yoluna kurbān edeyim birini

Va'dim olsun ey kerem kānı Ğani

Gördü 'Abdu'l-muṭṭalib düşde meğer

Arkasından çıkmış anın bir şecer

Ḥazret-i Aḥmed için oldur peder

Gelir andan daḥı bir 'āli-püser

145 Fetḥ ü nuşret cevher-i tiginde var

Ḳabza-i ḥükmünde eyler iftiḥār

Bulmuş iken küfr ile 'ālem memāt

Ola nev-baḥşende iksir-i ḥayāt

Rub'-ı meskūnı dutup budaqları

Ḳaplamışdır 'ālemi yaprakları

Etdi rü'yāyı şabāḥ evvel beyān

Ḳıldı ta'birin mu'abbir hoş 'ayān

Dedi bir oğlun olur bil ey fetā

Muṣṭafā'ya olacaḳdır ol ata

150 Her cihetle ol olur sultān-ı baḥt

- Cümle ‘âlemden olur ol tâc ü taht
Nûr-ı vechiyle cihân tâbân ola
Hüsnüne şems ü kamer hayrân ola
Ehl-i beytidir budaklar ol mehin
Ümmet-i pâki varaklar ol şehin
Bir Resûl-i muhteremdir ol hümâm
Şer’i bâkî tâ *ilâ yevmi ’l-kıyâm*
Fâtıma seyyide ol şâhib-ḥaseb
Hem Kureyşî aşlı pākîze-neseb
155 Geldi ‘Abdu’llâh andan ‘âleme
Baḥş-ı revnaḳ oldu ol dem âdeme
Buldu ol dem ḥilkât-i Âdem cemâl
Ḥil’at-ı cûd-ı vucûd ile kemâl
Ez-ḥitâb-ı ‘izzet-i sırr-ı elest
Bâ-belâ zerrât-ı insân oldu mest
Cennetin gülşen-serâyında ḥırâm
Kıldı Havvâ ile bâ-ḥüsn-i nizâm
Pertev-efken zâhr-ı pâkinden şeref
Oldu şaf-beste sürüşân ol taraf
160 Şordu esrârın Ḥudâ’ dan bâ-şafâ
Dedi vardır anda sırr-ı Muştafâ
Cebhesinden nûr-ı Ahmed lem’adâr
Kim göre ‘âşık olurdu âşikâr
Ḥüsnü taldurdu cihânı ser-te-ser
Şâyi’ oldu ‘âleme işbu eser

- Künyesi Ebū Ṭālib ü ‘İmrān nām
Ḥaḵ birāder oldu ‘Abdu’llāh’a tām
Hem Ebū Ṭālib ile ‘Abdu’llāh ṣāh
Bir atadan oldular bi-iṣṭibāh
- 165 Çünki ‘Abdu’l-muṭṭalib on oğlu tām
Oldu zebḥin diledi birin hemān
Etdi ṣūrā ehl-i dāniṣ zi-‘uḵūl
Ḳur’a ile birisin zebḥ ede ol
Cem’ olup Beytü’l-ḥarām’a ol zamān
Atdı ‘Abdu’l-muṭṭalib Ḳur’a hemān
Düşdü ‘Abdu’llāh’a Ḳur’a āṣikār
Baḵ ne iḥsān edecektir Kirdgār
Ana rāzı olmadı ehl-i kerem
Arttı ‘Abdu’lmuṭṭalib’de hemm ü ğam
- 170 ‘Aḳl-ı kāmīl ḥüsn-i efzā bā-ṣafā
Olduğuçün vermedi kimse rızā
İttifāḵ u iḳtizā ṣer’ etdiler
Bā-muḳābil on cemel vaż’ etdiler
Geldi yine Ḳur’a ‘Abdu’llāh’a çün
Etdiler ondan füzūn anın içün
Ḥāṣılı on def’a Ḳur’a atdılar
Her atışda on deve zamm etdiler
Yüz deve tekml olunca ol zamān
Ḳur’a düşdü cānib-i ible hemān
- 175 Ādem’e Ḥaḳḳ’ın ‘ināyet ṣānıdır

Yüz deve şer'an bir âdem kanıdır
Yüz deve tekmil edince pāk-zāt
Buldu 'Abdu'llāh o demde hoş hayāt
Kimde ki nūr-ı Resūl oldu beyān
Oldu ol mü'min muvaḥḥid bi-gümān
Çünkü neslen ba'de neslin nūr-ı pāk
Naql olundu bi-sifāḥ u bi-şirāk
Nesl-i Âdem'den nikāḥ-ı Ḥaḳḳ ile
Geldi 'Abdu'llāh'a erdi şevḳ ile
180 Kimde bulundu o nūr-ı Muştafā
Ehl-i cennetdir o zāt-ı zü'l-vefā
Böylece Müslim rivāyet eylemiş
Taşih etmiş Veysî ḥaḳḳı söylemiş
Fahr-ı Rāzî şeyḥ-i Kerhî mu'teber
İttifāḳ eyledi cümle bā-dîger
Dü cihānda kim isterse necāt
Oḳusun sulṭān-ı kevneyne salāt

Keyfiyyet-i Hażret-i 'Abdullāh

Erdi 'Abdu'llāh'a çün nūr-ı Resūl
Kin 'adāvet bağladı ehl-i cehūl
185 Cübbe-i Yaḥyā'yı Şām'da ser-te-ser
Ḥūn-çekide gördüler ehl-i nazar
Baḳdılar ruhbān nücūma āşikār

Dediler gelse gerekdir bahtiyār
Şübhesiz gelmekdedir ol zāt-ı nūr
Nāsıh-ı Tevrāt u İncıl ü Zebūr
Hayli müşrik cem' olup 'ahd etdiler
Katl-i 'Abdu'llāh'a yek-ser gitdiler
Şart u 'ahd etdi o dem yetmiş nefer
Varıp icrā-yı 'adāvet edeler

190 Çıkdılar Şām'dan gürüh-ı mülhidān

Mekke yolun tutdular olup revān
Mekke'ye anlar yakın olunca çün
Şayda varmış idi 'Abdu'llāh o gün
Vara vara vardı ol kāfirlere
Gördü tolmuşdur 'adūlardan dere
Hamle kıldı cümlesi çün üstüne
Aldı 'Abdu'llāh yayını destine
Anlar ile girdi harbe ol zamān
Āsumāndan indi 'asker nāgehān

195 Erişip kāfirleri katl etdiler

'Avdet eyleyip semāya gitdiler
Hāzret-i Āmine'nin 'āli-neseb
Şayda varmışdı o gün babası Vehb
Hāl-i 'Abdu'llāh'dan oldu çün habîr
Cān u gönlün sırrına oldu esîr
Var idi Vehb'in mübārek bir kıızı
Yüzü hūrşîd gözü Zühre yıldızı

- Vaş olunmaz ħüsn ü ħulķu zü'l-vefā
Olacaķdır ümm-i pāk-i Muřtafā
200 Ĥānesine geldi Vehb kıldı ķarār
Zevcesine rāzı etdi āřikār
Söyledi bizden ġötür birķok selām
Ümm-i 'Abdu'llāh'a ey şirin kelām
Çok ekābir duķterim istediler
Bi-ķıyās [emvāl] ü ni'met verdiler
Siz bilirsiz vermedik anı hemān
řaķlarınız ancaķ sizinķün bî-gümān
Nefs-i 'Abdu'llāh için virem anı
Kim odur esrār-ı ħikmet maķzeni
205 Ümm-i 'Abdu'llāh'a geldi 'ařķ ile
Söyledi keyfiyyeti pür-řevķ ile
Çün işitdi bu sözi ol ġül-'izār
Ol dem etdi bu cevābı iķtiyār
Ahşam olup geldi 'Abdu'l-muştalib
Söyledi keyfiyyeti ķaldı 'acīb
Rāzı oldu bu ħuřūřa ol saĥî
Cān u dilden hem feraĥlandı daĥı
Cem' olup söz verdiler iki şaraf
řāyi' oldu 'āleme işbu şeref
210 Dîn-i İslām üzre tenķîĥ etdiler
İki cānibden murāda yetdiler
Toķuzuncu gecesi māh-ı Receb

- Kıldılar ‘akd u nikāhı müsteḥab
Hem kuruldu bir mu’azzam hoş düğün
Māl ü ni’metler saçıldı yeddi gün
Cum’a gecesi idi şems ile māh
İkisi bir burca etdiler penāh
Söylenir leylü’r-Regā’ib ismine
Müşterî oldu felekler resmine
- 215 Maṭla’-ı şubḥ-ı şabāḥatdan şafaḥ
Oldu āfāk-gîr bā-Rabbi’l-falaḥ
Vālideyni ḥazretin ol şeb hemān
Gördüler āsār-ı feyzi hoş ‘ayān
Zāhir ü bāṭınları taṭhîr olup
Luṭf-ı Hāk ile bütün tenvîr olup
Eyledi ḥayz u nifāsdan Hāk berî
Annesi raḥminde pāk olsun yeri
Cism-i pāki anların oldu hemān
Ḥūrî-yi cennet misālî ol zamān
- 220 Şayda ‘Abdu’llāh vardı ḡafleti
Artdı yolda iştiyākı şiddeti
Şuşadı gördü Ḥudā’dan ḥikmeti
Tolu taş üstünde bir cām şerbeti
Alıp içdi oldu cismi nūra ḡarḳ
Nūr-ı Ḥazret oldu şulbünde falaḥ
Ba’dehū Āmîne’de nūr-ı Resûl
Zāhir oldu gördüler şāḥib-‘ukûl

Dü cihānda her kim isterse necāt
Oķusun sultān-ı kevneyne şalāt

Beyān-ı Avān-ı Ħaml-i Ħazret-i Āmīne

- 225 Feyż-i bārān-ı ĥudavend-i bahār
Eyledi rū-yı zemīni sebzezār
Cūşa geldi zevķi-i yemm-i neşāt
Cilveger ezhār u sūnbūl der-bisāt
Ħilkati āsār-ı feyż-i Muşţafā
‘Ālemi iĥyā edip verdi şafā
Kāmı ĥāşıl oldu cümle bülbulün
Gördü açıldığını ĥonca gülün
Şem’-i maķşad rām olup pervāneye
Erdi ‘āşık vuşlat-ı cānāneye
- 230 Ħazret-i Āmīne’den şıĥĥat ĥaber
Dedi düşdü rahme ol ĥayru’l-beşer
Eyledi ol şeb münād bir nidā
Ħamdü li’llāh cā’enā ĥayru’l-verā
Geldi hātifden bana bir ĥoş şadā
Var seninle şāh-ı ĥatmü“l-enbiyā
Enbiyālar geldi bir bir yanıma
Başka ĥālet erdi ol dem cānıma
Dedi evvel ayda Ādem bā-şafā
İbşiri bi’l-Muşţafā yā ze’l-vefā

- 235 Māh-ı sâni geldi çün Hâzret-i Şit
Dedi budur müjde ol şâhib-ı hadis
Māh-ı sâlis geldi İdris nâgehân
Dedi hamlin Hâzret-i fahr-i cihân
Māh-i râbi' geldi çün Hâzret-i Nûh
Dedi budur şâhib-i naşr u futûh
Māh-ı hâmis geldi Hüd-ı aşfiyâ
Kim budur şâhib-şefâ'at Muştafâ
Māh-ı sâdis geldi İbrâhm Halil
İbşirî bi'l-Muştafâ hulûk-ı cemîl
240 Māh-ı sâbi' geldi İsmâil melîh
Dedi hamlin bil Muhammed'dir faşîh
Māh-ı âmin dedi Mûsâ-i Kelîm
Kur'ân inzâl edecek budur kerîm
Māh-ı tâsi' geldi 'İsâ nâgehân
Dedi hamlin mefhar-ı sulţâniyân
Dü cihânda her kim isterse necât
Okusun sulţân-ı kevneyne şalât

Teşrîf-i Hâzret-i Fahr-i Risâlet

- On ikinci gün Rebûü'l-evvel'in
Hem dü-şenbih gecesi idi bilin
245 Pertev-efken nûr-ı sırr-ı müctebâ
Oldu rûşen-gîr-i Hâk arz u semâ

Bir de gördüm iki şakḳ oldu dīvār
Çıkdı dört ḥūrî misālî gül-‘izār
Birisi Ḥavvā idi ümmü’l-beşer
Birisi hem Āsiye idi meger
Biri Meryem biri Sārā gül-‘izār
Dördü de biribirinden yādigār
Serv-i nāzî-i ḥırāmān-ı cinān
Nāz ile üç ḥūrî geldi nāgehān
250 Çevre yanıma gelip oturdular
Hem bana bir çok tesellî verdiler
Pādişāh-ı mesned-i ‘ilm-i ledün
Saltanat-ārā-yı ‘irfān-ı ‘aden
Ol eṭibbā-i şefā’at serveri
Ḥokḳa-i ma’cūn-ı ḥikmet cevheri
Ḥātem-i nūr-ı risālet Muşṭafā
Ḥātim-i sırr-ı seḥāvet bā-şafā
Tebşîr etdiler beni her vech ile
Vaşf-ı pāki anların gelmez dile
255 Gözlerimden perdeler gitdi hemān
Çok melekler kendime oldu ‘ayān
Cennetin ḥūrîleri geldi kamu
Müjdelerle dediler ey baḥtlu
Ber-havā baş oldu sündüsden döşek
Ḳudret-i Ḥakla bezendi nüh felek
Ma’rifet sâni tarîḳat cilveger

- Süvvüm izhâr-ı şerî'at müftehar
Feth-i bâb oldu semâ gitdi zulem
Üç melek indi elinde üç 'alem
260 Cānib-i şarka birisin dikdiler
Şavb-ı garba ötekini çekdiler
Beytin üstünde birin tefhîm ile
Naşb olundu şevk ile ta'zîm ile
İndiler gökden melekler şaf-be-şaf
Ka'be-āsâ kıldılar beytim tavâf
Ney-zen-i şems ü melâ'ik Zühre tek
Mevlevî devrânın eyler nüh felek
Hâlik'a tesbîh ederler bi't-temâm
Ahmed için hem şalât ile selâm
265 Nûr-i Ahmed şu'lelendi nâgehân
Feyz ile tıldu ser-â-ser hep cihân
Şâm u Rûm iklim-i Kayser şark u garb
Keşf-i Hakk ile bana göründü hep
Ol gece cümle Kureyş'in hayvânı
Geldi dile hep işitdiler anı
Rakşa geldi develer uçdu şuhûb
Ol cihetle cismime düşdü ru'ûb
Tebşîr etdi birbirin ehl-i bihâr
Dediler gelir habîb-i Kirdgâr
270 Hem havâ üzre dutar iki hasen
La'l ibrîk ile altından legen

Bir abur n r n  berr k s de kuş
La'l-min  r hem  anadları gümüş
  nem içinde bütün per a dılar
L 'l '   merc n cev hir ş  dılar
Söyledim d ye Şif 'ya al düşür
A amam gözlerim aldı dedi n r
Nice env '-ı l   t ile şad 
Z hir oldu   nem içre c -be-c 
275 Nice   r  [v]  melekler geldiler
Her biri bir dürlü müjde verdiler
Dürr-i y   tdan bu  rd nlar yanar
Elde perv ne gibi ş m'a döner
Dediler o lun gibi bir p k-z t
Gelmemişdir böyle bir ' l -ş f t
Bu gece ol bir gecedir  oş 'ay n
N r-i feyz-i H    ile t ldu cih n
K 'in ta H   bu ş b rahmet k lur
Ser-te-ser ' lemleri cennet k lur
280 Bu gecedir leyle-i   dr-i şaf 
Bu ş her gelse gerekdir Muş f 
Bunca el  fini seyr etdim hem n
Sönmez  teş c n ma düşdü yaman
 sterisen bulas n feyz   nec t
R  -ı f  ru'l-M rsel n'e ver sal t
ş şadım g yet  ar retten o dem

- Artđı yolda iřtiyākım dem-be-dem
Bir gümüş kâfūr u billūrdan ķadeh
Tolu kever cānlara verir feraĥ
285 Sāķi-i gül-ķehre-i ĥikmet ile
Şundu bir kāse feraĥ-baĥşā dile
Bin nevāzişle bana getirdiler
Ĥızmetim ūzre ayakda tırdular
Tatlı idi bal u sūkkerden yakın
Şavuk idi buz ile ķardan hemîn
Nūş edince rāĥat oldum ol zamān
Faĥr-i şādık olmış idi nāgehān
Dü cihānda her kim isterse necāt
Oķusun sultān-ı kevneyne şalāt
290 Bir beyāz nūrānî ķuş oldu ‘ayān
Nūr içinde şevķ ile ķaldım hemān
Açdı ol demde ķanadların o ķuş
Ĥalbim ile arķamı meş etdi ĥoş
Ol zamān ol nūr-ı a’zam Muştafā
Togdu benden ‘āleme verdi şafā
Sāĥil-i baĥra atıldı ez-şadef
Dürr-i yek-tā-yı girān-māye şeref
Togdu ol sā’atda şubĥ u müstenîr
Āfitābî-i sa’adet ez-zamîr
295 Sāĥa-i sırr-ı serā-yı Aĥmedî
Buldu ol nūr-ı tecellî sermedî

- Mevc-ḥîz oldu neşât u zevk-i yem
Gitdi der-mülk-i ‘adem endüh u ğam
Pāk u ṭāhir nūr ile ālūde hem
Başdı dünyāya nezāfetle kadem
Kāmî şevk aldı beni oku laṭîf
Merḥabādan ileri Na‘t-ı Şerîf
Gülsitān *lî-ma ‘allāh* bülbulü
Būsitānî bāğ-ı vaḥdet bir gülü
300 Gözleri vaşfında *mā-zāğa ‘l-başar*
Remzi engüştünde *ve ‘n-şakka ‘l-kamer*
Süre-i *ve ‘l-leyli* ‘anber turreşi
Ebruvānı nūr-i esved ğurresi
Cebhesinde āyet-i nūr-ı mubîn
Der-dehen pertev-fiken dürr-i-emîn
Kaşları mā-beyni açık āşikār
Nūr-ı a‘zam anda olmuş lem‘adār
La‘l u yāķūt leblerinden aldı reng
Nokta şıgmaz ağızına zāhirde teng
305 Okunur *ve ‘ş-şemsi* ḥaddi bā-şafā
Dış eti sultān-ı gül rengi zībā
Ḥüsn-i ḥulkına muvāfıķ bî-bedel
Anı çün övmüş yaratmış lā-yezel
Teşrîf edince cihāna bā-şafā
Eyledi memlū şadā-yı merḥabā
Diyelim ‘aşķ ile biz de merḥabā

- Bâ'is-i rahmet ola rûz-ı cezâ
Merhabâ şad merhabâ yâ Muşafâ
Merhabâ ehlen ve sehlen merhabâ
310 Merhabâ sulţân-ı 'âlem merhabâ
Merhabâ burhân-ı Âdem merhabâ
Merhabâ ey nûr-ı Rahmân merhabâ
Merhabâ ey şems-i 'irfân merhabâ
Merhabâ ey bülbül-i bāğ-ı elest
Merhabâ 'aşkınla 'âlem oldu mest
Merhabâ şâh-ı risâlet serveri
Merhabâ mâh-ı şefâ'at enveri
Merhabâ esrâr-ı hikmet bülbülü
Merhabâ bāğ-ı nübüvvet bir gülü
315 Merhabâ gencîne-i esrâr-ı Hâk
Merhabâ âyîne-i envâr-ı Hâk
Merhabâ ey nûr-ı çeşm-i aşfiyâ
Merhabâ ey şâh-ı hatm-i enbiyâ
Sâye-i Hamd-i Livâda ber-sezâ
Kıl şefâ'at cümleye yâ Muşafâ
Dü cihânda her kim isterse necât
Okusun sulţân-ı kevneyne şalât

Der-Beyān-ı İrhāşāt-ı Hāzret-i Muḥammed ‘Aleyhi Şalavātü’l-Ebedî

- Bir şeker ver tāze-ter tıfl-i dile
Gel debistān-ı ma’ārifde dile
320 Söyle irhāşāt-ı feyz-i Aḥmedi
Bulasın zevk-i ḥayāt-ı sermedî
Şāhid-i tıfl-i dil-ārā-yı cemāl
Buldu teşrîf ile ālem pür-kemāl
Oldu pā-beste vücūd-ı ‘āleme
Düşdü āfāk-ı cihāna demdeme
Hāzret-i maḥbūb-ı Rabbü’l-‘ālemîn
Gün gibi ba’de’l-fecir toğdu yaḥîn
Tebşîr etdi birbirin arz u semā
Geldi dünyāya Muḥammed Muştafā
325 Nağme tutdu Zühre raşş etdi felek
Birbirine müjde verdi her melek
Bu ‘acā’ibden Āmîne bir zamān
Ḥayret içre kalmış idi nāgehān
Giydi cennet ḥullesinden bā-şafā
Kundaḳ içre söyler ol dem ümmetā
Şadr-ı aḳşā-yı niyāz-ı şāh-vār
Ümmetî vā ümmetî ez-Kirdgār
Secde etmiş cānib-i Beyte ‘ayān
Taḥmîd ü tevḥîd eder faḥr-i cihān
330 Kuḥl-i ḳudretle mukahḥal gözleri

Kevser ü zemzemden ahlā sözleri
Zāhir olmuş anda Hakk'ın kudreti
Göbegi kesilmiş olmuş sünneti
Cümle terbiyesi olmuş müşk-i nāb
Şanki toğmuş hānem içre āfitāb
Geldi ol dem üç melek tefhīm ile
Hizmet için Hāzrete tekrīm ile
Uçları cevherle işlenmiş münîr
Elde tutmuş merheme sāde harîr
335 Birinin destinde la'l ibrik hasen
Öteki tutmuşdur altından legen
Secde içre dinlediler sözünü
Yıkadılar kevser ile yüzünü
Cennet ehli dahı geldiler 'ayān
Kıldılar ol gevhere cevher-feşān
Kalmadı şabrım görünce ben anı
'İzz ile āgūşa aldım gül teni
Bağdım açdım gördüm anın zahrını
Beyzavî şekli nübüvvet mührini
340 Yok şerîk Allāh için yazmış ehad
Haysu şî'te inneke menşûru kad
Geldi 'Abdu'l-muṭṭalib çün Ka'be'den
Söyledim ol dem ana ahvāli ben
İşidince sözlerim buldu sürûr
Kapıyı açıp eve etdi mürûr

- Gördü tûbâ-ğadd bir merd-i kebîr
Turup anda Hâzrete olmuş başîr
Dedi var gît şimdilik gelme beri
Görmek olmaz şimdi aşlâ serveri
345 Üç gün üç gice melekler bi't-tamâm
Edecek anı ziyâret ey hümâm
Zâhir oldu Ka'be'den bir hoş şadâ
Söyledi geldi Muhammed Muştafâ
Gördü ol mihr-i şabâhat vahy-i Hâk
Hızr-ı dîbâc-ı kımât içre falâk
Birbirine verdi erkânı selâm
Ka'be'den işitdiler hep hâşş u 'âm
Leyle-i Kadr olduğuna bu delîl
Ka'be dağı secde etmiş ana bil
350 Sâve bahrı kuruyup oldu 'adem
Tâk-ı Kistrâ dağı şakk oldu o dem
Söndü Fâris'de Mecûsî âteşi
Kalmadı küffârın aşlâ tâbişi
Nice put-hâne kenîsâ vü şanem
Yıkılıp müşriklere verdi elem
Bir Yahûdî Mekke'den şordu haber
Dedi var mı bu gece toğmuş beşer
Oldu 'Abdu'llâh'ın oğlu dediler
Anın ile görmege hep geldiler
355 Ol Yahûdî gördüğü demde hemân

Gitdi ‘aklı düşdü yere nāgehān
Gitdi dedi devleti İsrâil’in
Geldi Kureyş’e nübüvvet siz bilin
Ol gece cümle mülükün tahtları
Ser-nigün oldu ser-â-ser bahtları
Yırtıcı hayvān bütün etdi firār
Issız olan yerde etdiler qarār
Ol sene dünyā yüzünde cümle zen
Toğdular erkek çocuklar cümleten
360 Sāl-i Filden elli beş gün sonra şāh
Başdı dünyāya kadem ol pādişāh
Cān u dilden kıl şalāt ile selām
Hāzret-i Peyğam-bere ber-müstedām
Dü cihānda her kim isterse necāt
Okusun sulṭān-ı kevneyne şalāt

[Hz. Muhammed’in Süt Anne Halîme’ye Verilmesi]

Diyelim tâze rivāyet mu’teber
Bî-nihāyet naklıne vardır eser
Sa’d ili olmuşdu kahta mübtelā
Dağı anlardan da gitdi bu belā
365 Mekke’de çokdur ‘ināyet yediler
Emzirelim hem şabî söylediler
Hāris adlı bir muvaḥḥid var idi

Fakr elinden kārī āh u zār idi
Hem Hālîme adlı vardı ‘avreti
Ehl [ü] kâni’ tatlı baldan şöhet
Damre adlı bir çocuğu var idi
Ol acından yatmayıp ağlar idi
Geldi hâtifden şadā-yı bahtiyār
Olacağsın Muştafā’ya şirdār
370 Var git anı sen getir bul rāhatı
Anın ile eyle kesb-i devleti
Hikmet-i Hāk aldı ğaflet ol zamān
Gördü rü’yāsında bir merd-i cevān
İçdi bir şerbet elinden yādigār
Bağdı iki memesinden süd aķar
Uyanıp zevcine hālî söyledi
Mekke’ye gitmek için cehd eyledi
Yola düşdüler hemān kervān ile
Ol Hālîme Hārîs ü Damre bile
375 Merkeb aķsaķ yürümez hem-rāh ile
Kaldılar geride anlar āh ile
Kārbān ehli ileri vardılar
Her biri nefsince çocuķ buldular
Kānkı zen Aħmed’e kıldı rağbeti
Dutmadı memelerin gör hikmeti
Böyle hayret içre çekerken keder
Geldi bir zāt anlara verdi haber

- Dedi ‘Abdu’l-muṭṭalib torunu var
Gidin alın siz anı ey baḥtiyār
380 Oldular beyt-i Resūl’e çün revān
Gördü anları Āmîne ol zamān
Dedi Āmîne Muḥammed Muṣṭafā
İşte budur ‘āleme baḥş-ı şafā
Ger Ḥalîme isen dedi memen dutar
Yok değilsin ağızına versen atar
Her-kesin südünü yemez bu şabî
Nesl-i ‘ālî hem olacaqdır Nebî
La’l-i leb gönçe-feme verdi meme
Aldı ağızına anı eme eme
385 Sağ memesini emerdi Muṣṭafā
Sol memesin Ḍamre yerdi bā-şafā
Gördü ‘Abdu’l-muṭṭalib çok oldu şād
Verdi kisve akçe-i emvāl ü zād
Ağlayıp dedi Āmîne yā Ḥudā
Bir de evlādımla vuşlat kıl ‘atā
Ertesi gün oldular yola revān
Geçdi merkeb geri kaldı kārban
Kārban ehli bu sırrı gördüler
Cümlesi anda taḥayyür kaldılar
390 Dile gelip söyledi ol dem hımār
Vardır arkamda ḥabîb-i Kirdgār
Çünkü anlar bu sözü işitdiler

Ḥāk-i pāyine o şāhın gıtdiler
Bir gün anlar kārbanı geçdiler
Bir kenîsâ yanına erişdiler
Nūr-ı Aḥmed ol zamān oldu beyān
Şu'lelenip göklere çıkdı 'ayān
Gördüler nūr-ı Resûl'i rāhibān
Dediler budur Muḥammed bî-gümān
395 Çün ihānetle ḥabîbe geldiler
Gökden âteş indi cümle yandılar
Ol mekândan zevk ile şavuşdular
Hep selāmetle eve kavuşdular
Anların arttı naşîbi devleti
Gün-be-gün oldu ziyāde ni'meti
Hem Ḥalîme dedi üç sene muḳîm
Ḥānem içre kaldı ol dürr-i yetîm
Ġā'it ü bevlini aşlā görmedim
Yıkayıp esvābına şu urmadım
400 Hiçbir işde yanılp sehv etmedi
Hem uşak oyununa ol gitmedi
Anneden yok gözleri 'avret meger
Geldi būs etmege anı mu'teber
İstedi būs ede yüzün ḥazretin
Sürdü elin açdı gözün 'avretin
Ol zamān açıldı ana iki göz
Şāyi' oldu ḥalk içinde işbu söz

Dedi Һazret Զamre ile giderim
Hem ber-ā-berce koyunlar güderim
405 Yiyecek ana tedārik eyledim
Զamre'ye koşdum çobana söyledim
Ol çobandır ümmete ümmet koyun
Olmaz anın koyununa bir oyun
Ümmetiyim kanı yā da'vā eden
Hak bulunca şer'ini dutup giden
Emrini tut eylesin seni kabūl
Ümmetimidir söylesin yarın Resūl
Olmuş idi bir koyun çün leng-pā
Sürdü destin sā'atī buldu şifā
410 Sürdü bir arslan yüzün ayağına
Ol yapışdı arslanın kulağına
Anın ile çok tekellüm eyledi
Amma bilmezdim ana ne söyledi
Döndü arslan geri gitdi ser-te-ser
Bir ğanem ürkütmedi ol şîr-i ner
Bir kapı önünde zen ağlayarak
Āh u feryād ile cān tağlayarak
Uşagım düşdü kuyuya söyler ol
Etdi îmā bi're ol demde Resūl
415 Kaynadı şu kuyudan taşdı hemān
Çıkdı çocuk 'āfiyetle hoş 'ayān
Զamre geldi ağlayarak karşıma

Söyledi gör n'itdiler kardaşıma
Aldı tağa gitdi kendin bir dilîr
Karnını yardı o dem mănend-i Ğîr
Ben taḥammül etmedim gördüm anı
Cāri oldu batn-ı pākinden kanı
Sā'atî Hāris Halîme pür-devān
Gitdiler buldular anı bî-ziyān
420 Bu ḥusūṣāt oldu ifşā 'āleme
Velvele düşdü ser-ā-ser 'āleme
Ḥavfa vardım kaşd eder ehl-i fesād
Mekke'ye götürdüm anı sağ u şād
Geldi istikbāle cümle şādmān
Buldu Āmîne o dem bir tāze cān
Oldu irhāṣātı Ḥazret-çün 'ayān
'Ālem içre söylenirdi bî-gümān
Midḥatın Vāsıṭ kalemdānî ola
Milket-i Sūdān devānî buluna
425 'Üṣr-i mi'şārı yazılmaz ḥaṣre dek
Midḥat-ı evṣāfı dil çekme emek
Ola bî-ḥadd-i taḥiyyāt u şalāt
Ravza-i rızvān-ı faḥr-ı kā'ināt
Dü cihānda her kim isterse necāt
Oḳusun sulṭānı kevneyne şalāt

Der-Beyān-ı Mu’cizāt-ı Fahr-ı Risālet-penāh ‘Aleyhi Salavātullāh

Dinle cāndan mu’cizāt-ı Aḥmed’i

Bulasın zevk ü ḥayāt-ı sermedî

Nūr idi anın vucūdı ser-te-ser

Nūra olmaz zerrece sāye eser

430 Ḥātem-i mühr-i nübüvvet āşikār

Beyn-i kitfeyn olur idi lem’adār

Feyz ile başı ucunda müstedām

Sāye-bān eylerdi anı bir ḡamām

İleriden nice görürse emîn

Arḡadan da öyle görürdü yakîn

Ḥüsn-i fānūsın gören pervāneler

Ġayr-ı şem’-i ḥüsne şanma yanalar

Leyle-i zālmāda ḥüsn-i cevheri

Şermesār eylerdi māh-ı enveri

435 Devşirirlerdi terinden gül şuyı

Ṭurresinin ḡokusu ‘anber bûyı

Āsmān-ı merḡamet mihr-i münîr

Ḥ’āce-i esrāri-i ḡikmet-zamîr

Barmağıyla māha îmā etdi çün

İki şakḡ oldu anı gördü bütün

Başdı ol taḡ-ı Ḥirā’ya çün kadem

Lerzelendi pāyini başdıḡı dem

Ol zamān emr etdi ol şāh-ı şecî

- Sākin ol emr edecek oldu muṭî
- 440 Zehr ile bişmiş kuzu hoş söyledi
Yeme benden yâ Resûlu'llâh dedi
Dikdi ḥurmâ dalını şâh-ı güzîn
Dikdigi sâ'at yemiş verdi hemîn
Bir avuç ḥāk ile ol ḥüsn ü kamer
Etdi küffârı Bedir'de der-be-der
Barmağından çeşmeler akıtdı hoş
Kıldı İslâm 'askeri toyınca nûş
Geçmesin vakt-i namâz emr etdi çün
Olmadı ol dem gurûb eglendi gün
- 445 Nice ölmüş kimseye verdi ḥayât
Gördü nice kimseler buldu necât
İddihâr etmezdi bugün yarına
İkrâm eylerdi dem-â-dem yârine
Tesbîḥ etdi keff-i pâkinde ta'âm
Gördüler şofrâda nice ḥâşş u 'âm
Uyanıkla nice görürse Resûl
Görür idi öylece uyurken ol
Taş u ağaçlar ana verdi selâm
Eyledi anlarla zâhirce kelâm
- 450 Nice dâ'-i bî-devâ için Ḥabîb
Oldu bahşende devâ ile ṭabîb
Kırk yaşında ol risâlet tâcını
Giydi buldu maḳşadın mi'râcını

- İndi vahy için ana hem Cebra'il
Nâzil oldu dağı Kur'ân-ı celîl
Gördü bir a'râbi şahrâda Resûl
Bir geyik tutmuş figân eyler melûl
Dedi yavrum var amân ey nesl-i pâk
Aclarından havfım olurlar helâk
455 İki sâ'at gel bana sen ol kefil
Yavrularım emzirem dönem 'acîl
Ben kefil dedi Resûl-i kâ'inât
Dedi gelmezse sana olur memât
Yavrusına gitdi versin ol meme
'Anberîn koğu ile toydu heme
Dedi hâli yavrular tutdu karar
Bu gıda besdir bize sen turma var
Mühletinden ilerice şâdmân
Geldi geyik etdi a'râbî îmân
460 Hicret etdikde Medîne'ye Resûl
Nice kimse etdi İslâm'ı kabûl
Cum'a günü mescid içre ol habîb
Bir ağaç üstünde hem oldu haţîb
Şonra minber yaptılar anda hemân
İstedi çıksın ana fahr-ı cihân
Anı gördü minberi evvel şecer
Fırkatinden urdu bir sayha meger
İki şakğ oldu yıkıldı ol zamân

Geldi koşdu şeceri Fahr-i cihān
465 Gitdi anın inlemesi ol zamān
Etdi anı minber altında nihān
Midhat-i pākinde kâşırdır kalem
Gelmemiş kendi gibi bir zü'l-kerem
Müy-i pākine anın yetmez bahā
Mu'cizātına dahı yok intihā
Zahr-ı pākinden görürdü ittifāk
Müttehiddi ana nezdik ü uzak
Otuz üç bin mu'cizāt-ı Muşafā
Zāhir oldu 'āleme verdi şafā
470 Hüsn-i vaşfi hāric-i vüs'-i beşer
Mu'cizātı bî-nihāyet mu'teber
Ol zebān-keş hāme-i mu'ciz-beyān
Vaşf-ı mi'rāca kurulmuş nerdübān
Dü cihānda her kim isterse necāt
Okusun sulţān-ı kevneyne şalāt

Der-Beyān-ı Mi'rāc-ı Hazret-i Muhammed 'Aleyhi Şalavātu'l-Ebed

Hamd-i i'cāz-ı haqîkat bî-behā
Medh-i evşāf-ı tarîkat reh-nümā
Gonça-i şad-berg-i gül-rengîn senā
İntizām-bahşā-yı 'ālemçün revā
475 Şad şalāt u şad selām-ı bî-şümār

- Ber-ḥabîb-i ḥazret-i Perverdigār
Gel beri ey tûti-i hūhū-yı zen
Serv-i nāz üzre şehirlerde öten
Gel beri ey tûti-i sūkker-suḥen
Āşinā-yı remz-i a'cāz-ı dehen
Gel beri ey ḥāme-i mu'ciz-beyān
Cilve-gîr-i 'arş u ferş u āsmān
Gel beri ey hüdhüd-i dāru's-selām
Hem-çü tāvūs gülsitān-ı hoş-ḥırām
480 Nağme-sāz-ı bülbul-i bāğ-ı şafā
Yār-ı Maḥmūd u Muḥammed Muştafā
Eyle mi'rāc-ı ḥabîbi sen beyān
Şem'-i vaşla yan ya kıl pervāne-sān
Pādişāh-ı mülk-i 'aşka ol nedîm
Tā bulasın şevk ile kalb-i selîm
Sür çıkar ğayrı dilinden el-meded
Tā tecellî kıla *Allāhu 'ş-şamed*
Akdı çeşm-i mîm-i Aḥmed'den ḥayāt
Çeşme-i cūd-ı vücūd-ı kâ'ināt
485 Cevher-i nūr-ı nübüvvet 'aşkıdır
Pāye-i mi'rāc-ı vuşlat 'aşkıdır
Süllem-i minhāc-ı eslem 'aşkıdır
Ādeme ikrām-ı a'zam 'aşkıdır
Olmasaydı 'aşk olmazdı felek
Hıdmet ile emr olunmazdı melek

- ‘Aşk ile hâşıl olur cümle merâm
‘Aşk ile buldı cihân hüsn-i nizâm
‘Aşkdır hüsn-i dil-ārā-yı kemâl
Zîb-bağış-ı zîver-i rûy-ı cemâl
Bir gece mäh-ı münîr-i nüh-kıbâb
Müşk-bü zülf-i siyeh sâde niķâb
490 Şevk ile ünsiyyet-i firķat iken
‘Aşk ile âlüfte-i ülfet iken
Leyle-i leylâda ol hüsn-i kamer
Üns-i Ümmühâni olmuşdu meger
Ol şeb-i ķadr-i şerîf-i mu’teber
Nüh sipihrân olacaķdır cilveger
Ol ne şeb şâm-ı sevâd-ı a’zamı
Sûre-i *ve’l-leyl* zülf ü perçemi
Şâhid-i ĥalvetgeh-i ķurb-ı İlâh
Maķrem-i ĥaşş-ı ĥarîm-i pâdişâh
495 Şem’-i Şeb-esrâ fûrûzân-ı cemâl
Zîver-i bezm-i ĥabîb-i zü’l-celâl
Maķrem-i ĥalvet-serâ-yı müntehab
Leyle-i ķadri muşarraĥdır o şeb
Ĥ’ân-ı gufrân-ı kerem oldu bisât
Hâle-i piş-gîr-i rahmet ber-sımât
Şem’-i encümle bezendi nüh felek
Ĥıdmete âmâde oldu hep melek
Ferş-i râhıdır şu’â’-i keķkeşân

- Nūra mustağrağ zemîn u âsumân
- 500 Bir satır yazmış kadar hüsünde hat
Dü künüz encüm ola ana nuḳat
Ḥ'âce-i 'ilm-i ledündür bu gece
Ḥādīm-i sūr-ı 'Aden'dir bu gece
Ḥāzret-i Cibrîl-i Sidre-âşiyân
Etdi ol şeb 'azm-i gülzâr-ı cinân
Aldı bir ra'nâ burâḳ-ı meh-cebîn
Zîn-i cevherdâr ile ol etdi zîn
Müjde-i vuşlatla şād oldu Burâḳ
Buldu ol dem merhem-i zaḥm-ı firâk
- 505 Açdı bâ-'avn-ı Ḥudâ perr-i himem
Bârgâh-ı Aḥmed'e başdı ḳadem
Etdi teblîğ-i selâm-ı ḥāzreti
Müjde-ḥ'ân oldu visâl-i da'veti
Bir şabâḥu'l-ḥayr insânî yüzü
Ḥıttâ-i Çîn'i yaḳar âhû gözü
Öyle bir Edhem sipihr-i Cem-misâl
İzine ermez şabâ ḳılsa ḥayâl
İstedi olsun süvâr ol verdi yan
Cebrâîl oldu uyan-gîr ol zamân
- 510 Dedi Cebrâîl neden etdi zuhûr
İşbu ḥâlet kendime anı tuyûr
Dedi ser-keşlik degil maḳşad Burâk
Bir niyâzım var benim bâ-iştiyâḳ

- Benden a'lā görse bir eşheb-nigār
Eylesin va'd olmaya bu şeb su'āl
Va'd edip ol *rahmeten lil- 'ālemîn*
Açdı şeh-per pür-meserretle hemîn
Tarfetü'l-'ayn içre şāh-ı ıstıfā
Mescid-i Ak̡sā'ya şaldı merhabā
- 515 Girdi ervāḥ sûret-i cisme hemān
Oldular tevķîr-i istikbāl revān
Kıblegāḥ-ı enbiyā vü evliyā
Oldu miḥrāb-ı vişāle pîşvā
Aldı tekbîr-i niyāzı 'aşķ ile
İki rek'at kıldı anda nāfile
Şaf şaf oldu enbiyā vü aşfiyā
Muşţafā'ya eylediler iktidā
Ba'de-zîn nūr-ı Muḥammed Muşţafā
Tal'at-endāz oldu ber-semt-i semā
- 520 Şaḥretu'llāḥ'a 'urūc etdi o şāḥ
Eyledi 'azm-ı burūc mānend-i māḥ
Ne hevā sedd oldu ana ne felek
Geldi istikbāline cümle melek
Ḥalka-i tevḥîde girdi hep sürüş
Hem-çü Mevlānā semā' etdi ḥurüş
Ol ḥatîb-i minber-i levlāk-şān
Süllem-i nūr-pāya oldu āsumān
Kıldılar icrā-i resm-i şehriyār

Dediler tûbâ seninçün bahtiyâr
525 Düşdü çerh-i evvele pür-demdeme
Çün misâfir oldu ceddi Âdem'e
Dediler hikmet nedir kim Kirdgâr
Bunda verdi Âdem'e hüsn-i qarâr
Dehrden edince ervâh irtihâl
Ol maqâma gelir elbetde ne hâl
Nâr u nûra müstevâdır ol semâ
Der-tarîkat evvel esmâ-i semâ
'Azm ederken bu sebebdan ol Resûl
Anda koydu nefsinî kable'l-vuşûl
530 Vech-i sâni kevkebidir çün kamer
Sür'at-i seyr ile vâfir devr eder
Ana benzer yok bu sür'atde felek
Kalb-i âdem oldu ana misl ü denk
Resm eder ebrû-yı yâri nev-hilâl
Geh nüzûl ü geh terakkî geh kemâl
Oldu mirkâtı anın kat kat semâ
Hâk-i pâ-y ile bulup çeşm-i cilâ
Müşterîsi mihr-i envâr-ı mübîn
Nağme-sâzı Zühre-i Zehrâ-cebîn
535 Pertev-i revnağ-şî'ârın mihr ü mâh
Cezbe-i hüsnünden aldı cilvegâh
Nüh felek tedric ile seyrengehi
Oldu bulsun bî-mekân-ı dergehi

Ger dilersiz dü 'âlemde necât

Rûh-ı pāk-ı Ahmed'e edin şalât

Başdı çünkü Beyt-i Ma'mûra kadem

Urdu mihrâb-ı visâl-i yâre dem

Kıldı anda ol namâz-ı vitri şâd

Vitr idi ol dem teveccühden murâd

540 İktidâ etdi melâ'ik saf-be-şaf

Dediler maşşûşdur sana şeref

On iki ahkâm-ı burcu gördü hep

Her birinde nice sırr-ı münteḥab

Seb'a-i seyyâreyi seyr eyledi

Vardı kürs vüs'atin devr eyledi

İns ü cînin şüreti üstünde var

Her birine bir melek bakmış ṭurur

Ellerinde şırmalı perde dutar

Kağısı tağyîr olursa setr eder

545 Görmeye kimse anın esrârını

Bilmeye füssâkını ebrârını

Anla Settâr isminin ḥâşiyetin

Keşf-i 'ayba yok rızâsı ḥazretin

Üç yüz aḥlâkın güzel keyf ü kemi

Hüsn-i ḥulḳ oldu ḳamunun a'zamı

Ḳışşadan al ḥişşe ey dil sen dahı

Olasın dâ'im kemâletle saḥî

Ger dilersin olasın ehl-i selâm

Muṣṭafā'ya ver ṣalāt her ṣubḥ u ṣām

- 550 Andan etdi Sidre'ye 'azm-i sefer
Fehm edip sırr-ı beṣāretten eser
Ġayrı bir cilde olur revnaḡ-ṣi'ār
Ol mekānın vāşılı kenzler açar
Anda bulur cümle a'māl müntehā
Sidre oldu ol sebebdan intihā
Her 'amel ihlāşı üzre devr eder
Ba'zı 'arṣa ba'zısı levḥa gider
Kiminin cāyı bilinmez bî-ebed
Bilir ancak Ḥazret-i Ferd ü Şamed
555 Oldu Sidr'e Cebrail'e çün maḡām
Sidre imiş dergeh-i Ḥaḡ'dan merām
Çün dimāḡ-ı ādem Sidre-şıfat
Cebrail'i 'aḡl-i Raḡmānî-sıḡat
İ'tidāl üzre ola kām-ı dimāḡ
Nūr-ı feyzinden alır rüşen çerāḡ
Ḥaḡḡ-ı aḡkām Sidre'den taḡsîmidir
Emr ü nehy ü germ ü serd tefhîmidir
Kürsiden eyler tedellā dem-be-dem
Sırr-ı Ḥaḡ'dan Sidre'ye iki ḡadem
560 Naşş ile sābitdir anı etme red
Eyle iḡrār etme te'vîl ile sed
Anı idrāk eylemez 'aḡl-i beşer
Ḥaḡ bilir ancak o ḡāl-i mu'teber

Ger dilersin Sidre 'de tutmak maḳām

Ḳıl hezārān-ı şalāt bā-selām

Ḳıldı seyrān Sidre 'yi çünkü ḥabīb

Çıkdı kürsî üstüne oldu ḥaṭīb

Tefsîr etdi āyetü 'l-kürsî 'yi tām

Tā ḥarīm-i vuşlata olsun imām

565 Cebraîl ile Burāk bā-iştiyāk

Dedi anda bi 'ż-zarūrî el-firāk

Düşdü pāy-ı Ahmed 'e Refref-nigār

Ḳurb-ı vuşlatla ana oldu süvār

Aldı Refref nāz ile gitdi anı

Etdi güm-kerde ser-ā-ser her yanı

Andan etdi meyl-i 'arş-ı istivā

Anda buldu dil hevā-gîr-i şafā

Oldu 'arş u kürs şāha cilvegāh

Kāffe-i esrārına ḳıldı nigāh

570 Geldi esrār-ı tecellā-yı nigār

Ġayrıdan bulmaz tesellî dil-fiğār

Yazdı tāḳ-ı istivāya ismini

Aṭlas-ı nev-pūş şardı cismini

Baş edersin ferşi 'arşa vechi var

Ferş ile çünki olup 'arş üstüvār

Gördü esrār-ı Hudā 'yı bî-Ġümār

Görmemişdi anı çeşm-i rūzigār

Eyledi andan öte ṭayy-ı mekân

Ḳābe ḳavseyne ulaşdı nāgehān
575 Dîde tā ki perdeden eyler güzer
Maḳşadın āyînesin bulur naẓar
Ma'na-yı *küntüm tühıbbün* sırrına
Muṭṭali' ol ey ḳalem er birrine
'Aḳla bu vādî degildir cilveger
Kim ala sırr-ı Hudā'dan ol ḥaber
Ḥazret-i Ḥaḳ'dan i'ānet ḳıl taleb
'Ārif-i bi'llāh ile ol münteḥab
Geçdi terkîb 'āleminden Muşṭafā
Nūr-ı maḥẓ oldu vücūdu bā-şafā
580 Ḳılmıṣ iken tābiş-i 'aşḳı şümül
Baḥr-ı nūr-ı muṭlaḳa buldu vüṣul
Ḳayd-ı rūḥ tedbîr-i tenden çekdi dest
Bir şadā aldı ḳaleminden oldu mest
Nağme-sāz-ı lezzetinden bā-ḥuşuş
Sırr-ı vicdān cünbüşü etdi zuhūr
Kendi kendinden geçip ol nāmdār
Gitdi destinden 'inān-ı ihtiyār
Kenzi maḥfiyy-i ma'ārif dürcüne
Vāşıl oldu cem'-i cem'in burcuna
585 Erdi minnî *lî-ma'allāh* rāzına
Vāḳıf oldu dil-nüvāz-ı nāzına
Ebruvānı *ḳabe ḳavseyne* nişān
Sırr-ı *sübhāne'l-lezî* oldu 'ayān

- Mazhar-ı esrār-ı *mā-zāğa 'l-başar*
Gördü ol āyāt-ı kübrāda neler
Cilve kıldı der-meyān nāz u niyāz
Maḥv olup yāsı niyāzın kaldı nāz
Oldu rahmetle şefā'at istivā
İki deryā mevc-ḥîzi ber-hevā
590 Eyledi tayy-ı maḳāmāt-ı fenā
Oldu ol dem vāşl-i yāra āşinā
Olmasa mir'āt-ı dilde sırr-ı dāğ
Açmaz envār-ı şuhūda dîde zāğ
Sırr-ı Mevlā'dan açıldı bir kapu
Girdi ol sırr-ı hüviyyet dedi hū
Ne ḥalā vü ne melā vü ne semā
Oldu yek-ser cümle nā-būd u fenā
Bî-lafız hem bî-ḥurūf u bî-şadā
Bî-kem ü bî-keyf ile dedi Hudā
595 Ben sana āyîne-i ḥüsn-i kemāl
Sen bana mir'āt-ı meşhūd-ı cemāl
Kim göre zātın beni görmüş yakîn
Vāşıl-ı 'aynu'l-yakîn oldun emîn
Bā-tecellî ol ḥabb-i kibriyā
Buldu yek-reng-i vahdetle vidā
Mazhar-ı ḥaḳḳa'l-yakîn oldu güzîn
Gönderildi *rahmeten li'l- 'ālemîn*
Şeş ma'ânî gitdi oldu 'ayn-ı ferd

- Mîm-i Aḥmed maḥv olup kaldı aḥad
- 600 Sırr-ı ism-i a'zam oldu tal'atı
Aldı evşâf-ı Hudâ'dan hil'atı
Kalmadı esrâr-ı Hakkı bâ-şafâ
Gördü cümle fahr-ı 'âlem Muştafâ
Eyledi ḥüsn-i taḥiyyât u selâm
Oldu toḳsan bin kelâm-ı müstedâm
Ger dilersin bulasın zevk u şafâ
Ver şalavât ber-revân-ı Muştafâ
Yazdılar bu sırrı erbâb-ı vüşûl
Baş göz ile gördü Mevlâ'yı Resûl
- 605 Olamaz bu ḥâle vâkıf ḥârici
Eyleme inkâr olursun ḥâricî
Bu ḥuşûşât kâle gelmez ḥâldir
Bu sözü isbâta nazım dâldir
Çünkü terkîbin ḳomuşdu 'arşa ol
Eyledi 'avdet ana buldu vüşûl
Seyr edip gülşen-serâ-yı cenneti
Gördü lâ-yuhşâ kemâl-i ni'meti
Dâr-ı 'adne serv-i nâz etdi ḥırâm
Rü'yetu'llâh andadır yevme'l-ḳıyâm
- 610 Semt-i Mūsâ'ya edip 'atf-ı zimâm
Eyledi anın ile bir çok kelâm
El-vedâ' ile erişdi Âdeme
Düşdü eflâke firâḳ-ı demdeme

- Hep sürüş [ü] enbiyā vü evliyā
Bāreke'llāh dediler bā-Muşţafā
Maţla'-ı *faşdā' bimā tū'mer* qarîn
Tal'at-endāz oldu Mekke'ye emîn
Oldu otuz dört mi'râc-ı Resûl
Biri cismî gayrı rūhânî vuşûl
- 615 Eyleme 'arş üzre Hakk'ı sâmi'ân
Çün kadîme olamaz hâdi mekân
Şeş cihetden ol münezzeh zû'l-celâl
Bî-misâl u bî-naẓîr açdı cemâl
Sür'at-ı mi'râcî sen şanma 'aceb
Oldu kâdir her şeye hazret-i Rab
Âyet-i *lemh'il-başar* bürhânidir
Ev hüve akreb Hudâ'nın şânıdır
Bak Fütühât'a anı eyle yakîn
Tâ ki şekkinden olasın sen emîn
- 620 Kuvve-i havşala-i 'akl-i beşer
Zâhir idrâk edemez zerre kadar
Eyledi tekml-i mi'râc ol emîn
Hüsni-nûr-ı muţlağa oldu qarîn
Kāmî mi'râc et şalât-ı hams ile
Kıl selâm-ı Ahmed'i zîver dile

Maṭlabu'd-Du'ā

Ḥatm-i Mevlidü'n-Nebiy-yi Muṣṭafā

Oldu ihlāş üzre lâzımdır du'ā

Ey ḥudāvend-i kerîm ü zü'l-celāl

Vāhid ü ḥayy u kadîm ü lâ-yezel

625 İsm-i a'zam ḥürmetine yā Ḥudā

Müstecāb eyle du'āmız dā'imā

Mefḥar-ı şāh-ı risālet ḥürmeti

Maşrık-ı şems-i hidāyet ḥürmeti

Sırr-ı Furḳān 'arş-ı a'zam ḥürmeti

Levh-i Maḥfūz nūr-ı efḥam ḥürmeti

Enbiyā vü evliyālar ḥürmeti

Etkiyā vü aşfiyālar ḥürmeti

Çār-yār-ı bā-şafānın ḥürmeti

Āl ü evlād-ı abānın ḥürmeti

630 Hem be-şubbān-ı behiştān-ı rızā

Hem be-sırr-ı şāh-ı Merdān-ı Ḥudā

Ḥūn-ı çeşm-i 'āşikānın ḥürmeti

Sırr-ı pāk-i 'ārifānın ḥürmeti

İşbu meclis bādi-i rahmet ola

Maḳşad-ı aḳşāya cümle yol bula

Bā'i-i cem'iyyeti mesrūri kıl

Dü-cihānda luṭf ile maḡfūri kıl

Ehl-i meclis ola cümle kām-yāb

Oḳuna tūbā lehūm ḥüsnü me'ā

- 635 Sāye-i ‘adl-i şehenşāhîde hep
Olalar āsūde-ḥāl-i münteḥab
Siyyemā ‘Abdu’l-‘Azîz Ḥān-ı ferîd
Gün gün üzre şevketi olsun mezîd
Bāğ-ı dil-i reşk-güvār faşl-ı bahār
Saltanat tahtında olsun pāydār
Görmeye vaḳt-i ḥazān-ı rūzgār
Bāha-i iḳbāl ü baḥt-ı sāyedār
Şermesār olsun ‘adūsu ser-te-ser
Hızmetinde ḳalalar beste-kemer
- 640 Rusiya’nın yüzleri olsun siyeh
Münhezim maḳhūr olup eyleye āh
İçlerine düşe tã’ün u vebā
Devlet ü mülkü ola cümle hebā
Bir taraftan ḳaḥt ile ḳahr olalar
Günde yüz bin dürlü miḥnet bulalar
‘Asker-i İslāmiyān manşūr ola
Ḳuvvet ü nuşret bulup mesrūr ola
Cümle-i a’dā-i dîn olsun ḥaḳîr
Daḥı evlād ü ‘ayāli hep esîr
- 645 Ḥā’in-i İslām olan zālimleri
Terbiye ḳıl eyle ıslāḥ anları
Hep müşîrān u vezîrān u ferîḳ
Olalar şer’-i şerîf üzre şadîḳ

- Dest-gîr ol cümleye Hayy u Ferd
Kıl muķārın eyle hem hayra meded
Niyyet-i pāki pezîrā-yı huşûl
Bula dā'im maķşad-ı aşla vüşûl
Olmaya devrinde rūy-ı ihtilāl
Gelmeye ıab'-ı cihān-bāna melāl
- 650 Tırra-i eczā-yı ümmîdi saîd
Ola cem'ıyyetle hoş-būy-ı mezîd
'Asker-i şāhāne mansūru'l-livā
Feth-i Rabbāniyle olsun dā'imā
Dağı sâ'ir bendegān-ı şādıkān
Sü'r-i lıtf ile olalar şādmān
Merhametlerin füzün eyle müdām
Cümle İslām üzre ey Rabbü'l-enām
Nāzım-ı 'āciz kılun kıl kām-kār
Dü cihānda olmaya hem Şermesār
- 655 El-emān maķrūm-ı dîdār eyleme
Öyle hırmāna giriftār eyleme
Yā Hudā lıtfunla 'al kıl anı
Gönlü olsun feyz-i 'aşkın maķzeni
Kār u bārında müdām ol dest-gîr
Ola 'ırfān ile bî-misl ü nazîr
Levha-i 'ızzetde kayd et adını
Eyle hem hayru'l-halef evlādını
Sāye-i lıtf-ı cihān-dārîde ol

Makşad-ı akşāsına bula vuşul

660 Dü cihānda çekmeye hasretle āh

Dā'imā ğafletden eyle intibāh

Sen naşb eyle bu ‘abd-i nāzıma

Kāmil îmān ile hüsn-i hātıme

Kāmî Mevlid-i Resul oldu tamām

Nazmına tārîh *kad misk ü hitām*

(H.1271/M.1854-5)

Hamdū li 'llāh buldu çünkü ihtitām

Söyleyeler eş-şalāt ü ve's-selām.

3.2.1.5. Feraciye

Feraciye, Arapça'da “ferahlık, kurtuluş” anlamındaki “ferec” veya “furcet” mastarından türemiştir. Bir kimsenin gam ve tasasını keşf ve izāle etmek; şiddetten kurtulmak anlamlarına gelir.⁴⁸³

“Feraciye, doğum yapacak olan kadının doğumunun kolay geçmesi, hasta olan kişinin şifâ bulması, hapiste olup da mahkemesi olanın beraat etmesi, sekerât anındaki birinin rûhunu kolay teslim etmesi, borcu olanın borcunu ödeyebilmesi, darda kalmışların selamete kavuşması gibi sebeplerden ötürü cāmide/minarede dua niyetiyle okunan bir form için kullanılmaktadır.”⁴⁸⁴

Feraciye, bahsi geçen sebeplerden dolayı günün herhangi bir saatinde müezzinler, imamlar veya mûsikîye yatkın kimseler tarafından minarede okunabilmektedir. Diyarbakır, Şanlıurfa, Mardin, Siirt ve Şırnak gibi Güneydoğu

⁴⁸³ Asım Efendi, *Kâmûs Tercümesi* (İstanbul: 1305), 1/805-806; Hüseyin Akpınar, “Bir Cami Mûsikîsi Formu: Feraciye”, *İstem*, 6/11 (2008), 190; Ayrıca bkz. Akpınar, *Şanlıurfa'da Dinî Mûsikî*, 56-62.

⁴⁸⁴ Akpınar, “Bir Cami Mûsikîsi Formu: Feraciye”, 190.

Anadolu Bölgesi'nin birçok yerinde icra edilmektedir. Feraciye Duası, genellikle Uşşâk, Hüseyinî ve Hicâz makamlarında icra edilmektedir.⁴⁸⁵

Diyarbakır'da Hüseyinî makamında icra edilen Feraciye Duası'nın sözleri ve notası aşağıda yer almaktadır:

Allahumme yâ fârice'l-ferâc

Allahumme yâ men indehu mefâtihu'l-ferâc

Allahumme yâ fârice'l-feraci ve yâ minke'l-ferâc;

Feracuke karîbun ve yâ men indehu ve şifâun ve rahmetun li men kâne âcilen ve müste'cilen min ümmet-i Muhammed.

Allahummec'a'l feraceke ve 'âfiyeteke li men kâne âcilen ve müste'cilen min ümmet-i Muhammedin mine'l merdâne ve'l-medyûni ve'l-mecnûn ve'l Ashâbi'l-Kirâm.

Allahummec'a'l fevzeke ve 'âfiyeteke li men kâne âcilen ve müste'cilen

Allahumme yâ mufettiha'l-ebvâb yâ Rabbenâ, iftah lenâ hayre'l-bâb

Allahumme yâ Rahmân, yâ Ğufrân bi-Rahmetike yâ Erhame'r-Râhimîn.

Allahumme yâ Şâfi'ye'l-emrâz,

Allahumme yâ Şâfi'ye'l-emrâz,

Allahumme yâ Şâfi'ye'l-emrâz.

Bi-Rahmetike yâ Erhame'r-Rahimin.⁴⁸⁶

⁴⁸⁵ Akpınar, "Bir Cami Mûsikîsi Formu: Feraciye", 190-194.

⁴⁸⁶ Diyarbakır'da okunan Feraciye duası, Sefa Şallıoğlu'nun icra ettiği şekli ile notaya alınmıştır. Ancak bazı kelime ve ifadeler Arapça dil kurallarına uygunluk açısından yeniden düzenlenerek metinde yer almıştır. Notada yer alan güfte ise Sefa Şallıoğlu'nun okuduğu şekildedir.

Şekil 9: Feraciye / Hüseyinî Münâcât Notası

FERACİYE
Hüseyinî Münâcât

Güfte: Lâedri
Yöre: Diyarbakır Yöresi

K.Kişi: Sefa Şallıoğlu
Derleyen: Veysel Sin

Serbest



AL LA HUM ME YÂ_____ FÂ Rİ CE'L FE RÂC_____

AL LA_____ HUM ME YÂ_____ FÂ Rİ CE'L VE YA_ MİN.KE'L FE RÂC_____

_____ AL LA_____ HUM ME YÂ_____ MEN_____ İN_____

_____ DE HU_____ FE Rİ CUN_____ KA Rİ BÜN_____ VE YÂ_____ MEN_ İN

DE HU_____ Şİ FÂ_____ UN_____ VE RAH ME TUN Lİ MEN. KÂ_____

_____ NE_ A_ Cİ LEN MÜS TE' Cİ LEN MİN ÜM ME Tİ_____ MU HAM ME DİN_____

AL LA_____ HUM MEC 'A'L_____ FE RÂ CE KE VE 'A Fİ YE TE KE Lİ MEN KÂ_____

_____ NE A_ Cİ LEN VE MÜS TE' Cİ LEN. MİN UM ME Tİ MU HAM ME DİN. Mİ NE'L MER DÂ_____

NE VE'L MED YÛ_____ NE_ VE'L MEC NÛ_____ NE VEL AS HA. Bİ'L Kİ RÂM_____

_____ AL LA HUM ME FEV Zİ KE VE 'A Fİ YE TE KE Lİ MEN KÂ_____ NE_____

A Cİ LEN_____ VEMÜS TE' Cİ LEN_____

AL LA HUM ME YÂ MU FET Tİ HA'L EB_ VÂB_____

İF TAH LE NÂ_____ HAY RE'L. BÂB_____

AL LA HUM ME YÂ RAH MAN_ YA ĞUF RAN_ Bİ RAH ME Tİ KE YA ER HA ME'R_

RA Hİ MİN_____ AL LA_____ HUM ME YÂ_____ ŞA_____

_____ Fİ'E'L EM RÂZ_____ AL LA_____ HUM ME YA ŞA Fİ'E'L EM RÂZ_____

_____ AL LA HUM ME_ YA ŞA_ Fİ' E'L_ EM RÂZ Bİ RAH ME Tİ KE

YÂ_____ ER HA ME'R RA_ Hİ MİN_____

Kaynak: Sefa Şallıoğlu, *Kişisel Görüşme*, 1 Ocak 2022.

3.3. DİYARBAKIR'DA TEKKE MÛSİKÎSİ

3.3.1. Diyarbakır'daki Tekkeler

Diyarbakır'ın İslâmiyete girmesi ile buraya yerleşen Sahâbe, şehrin mânevî atmosferini ve medeniyet anlayışını yeniden inşa etmiş, hicri ikinci asırdan sonra tasavvuf ve daha sonrasında tarikatlar döneminde tasavvuf kültürünün İslâm dünyasında hızla yayılması üzerine Diyarbakır'da da tekkeler inşa edilmiştir.

Diyarbakır'da Akkoyunlular döneminden kalma Gülşenî, Mevlevî, Kâdirî ve Bektaşî tekkelerinin olduğu ancak bunların çoğunun günümüze kadar ulaşamadığı nakledilmiştir. Diyarbakır'da; İbrahim Bey Tekkesi, Sarı Sadık (Saltuk) Tekkesi, Şeyh Muhammed Düzlüğü Tekkesi, Kara Cami Tekkesi, Balıklı Tekke ve Zaviyesi, İparyiye Tekkesi, Hâcegânî (Azizoğlu) Tekkesi bu şehirde inşa edilen ve bilinen tekkelerdir.⁴⁸⁷

Diyarbakır'da Gülşenî tekkesi olarak bilinen dört tekkenin bulunduğu kaynaklarda geçmektedir.⁴⁸⁸ İbrahim Bey Tekkesi, Sarı Sadık (Saltuk) Tekkesi, Şeyh Muhammed Düzlüğü ve tahminen 1904 yıllarına kadar varlığını Kara Cami olarak devam ettirmiş⁴⁸⁹ Gülşenî tekkeleridir.⁴⁹⁰

Balıklı Tekke ve Zaviyesi bir dönem Bektaşîler bir dönem de Nakşibendîler tarafından⁴⁹¹, Hâcegânî Tekkesi Nakşibendîler tarafından⁴⁹², İbrahim Bey Tekkesi ise

⁴⁸⁷ Korkusuz, *Tezkire-i Meşâyah-i Âmid*, 17-27; Mermutlu, *Diyarbakır'da Bir Kâdirî Şeyhi Seyyid Münir Baba Hayatı, Halifeleri ve Cemaati*, 3-4; Gündoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 17.

⁴⁸⁸ Şemlelizâde Ahmed Efendi, *Şive-i Tarikat-ı Gülşeniye*, nşr. Tahsin Yazıcı (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1982), 547.

⁴⁸⁹ M. Şefik Korkusuz, *Tezkire-i Meşâyah-i Âmid (Diyarbakır Velîleri)* (İstanbul: Kent Yayınları, 2004), 91.

⁴⁹⁰ Akpınar, *Gülşenîlik'te Mûsikî ve Mûsikîşinaslar*, 67; Aslan, *17. Yüzyılda Diyarbakır'da Tasavvufî Hayat*, 49-51.

⁴⁹¹ Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, 7.

⁴⁹² Şevket Beysanoğlu, *Bütün Cepheleriyle Diyarbakır* (İstanbul: Şehir Matbaası, 1963), 208.

bir dönem Mevlevîler tarafından hizmet vermiştir⁴⁹³. İparyiye Tekkesi'nin hangi tarikat mensupları tarafından hizmet verdiği ise bilinmemektedir.⁴⁹⁴

Diyarbakır'da Rifâîlerin ise bilinen altı kadar tekkesinin kurulduğu kaynaklarda geçmektedir. Bunlar hakkında çok az bilgi mevcuttur. Bu tekkeler Örfîzâde Tekkesi, Mazenderânî Tekkesi, Şeyh Şükrü Efendi Tekkesi, Mercimek Tekkesi, Ercişli Şeyh Şükrü Tekkesi ve Şeyh Ömer Efendi Tekkesi'dir.⁴⁹⁵

Bıyıklı Fatih Mehmet Paşa Tekkesi, Dilâver Paşa Tekkesi, İmam Murad Ali Zâviyesi, İmam Hacı Halil Zâviyesi, Mahmud Bey Zâviyesi ve Sa'düddin Cibâvî tekkesi ise kaynaklarda ismi geçen diğer tekkelerdir.⁴⁹⁶

Kaynaklarda adı geçen bu tekkeler dışında bir de Diyarbakır'da Şeyh Zeki Efendi'nin ve Şâbân Kâmî Efendi'nin tekke olarak kabul edilen evleri gibi daha küçük yapılardan da söz edilebilir. Daha buna benzer Kâdirîyye, Rifâîyye v.s. gibi diğer tarikatların kaynaklarda geçmeyen, hakkında yeterli bilgi bulunmayan ya da günümüze kadar varlığını sürdürememiş küçük çapta tekke olarak kabul edilebilecek yerlerin olabileceğini de belirtmek gerekir.⁴⁹⁷

3.3.1.1. Balıklı Tekke ve Zaviyesi

Balıklı Mescidi'nin yanında yer alan ve Bektaşî tekkesi olarak bilinen tekkedir. Uzun Hasan tarafından yaptırıldığı ve sonraki dönemlerde yıkıldığı aktarılmıştır.⁴⁹⁸ Bu tekkenin bir dönem Bektaşî tekkesi, bir dönem de Nakşibendî tekkesi olarak hizmet verdiği ve 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra harap olduğu düşünülmektedir.⁴⁹⁹

⁴⁹³ Akpınar, "Osmanlı Döneminde Diyarbakır'da Mûsikî Kültürü ve Mûsikîşinaslar", 1915-1916.

⁴⁹⁴ M. Askeri Küçükaya, *Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Tasavvuf* (İstanbul: Mostar Yayınları, 2012), 359.

⁴⁹⁵ Mermutlu, *Diyarbakır'da Bir Kâdirî Şeyhi Seyyid Münir Baba Hayatı, Halifeleri ve Cemaati*, 2-4.

⁴⁹⁶ Korkusuz, *Tezkire-i Meşâyih-i Âmid*, 17-27; Mermutlu, *Diyarbakır'da Bir Kâdirî Şeyhi Seyyid Münir Baba Hayatı, Halifeleri ve Cemaati*, 3-4.

⁴⁹⁷ Mermutlu, "Osmanlı Döneminde Diyarbakır'da Kâdirî ve Rifâîlik", 342-349.

⁴⁹⁸ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 4/27; Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 17.

⁴⁹⁹ Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, 7.

3.3.1.2. Hâcegâni Tekkesi

“Azizoğlu Tekkesi” olarak da bilinen bu tekke Şeyh Aziz Mahmut Urmevî tarafından 1630-1637 yılları arasında inşa ettirilmiştir.⁵⁰⁰ Nakşibendî tekkesi olarak yıllarca hizmet vermiştir. O dönem Hanzâde mahallesinde Yalı Bahçesi bitişiğinde inşa edilmiştir.⁵⁰¹ Evliya Çelebi, Diyarbakır’da gördüklerini anlatırken bu tekkede yapılan zikirden çok etkilendiğini hatta burada yapılan tevhid zikrinin başka bir yerde yapılmadığını söylemiştir.⁵⁰² Ayrıca bu tekkede fakir ve yolculara hizmet verildiğinden ve aşevlerinin bulunduğundan söz etmiştir.⁵⁰³ Aziz Mahmut Urmevî tekkesinin müritlerinin çok sayıda olduğu, hem Anadolu’dan hem de diğer ülkelerden ziyaretçilerinin de çok olduğu nakledilenler arasındadır.⁵⁰⁴

3.3.1.3. İbrahim Bey Tekkesi

Akkoyunlular döneminde İbrahim Bey tarafından yaptırılmıştır. Mevlevî tekkesi veya zaviyesi olarak şehrin mûsikî kültürünün gelişmesine ve yayılmasına katkı sağlamıştır.⁵⁰⁵ 19. yüzyılda Diyarbakır’da önemli bir yere sahip olduğu ifade edilmiştir.⁵⁰⁶ Önceden Mevlevîlere ait olan bu tekke daha sonra Gülşenî tekkesi olarak hizmet etmeye devam etmiştir.⁵⁰⁷

⁵⁰⁰ Metin Sözen, *Diyarbakır’da Türk Mimarisi* (İstanbul: Diyarbakır’ı Tanıtma ve Turizm Derneği Yayınları, 1971), 155.

⁵⁰¹ Beysanoğlu, *Bütün Cepheleriyle Diyarbakır*, 208.

⁵⁰² Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 4/27; Bruinessen vd., *Evliya Çelebi Diyarbakır’da*, 273; M. Şefik Korkusuz, *Arşiv Belgelerinde Son Devir Diyarbakır Uleması* (İstanbul: Melisa Matbaacılık, 1996), 75-76; Aslan, *17. Yüzyılda Diyarbakır’da Tasavvufî Hayat*, 34.

⁵⁰³ Bruinessen vd., *Evliya Çelebi Diyarbakır’da*, 273.

⁵⁰⁴ Mustafa Naîmâ, *Naîmâ Tarihi* (İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi, 1967), 3/386.

⁵⁰⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik* (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1953), 335; Akpınar, “Osmanlı Döneminde Diyarbakır’da Mûsikî Kültürü ve Mûsikîşinaslar”, 1915-1916.

⁵⁰⁶ Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, 79.

⁵⁰⁷ Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, 380; Akpınar, *Gülşenîlik’te Mûsikî ve Mûsikîşinaslar*, 67; Aslan, *17. Yüzyılda Diyarbakır’da Tasavvufî Hayat*, 49.

3.3.1.4. İpariyye Tekkesi

Evliya Çelebi, *Seyahatname*'sinde bu tekkede bulunan dervişlerin çok cana yakın olduğundan söz etmektedir. Ancak bu tekkenin hangi tarikatın tekkesi olduğu ile ilgili herhangi bir bilgimiz bulunmamaktadır.⁵⁰⁸ Bu tekkenin günümüzde Palu Camii'nin yanındaki bir bölgede kurulduğu tahmin edilmektedir.⁵⁰⁹

3.3.1.5. Kara Cami Tekkesi

20. yüzyılın başına kadar varlığını sürdüren ve günümüze ulaşamayan Gülşenî tekkelerinden biridir. Diyarbakır Melik Ahmet Caddesi mevkiinde kurulmuştur. Adını sonradan çevrildiği Kara Cami'den almaktadır. Cami olduktan sonra bile tekke vazifesini sürdürmüştür.⁵¹⁰

3.3.1.6. Mazenderânî Tekkesi

İran'dan Diyarbakır'a gelen Şeyh Muhammed Mazenderânî tarafından 16. yüzyılda kurulan bu tekke "Arakçin Baba Tekkesi" olarak da bilinen Rifâî tekkesidir.⁵¹¹

3.3.1.7. Örfizâde Tekkesi

⁵⁰⁸ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 4/27; Küçükkaya, *Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Tasavvuf*, 359.

⁵⁰⁹ Murat Özaydın, *Şeyh Abdurahman Aktepe Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 54.

⁵¹⁰ Korkusuz, *Tezkire-i Meşâyih-i Âmid (Diyarbakir Velîleri)*, 91; Aslan, *17. Yüzyılda Diyarbakır'da Tasavvufî Hayat*, 49-50.

⁵¹¹ Mermutlu, *Diyarbakır'da Bir Kâdirî Şeyhi Seyyid Münir Baba Hayatı, Halifeleri ve Cemaati*, 3.

Sa‘düddin Cibâvî tarafından kurulduğu ve sadece bir çeşmesinin ayakta kaldığı nakledilen bu tekke Rifâî tekkesidir.⁵¹²

3.3.1.8. Sarı Sadık (Saltuk) Tekkesi

İbrahim Gülşenî’nin ilk halifelerinden olan Diyarbakırlı Sarı Sadık Ali tarafından kurulmuştur.⁵¹³ Günümüzde Urfa kapı mevkiinde bulunan ve Sarı Saltuk Türbesi ve Mescidi olarak bilinen yer, bu tekkenin bir bölümünü oluşturmaktadır. Eskiden Rum kapısı olarak isimlendirilen sur kapısının önünde yer alan bu Mescidin bahçesinde 1554 yılında vefat eden Şeyh Sadık Ali’nin türbesi ve o dönemde yapılan çeşme bulunmaktadır.⁵¹⁴ Tekkenin diğer bölümleri zaman içinde yıkılmış ve varlığını şimdiye kadar devam ettirememiştir. Tekkeden geriye kalan sadece küçük bir yapı olarak türbe ve mescit bulunmaktadır.⁵¹⁵

3.3.1.9. Şeyh Muhammed Düzlüğü Tekkesi

İbrahîm Gülşenî’nin babası Muhammed Efendi’nin adına ithafen Diyarbakır’da kurulan bu tekke günümüzde “Muhammed Düzlüğü” olarak bilinmekte ve birçok insan tarafından hâlâ ziyaret edilmektedir. İbrahim Gülşenî’nin babası Şeyh Muhammed’in kabri Diyarbakır’ın Asrî Kabristanı’nda bu alanda yer almaktadır.⁵¹⁶

⁵¹² Mermutlu, *Diyarbakır’da Bir Kâdirî Şeyhi Seyyid Münir Baba Hayatı, Halifeleri ve Cemaati*, 2; Beysanoğlu, *Bütün Cepheleriyle Diyarbakır*, 208.

⁵¹³ Şemlelizâde, *Şive-i Tarikat-ı Gülşenîye*, 547-548; Akpınar, *Gülşenilikte Mûsikî ve Mûsikîşinaslar*, 55.

⁵¹⁴ Mahmud Cemaleddin Hulvî, *Lemeât-ı Hulviyye ez Lemeât-ı Ulviyye*, haz. Mehmet Serhan Tayşi (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1993), 543-545; Akpınar, *Gülşenilikte Mûsikî ve Mûsikîşinaslar*, 55; Korkusuz, *Tezkire-i Meşâyih-i Âmid (Diyarbakır Velîleri)*, 91; Aslan, *17. Yüzyılda Diyarbakır’da Tasavvufî Hayat*, 50.

⁵¹⁵ İhsan Işık, *Diyarbakır Ansiklopedisi* (Ankara: Elvan Yayınları, 2013), 5/60-61.

⁵¹⁶ Korkusuz, *Tezkire-i Meşâyih-i Âmid (Diyarbakır Velîleri)*, 92; Aslan, *17. Yüzyılda Diyarbakır’da Tasavvufî Hayat*, 50.

3.3.1.10. Şeyh Zeki Efendi Tekkesi

1945 yılında vefat eden Rifâî şeyhlerinden Zeki Efendi'nin tekke olarak geçen ve 1965 yılına kadar varlığını devam ettirdiği nakledilen evinin bulunduğu yerdir.⁵¹⁷

3.3.2. Diyarbakır'da Tekke (Tasavvuf) Mûsikîsi, Tarihi ve Özellikleri

Allah'ın ezeli-ebedî keliması Kur'ân-ı Kerimi ve en güzel ahlak üzere olan Allah Resûlü'nün sünnetini takva üzere yaşama, insanoğlunu “Hazreti İnsan” mertebesine tekâmül etme gayesi ile hareket eden, edep ve nefsi terbiye etme mektebi olan tarikatlar mûsikîyi bakış açılarına göre az veya çok kullanmışlardır. mûsikîyi amaç olarak değil de asıl gaye olan Allah'ı zikretmek, O'nun ezeli-ebedî aşkına ermeye veya Allah'ın zikri ile meşgul olurken bunu en coşkulu ve güzel şekilde icrâ etmeye vesile kılmışlardır. Tarih boyunca tarikat okulunun dersaneleri olan tekkelerde insanlar hep bu gaye ile hareket etmişler ve mûsikî ile alakadar olmuşlardır. Hakikaten Allah'ın helal kıldığı dairede icrâ edildiği takdirde ruha gıda olan mûsikî, insanın duygularını coşturan, kalpte ulvî hisler uyandıran ve İlâhî aşkın gönüllerde sel olup taşmasına vesile olabilecek çok güçlü bir araç ve mühim bir sanattır. Mûsikî sanatının insanın ve toplumun üzerinde sosyal ve ruhsal etkisi yadsınamaz bir gerçektir.⁵¹⁸

Ünlü felsefeci Eflâtun'un mûsikîyi, tasavvuf okulları olan tekkelerin önemli gaye ve işlevlerinden biri olan ahlak ve eğitim konuları ile ilişkili olarak ele alıp şu şekilde açıklaması dikkate değerdir: “İnce bir müzik hassasiyeti, en medenîleştirici bir eğitim aracı olabilir. Müziğin verdiği ince hislerle temizlenmiş bir hayal ve müzikle eğitilmiş bir zihin, günlük münasebetlerde tamamı ile kaba kalamaz. Ahlâk ile müzik zevki birbirlerinden apayrı şeyler değildir. Akla dayanan bir medeniyet,

⁵¹⁷ Göldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 23-24.

⁵¹⁸ Akpınar, *Gülşenilik'te Mûsikî ve Mûsikîşinaslar*, 13-15.

duyu güzelliği, his inceliği ve zihin düzeni ile en yüce ve en güzel müziğe benzer bir şey olsa gerektir.”⁵¹⁹

Her biri ayrı bir tasavvuf ekolü olan tarikatlar mûsikîyi, kendilerini en güzel şekilde ifade etmeye bir vasıta olarak telakki etmişlerdir.⁵²⁰ “Çünkü tasavvufi heyecanları ve İlâhî aşkları dile getirmenin en kestirme yolu mûsikîdir. Tarikatlar güzel sanatların her türlüünü ve özellikle mûsikîyi, tasavvufta bir terbiye ve rûhî tekâmül aracı olarak görmüşlerdir.”⁵²¹

Mûsikî sanatına çok önem veren mutasavvıflar, insan sesi veya enstrüman ile icra edilen mûsikî sanatını söylediğimiz perspektifte telakki etmiş ve ulvî gayelere ulaşmak için bir araç olarak kullanmışlardır. Bu zaviyeden bakılırsa Tekke Mûsikîsi’nin toplumdaki işlevi ve etkisi daha iyi anlaşılacaktır.

Tekke ehli mutasavvıfların meclislerinde makamlara âşina olan hânendelerin bulunması ve mûsikî icra etmesi onların mûsikîye önem verdiklerini göstermektedir. Mûsikî onlar için bir eğlence aracı değil aksine belirttiğimiz üzere yüksek gayelerine ulaşmak için bilinçli ve tertipli yapılan bir faaliyettir. Mûsikîye bu nazar ile bakan mutasavvıflar, lâdinî (dinî olmayan) formlardaki eserleri dinlediklerinde ve okuduklarında bile bu şuurla yani İlâhî aşkı hatırlatan, bu aşka yönelten bir şuur ve idrak ile hareket etmişlerdir.⁵²²

“İslâm kültür tarihinde mûsikî ile ilk tanışan kurumların dergâhlar olduğunu söyleyebiliriz. Tarikatların ortaya çıkışından itibaren mûsikî farklı boyutlarda bu disiplin içinde kendisine bir yer bulmuş; diğer bir ifade ile tarikatlar mûsikîye sahip çıkarak onu benimsemişlerdir. Fikrî ve düşünce planında tarikatların tamamı, uygulamada yapıları gereği kullanmayanlar hariç, çoğunluğu sistemleri içinde az veya çok mûsikîye yer vermişlerdir.”⁵²³

Türk mûsikîsinin en önde gelen bestekâr ve hânendeleri tekke ehli mutasavvıflar olmuştur. Tekkelerde yetişen çok sayıda bestekâr, hânende ve sâzende

⁵¹⁹ Irwin Edman, *Sanat ve İnsan*, çev. Turhan Oğuzkan (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1991), 117.

⁵²⁰ Beşir Ayvazoğlu, *İslâm Estetiği ve İnsan* (İstanbul: Çağ Yayınları, 1989), 97; Akpınar, *Gülşenilik’te Mûsikî ve Mûsikîşinaslar*, 14.

⁵²¹ Akpınar, *Gülşenilik’te Mûsikî ve Mûsikîşinaslar*, 14.

⁵²² Süleyman Uludağ, *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ* (Bursa: Uludağ Yayınları, 1992), 227-233; Akpınar, *Gülşenilik’te Mûsikî ve Mûsikîşinaslar*, 14.

⁵²³ Akpınar, *Gülşenilik’te Mûsikî ve Mûsikîşinaslar*, 15.

bulunmaktadır. Bu mûsikîşinaslara; Hammâmizâde İsmâîl Dede Efendi, Buhûrîzâde Mustafa İtrî Efendi, Abdûlbâki Nâsır Dede, Zekâi Dede, Kûnhî, Kutbünnâyî ve bunlar gibi daha nice tekke ehli mûsikîşinaslar örnek olarak verilebilir. Mûsikî kültürümüzün en eski eserlerinin de dinî eserler olduğu ifade edilmektedir.⁵²⁴ Bu noktada Türk Mûsikîsi'nin günümüze notaları ulaşmış en eski eserlerin bestekârı olarak Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin oğlu bestekâr ve sâzende Sultan Veled'in nakledilmesi bu bilgiyi destekler mahiyettedir.⁵²⁵

Kaynaklar incelendiğinde Kanûnî Sultan Süleyman dönemine (1520-1566) ait tapu tahrîr defterlerinde yapılan tetkiklerde sadece 16. yüzyılın ortasında Diyarbakır'da 57 tekkenin bulunduğu kaydedilmiştir.⁵²⁶ Bu bilgi o dönemde tasavvûfî kültürün Diyarbakır'daki nüfuzunu ve etkisini anlamamıza olanak sağlamaktadır.

Tarihten bu yana Diyarbakır'da faaliyet gösteren tarikatlara baktığımızda; Kâdirîyye, Nakşibendîyye, Rifâîyye, Gülşenîyye, Mevlevîyye, Bektaşîyye, Yesevîyye, Kalenderîyye ve Evhadiyye Tarikatları'nın bu şehirde etkin olduğu kaydedilmektedir. Bu tarikatlara bağlı tekkeler mûsikînin bu şehirde öğrenilmesi, icra edilmesi ve yayılması konusunda ciddi katkılarda bulunmuşlardır.⁵²⁷

“Tasavvuf târihi açısından zengin illerden birisi olan Diyarbakır, târikatlar döneminde Şeyh-i İşrâk Sühreverdî el-Maktûl, Şeyh-i Ekber Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Evhadüddin-i Kirmânî, Sa'dî-i Şîrâzî, İbrâhim-i Gülşenî, Azîz Mahmûd-i Urnevî, Melayê Cizîrî, Niyâzî-i Mısırî gibi pek çok önemli ârif ve sûfiyi misâfir etmiştir. Ayrıca şehir; Halvetîyye'nin önemli bir kolu olan Gülşenîyye ve Nakşibendîyye'nin bir kolu olan Urnevîyye tarikatlarına da beşiklik etmiştir.

⁵²⁴ Akpınar, *Gülşenîlik'te Mûsikî ve Mûsikîşinaslar*, 16; Tanrıkorur, *Osmanlı Dönemi Türk Mûsikîsi*, 27.

⁵²⁵ Yılmaz Öztuna, *Türk Tarihinden Yapraklar* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1992), 272-273; Akpınar, *Gülşenîlik'te Mûsikî ve Mûsikîşinaslar*, 16.

⁵²⁶ Ömer Lütfü Barkan, “Kolonizatör Türk Dervişleri”, *Vakıflar Dergisi*, 2 (1942): 301; Aslan, 17. *Yüzyılda Diyarbakır'da Tasavvufî Hayat*, 6.

⁵²⁷ Korkusuz, *Tezkire-i Meşâyih-i Âmid (Diyarbakir Velîleri)*, 12; Abdurrahim Alkış, “XII. ve XVII. Asırlar Arasında Diyarbakır'da Tasavvuf Kültürü”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, XIII (2015): 17; Akpınar, “Osmanlı Döneminde Diyarbakır'da Mûsikî Kültürü ve Mûsikîşinaslar”, 1915.

Tekkeleri, âsitâneleri ve zâviyeleri ile Diyarbakır; zikir, semâ ve hatm-ı hâcegân açısından coşkulu asırlar geçirmiştir.”⁵²⁸

Diyarbakır’da faaliyet gösteren bu tekkelerde çok sayıda mutasavvıf, âlim ve mûsikîşinas yetişmiştir. Nakşibendîyye tarikatının Diyarbakır’daki kolu olan Urnevîyye’nin kendi dönemlerindeki postnişinleri olan İsmail Çelebi ve oğlu Şeyhzâde Ahmed Efendi gibi şahsiyetlerin hem tarikat şeyhi hem de dönemlerinde tanınan büyük bestekâr ve mûsikîşinas olmaları bunun tabii bir sonucudur.⁵²⁹

Bu tekke ve dergâhlar Diyarbakır’da yaşayan halkın kültürünü derinden etkilemiş özellikle de Diyarbakır Mûsikîsi’nin önemli bir boyutunu teşkil eden Tekke Mûsikîsi’ni oluşturmuş ve şekillendirmiştir. Sadece Tekke Mûsikîsi değil bu kültürden Klasik Mûsikî ve Halk Mûsikîsi dahi çok etkilenmiştir. Bu durumun sonucunu, icra edilen lâdinî formları incelediğimizde bile hem güfte açısından hem de eserin icra tavrı açısından görmek mümkündür.⁵³⁰

Diyarbakır’da özellikle Kâdirî ve Rifâî tekkelerinde tasavvuf mûsikîsinin yaygın olarak icra edildiği kaydedilmiştir. Nakşibendîyye tarikatına mensup kimselerin zikir âyinlerinde mûsikîyi pek kullanmadıkları bilinmektedir. Ancak bu tarikatın Diyarbakır’da tekkesi bulunan Şeyh Aziz Mahmut Urnevî kolunda zikirlerin mûsikî eşliğinde yapıldığı nakledilmiştir.⁵³¹

Evliya Çelebi, Diyarbakır’da bulunan Aziz Mahmut Urnevî’nin Nakşibendîyye tekkesinden de bahsetmektedir. Bu tekkenin erbabının birçok hizmetlerde bulunduğu ve Diyarbakır’da mûsikî kültürünün gelişmesine ve yayılmasına katkı sağladığı tezimizin özellikle Diyarbakırlı mûsikîşinasları ele aldığımız bölümünde detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Özetle değinmek gerekirse; Aziz Mahmut Urnevî’den sonra postnişin olan oğlu İsmâil Çelebi’nin âlim, şair ve bestekâr olduğu nakledilmektedir. Bu zât kendi döneminde meşhur olan şair, bestekâr ve mûsikîşinaslardandır. İsmâil Çelebi vefat ettikten sonra ise yerine oğlu

⁵²⁸ Alkış, “XII. ve XVII. Asırlar Arasında Diyarbakır’da Tasavvuf Kültürü”, 30.

⁵²⁹ Mermutlu, “Diyarbakır’da Hoş Bir Sadâ Tasavvuf Mûsikîsi”, 39-40.

⁵³⁰ Mermutlu, “Diyarbakır’da Hoş Bir Sadâ Tasavvuf Mûsikîsi”, 39-40.

⁵³¹ Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 27; Gündoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 22.

Ahmet Çelebi postnişin olmuştur. Ahmed Çelebi de döneminin meşhur şair, bestekâr ve hânendelerinden biridir.⁵³²

Diyarbakır'da yetişen meşhur mûsikîşinaslarından olan Âhu Baba, dönemlerinde şöhret bulmuş şairlerden olan Âşık Şahî ve Nigâhî Baba gibi isimler şehirde Bektâşî kültürünün varlığını, yansımalarını ortaya koymaktadır. Âhu Baba'nın mûsikî açısından önemi Diyarbakırlı mûsikîşinaslar bölümünde ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Döneminin Osmanlı padişahlarından IV. Murad ve IV. Mehmed'in saraylarında kendi hânendeleri arasına alacakları kadar maharetli, meşhur bir mûsikîşinas olduğu kaynaklarda geçmektedir.⁵³³ Nefes formunda bestelenmiş bazı şiirlerinin Cem Âyinleri'nde söylendiği nakledilmektedir.⁵³⁴

Gülşenîyye tarikatı (kolu), Halvetîyye tarikatının en önemli kolu olarak bilinir. Bu tarikatın pîri İbrahim Gülşenî'dir.⁵³⁵ Her ne kadar farklı rivayetler olsa da İbrahim Gülşenî'nin Diyarbakır'da doğduğu kabul edilmekte ve ömrünün bir kısmını burada geçirdiği bilinmektedir. İbrahim Gülşenî'nin Diyarbakır ve çevresinde çok sayıda müridi olduğu ve bu bölgede önemli faaliyetler gösterdiği bilinmektedir.⁵³⁶

Gülşenîyye tarikatının Anadolu'da mûsikînin yayılmasında Mevlevîyye tarikatı gibi ne derece etkin rol oynadığı bilinmektedir. Mûsikî açısından adeta mânevî bir konservatuvar işlevi gören Gülşenî ve Mevlevî tekkeleri bulundukları şehirlerde mûsikî kültürünü yaşatmış, yaygınlaştırmış, çok sayıda hânende ve sâzendenin yetişmesine vesile olmuşlardır.⁵³⁷

Gülşenîyye tarikatında zikir ayinleri cehrî olarak yapılmıştır. Bu ayinler esnasında mûsikî önemli bir unsur olarak yer almıştır. Mutasavvıfların İlâhî aşka dair hikmetli şiirleri bestelenerek okunmuştur. Şiir ile mûsikînin ayrılmaz bir bütün olduğunu gösteren tasavvuf kurumlarından biri de Gülşenîlik'tir. Dinî Mûsikî

⁵³² Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 27; Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 1996, 2/139.

⁵³³ Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, 113.

⁵³⁴ Akın, "IV. Murad ve IV. Mehmet Hânendeleri Arasında Diyarbakırlı bir Alevî-Bektâşî Âşık: Âhû Baba (Karaoğlu)", 290.

⁵³⁵ Hülya Küçük, *Tasavvufî Giriş* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2011), 153; Aslan, *17. Yüzyılda Diyarbakır'da Tasavvufî Hayat*, 37.

⁵³⁶ Aslan, *17. Yüzyılda Diyarbakır'da Tasavvufî Hayat*, 37-39.

⁵³⁷ Akpınar, *Gülşenîlik'te Mûsikî ve Mûsikîşinaslar*, 1-244.

literatüründe “*Gülşenî Savtı*” olarak bilinen İlâhî formunda çok sayıda eserin bulunması bu tarikatın mûsikî ile ilgisini gösteren yansımalarından biridir.⁵³⁸

16. asırdan itibaren birçok insan Gülşenîyye tarikatına intisap etmiştir. Özellikle de bu tarikata mensup çok sayıda şair, bestekâr, sâzende, hânende ve mûsikîşinas yetişmiştir. Gülşenî tekkelerinde üflemeli sazlardan Ney, ritim sazlarından Def ve Kudüm kullanıldığı bilinmektedir.⁵³⁹

Diyarbakır’daki Gülşenî tekkesinde de durum aynıdır. Bu tekkede çok sayıda mûsikîşinas yetişmiştir. Bunların başında İbrâhim Gülşenî’nin oğlu Muhammed gelir. Bu zatın Za’fî mahlası ile Tekke Mûsikîsi formlarından Kasîde, Nefes ve Mersiyeler yazdığı nakledilenler arasındadır. Cumhuriyet Dönemi sonrasında bile Ahmet (Ahmike) Yüksekseks gibi Diyarbakırlı mûsikîşinaslar da Gülşenî tekkesinde mûsikî öğrenmişlerdir. Gülşenî tarikatının zikirlerinde Ney üflendiği, Kudüm ve Def gibi ritim sazlarının kullanıldığı, Cuma ve Pazar günleri tekkede yapılan âyin ve toplantılarda İlâhî, Kasîde, Na’t ve Gazeller okunduğu kaynaklarda geçmektedir.⁵⁴⁰

İbrahim Gülşenî’nin Diyarbakırlı olması, bir müddet burada yaşaması ve faaliyetlerini yürütmesi buradaki tekkesinde birçok mûsikîşinasın yetişmiş olmasında etkili bir faktör durumunda olabilir. Evliya Çelebi’nin *Seyahatname*’sinde o dönemde Diyarbakır’da birçok mûsikîşinasın Gülşenîyye tarikatına mensup olduğunu ifade etmesinin de bu etki ile ilişkili olabileceği düşünülebilir.⁵⁴¹

Mevlevîlerin, Mukabele ve Semâ törenlerini mûsikî ile icra ettikleri herkes tarafından bilinmektedir. Diyarbakır’daki Mevlevî tekkesi mensupları, Kâdirî, Rifâî, Gülşenî, Bektâşî tekkeleri mensuplarından ayrı olarak 19. yüzyıl ortalarına kadar Ney, Nakkare, Sine, Rebap ve Tambur kullanarak bu ayırt edici özelliklerini devam ettirmişlerdir.⁵⁴²

Diyarbakır’da icra edilen Tasavvuf/Tekke Mûsikîsi eserlerinin çoğunun bestekârı ve güftekârının Diyarbakırlı mutasavvıf şairler ve divân sahipleri olduğu nakledilmektedir. Bu isimlerin başında 17-18. yüzyıl Klasik Türk Mûsikîsi’nin

⁵³⁸ Mustafa Kara, “Gülşenîye ve Güldeste”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (1998), 41, 46; Akpınar, *Gülşenîlik’te Mûsikî ve Mûsikîşinaslar*, 28.

⁵³⁹ Akpınar, *Gülşenîlik’te Mûsikî ve Mûsikîşinaslar*, 99-104.

⁵⁴⁰ Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 21-22; Güldoğan, “Ahmet (Ahmike) Yüksekseks”, 212.

⁵⁴¹ Bruinessen vd., *Evliya Çelebi Diyarbakır’de*, 100.

⁵⁴² Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 22.

meşhur bestekârlarından Nakşibendî şeyhi Aziz Mahmud Urmevî'nin oğlu İsmâil Çelebi ve torunu Şeyhzâde Ahmed Efendi, İbrahim Gülşenî'nin oğlu Za'fî-i Gülşenî, Âhû Baba, Nigâhî Baba, Şeyh Mustafa Sâfî, Zülfikâr (Dürcî), Diyarbakırlı Sâmî, Alâeddin, İskender Paşazâde Ahmet Paşa v.s. gibi mutasavvıf, âlim ve şairler gelmektedir. Elbette Diyarbakırlı olmayan Yunus Emre, Pir Sultan Abdal, Ziya Paşa, Nâbî v.s. gibi mutasavvıf şairlerin güfteleri, besteleri de okunmuştur ve hâlâ da büyük bir şevk ile okunmaktadır.⁵⁴³

Diyarbakır'da yaşayan tekke ehli mûsikîşinasların güzel sesli olmaları ve şehrin kendine has makam ve mûsikî tavrını iyi bilmeleri sadece Tekke Mûsikîsi eserlerini değil ayrıca divân, gazel, hoyrat, maya, deyiş ve koşma türlerinde eserleri de ustalıkla icra etmelerine olanak sağlamıştır. Buna örnek olarak Celâl Güzelses gibi Tekke Mûsikîsi kökenli mûsikîşinaslar verilebilir. Bu eserleri icra ederken özellikle Arabana, Kudüm ve Zil gibi mûsikî aletlerini kullanmışlardır. Bazı dervişlerin köy köy gezip yanlarında bulundurdıkları ritim çalgısı olan Arabana ile dini mûsikî eserlerini icra ettikleri nakledilenler arasındadır.⁵⁴⁴

Diyarbakır'da Tekke Mûsikîsi, tekke ve zaviyelerin 1925 yılında kapatılmasına kadar coşku ve heyecanını yitirmeden devam etmiştir. Her mübarek gecede her tekkede sabah namazına kadar Tevhîd ve Tehlîllerin çekildiği, özellikle Diyarbakır surlarının dört kapısının yakınında bulunan tekkelerde gerçekleştirilen âyinlerin sur dışındaki yakın köylerde bile duyulduğu nakledilmiştir.⁵⁴⁵

Ancak tekke ve zaviyelerin kapatılması ile şehirde Tekke Mûsikîsi bir dönem sekteye uğramış, ilk dönemlerdeki canlılığını ve verimliliğini kaybetmiş olsa da bölgede yaşayan ehl-i tasavvuf mûsikîşinaslar tarafından küçük dergâhlarda, evlerde veya diğer sosyal mekânlarda varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

Vedat Göldoğan, Diyarbakır'da her Cuma akşamı bütün minarelerde Sabah Ezanı'na bir saat kala Na't-ı Şerifler'in, koro beyitlerin, Salât u Selâmlar'ın okunmaya başlandığını ve bu geleneğin 1965 yılına kadar devam ettiğini, bu Na't-ı

⁵⁴³ Göldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 18.

⁵⁴⁴ Göldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 22.

⁵⁴⁵ Korkusuz, *Diyarbakır Kadı, Müftü, Hattat ve Mûsikîşinasları*, 184.

Şerifler'in Uşşâk makamı ile başladığını, Nevrûz makamı ile devam ettiğini ve Sabâ makamı ile sonlandırıldığını ifade etmektedir.⁵⁴⁶

Hızır Acıdemir ise yaptığımız görüşmede; Diyarbakır'da eskiden kandil gecelerinde ve bayram sabahlarında minareden Temcîd tarzında kısa beyitlerin, ölümü hatırlatan eserlerin, Ahmed Kuddûsî Efendi'nin "Ey rahmeti bol padişah cürmüm ile geldim sana" gibi tasavvuf âlimlerinin İlâhî olarak bestelenmiş bazı güftelerinin ve "İnnilte ya riha's-sabâ" gibi Şuğuller'in okunduğunu ifade etmiştir.⁵⁴⁷

M. Sait Mermutlu, *Diyarbakır'da Bir Kâdirî Şeyhi Seyyid Münir Baba Hayatı, Halifeleri ve Cemaati* isimli eserinde, Diyarbakırlı mutasavvıf mûsikîşinaslardan Şâbân Peker ile yaptığı bir röportajında, eskiden Diyarbakır'da kılınan teravihler ile ilgili olarak bize şu bilgileri vermektedir:

"Acemaşiran makamında bir İhlâs-ı Şerif okunur, daha sonra teravih Acemaşiran makamında icra edilir, iki rekâtta bir selam verilir idi (salavât getirilir). Dört rekât sonrası (Sübhanallahi velhamdulillahi ve lâilahe illa'llahu va'llahu ekber vela havle vela kuvvete illa billahi'l-Aliyy'il Azîm) dört müezzin (Recep Efendi, Kazancı Muhammet Efendi, Abdusselam Efendi, Muhammet Efendi) cemaatle birlikte icra ederdi. İmam, Hafız Ensar Efendi idi. Çok kuvvetli bir hafızası vardı. Vitir namazı Hüzûm makamında kılınır, Selâm ise tesbihatla birlikte Sabâ makamında icra edilirdi. Babam Recep Efendi'nin vefatından sonra yirmibeş sene aynı usuldeki teravihi ben (Şâbân Peker) Ulu Camii'nde devam ettirdim."⁵⁴⁸

Diyarbakır'da Tekke Mûsikîsi formunda çok sayıda eser icra edilmiştir. Bu eserler aşağıda ait oldukları formların başlıkları altında takdim edilecektir.

⁵⁴⁶ Göldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 17-18.

⁵⁴⁷ Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021.

⁵⁴⁸ Mermutlu, *Diyarbakır'da Bir Kâdirî Şeyhi Seyyid Münir Baba Hayatı, Halifeleri ve Cemaati*, 111.

3.3.3. Diyarbakır’da İcra Edilen Tekke (Tasavvuf) Mûsikîsi Formları

3.3.3.1. Kasîde

İsmail Hakkı Özkan, *TDV İslâm Ansiklopedisi*’nde Kasîde’yi şöyle açıklamaktadır:

“Cami ve Tekke Mûsikîsi’nde müştereken kullanılan sözlü dinî formlardan biri olan Kasîde Allah, Peygamber ve diğer din büyüklerinden, onlara gösterilmesi gereken sevgi ve saygıdan, İslâm dininin başta ibadetler ve ahlâk olmak üzere çeşitli yönleriyle tasavvufî meselelerden söz eden, bazan da dinî-uyarıcı mahiyetteki düşünce ve öğütleri ihtiva eden dinî-tasavvufî şiirlerin bir kişi tarafından saz eşliği olmaksızın okunması demektir. Gazel ve taksim gibi herhangi bir usule değil makam ve makamlara bağlı (geçkili) olmak üzere irticâlî olarak ve o andaki ilhamla bestelenerek icra edilmesine dayanan sözlü-dinî bir Türk Mûsikîsi formudur.”⁵⁴⁹

Diyarbakır’da icrâ edilen Dînî Mûsikî’de Kasîdeler önemli bir yer teşkil etmektedir. Özellikle Diyarbakırlı mutasavvıf divân şairlerinin şiir, gazel ve Kasîdeleri mûsikîye âşına kimseler tarafından uygun makamlarda irticâlen okunmaktadır.

3.3.3.1.1. Hafîd Paşa’nın⁵⁵⁰ Kasîdesi

Hoşâ ey âftâb-ı ‘âlem-ârâ bâ‘is-i eşyâ

Resûl-i kibriyâ ey tâcdâr-ı kurb-ı ev ednâ

Eyâ şâh-ı sa‘âdet mâh-ı şefkat hâzin-i rahmet

⁵⁴⁹ İsmail Hakkı Özkan, “Kasîde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 24/566.

⁵⁵⁰ Asıl adı İbrahim olan bu zat Diyarbakırlı şâirlerdendir. 1160/1747 yılında Diyarbakır’da dünyaya geldiği ve burada vefat ettiği nakledilmektedir. Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu‘arâ-yı Âmid*, 269-270.

Vücûd-ı pâkin ile oldu zâhir ser-be-ser dünyâ

Sen ey zât-ı mükerrem Hazret-i Hakk'ın habîbisin

Ki oldu ümmetin ednâsı a'lâdan dahi a'lâ

Senin bir zerre şânın vasfa kâdir olmaya bi'llâh

Eğer cem'iyet etse bir yere dünyâ vü mâ-fihâ

Bilir şânın senin ancak habîbi olduğun Hâlîk

Ki halk etti senin şânın için 'âlemleri hakkâ

Nice bin mu'cizâtın var hele bu cümleden birdir

Huzûrunda nebâtât ü şecer hep oldular gûyâ

Nümâyân oldu mâ-i sâfî engüşt-i sa'âdetten

Îşâret eyleyince iki şakk oldu meh-i garrâ

Değil bir zerre nûrundan şu'â-ı mihr-i 'âlem-tâb

Yine çeşm-i beşer tâkat getirmez baksa bî-pervâ

Olur bînâ vü rûşen hep gider deycûru ger çekse

Gubâr-ı makdemin ey kenz-i rahmet dîdeye a'mâ

Senin evsâfını takrîre hadd ü iktidârım yok

Kerem eyle kusûrum 'afv kıl 'afvı sever Mevlâ

Ben ol ‘âciz siyeh-rû derd-mendim kudretim yoktur
Huzûrunda tekellüm etmeğe ey mefhar-i eşyâ

Ne rûtbe mücrim ü ‘âsî olursa ümmetin yakmaz
Cahîme kâdir ü kayyûm ü ferd ü ‘âlim ü dâna

Değil yok cürmümüz yakmaz bütün âlûde-i cürmüz
Velâkin sen şefâ‘at eylesen redd eylemez kat‘â

Garîk-i bahr-ı ‘isyân ü hatâyım öyle bî-pâyân
Ki sığmaz defter-i a‘mâlîme müsvedde-i imlâ

Hemîşe bahr-ı ‘isyâna düşürdüm keşti-i cismi
Kırık yelken dümen aslâ görünmez bir selâmet-câ

Benim ol rû-siyeh kim Kâf’a tahmîl olsa ‘isyânım
Tahammül eylemez nâ-bûd olur ol mevki‘-i bâlâ

Ben ol âlûde-i çirk-âb-ı ‘isyânım ki hiç yoktur
Benim tek rûz-ı mahşerde siyeh-rû mücrim-i rüsvâ

Za‘îfem bî-kesem ümmettenem ben melce’im sensin
Hudâvendâ şefâ‘at kıl ki nâra olmayam mülkâ

Koma mahşerde tâb-ı şems ile nâlende vü ‘atşân

Meded âb-ı şefâ‘atle Hafîd-i zârı kıl irvâ

Salât u hem selâm-ı lâ-yu‘add olsun sana her dem

Ser-â-pâ âline ashâbına evlâda lâ-yuhsâ⁵⁵¹

3.3.3.1.2. Nigâhî Baba’nın Kasîdesi (Gazel) – I⁵⁵²

Pâk edüb dil levhini cehd ile hâk-i ‘âlem ol

Her cefâ bir cilvedir, anı Hak’tan bil, Hürrem ol

Sabriyle Hak verdi bu hayat-ı sihhati,

Her belâyâ sabır kıl, esrâr-ı Hakk’a mahrem ol,

Râh-ı rif‘at bulmak istersen birâder aç gözün

Âdem ara Âdemi bul Âdem ile Âdem ol

Bâki Hak’dır çok Süleymanlar göçürmüş dehr-i dîn

Cîfe-i dünyaya aldanma gel İbn-i Edhem ol

Ey Nigâhî dinle kim nutkun nasîhatdır sana

Kıssadan hisse odur hırkan başan çek ebsem ol

⁵⁵¹ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu‘arâ-yı Âmid*, 276-278.

⁵⁵² Mermutlu, “Nigâhî Divânçe’si”, 153-154; Hüseyin Akpınar, *Urfa’da Mevlid ve İlâhîler* (Şanlıurfa: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2014), 235.

3.3.3.1.3. Nigâhî Baba'nın Kasîdesi (Gazel) – II⁵⁵³

Yâ Rab beni pervâne gibi 'aşka düçâr et

Yâ Rab beni yak şem'-i cemâlinle ğubâr et

Yâ Rab beni bülbül gibi uğratma hazâna

Yâ Rab dilerem meskenimi bâğ-ı behâr et

Yâ Rab dilemem saltanat cîfe-i dünyâ

Yâ Rab dil-i vîrânemi sen 'aşk ile vâr et

Yâ Rab dilerem eyle beni 'aşk ile rüsvâ

Yâ Rab beni Mansûr gibi dâre süvâr et

Yâ Rab bulamaz çünkü bekâ mülk-i Süleymân

Yâ Rab beni 'aşkın ile âzâd-ı diyâr et

Yâ Rab dökerem hüzn ile hûnâbe-i hasret

Yâ Rab bu benim zahmimi tîmâre medâr et

Yâ Rab beni bu hâb-ı tegâfülden uyandır

Yâ Rab dil-i hüzn-âverimi şevk-nisâr et

Yâ Rab mey-i ğafletle beni eyleme sekrân

⁵⁵³ Mermutlu, "Nigâhî Divânçe'si", 141-142.

Yâ Rab dili bîdâr ederek ref'-i humâr et

Yâ Rab bana vakt-i sekerâtımda meded kıl

Yâ Rab kereminle beni vâreste-i zâr et

Yâ Rab bâ-kemâl-i şeref-i nûr-i Muhammed

Yâ Rab bana sen merhamet ü lutfunu yâr et

Yâ Rab bu Nigâhî nazar etmez bu fenâya

Yâ Rab anı lutfun ile âzâde-i nâr et

3.3.3.1.4. Nigâhî Baba'nın Kasîdesi (Gazel) – III⁵⁵⁴

Vücûdun mülkünün mâhı gönüldür

Bütün a'zâların şâhı gönüldür

Mu'âzzamdır gönül arz u semâdan

Ol Allah'ın nazargâhı gönüldür

Olursa bir kişinin çeşmi a'mâ

Yürüten gösteren râhı gönüldür

Gönül yıkmaz bu pendî gûş edenler

Hudâ'nın beyti billâhi gönüldür

⁵⁵⁴ Mermutlu, “Nigâhî Divânçe'si”, 144-145.

Münezzehdir Hudâ herbir mekândan
Fakat anın karârgâhı gönüldür

Sorarsa kim mekân-ı Hakk'ı senden
Nigâhî söyle vallâhi gönüldür

3.3.3.1.5. Nigâhî Baba'nın Kasîdesi (Gazel) – IV⁵⁵⁵

Olma gâfil aç gözün ey bî-nevâ Allah Kerîm
Hakk'a teslîm et özün kesb et safâ Allah Kerîm

Her ne işlerse 'adâletdir Cenâb-ı Kibriyâ
Her kazâya her cefâya ver rızâ Allah Kerîm

“*El-mukadder lâ-yugayyer*” olduğun bilmez misin
Gir tevekkül bâbına ol âşinâ Allah Kerîm

Her tabîbe âşikâr etme derûnun derdini
Her ne derdin var ise eyler devâ Allah Kerîm

Cîfe-i dünyaya gel etme Nigâhî iltifat
Terk-i dünya terk-i 'ukbâ kıl gedâ Allah Kerîm

⁵⁵⁵ Nigâhî Baba'nın bu Kasîdesi, Ulu Camii Sermüezzini Recep Peker ve mahdumu Şâbân Peker tarafından “Diyarbakır Minare Uşşâk'ı” makamında icra edilmiştir. Mermutlu, “Nigâhî Divânçe'si”, 156-157. Ayrıca Nigâhî Baba'nın bu eseri Urfa'da Mevlidlerde Gazel ve Kasîde olarak da okunmaktadır. Akpınar, *Urfa'da Mevlid ve İlâhîler*, 234.

Vedat Gülüdoğan'ın *Diyarbakır Kültürü* isimli eserinde bu gazelin devamında aşağıdaki beytlerin olduğuna da yer verilmiştir.⁵⁵⁶

Kimseden umma kerem, şefkat, mürüvvet, merhamet

Hazret-i Hak'tan olur her bir atâ Allah Kerîm

Tâ ezel *Nahnu kasemnâ* 'da yazılmış kısmetin

Âlemin rızkını halk eyler Hdâ Allah Kerîm

3.3.3.1.6. Kasîde (Gazel) “Dünyada Gönül”⁵⁵⁷

Dünyada gönül devlet-i ikbâle güvenme

Vârislere âhir kalacak mâle güvenme

Bil ehl ‘iyâlin seni varlıkta severler

Halkın sana ettikleri iclâle güvenme

Bin yıl tatalım ömrün eğer olsa cihânda

Bir gün gibi gelip geçecek sâle güvenme

Getin mi Sırat'ı gülüp oynarsın acep sen

Bu ‘iyysafâlarla geçen hâle güvenme

⁵⁵⁶ Gülüdoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 239.

⁵⁵⁷ Bu Kasîde (gazel)'nin sözleri Ahmed Kuddsî'ye aittir. Ahmed Kuddsî, *Kuddsî Dvânı -Metin, eviri ve Notlar*, haz. Ali Tenik (İstanbul: Borlu Ahmed Kuddsî Vakfı Yayınları, 2014), 337; Gülüdoğan, *Diyarbakır Müziği ve Folkloru*, 518.

Kuddûsî bîçâre Hûdâ'dan dile rahmet
Dünya dolusu olsa da mâle güvenme

3.3.3.1.7. Kasîde “Asaf’ın Mikdarını Bilmez”⁵⁵⁸

Âsâf’ın mikdarını bilmez Süleyman olmayan,
Bilmez insan kadrini âlemde insan olmayan.

Zülfüne dil vermeyen bilmez gönül ahvâlini,
Anlamaz hâl-ı perişânı perişân olmayan.

Rızkına kâni olan gerdûna minnet eylemez,
Âlemin sultanıdır muhtâc-ı sultân olmayan.

Kim ki korkmaz Hakk'tan andan korkar erbâb-ı ukûl,
Her ne isterse yapar Hakk'tan hirasın olmayan.

İtiraz eyleser bir nâdân Ziyâ hamûş olur,
Çünkü bilmez kadr-i güftârın sühan-dân olmayan.

⁵⁵⁸ Sözleri Ziya Paşa'ya ait olan bu eser Hüseyinî makamında Maya (Kasîde) olarak okunmuştur. Güldoğan, *Diyarbakır Müziği ve Folkloru*, 519.

3.3.3.1.8. Kasîde “Azrâil Başıma Geldiği Zaman”⁵⁵⁹

Azrâil başıma geldiği zaman
Kırılır el ayak kol yavaş yavaş
Mevlâm nasip etsin din ile iman
Çekilir dünyadan el yavaş yavaş

Yüksek uçan gönül yorulur bir gün
Ölçü terazisi kurulur bir gün
Herkesin yaptığı sorulur bir gün
Döner dil ya Rabbi el yavaş yavaş

Gördün mü ecele çare bulanı
Bu dünya üstünde bâki kalanı
Hazırla kendine lazım olanı
Elveda bayrağını çekeriz bir gün
Gâfil insan Baki Allah.

3.3.3.1.9. Kasîde (Maya) “Ben Şehid-i Bâdeyim Dostlar”⁵⁶⁰

Ben şehid-i badeyim dostlar demim yâd eyleyin
Kabrimi meyhane enkazı ile bünyâd eyleyin aman aman

⁵⁵⁹ Güftesi Sefa Şalhoğlu’na ait olan bu eser Hüseyinî makamında Kasîde formunda icra edilmektedir. Sefa Şalhoğlu, *Kişisel Görüşme*, 1 Ocak 2022.

⁵⁶⁰ Bu eseri Celal Güzelses plağa kaydetmiştir. Maya-Gazel-Uzun hava gibi isimlerle de anılmaktadır. Ancak eserin hem icra edilişi hem de güftesi incelediğinde tasavvufta çok kullanılan teşbihi ifadeler ihtiva ettiği, tasavvufi bir edaya ve manaya sahip olduğu görülmektedir. Bu sebeple Kasîde formuna yazılması uygun görülmüştür. Göldoğan, *Diyarbakır Müziği ve Folkloru*, 524-525.

Kabrime kandil için bir köhne saçar vakf edin
Şûle-i nâr-ı arakla ruhumu şâd eyleyin
Ney’le mey’le bir alay mahbûb ile her dem gelin
Bezm-i cem âyinini kabrimde mutad eyleyin

3.3.3.1.10. Kasîde “Bu Cismim”⁵⁶¹

Bu cismim âteş-i aşkınla yansın yâ Resûlallah
Dü çeşmim hâb-ı gafletden uyansın yâ Resûlallah
Gidüp boynumda zincîrimle ben ol "Ravza-i Pâk"e
Görenler hep beni dîvâne sansın yâ Resûlallah
O rütbe ağlayam çöllerde feryâd edem ben kim
Sirişk-i dîdem kâne boyansın yâ Resûlallah
Şu kâfir nefsi elinden bu dil-i bî-çâreyi kurtar
Yeter fisk u kabâhatden usansın yâ Resûlallah
Kulun Leylâ’yı mahşer ehline sen eyleme rüsvây
Günâhından bu dünyâda utansın yâ Resûlallah

3.3.3.1.11. Kasîde “Bûy-i Vahdet Almışam”⁵⁶²

Buy-i vahdet almışam buse-i leb-i peymâneden
Kangi zalım men eder ey meyden beni meyhaneden
Dil-şikestem mey-perestem âşıkam sağer bedestem oğul yandım

⁵⁶¹ Leyla hanımın bu eseri de Diyarbakır’da dergâhlarda Kasîde formunda farklı makamlarda okunmaktadır. Leyla Hanım, *Leyla Hanım Dîvânı*, haz. Mehmet Arslan (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018), 199.

⁵⁶² Göldoğan, *Diyarbakır Müziği ve Folkloru*, 529.

İçmişem mest-i elestem nergiz-i mestânen
Oğul yandım, kibar yandım, zalım yandım
Hasretle yanarım sûzî her dem derûni âşıkam oğul aman
Lûtfi kıl bize de gel kurtar beni nâleden ey
Oğul yandım, kibar yandım, havar yandım

3.3.3.1.12. Kasîde “Ey Gönül Bakma Cihane”⁵⁶³

Ey gönül bakma cihâna
Gün gelir seyran gider
Durma ağla gözlerim
Gel bu kafesten can gider

Sağlığın sen bil ganimet
Gönlünü Allah’a ver
Çağrılır kabre girersin
Sonra bu meydan gider

Sıdk ile Allahâ kul ol
Mâl ü dünya fitnedir
Bir kefen giyip gidersin
Servet ü sâman gider

Hazır ol mevte Kelâmî

⁵⁶³ Güftesi, Kelâmî Mustafa Efendi’ye ait olan bu eserin Hüzûm makamında icrâ edildiği nakledilmektedir. Güldoğan, *Diyarbakır Müziği ve Folkloru*, 541.

Gafil olma bir nefes
Dost gider, düşman gider
Ağyar gider, ihvan gider.

3.3.3.1.13. Kasîde “Essela Her Kim Gele”⁵⁶⁴

Essela her kim gele nazar-ı aşka essela yâr
Essela her kim yanarsa nar-ı aşka essela yâr
Ah.. Şu Halilullah gibi kendini odlara atan
Berdâr-i aşk essela, essela
İbni Ethem gibi tacı tahtı terk eyleyen
Soyunup abdâl olan hünkâr-ı aşka essela, essela yâr.

3.3.3.1.14. Kasîde “Fahr-i Âlem Göç Eyledi Dünyadan”⁵⁶⁵

Fahr-i Âlem göç eyledi dünyadan
Ashablarım size olsun elveda
Bize gel oldu O’l yüce Mevlâ’dan
Ashablarım size olsun elveda

Bunu dedi yaşlar doldu gözüne
Bir fidandır düştü halkın özüne

⁵⁶⁴ Dua ve selam anlamında kullanılan “Salâ” kelimesi bazı yörelerimizde “Selâ” olarak da kullanılmaktadır. Tasavvufî bu eserin Mustafa Beydür tarafından icra edildiği nakledilmektedir. Güldoğan, *Diyarbakır Müziği ve Folkloru*, 540.

⁵⁶⁵ Bu Kasîde, Diyarbakır’da icrâ edilen Mevlidlerde okunmaktadır. Hüseyinî makamında icra edilmektedir. Sefa Şallıoğlu, *Kişisel Görüşme*, 1 Ocak 2022.

Hasan ile Hüseyin'i almış dizine
Kuzularım size olsun elveda.

3.3.3.1.15. Kasîde (Mersiye) “Gelen Mah-i Muharrem'dir”⁵⁶⁶

Gelen mah-i Muharrem'dir bu ayda âşıkân ağlar
Cihanın yas tuttuğu demdir bugün cümle cihan ağlar
Bugün şemsu eflâkin siyekpuş olduğu demdir
Semâda devreden encüm kamerle kehkeşân ağlar.

3.3.3.1.16. Kasîde “Kerim Allah”⁵⁶⁷

Bana rahm etsen Kerim Allah kesilir mi rahmetin
Senin Rahman olduğunu ya Rab halkı âlemler bilir Allah'ım
Ah.. Gerçi ben ben işlemişem bi hadd u hisab cürümü günah
Sen ki Ğaffar u Ğani'sin ya Rab fazlına noksan mı gerek

Ah.. Sana ta ettim ezel bezminde iman ya Rab
Zulmeder vâiz ki isyan ile iman bozulur
Halka vâzi cemi mal etmek için eyler heman
Meclisi irfana gelince yorgun at gibi sular aman, aman.

⁵⁶⁶ Muharrem ayında okunan mersiyelelerden ve mayalardan biridir. Diyarbakır'da uzun hava veya Kasîde tarzında okunan eserlerin bazılarında maya da denmektedir. Göldoğan, *Diyarbakır Müziği ve Folkloru*, 517.

⁵⁶⁷ Bu eserin Sabâ makamında Mustafa Beydür tarafından icra edildiği aktarılmıştır. Göldoğan, *Diyarbakır Müziği ve Folkloru*, 558.

3.3.3.1.17. Kasîde “Rahmeyle”⁵⁶⁸

Rahmeyle bu dil-haste-i nâ-çâre İlâhî

Zahm-ı dilime senden olur çâre İlâhî

Bir mücrim ü âsî kulunum rûy-i siyahım

Afvınla nazar kıl bu günâhkâre İlâhî

Bakma yüzünün kâresine rûz-i cezâda

Bağışla beni Ahmed-i Muhtâr'e İlâhî

Ol günde bırakma kerem et hâib ü hâsir

Isyânım ile eyleme âvâre İlâhî

Nefsim hevesiyle beni sen derbeder etme

Aşkından eser ver bu dil-i zâre İlâhî

Al benliğimi kayd-ı sivâdan beni kurtar

Tâ vasıl olam rû'yeti dîdâre İlâhî

Leylâ kulunu âteş-i aşkınla kebâb et

Düzahda koyup yakma anı nâre İlâhî.

⁵⁶⁸ Leyla Hanım'ın bu münâcâtı farklı makamlarda Kasîde formuna uygun olarak okunmaktadır. Ayrıca Urfa'da da okunan Hicâz makamında bestelenen bir İlâhî olarak da icra edilmektedir. Leyla Hanım, *Leyla Hanım Dîvânı*, 208-209; Akpınar, *Şanlıurfa'da Dinî Mûsikî*, 248-249.

3.3.3.1.18. Kasîde (Mersiye) “Tende Can Ağlar”⁵⁶⁹

Oğul mah-ı Muharrem tende can ağlar bugün
Ah edip canu ciğerden âşıkân ağlar bugün man, aman
Hakkı inkâr eden münkir münâfık ağlamaz
Ah Kerbela’da şah Hasan ile Hüseyin ağlar bugün aman
Kimdir evlad-ı Ali, kılsın Yezid’e laneti
Kerbela’da şah-i merdan ağlar bugün aman, aman.

3.3.3.1.19. Kasîde “Uçtu Gönlüm”⁵⁷⁰

Uçtu gönlüm huşu pervâz eyledi
Bülbül meskeninde yuva eyledi
Ah ah göçtü ömrüm nidâ eyledi
Göçmeden gönlümün mihmânı sen gel
Şu garip gönlümün dermânı tez gel.

3.3.3.1.20. Kasîde “Visâlinle Bu Şeb”⁵⁷¹

Visâlinle bu şeb yâr-i canım yâr-i canım şaduman oldum
Saadet zevkini tattım demadem kamuran oldum
Benim mâbûd-i âşkısın

⁵⁶⁹ Göldoğan, *Diyarbakır Müziği ve Folkloru*, 572.

⁵⁷⁰ Göldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 231.

⁵⁷¹ Celal Güzelses bu eseri Hüzûm makamında plağa okumuştur. Eserin hem güfte hem de icrâ bakımından tasavvufâne-âşıkâne bir tavra sahip olduğu görülmektedir. Göldoğan, *Diyarbakır Müziği ve Folkloru*, 573.

Cebinin kiblegâhıdır
Huzur-i hüsn-ü anından
Senin ben müslüman oldum yâr.

3.3.3.1.21. Selâmî'nin Kasîdesi⁵⁷²

Efendim derd-i derûnum yine buldu zararı
Kabladi ruy-i semayi ateşimin şararı
Yel gibi indim aradım Ber ile Bahri
Bulamadım bir eri diyecek ey bad-ı sabâ yârdan aldım haberi

Gah Süleyman gibi yedi iklime saldıım çeri
Gah İskender gibi her yana kıldım seferi
Bulamadım bir eri (ki) diyecek: “Ey bad-ı Sabâ Yârdan aldım haberi!”

Okudum yüz kütüb-i muteberi yazmamış
Kazıyu keşşafu Hariri Taberi
Haberim yok güzelim kimden aldım haberi

Sem’a halkı cihan cümlesi arar
Kimi yerde kimi gökte kimi Sidre’yi Münteha’da arar
Kimi arşı Mualla’da, Beyt-i Mukaddes’te
Kimi Kâbe-i Muazzâm’da arar

⁵⁷² 17. yüzyıl Diyarbakırlı Divân şairlerinden olan Selâmî’ye ait olan bu tasavvufî sözlerin Abdullah Mustafa Beydür tarafından Acem Aşiran makamında icrâ edildiği nakledilmektedir. Göldoğan, *Diyarbakır Müziği ve Folkloru*, 530-531.

Kimisi Der'e girip Lat ile Uzza'da arar
Kimisi Mecnun olup, Zülf-i Leyla'da arar
Kimisi Yusuf gibi Ruy-i Züleyhâ'da arar
Kimisi Musa gibi Turi Sina'da arar

Kimi "La" da kimi "illa" da arar
Abidin Cennet için kurduğu efkârda arar
Zahidin Hû dediği Esmâ'da arar

Yerde misin gökte misin Sidre-i Müntehâ'da mısın?
Arş-ı Muallâ'da mısın, Beyt-i Mukaddes'de misin?
Kâbe-i Muazzâm'da mısın Ya Rab?

Derde girip Lat ile Uzza'da mısın?
Zülf-i Leyla Ruy-i Züleyhâ'da mısın Tûr-i Sinâ'da mısın?
"La"da mısın "İlla"da mısın, Ya Rab
Abidin Cennet için kurduğu efkârda mısın?
Zahidin Hû dediği Esmâ'da mısın?

Yerde de var, gökte de var, Arş-ı Mualla'da da var
Sidre-i Münteha'da da var, Beyt-i Mukaddes'te de var
Kâbe-i Muazzâm'da da var Allah.

Dire girip Lat ile Uzza'da var,
Zülf-i Leyla Ruy-i Züleyha'da da var

Tûr-i Sinâ'da da var. "La"da da var "İlla"da da var
Abidin cennet için kurduğu efkârda da var
Zahidin Hû dediği Esmâ'da da var Allah
Bu Selâmî gibi dil hastayı nâçârda da var.

3.3.3.1.22. Şâbân Kâmî'nin Kasîdesi⁵⁷³

Gel ey bu cânımın cânı efendüm
Melâhat mülkünün kânı efendüm
Tabibüm firkâtün bîmârı oldum
Bu derdün yok mu dermânı efendüm
Sana Leylâ bana Mecnûn didiler
Gören gözden akan kânı efendüm
Semenderdür gönül tennûr-ı ğamda
Götür dilden bu sûzânı efendüm
Kerem kıl dost u düşmânun önünde
Gözünden atma Şâ'bân'ı efendüm
Yamân üftâden olmışdur bu Kâmî
Gözet hâl-i perîşânı efendüm

⁵⁷³ Arslan, *Diyârbekirli Kâmî ve Divânı*, 247.

3.3.3.1.23. Şair Sırrî Hanım'ın Kasîdesi (Mersiye)⁵⁷⁴

Ferâgat gelmişem fânî cihândan hasm-ı cânândır
Ne bilsün mihr-bânlık resmin ol kim aslı nâdândır
Felek dil-hâhım üzre dönmedi bergeşte devrândır
Nihâl-i nâzenînimden cüdâ hâlim perîşândır

Benim gönlüm kızıl gül goncesi veş dopdolu kandır
Açılmak ihtiyâr itmez eğer yüz bin bahâr olsa

Bu bâğın serv-i kadd bir lâle ruhsârından ayrıldım
Diraht-ı ömrümün şîrîn sühan-bârından ayrıldım
Melâmet itmeyin Allah içün yârimden ayrıldım
Hakîkat râhının Mansûruyum dârımdan ayrıldım

Benim gönlüm kızıl gül goncesi veş dopdolu kandır
Açılmak ihtiyâr itmez eğer yüz bin bahâr olsa

Firâk-ı dūd-i hasrettir çıkan kandili cânımdan
Semâda kat-be-kat ebri bahar olmuş dehanımdan
Göreydi hüznümü Ya'kub firâr eylerdi yanımdan
Dem-â-dem burümûz eyler sadâ hep üstühvânımdan

Benim gönlüm kızıl gül goncesi veş dopdolu kandır

⁵⁷⁴ Diyarbakırlı şâir Sırrî Hanım'ın bu mersiyesinin Hicâz/Uzzâl makamında icrâ edildiği nakledilmektedir. Güldoğan, *Diyarbakır Müziği ve Folkloru*, 543-544.

Açılmak ihtiyâr itmez eğer yüz bin bahâr olsa

Nihânî şem‘-i aşka yanmağa pervâneyim şimdi

İçi dildâr ile memlû dışı bîgâneyim şimdi

Bırakmam âh ü zârı hasret-i hum-hâneyim şimdi

Felek câmında semm nûş itmişem mestâneyim şimdi

Benim gönlüm kızıl gül goncesi veş dopdolu kandır

Açılmak ihtiyâr itmez eğer yüz bin bahâr olsa

Salâdır ehl-i aşka cem‘ olup irfânı görsünler

Serây-ı halvete hükm eyleyen sultânı görsünler

Melâmet hırkasında gizlenen üryânı görsünler

Hele vaktim yok imdi Sırrî-i sûzânı görsünler

Benim gönlüm kızıl gül goncesi veş dopdolu kandır

Açılmak ihtiyâr itmez eğer yüz bin bahâr olsa

3.3.3.1.24. Şerifi’nin Kasîdesi (Gazel)⁵⁷⁵

Ey gönül ibret gözüyle kudret-i Mevlâya bak

Mevc uran hefdi zemin üzre yedi deryâya bak

Vücûdunun mülkini bahr-i hayât üzre kılup

⁵⁷⁵ Göldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 219.

Nakd-i ömrü elüne virmiş durur sermâye bak

Ger ticâret ider isen sen de rûhânî sefer

Dürr-i şevvâra nazar kıl gevher-i valâya bak

Ta seher vakdin girersin vuslât-ı gülzârına

Dide-i mahkûl ile sen ol gül-i ra'naya bak

Ey Şerifi bulmadum tûfân-ı kudretten necât

Tâ ki şiddetle rehâdasın da ol Mevlâ'ya bak

3.3.3.2. Mi'râciyye

İslâm medeniyetinde, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) İsra Sûresi'nde haber verilen yolculuğunu, mi'râcını konu alan eserlere Mi'râciyye denmektedir.⁵⁷⁶ Dînî Mûsikî alanında ise Mi'râc mûcizesini dile getiren nazmın bestelenmiş adı olarak ifade edilmektedir.⁵⁷⁷ Diyarbakırlı mutasavvıf şairlerden Lebîb ve Şâbân Kâmî'nin Mi'râciyye olarak yazdığı eserler aşağıda yer almaktadır. Ancak bu eserlerin bestelenip bestelenmediği ve icrâsı ile alakalı herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

⁵⁷⁶ Mustafa İsmet Uzun, "Mi'râciyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), 30/135-140.

⁵⁷⁷ Karadeniz, *Türk Mûsikîsinin Nazariye ve Esasları*, 162-163, 659-701; Ak, *Türk Din Mûsikîsi Cami ve Tekke Mûsikîsi*, 135.

3.3.3.2.1. Lebîb'in Mi'râciyye'si⁵⁷⁸

- 1 'Urûc-ı 'arş-ı kemâle peyâm-berân-ı Hudâ
Resîde her biri “لَا رَيْبُ فِيهِ”⁵⁷⁹ âmennâ
- 2 Hem evliyâ-yı şeri'at ki şübhemiz yokdur
Kerâmetinde kim inkâr eder anı hâşâ
- 3 Tevakku' üzreyiz ol cümlemin şefâ'atine
Bu i'tikâddan etme bizi İlâhi cüdâ
- 4 Velîk müsterikân-ı hevâ-yı nefsanî
Edip tehiyye birer süllem-i hadî'a-nümâ
- 5 Kimisi hıbr-i tebahhur güzîn-i fazl u fûnûn
Nihâde zevrak -ı 'ucbunda lenger-i hiyelâ
- 6 Kimisi hey'et-i sûfiyyede ta'ammuk eder
Girifte agına sâhil-nişîn olan cühelâ
- 7 Desen bu zerk u riyâdır verir o zu'munca
Hadîs-i “إِنَّمَا الْأَعْمَالُ”⁵⁸⁰ ile cevâb sana
- 8 Kimisi mustalahât-ı müneccimîn üzre
Kemendi yıldıza atmakdadır sabâh u mesâ
- 9 Olur bu şu'bede-i dil-firîb ile dâ'im
Nedîm-i bezm-i ekâbir mukarreb-i vüzerâ
- 10 Kimisi nazm ile maksûduna nizâm verip
Sahîfe-i 'amelin kizb ile eder sevdâ
- 11 Tefennünât-ı mezâmîn-i şî'rin etmededir

⁵⁷⁸ Diyarbakırlı Lebîb, *Lebîb Dîvânı*, 57-68.

⁵⁷⁹ el-Bakara 2/2. Âyetten iktibas. “*Lâ raybe fîhi*”. “Bu, kendisinde şüphe olmayan kitaptır.”

⁵⁸⁰ “*İnneme'l-a'mâlu*”. “Ameller ancak niyetlere göredir.” Hadîs-i Şerîf'inden iktibas.

- Ya nârven ya çemen yâ semen ya bâd-ı sabâ
- 12 Kimi sûtûn-ı sanevber kimi kad-i ‘ar‘ar
Kimi ‘amûd-ı sabâh u seherde cilve-nümâ
- 13 Kimisi perçem ü kâkûl kimi surâhi-i mül
Kimi nihâl-i güle oldu bülbül-i şeydâ
- 14 Kimisi medh-i mülûk u tavâ’if-i pîşîn
Kimi senâ-ı selâtîn-i vakt ile gûyâ
- 15 Kimi devâtını ümmîd-i câ‘izeyle eder
Kedû-yı hindu-yı cerrâr u nâbe-şerm ü hayâ
- 16 Kimisi dâ‘iye-i surre ile levhin eder
Li‘âma tahte-i deryûze-i durûg u riyâ
- 17 Gehî kasâ’id-i şeh geh menâkıb-ı eslâf
Gehî medâyh-i nâ-der-ber-â-ber-i ümerâ
- 18 Bu destgâhda me’kûlû hâmesi çıkarır
Kimi çiçekli hitâyî kimi zerî dîbâ
- 19 Kimisi âh-ı bülendin erişdirir çarha
Eder cesâret-i inkâr-ı ni‘met-i Mevlâ
- 20 Birer bahâne bulur ya‘ni kesb ü tahsîle
Harîs-i müşteriyân-ı zehârif-i dünyâ
- 21 Benim de hâme-i kavvâlimi çü nây-ı şubân
Dem-i cehâletim etmişdi zemzeme-pîrâ
- 22 Velîk hâtıra geldi bu gûne hâtıra kim
Nedir bu pey-revi-i gâfilâne-i bî-câ
- 23 Nedir bu safsata-i bî-nihâyet-i evza‘
Nedir bu maglata-i nâbe-gâyet-i şu‘arâ

- 24 Nedir bu şâ'ibe-i şirke imtizâc-ı sühan
Nedir bu dagdaga-ı nâbe-kâri-i süfehâ
- 25 Nedir bu ta'ne-i nâ-dâna kesb-i istihkâk
Nedir bu töhmet-i dünyâ fazîha-i 'ukbâ
- 26 Kelâmın anlamayan her cehûl-i sıfrü'l-yed
Tefevvüh ile seni ister eylemek rüsvâ
- 27 Hele o gûne sefeh-meşrebân-ı ehl-i garaz
Degil çü behrever-i i'tibâr-ı ehl-i dehâ
- 28 Ya sende yok mudur insâf k'edesin güherin
Kılâde gerden-i nâ-müstehakka bî-pervâ
- 29 Sana bu lehce-i mün'im kadîr-i zü'l-'izzin
Kanı rızâsını tahsîle etdigin inşâ
- 30 Kanı kusûrun için âhlar nedâmetler
Kanı günâhın için çâk-i sîne kanı bükâ
- 31 Kanı kıyâmet için 'arz-ı hâller tahrîr
Kanı teşebbüs-i ezyâl-i re'fet-i şüfe'â
- 32 Lebîb hâsılı tefrîtin eyledin ifrât
Tedârükünde ol ey bî-nevâ-yı 'acz ü 'anâ
- 33 Göründü keşti-i 'ömre sevâhil-i seb'în
Çok oldu geşt-i yem-i gafletin yeter bu hevâ
- 34 Güzeşte cürme medâ-mâ-medâ deyip geçme
Ki defterinde görürsün tamâmını ferdâ
- 35 Hemân tevessül-i zeyl-i şefî'-i mahşer edip
Vücûdun eyle bu gird-âbdan halâs u rehâ
- 36 Ne denlü vasf-ı şerîfinde gerçi kâsır isen

- O i'tirâf dahi vasfına olur itrâ
- 37 O nûru vâsıta-i âferîniş-i 'âlem
- O zıllı mâye-i âsâyîş-i ganî vü gedâ
- 38 Zemîne düşmez idi yohsa sâyesiz sanma
- Tecessüm eyledi ol sâye adı oldu Hü mâ
- 39 'Uluvv-i kadrine sad sad-hezâr yıllardır
- Ber-â-ber olmaga cennetde boy çeker Tûbâ
- 40 O nâzenîn-i sa'âdet-serây-ı lâhûtî
- O hem-nişîn-i gürûh-ı melâ'ik ü havrâ
- 41 Odur ki ân-ı vilâdetde nutk-ı pâkinden
- Recâ-yı ümmet-i merhûmesiyle geldi sadâ
- 42 Odur ki nefesine meşgûl iken cemî'-i rûsul
- Bu "ümmetî" deyü nefsin eder haşırde fedâ
- 43 Odur ki ruhsat alıp 'arsa-ı kıyâmetde
- Livâ-yı hamdi açıp ümmetin eder îvâ
- 44 Necât-bahş-ı esîr-i selâsil-i 'isyân
- Hayât-bahş-ı kâtil-i süyûf-ı cürm ü hatâ
- 45 O nâzenîn-i rûsuldür ki andan istedi Hak
- Hıtâb-ı âyet-i "يُعْطِيكَ رَبُّكَ"⁵⁸¹yle rızâ
- 46 Rûsulden etmege şân-ı şerîfini mümtâz
- Eder Hudâ ana "يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ"⁵⁸²[yi] nidâ
- 47 Ki zikr olunca salât ile eyledi me'mûr

⁵⁸¹ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), ed-Duhâ 93/5. "وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى". "Şüphesiz, Rabbin sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın." âyetinden iktibas. "Yu 'tike Rabbuke".

⁵⁸² el-Ahzâb 33/45. "يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا". "Ey Peygamber! Biz seni hakikaten bir şahit, bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik." âyetinden iktibas.

- ‘Umûmen ümmeti “صَلُّوا عَلَيْهِ”⁵⁸³ ile Mevlâ
- 48 ‘Umûm-ı mu‘cize-i enbiyâya masdar iken
Husûs-ı şakk-ı kamer oldu âyet-i uhrâ
- 49 Birisi dahi cünûd-ı muvahhidîn ile ol
Duhûl-i Mekke’ye ruhsatla oldu müstesnâ
- 50 Birisi dahi çü nûr-ı nehâr-ı vâzıhdır
Ziyâ’-ı mu‘cize-i hass-ı Leyle-i İsrâ
- 51 Gel ey Hudâ’dan utanmaz yerâ‘a-i bed-kâr
Gel ey hatâdan usanmaz dil-i melâmet-zâ
- 52 Güzeşte cürmüne me’mûldür mükeffer olur
Biraz da vak‘a-i Mi‘râc’ı eylesen imlâ
- 53 Hemân temenni-i intâk-ı müste‘ân ederek
Bu nehc ile anı takrîre başla kim âyâ
- 54 Ne şebdir ol ki sebebdır o tâbe-rûz-ı cezâ
Eder müfâhare birbirleriyle arz u semâ
- 55 Birisi Mevlid-i sa‘dim deyü tebâhîde
Birisi müs‘ad-i kurbum der eyler isti‘lâ
- 56 Ne şebdir ol ki misâli felekde nâ-mesbûk
Ne şebdir ol ki hayâli muhayyir-i ‘ukalâ
- 57 Ne şebdir ol ki zebân-ı fuhûl-i ümmetden
Vesîle oldu sudûra muhâlefât-ı edâ
- 58 Kimisi eyledi ta‘bîr-i dil-peziir-i vukû‘
Kiminin oldu lisânı mu‘anber-i rü’yâ

⁵⁸³ el-Ahzâb 33/56. “إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا” “Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber’e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selâm edin.” âyetinden iktibas. “Sallu ‘aleyh”.

- 59 Kimi tekellüm-i rûhânî kimi cismânî
Edince oldu rivâyât-ı ihtilâf-nümâ
- 60 Hele mesâg yok inkâra nass ile sâbit
Vukû'-ı mu'ciz-i İsrâ vü Mescid-i Aksâ
- 61 Velî ta'addüd-i Mi'râc ile eder tevfik
Bu ihtilâf-ı rivâyâtı ekser-i 'ulemâ
- 62 Lisân-ı vak'a-nüvîsân-ı leyle-i Mi'râc
Bu resme eyledi ol vakt-i hurremi imlâ
- 63 Ki şehr-i rûze ya şehr-i recebden ol giceyi
Ya on yedi ya yigirmi yedi yazar fuzalâ
- 64 "Bi-vefki esdaku ihdâ'r-rivâyetin" ol şeb
Zıyâfet eyledi mahbûbunu cihân-ârâ
- 65 Olup ya mescid ü ya beyt-i Ümmühânî'de
Fırâş-güster-i beytûtet ol şeh-i dü-serâ
- 66 Egerçi çeşmi şeker-h'âb-ı nâzda idi anın
Teyakkuz üzre idi kalb-i âgehi ammâ
- 67 Berîd-i muhterem-i bezm-i kurb-ı Kuddûsî
Mu'îd-i medrese-i vahy-i menzil-i isnâ
- 68 Re'îs-i mekteb-i hayl-i mukarrebîn-i kirâm
Ser-i mu'allim-i şeyhü'l-meşâyihî'l-ikrâ
- 69 Sefîr-i vahy-i Hudâ Cebre'îl kim lakabı
Geh oldu Rûhu'l-emîn ü gehî Şedîd-i kuvâ
- 70 Nüzûl edip dedi Rabbin selâm edip buyurur
Ki gelsin ol sebeb-i halk-ı kâ'inât bana
- 71 Buyur ki sana fakat kasr-ı lâ-mekânîde

- Selâmlık edip ister seni Hudâ tenhâ
- 72 Buyur ki işte bu ferhunde leyl için olacak
Nüzûl-ı âyet-i “أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلٌ”⁵⁸⁴
- 73 Ne senden evvel olan enbiyâya oldu nasîb
Ne senden âhire min-ba’d olur bu gûne ‘atâ
- 74 Buyur ki da‘vete geldim seni sefâretle
Getirdim işte sana bir Burâk-ı sarsar-pâ
- 75 Ki çıkmamışdı o sünbülsitân-ı cennetden
Henûz metnini mess etmemişdi zîn aslâ
- 76 Şemîm-i perçemin aldı bozuldu nâfe-i müşg
Görünce zülfünü tellendi turre-i havrâ
- 77 Yeler gezer gice gündüz fezâ-yı ‘âlemde
Ayagı tozuna yetmez ne sarsar u ne sabâ
- 78 Emîn-i vahy-i Hudâ’dan o seyyid-i ‘âlem
Edince böyle peyâm-ı beşâreti ısgâ
- 79 O şehryâr-ı rûsul devlet ü sa‘âdetle
Kıyâm edip hemân ol demde dedi yâ Mevlâ
- 80 Rükûb irâdesin etdikde seyyid-i kevneyn
Burâk seng-i rikâba yanaşmayıp aslâ
- 81 Ne denlû oldu o mihmîz-i hürde-i ilhâh
Îtâ‘at eylemeyip tevsen-i harûnâsâ
- 82 Bu vaz‘ hazret-i Cibrîl’e oldu şerm-âver
Ki hüsn-i hulkunun etmişdi vafını itrâ

⁵⁸⁴ el-İsrâ 17/1. Âyetinden iktibas. “Esrâ bi-‘abdihi leylen”. “Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Harâm’dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ’ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir; O, gerçekten işitendir, görendir.”

- 83 Lisânın etdi ana tâzîyâne-i tevbîh
Ki ey şu‘ûruna bîgâne mübtelâ-yı hatâ
- 84 Sana asılda tabî‘at mıdır bu ser-keşlik
Yahod tehallüfe şimdi mi geldi emr-i Hudâ
- 85 Ya bildin mi ‘aceb râkibin kim oldugunu
Nedir bu devletini depmeden garaz âyâ
- 86 Beyân-ı ‘özü edip ol dem cenâb-ı Cibrîl’e
Ki ey emîn-i rûsul kıl biraz ‘inân irhâ
- 87 Sebeb deyü bu şümâr etdigin birisi degil
Velik pâyımı bend eyledi benim bu recâ
- 88 Ki ‘arşagâh-ı kıyâmetde vâhibü’l-âmâl
Bu servere edecek kırk bin Burâk ihdâ
- 89 Beni unutmasın ol günde koymasın mahrûm
Sıtabl-ı ye’s ü elemde esîr-i gam tenhâ
- 90 Bu matlabın edicek ‘arz-ı hâk-i pây-ı şerîf
Buyurdu maksadını va‘d ile ‘inâyet ana
- 91 Olunca nâ’il-i va‘di o sâdîku’l-va‘din
Îtâ‘at eyleyip etdi kusûrun istignâ
- 92 Netîce Mescid-i Aksâ’da buldu kendisini
Rikâbe-pây-ı şeref-bahşı olmadan ber-câ
- 93 Girince mescid-i Kuds’e imâm-ı dîn-i mübîn
Melekler eyledi ervâh-ı enbiyâya salâ
- 94 İmâmet eyledi ol muktedâlara ol şeb
Huzûr-ı kalb ile hep etdi ol salâtı edâ
- 95 Bakıp o cem‘e cevâhir-şînâslar dediler

- Sufûfu subha-i dür lîk imâmesi yek-tâ
- 96 Ya bir kılâde-i nûr idi gerden-i dîne
Vücûd-ı fahr-i cihân şemsetü'l-kılâde ana
- 97 Ya bir sahîfeye tasvîr-i enbiyâ yazılıp
Musavver işledi ser-levhasın gül-i ra'nâ
- 98 O şeh-süvâr-ı şerî'at seferli olduguna
Salâtını seferî iki rek'at etdi edâ
- 99 Tamâm edince namâzı o zayf-ı Rahmânî
Nisâr-ı şükr-i şeker etdi hem du'â vü senâ
- 100 Dedi o servere Cibrîl yolcu yolda gerek
Buyur ki muntazırındır firişteğân-ı semâ
- 101 Visâl-i şevki ile eyleyip hemân nehzat
O şâh-ı hıttâ-i “لولاك”⁵⁸⁵ o mâh-ı burc-ı 'alâ
- 102 Çekildi rân-ı hümayûnuna Burâk ol dem
Süvâr olup o şehenşâh-ı mülk-i istignâ
- 103 'Înânı cezbe-i Hak hatve-i nuhustî felek
Rikâbdârı melek perdesi perend-i sabâ
- 104 Mübeşşirân pey-â-pey sipihre etdi şitâb
Ki geldi işte o sultân-ı tahtgâh-ı vefâ
- 105 Melâ'ik aldı yemîn ü şimâl u pîş ü pesin
O mevkib ile edip 'azm-i târem-i vâlâ
- 106 O ferr ü haşmet ile oldu menzil-i evvel
Firâz-ı mesned-i otak-ı künbed-i hadrâ

⁵⁸⁵ “*Levlâk*”, Kudsi Hadis olduğu ileri sürülen “Sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım.” anlamındaki cümlelerin ilk kelimesidir. Mehmet Demirci, “Hakikât-i Muhammediyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV yayınları, 1997), 15/179-180.

- 107 Hayâl kıl ne ticâretdir ol ki gabrâya
Ziyâ verip yerine âfitâb aldı semâ
- 108 Gözün silip iyi bak aya sanma mahv-i kamer
Türâb-ı makdemine gök gözünde eyledi câ
- 109 Nücûm sanma ki sakkâ-i çarh o pâdişehin
Su saçdı yoluna oldu reşâşeler peydâ
- 110 Ya çentedâr-ı felek ‘âdet-i mülûk üzre
Yolunda eyledi çil pâre ol şehin ilkâ
- 111 Ya makdem-i şeh-i kevneyne fahr edip arza
Üzengi parladıp alay çekdi cünd-i semâ
- 112 Ya hûriyân egilip huldden temâşâyâ
Şünûf-ı bend olan elmâslar verirdi ziyâ
- 113 Yahod anınçün açıldı hazâ’in-i melekût
Saçıldı sâhasına şeb-çerâglar her câ
- 114 Kebâb olursa n’ola nesr-i tâ’ir ü vâki‘
Hamel kudûmüne kurbân için kolundu fedâ
- 115 Rüsûm-ı pâdişehân üzre şâh-râhında
Su saçdı müşg-i sehâbıyla delv olup sakkâ
- 116 Misâl-i sâyis alıp sünger-i süreyyâyı
Silip Burâk’ını keyvân-ı çarh ser-tâ-pâ
- 117 Felekde taşı terâzûyi devşirip mîzân
Mesîr-i muhtesib-i dîne oldu râh-güşâ
- 118 Sema’-ı heftüme bast eyleyince nûr-ı şeref
Pelâs-ı nahsini etdi zuhal be-dûş-ı hafâ
- 119 Kuruldu anda çü ordu-yı şehryâr-ı rüsul

- Otakı sidre vü evrâkı ıztırâb gûyâ
- 120 Kelâmı nâzım-ı Mi‘râc olanların ekser
Mahall-i sidrede olmuşdu ıztırâb-nümâ
- 121 Kimisi ‘arşdan evvel kimisi fevka’l-‘arş
O nahl-i hikmetin etdi mahallini imlâ
- 122 Velî rivâyet-i ‘allâme-i Buhârî’den
Budur hadîs-i sahîh-i cenâb-ı hayr-i verâ
- 123 Hulâsa anda erişdi cenâb-ı Cibrîl’e
Nidâ-i nâfiye-i dûr-baş-ı ⁵⁸⁶”مَا مَنَّا“
- 124 Benim habîbim ile sırr-ı vahdetim vardır
Reh-i mukarreb-i refref kifâyet eyler ana
- 125 Burâk’a dahi uruldu kudiste-i tevfik
Kalıp hazîn-i firâk u esîr-i âh u bükâ
- 126 Finâ’-i memleket-i Kuds başka neş‘e verir
Degil mesîregeh-i halbetü’l-kümeýt o fezâ
- 127 Sad ihtirâm u sad-ikrâm u sad-kerâmet ile
Erişdi ‘arşa o kürsî-nişîn-i kurb-ı Hudâ
- 128 Görünce atlas-ı çarh inbisât gösterdi
Ana göre ne kumâş oldugun bilir zîrâ
- 129 O şevk-i vuslat ile ol sülûk-i sür‘at ile
Geçip hezâr hezârân mesâfe-i pehnâ
- 130 Çü refrefin de tamâm oldu hadd-i ma‘hûdu
Te‘âkub üzre gelip eden ⁵⁸⁷”مِنِّي“ ile nidâ

⁵⁸⁶ el-Fussilet 37/164. “(Melekler derler ki:) “Bizim her birimizin bilinen bir makamı vardır.” Âyetten iktibas.

⁵⁸⁷ “minnî” kelimesi “benden” anlamına gelir.

- 131 Edip hezâr bevâdî-i nûr-ı kudsi güzâr
Ne hem-demi ne refîki vahîd ü bî-hem-tâ
- 132 Erince menzil-i ser-hadd-i “قاب قوسين”⁵⁸⁸
Çıkınca kabza-i tahmînden o nûr-ı hüdâ
- 133 Degildi câri bu esnâda mâ’-i mâhiyyet
Ne gûne vasf olunur lafzı olmayan ma’nâ
- 134 O bezme girmege imtinâ’ olup derbân
Ne ‘akla râh u ne keyf ü ne kem ne çûn ü çirâ
- 135 Tecerrüd etdi mezâyâ libâs-ı ketminden
Alıp verildi derârî-i dürc-i “مَا أَوْحَى”⁵⁸⁹
- 136 Birisi yok ne cihâtın ne istiksâtın
Ne cevher ü ne ‘araz var ne harf var ne sadâ
- 137 Beyânı mahrem-i ‘akl olmayan ‘atâyâya
Cenâb-ı hâzin-i dîn nâ’il oldu müstevfâ
- 138 Alıp o kâfile-sâlâr-ı kâm-ı bender-i gufrân
Hezâr bâr tefârîk-i kâm-sûd-efzâ
- 139 Ne meymenetli ziyâfetdir ol ziyâfet kim
Muzîfî ola rızâ-cûy u zayfî ‘ayn-i rızâ
- 140 Vücûdu rahmet idi ‘âleme anın çün kim
Ana bu lutf-ı Hudâ ‘âlemi edip ihyâ
- 141 Tefâhür etmek için ümmeti bu ni‘met ile
Beşâret etmege izn etdi Hak’dan istid‘â
- 142 Resûl-i seyyidinin oldu ‘abd-i me’zûnu
Ki ecr ü tâ‘ata der-kâr olup çü bey’ ü şirâ

⁵⁸⁸ en-Necm 53/9. “Kâbe kavseyni”. “İki yay arası kadar”.

⁵⁸⁹ en-Necm 53/10. “Böylece Allah kuluna vahyedeceğini vahyetti.” Âyetinden iktibas.

- 143 Bu nâm u şân u bu tahsîl-i kâm-ı devlet ile
O mefhar-i dü-cihân ol meh-i semâ vü serâ
- 144 Nüzûl edince zemîne çü âyet-i rahmet
Pür etdi ‘âlemi hep sıyt-i hurrem-i büşrâ
- 145 Lebîb-i mücrim ü ‘âsî vü hâtî vü sâhî
Siyâh-rûy u kerem-cûy u müstehân-ı verâ
- 146 Edip nekâ’ise cism ü cevârihin itlâf
Erişdi bi’l-ahere süsti-i havâss u kuvâ
- 147 Ne elde mâ-hasal u ne cerîdesinde ‘amel
Ne zâd-i âhiret ü ne fevâ’id-i dünyâ
- 148 İhâta etmiş anı çâr-lücce-i hayret
İşi ‘inâyete kalmış garîk-i bahr-i belâ
- 149 Ümîd-i câ’ize-i ‘afv u magfiretle olup
Bu nakl-i mu‘cizede olmaga sühan-gûyâ
- 150 Ne denlû haddi degilse bu ‘arsagehde yine
‘Asâ-yı hâme ile leng ü lûg ola pûyâ
- 151 Velîk sâ’ile ihsân için bahâne arar
Kerem halîka-i zâtiyesi olan küremâ
- 152 Bu ‘arz-ı hâlim ile matlabım şefâ‘atdır
O müstmendini me’yûs eylemez hâşâ
- 153 O gün ki sayha-i “هَلْ مِنْ مَزِيدٍ”⁵⁹⁰ edip dûzâh
Fezâ-yı mahşer ola na‘ragâh-ı vâveylâ
- 154 Beni mezellet ile haşrde gören demesin
Yazık ki bî-kes imiş bu fakîr-i bî-ser ü pâ

⁵⁹⁰ el-Kâf 50/30. “O gün cehenneme «Doldun mu?» deriz. O da «Daha var mı?» der.” Âyetinden iktibas.

- 155 Amân İlâhî esîr-i firâş-ı ‘isyânım
Olursa şerbet-i gufrân olur bu derde devâ
- 156 Amân İlâhî yüzüm karasın urup yüzüme
Beni bu ümmet içinde eder misin rüsvâ
- 157 Amân İlâhî beni ins ü cin şeyâtîni
Düşürdü dâma edip ‘akl u fikrimi yagmâ
- 158 Koma bu ‘abd-i za‘îfin ayaklar altında
O sâhalarda beni kılma hande-i a‘dâ
- 159 Dilimdedir “*sebekat rahmeti ‘alâ-gazabi*”⁵⁹¹
Bu kavlin oldu müdâm elde “عُرْوَةُ الْوُثْقَى”⁵⁹²
- 160 ‘İbâde sâ’il içün sen dedin “فَلَا تَنْهَرْ”⁵⁹³
Kapından eyleme redd ile ben fakîri cüdâ
- 161 Amân İlâhî habîbin şefâ‘atiyle beni
Bu vartalardan emîn eyle ‘afva eyle sezâ
- 162 Dahi o kimseyi kim gûş edip bu feryâdım
Terahhum ile bana eyleye bükâ vü du‘â
- 163 Dahi o kimseyi kim oldu sevk ü tergîbi
Bu nazm-ı kâsırı inşâdına vesîle bana
- 164 Hem ol şehenşeh-i dînin hem âl ü ‘izzetinin
Derinde tâ ki gedâdır ‘umûm-ı şâh u gedâ
- 165 Hemîşe zâtına [vü] âline salât ü selâm
İlâhi “sallu vesellem ‘aleyhi teslîmâ”

⁵⁹¹ Kudsî Hadîs olarak bilinen “Rahmetim gazâbımı geçti” cümlesi.

⁵⁹² el-Bakara 2/256. Âyetinden iktibas. “‘urvetü’l-vüskâ”, “sağlam bir kulp” anlamındadır.

⁵⁹³ ed-Duhâ 93/10. “El açıp isteyen de sakın azarlama.” Âyetinden iktibas.

3.3.3.2.2. Şâbân Kâmî'nin Mi'râciyye'si⁵⁹⁴

- 1 Hoşa ve'l-leyli şevk-efzâ ki “سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى”⁵⁹⁵
Berât-ı kadr-i tuğra' vü nişânı müşg-sa imlâ
- 2 Şeb-i da'vet şeh-i evreng-i gül reng-i risâletsin
Küşâde perde-i atlas ziyâfethâne-i Mevlâ
- 3 Dehân-ı burc-ı hûta girdi ol şeb Yûnus-ı hurşid
Felek mevc-âver oldu indi evce bir dür-i yekta
- 4 Degül encüm saçıldı râhına pırlanta elmaslar
Asıldı şeb-çerağ âvîzeler tezyin içün zirâ
- 5 Sürûr-ı server-i sûr-ı 'azîm oldu feleklerde
Şihâb u sâkîb u rengin fişek-endâz ider icrâ
- 6 Şafak rûy-ı 'arûs-ı âfitâba asdı al vâleh
Nağam-sâz-ı harîm-i bezm-i halce Zühre-i Zehrâ
- 7 Şafak satma sipihri âteş almış 'aşk u şevkinden
Dügündür gülgüli câme giyinmiş târem-i a'la
- 8 Yem-i şâm-ı sevâda düşdi çünkü keştî-i hâver
Güneş dokunmasun çekdi çiçekle tente-i hârâ
- 9 Hicâbından fitil aldı felek şem'-i şeb-ârâsı
Varup iklim-i sevdâ ne getürmüş ol kara sevdâ
- 10 Su serpdî müşterî burc-ı delvden çeşm-i eflâke
Giran-h'âbî-i gafletden uyandı hest ü nâ-peydâ
- 11 Hoşâ zülf-i bütân Hıttâ-i Çin'i şikenc itdi

⁵⁹⁴ Arslan, *Diyyârbekirli Kâmî ve Divânı*, 132-144.

⁵⁹⁵ el-İsrâ 17/1. “Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Harâm'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götürün Allah noksan sıfatlardan münezzehtir; O, gerçekten işitendir, görendir.” Âyetinden iktibas.

- Siyeh giysûlarun açdı o leyli nâzenîn-sîmâ
- 12 O şeb ebrû-yı sîmîn-i hilâle çekdi bir vesme
Til oldı inceden ince semâda ğurre-i ğarra
- 13 Ne şeb kim bir mübârek dâr-ı ‘izzet Hak tebârekdür
Küşâd oldı sürûrundan hezâran encüm-i zehrâ
- 14 Ne şeb kim rehmet-i ihsâna müstağrak bütün ‘âlem
O şebde âteş-i kahrı Hudâvend eyledi itfâ
- 15 Ne şeb kim ğıbtâ-h’ârıdur leyâli vü hezâr eyyâm
Berât u Leyle-i Kadrin idüpdür kadrini i’lâ
- 16 Çekildi müznibîne h’ân-ı ğufrân-ı keremkânî
Atıldı hâle-i peşkîr-i rahmet ‘âleme ser-pâ
- 17 Degil zulmet nümûne Kays-ı ‘aşka leyl-i ‘anber-gûn
Tecellî-i nûr-ı sevdâ buldı Tûr târem-i Beyza
- 18 Harîm-i vuslata h’âce-serâdur leyl-i ‘anber-gûn
Fenâ-yı lâ-mekâna mahrem-i esrârdur hakkâ
- 19 O şeb da’vet olundı ni’met-i esrâr-ı Mevlâ’ya
Önünce ‘anberîn-sârâ ki yakdı micmer-i cevzâ
- 20 Ne eflâk aldı ol şebde safâ nûr-ı Muhammed’den
Çerâğ-ı mihr ü mâhı neylesin o leyle-i zumla
- 21 Ki sönmez âteş-i aşka düşüp şevk-ı meserretle
Felek esmâsını yakmış sema’ eyler mü Mevlânâ
- 22 Şehenşâh-ı kerem-fermâ rumûz-âmûz-ı mâ-evhâ
Habîb-i Hazret-i Mevlâ şefî’i rûz-ı vâ-veylâ
- 23 Risâlet efseri sultân nübüvvet rehberi bürhân
Resûl-i hâtem-i devrân şeh-i iklîmi istiğnâ

- 24 Muhammed Ahmed ü Mahmûd güzîde-tâli' u mes'ûd
Vücûda geldi her mevcûd senünle şâhid-i ra'nâ
- 25 'Uluvv-i eslemü'l-minhâc Resûl-i sâhibü'l-mi'râc
Sa'âdetle giyindi tâc ferâh-bahş-ı iki dünyâ
- 26 Okunur ismi ismullâh ile birlikde çün her gâh
Serây-ı vahdete âgâh odur bir h'âce-i dânâ
- 27 Hutût-ı rü'yeti "إِنَّا فَتَحْنَا"⁵⁹⁶ lutf-ı Rabbânî
Livâ-yı nusreti "إِنَّا كَفَيْنَاكَ"⁵⁹⁷ vü bârekânâ
- 28 Şehenşâh-ı serîr li-ma'allah mazhar-ı levlâk
Odur halk-ı 'azîm ile mûkerrem ma'nâ-yı ahfâ
- 29 Nideyim bezm-i hâsın edni minnî sırrına vâkıf
Kilîd-i mahzen-i 'ilm-i ledün destindedür zirâ
- 30 Kad bâlâsı bir serv leb-i cû yı "الْمُدَّتِيرُ"⁵⁹⁸ dūr
Mukavves şekl-i ebrûsı yazar "فَوَسَّيْنِ أَوْ أَدْنَى"⁵⁹⁹
- 31 Sertâc-ı mefâhir sûre-i "حَمَّ عَسَقُ"⁶⁰⁰
Müzemmil şâhîd-i hil'at 'alemdür *Sûre-i Tâhâ*
- 32 O şekl-i beyzavî mihr-i nübüvvet hüccet-i kâtı'
Ki itdi kâdı-i hikmet risâlet hatmini imzâ
- 33 Nübüvvet mühri ketfînde hitâm-ı misk-i ezferdūr
O bir bürhân-ı kâtı'dur hudâvend eyledi inhâ
- 34 Nola na'l-i şerîfî efser olsa cümle şâhâna
Odur çün maşrık-ı nûr-ı hidâyet merhamet-pîra

⁵⁹⁶ el-Fetih 48/1. "Biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihsan ettik." Âyetinden iktibas.

⁵⁹⁷ el-Hicr 15/95. "(Seninle) alay edenlere karşı biz sana yeteriz." Âyetinden iktibas.

⁵⁹⁸ el-Müddessir 74/1. "*Müddessir*", "örtüsüne bürünen" anlamındadır.

⁵⁹⁹ "Kavseyini ev-ednâ" en-Necm 53/9. Âyetten iktibas.

⁶⁰⁰ eş-Şûrâ 42/1-2. "*hâ mim, 'ayn sîn kâf*" Müteşabih ayetlerdir.

- 35 Kazâ-yı lâ-mekânun şehsüvâridur hakîkatde
Ki ancak zâtına mahsûs-ı mutlak vahdet-i pehnâ
- 36 Zelihâ'yı idenler serzeniş görseydi hüsnün ger
Koyup engüştleri üzre keserdi bağrını kat'a
- 37 Egerçi sevk-ı Yûsuf'da ahâlî-i Mısır âgâh
Öleydi 'aşk-ı hüsnünden dehen açmaz idi aslâ
- 38 Açardı ebr-iş hikmet çetr-i kudret fark-ı a'lâda
Güneş dokunmasın zerre Habîb-i Ekrem'e zirâ
- 39 Der-i ğara 'anakib perde nesc itdi o sâ'atde
Kebûter lâne-zed koydı lâ-yi beyza-yı beyzâ
- 40 Yeter ey hâme-i mu'ciz-beyânım 'aczün izhar it
Ne mümkün mu'cizât-ı Mustafâ'yı eylemek ihsâ
- 41 Enîs-i haclegâh-ı Ümmü Hâni ol şeb olmuşken
Gelip ol tâ'ir-i kuds-i hü mâ-pervâz-ı ”مَا أَوْحَىٰ“⁶⁰¹
- 42 Kılınca âsitânunda o şâhun bâl ü per-güster
Şu'ûd-ı ma'nevî kürsî kılındı Cebra'il ammâ
- 43 İdüp tebcîl ile tersiğ-i selâm Haxreti tebliğ
Ziyafet-hâne-i kurba buyur eyler didi Mevlâ
- 44 Çıkup cismâni seyr eyle ser-â-ser nüh sipihrânı
Asıl vasla iriş seyrengehündür 'âlem-i bâlâ
- 45 Ezel âremgehün atlasla kürsî 'âlem-i esrâr
Felekler âferîde olmadan ey h'âce-i dâ nâ
- 46 Melâ'ik muntazır hâk-i kudûmun tûtiyâ itsün
Kamusı intizârunla remed-çeşm oldılar hattâ

⁶⁰¹ en-Necm 53/10. “Böylece Allah kuluna vahyedeceğini vahyetti.” Âyetinden iktibas.

- 47 Gürûh-ı enbiyâ vü asfiyâ saf-beste-i hıdmet
 Ser-â-ser cümle ervâh-ı mukaddesler durur ber-pâ
- 48 Getürmişdi emîn-i vahy-i Hak ıstabl-ı cennetden
 Burâk-ı çeşm-bîn-ebrâk müzeyyen hûb-ı müstesnâ
- 49 Bir Edhem kim sipihr-i Cem mu'attar nâfe-i Çînî
 Ri'âfa düşdi gül bûyın alınca gonca-i ra'na
- 50 Muhaccel gurre-pîşânı sabâhu'l-hay-ı insânî
 Sevâd-ı Şâm-ı zâğından hicâb eyler gören Leylâ
- 51 Sabâ izi tozuna çün irişmez tîz-revlikde
 O na'l-i âfitâba zerre olmaz vüs'at-i ğabra
- 52 O med' uvv-ı tecellîgâh hazret-i tav'-ı fermân-ber
 Burâk-ı berk- rahş üzre süvâr oldu felek-ârâ
- 53 Didi böyle midür erkân-ı 'aşkun bu ne haletdür
 'Îtâ'atsiz degül maksad niyâzum var kerem-fermâ
- 54 Eger bir benden a'lâ eşheb-i cennet görür ise
 Süvâr olmaya va'd itsün benüm gayrum için kat'â
- 55 Girân-hâbî-i gafletden uyanıvirdi nüh eflâk
 Terakkub üzre yana yana kalmış künbed-i hadrâ
- 56 Siyeh zer-beft-i dîbâdan libâs-ı Ka'betullâh'un
 Döşendi makdem-i subh-ı sabâhat pâyına ser-pâ
- 57 Mukaddem hatvesi tavk-ı beşerden hâsılı bîrûn
 Zemîn-i sahretu'llâha ulaşdı bâd-ı tîzrev-pâ
- 58 Emîn-i vahy-i Hak nâmus-ı ekber müjde-hân oldu
 Görindi Beyt-i Makdis mazhar-ı esrâr-ı bâreknâ
- 59 Mukavves tâk-ı ebrûsı gürûh-ı Makdîs'e mihrâb

- Nübüvvet müktedâsıdur o Server şâhid-i Mevlâ
- 60 Gürûh-ı enbiyâ ervâh-ı girdi süret-i cisme
Anun teşrîfine cümle kudûm itdiler âmennâ
- 61 İki rek'at salât-ı nâfile kıldı o sâ'atde
Kamuya mukteda oldu o Şâh-ı Yesrib ü Bathâ
- 62 Nice günden berü müştâkı olmuşdı nezâretle
Harîm-i Ka'be-i zâtın tavâfa Mescid-i Aksâ
- 63 Serâdan te'sir-i pâya tefâvüt fazlı zâhirdür
Fazîlet sırrını cümle musaddak kıldılar inhâ
- 64 Hatîb-i minber-i levlâk imâm-ı Bihter-i eflâk
İrişmez fazlına idrâk odur şâh-ı kerem-ferma
- 65 Semane pâyna süllem olup kat kat meserretle
Mübârek suhretu'llâhdan 'urûc burûc idüp ifnâ
- 66 Hevâ'î-gîr hümây-ı kuds olup vuslat diyârında
Bırakdı nefsinı kable'l-vüsûl ol mazhar-ı isrâ
- 67 Kudûmuyla şerâfet kesbi dince Beyt-i Mâ'mûr'un
O şebde gıpta-hârıdur zemîn-i Ka'be-i 'ulya
- 68 Mübârek hâk-i pâ-yı merhamet-pîrâ-yı sultâna
Kamer ruhsûde olmuşdur eser var görünür hâlâ
- 69 Berât-ı leyle-i Cum'a 'Utârid pîşe-gâhında
İdüp bir 'arz-ı icmâli irâdât ile ser-tâ-pâ
- 70 Alıp şems ü kamer nûrun anun hüsn-i cemâlinden
Terennümlerle istikbâl idince Zühre-i Zehrâ
- 71 Alup sâhib-kıranluk miğferün fark-ı tefâhürle
Silahşörî olup ol dem Dilâver Behram'a behrâ

- 72 Çü sidre sâyesinde müşterî menşûr-ı kuzâtı
Alınca oldu seccâde-nişîn-i hikmete Mellâ
- 73 Kudûm-ı feyz ile şüste kalınca çeşm-i keyvânî
Nuhûsetden rehâ oldu o yâver tâli’-i a’lâ
- 74 Felekde kehkeşân esr-i mahabbet şâh-râhıdur
Döşendi pâyına lü’lû’ cevâhir mâye-i kimyâ
- 75 İnâbetde iken necm-i sevâbit ol gice nâ-gâh
Sezâ-yı kutb-ı çarh-ı kıble oldu ma’rifet-ârâ
- 76 Sürûrundan yem-i sûra atıldı hût-ı nüh eflâk
Haml-i câ eyledi burc-ı esedde sâde bî-pervâ
- 77 Nola büryan olursa nesr-i tâ’ir âteş-i ‘aşka
Sipih-rûn hût ile servi yolunda kurbân oldu mâ
- 78 O niş-i ‘akrebe nûş-ı kudûm pây-ı zehrinden
Sürünce kalmadı semmî şifâ-yâb oldu ser-tâ-pâ
- 79 Bulup mîzân-ı çarhun istikâmet pür ‘adâletle
Terâzûya girüp vezne çekildi dehr ü mâ-fihâ
- 80 O bûy-ı sünbül-i zülfî dokundu sünbüle nâ-gâh
Açıldı sünbülîstân-ı bihişt itdi hırâm Tûbâ
- 81 Kemer-beste olup cevzâ o şâha hıdmete geldi
Görünce kavs-i ebrûsın didi ”قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ“⁶⁰²
- 82 Rüsûm-ı pâdişâhî oldu icrâ ol selâmlıkda
Su sepdî eşk sehâb ile dolu mânendi-i sakkâ
- 83 Keşîde zîr-pâ-yı kîmiyâ-bahşâ-yı sultâna
Fezâ-yı Refrefe zer-beft mu’allâ atlasın dîbâ

⁶⁰² “Kavseyni ev-ednâ” en-Necm 53/9. Âyetten iktibas.

- 84 Su'ûd-ı kürsi-i vaz' hikem-i esrârını gördi
Münâsib geldi tefsîre o demde *Sûre-i Tâhâ*
- 85 Kalemle levh-i mahfûzı ana 'arz itdi İsrâfil
Kamu esrârını ezber okudı hâce-i dâna
- 86 O serbâz-ı hüma evhi girince Beyt-i Ma'mûra
Bu ciheden murâdı vitri idi itdi salât icrâ
- 87 Melâ'ik iktidâ itdi o dem saf saf meserretle
Felekler vâye-dâr-ı mazhar-ı eltâf-ı bâreknâ
- 88 Makâm-ı vâsıl-ı tayr-i hüma oldu şerâfetle
O sidre müntehâdur menzil-i Cibrîl'e âmennâ
- 89 O dem tâb-âver-i hem râh-ı hizmetden girü kaldı
Ne var andan öte bilmez irelü varsa yanar yâ
- 90 Sebük-pâ tîz-rev-eflâk-i peymâ-yı Burak anda
Kesildi kuvvet-i ferden nihâyetdür ana ol câ
- 91 Çü açdı sînesin sadra nümûne-râzî-i refref
Geçüp anı dehen-i gonca-i rûh-ı bihişt-âsâ
- 92 Olup nûr-ı visâl-i Hakka müstağrak o sa'âtde
Hitâb-ı yâ Muhammed kâf-ı rumûz eyledi isgâ
- 93 Kalem-Edhem siyeh-perçem düşür 'atf-ı 'inân eyle
At oynagı degül hâsıl o sahn-ı sâha-i pehnâ
- 94 Taleb-kâr-ı i'ânet ol o hâlet vâsfına Hak'dan
Havâs-ı enderûn hamse ne mümkün eylesin hulyâ
- 95 Ulaşdı cem'-i cem'in rütbe-i a'lâsına Hazret
Aradan iltifât-ı şeş-me'ânî oldu nâ-peydâ

- 96 Meh-i esrâr-ı “مَا زَاغَ الْبَصَرُ”⁶⁰³ seyr-i ma'allâha
Ulaşdı “قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى”⁶⁰⁴ya şeh-i vâlâ
- 97 Tecellî-i Hudâvend-i cihâna mazhariyetle
Harîm-i vuslata âgâh olup ol mâh-ı istiğnâ
- 98 O dem ki nâm-ı Ahmed'den irâde mîm-i mahv oldu
Bulup yek-rengi-i vahdet ehad kıldı vücûd ifnâ
- 99 Ne in u ân ne var devrân o 'âlem başka 'âlemdür
Heyûlâ-yı felek ma'dûm ne ğabra var ne hod sahrâ
- 100 Ne eflâk-i 'anâsır keyfe me-kân cümlesi nâ-bûd
Ne mebd'e' var ne hod meb'ad fenâfi'llâhdur zirâ
- 101 Bilinmez bî-kem ü bî-keyf mücellâ vahdet-i mir'ât
Göründi 'âlem-i lâhût-ı mutlakdan hafî ma'nâ
- 102 Kadîm-i âşinâ-yı lâ-mekânun sırrına mahrem
Olunca oldu güm-kerde o şâh-ı Yesrîb ü Bathâ
- 103 Şefâ'at hem yem-i rahmet hurûş itdi 'inâyetle
Dü deryânun talâtum-hîz-i emvâcı bir oldu yâ
- 104 Zihî demdür ta'âlallâh o yek-reng-i vahdet kim
Sığışmaz 'akla bî-reng-i niyâz u nâz u istiğnâ
- 105 O vahdet 'âlemin 'ancak bilür ma'sûk ile 'âşık
O hâlet kâle gelmez mahrûm olmaz hâme-i Mellâ
- 106 Mekârîm-zîver-i dîhîm-i mi'râc-ı Hudâvendî
Geline fark u temyîze mümeyyiz oldu dür peydâ
- 107 Alup evsâf-ı Mevlâ'dan kemâl-i hil'ati döndi
Göründü ism-i a'zamdan cemâl-i tal'at-ı Tûbâ

⁶⁰³ en-Necm 53/17. “Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı.” Âyetinden iktibas.

⁶⁰⁴ “Kâbe kavseyni ev-ednâ”, “İki yay aralığı kadar yahut daha az”. en-Necm 53/9.

- 108 İdüp tekmîl-i mi'râcın rücû' itdi o serv-kad
Hırâm u nâz ile cism-i kafesde buldı kendün tâ
- 109 Hat-ı butlân çekildi defter-i 'isyâna ol şebde
Ne devletdür ne rif'atdûr bize lutf eylemiş Mevlâ
- 110 Çıkardı Sıdîk-ı Ekber ezel mirkât-ı tasdîka
O mi'râcî şehenşâhî idince ansızun işğa
- 111 Hoşâ ol ayet-i "*lemhu'l basar*"⁶⁰⁵da ma'nî-i ahfâ
İder imdi şeh-i esrâr-ı mi'râcî zihî î mâ
- 112 Uzatma kâmeti ey dil bu esrâra nihâyet yok
'Akıllar eylemez idrâk kumâş-ı hatme örtmeğa
- 113 Emân ey Hazret-i Mevlâ şerîkin yokdur âmennâ
Utandırma beni nâsun huzurunda iki dünya
- 114 Emân sal el-emân ve'l-emân ey Hâkim-i mutlak
Ki ancak bess ü ahzânûm sana ben eylerem şekvâ
- 115 Habîs-i nefis ile İblîs telebbüs yevm-i meşârım
Sevâb-ı kâle ü rahtum iderler dâ'imâ yağma
- 116 Alup etrâfımı hussâd-ı bed-endîş ü düşmenler
Halâs it ellerinden dü cihânda eyleme rüsvâ
- 117 Esîr-i nefis-i emmâre olalı rû-siyâh oldum
Efendim benden a'lemsin benüm ahvâlîme zîrâ
- 118 Mukirr u mu'terif hep cürm ü 'isyânûm huzûrunda
Meded ey pâdişâh-ı lemyezel 'afvîma çek tuğra
- 119 Cenâheynim cenâhımdan şikeste haste-dil kaldum
Devâ-yı mûmiyâ-yı mağfîret kıl ey kerem-bahşa

⁶⁰⁵ el-Kamer 54/50. "وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ" Âyetinden iktibas. "Emrimiz ancak bir tek emirdir. Göz kırpması gibidir. (Anında gerçekleşir.)"

- 120 Kamu akvâl ü ahvâlüm rızâya hep muhâlifdür
Sana lâyük ‘ibâdet itmedüm ben bilürüm aslâ
- 121 Sen ol Âmurzgâr-ı Kirdgâr-ı şems-i rahmetsin
Eğer nisbet ola cürmüm yanında zerre olmaz yâ
- 122 Vikâye eyle bu ‘abd-i kemîne mücrimi yâ Râb
Zafer-yâb olmaya a’dâd u ‘âlem olmaya rüsvâ
- 123 İmândan ğayrı destimde ayar aslâ biz â’am yok
‘İbâdât u mesübâta deĝişmem cürme bî-ahsâ
- 124 Vedî’a eyledüm îmân u ikrârüm himâyende
Hayâtımda husûsâ hâlet-i nez’imde ey Mevlâ
- 125 Dehâletle Habîb-i Ekremün bahtına düşdüm ben
Meded ey merhamet kânı ki senden ancak istiĝnâ
- 126 Zebânüm vâsf-ı mi’râc-ı Resûlün eyledi tanzîm
Zebânîler elinde koyma kıyma rûz-ı vâ-veylâ
- 127 Bî-Hakk-ı ism-i a’zam hem Resûl-i mefhar-i ‘âlem
Du’âmı müstecab eyle emân redd eyleme aslâ
- 128 Yeter küstahlık itdün ebsem ol Kâmî hicâb eyle
Degül i’lâna hâcet ya bilür keyfi[yye]tin Mevlâ
- 129 Nemî-dânem çi mi-gûyem Te’âlallâh tu hûb dâni
Çi mi-guftem çi mi-kerdem be-bahşâ bezeh-i mârâ
- 130 Bî-hakki sâhibi’l-mi’râc İlâhî ihdine’l-minhâc
Ve sallî Ahmede’l-ibhâc bilâ ‘addin ve lâ-yuhsâ

3.3.3.3. Münâcât

Münâcât genellikle “yalvarmak, yakarmak, dua ve tazarruda bulunmak” mânasında kullanılmaktadır. Allah’a sığınmak maksadı ile yazılmış manzum ve mensur eserlerdir. “Türk Dinî Mûsikîsi’nde aynı konu etrafında yazılmış, Ramazan Ay’ı boyunca sabah ezanından önce minarede Temcîdler ile birlikte okunan manzumelere de münâcât adı verilmiştir.”⁶⁰⁶ Lebîb, ‘Azmî, Şâbân Kâmî ve Emîn’in tespit edebildiğimiz münâcâtları sırası ile aşağıda yer almaktadır.

3.3.3.3.1. ‘Azmî’nin Münâcât’ı⁶⁰⁷

Ne gafletdir günâhımdan İlâhî i’tizârım yok
N’olur ferdâ ‘aceb hâlim diye hîç âh u zârım yok
Egerçi seyyi‘âtı irtikâba ıztırârım yok
Ne hikmetdir ki muhtârım elimde ihtiyârım yok
Yüzüm kara huzurunda cevaba iktidarım yok
Ümid-i ‘afvdan özge elimde bir medârım yok

Vücûdum nutfе-i nâcîz iken terkîb edip câna
Hayât-ı müste‘ar ile kodun bu şekl-i insâna
Eger sâlih eger tâlih kulum sen Zât-ı Sübhân’a
‘Azâb ile gerek ‘afv et bağışla ism-i Rahmân-a
Yüzüm kara huzûrunda cevâba iktidârım yok
Ümîd-i ‘afvdan özge elimde bir medârım yok

⁶⁰⁶ Muhsin Macit, “Münâcât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 31/563-565.

⁶⁰⁷ Mehmet Duymaz, *Diyarbakırlı Azmî ve Divançesi* (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 211-213.

Olur hâk-i siyeh bir gün hakîre pister ü bâlîn
Yatar ol dâr-ı vahşetde bu cism-i nâz-perverîn
Tahammül edemez tenhalığa bu bende-i miskîn
Meded-resânım ancak sensin et “مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ”⁶⁰⁸
Yüzüm kara huzûrunda cevâba iktidârım yok
Ümîd-i ‘afvdan özge elimde bir medârım yok

Ne hâcet defter-i a’mâle ma’lûm bir güneh-kârım
Mukırrem cürmü çok bir bende-i bed-hâl [ü] bed-kârım
Esîrim n’eyleyim iblîs ü nefse yok durur çârem
Aman ey merhamet kânî dahîl-i ism-i Settâr’ım
Yüzüm kara huzûrunda cevâba iktidârım yok
Ümîd-i ‘afvdan özge elimde bir medârım yok

Müşeffâ’ muhkem-i tenzîl kim hüsn-i karînimdir
Elimde âyet-i “لَا تَقْطُؤْ”⁶⁰⁹ habl-i metînimdir
Husûsâ dâmen-i fahr-ı rusûl hısn-ı hasînimdir
Tenim dûzah ‘azâbindan emîn olmak yakînimdir
Yüzüm kara huzûrunda cevâba iktidârım yok
Ümîd-i ‘afvdan özge elimde bir medârım yok

Kabûl eyle münâcâtım eyâ Ğaffar-ı bî-hemtâ

⁶⁰⁸ el-Fâtiha 1/4. “Din Gününün sahibidir.”.

⁶⁰⁹ el-Zümer 39/53. “De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.” Âyetinden iktibas.

Bi-hakk-ı mahrem-i halvet-serây sırr-ı “مَا أَوْحَى”⁶¹⁰

Bu ‘âsî kemterin cürmün bağışla ey Ğani Mevla

Halâ’ık içre ferdâya kıyâmet eyleme rüsvâ

Yüzüm kara huzûrunda cevâba iktidârım yok

Ümîd-i ‘afvdan özge elimde bir medârım yok

Kerâmet nev’idir bildim henûz inşâ’-ı eş’âr-ı

Anı ba’zı kula in’âm edersin ey Kerem-kârî

Murâdın olmasa ‘afva eger bu ‘Azmî-i zârı

Olur muydu sebbsiz bu müseddes hâmeden cârî

Yüzüm kara huzûrunda cevâba iktidârım yok

Ümid-i ‘afvdan özge elimde bir medârım yok

3.3.3.3.2. Emîn Efendi’nin Münâcât’ı⁶¹¹

Ey maksad-ı her umîdvârî

Bahşende-i her gunâhkârî

Ger cürm zi-bendegân ne-yâyed

‘Afv-ı tu cemâl key numâyed

Ger bâr-ı günâh-ı mâ girânest

Lutf u kerem-i tu bî-girânest

⁶¹⁰ en-Necm 53/10. “Böylece Allah kuluna vahyedeceğini vahyetti.” Âyetinden iktibas.

⁶¹¹ Emîn Efendi bu Münâcât’ı Fârisî olarak kaleme almıştır. Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu‘arâ-yı Âmid*, 151-152.

Yâ Rab be-safâ-yı subh-hîzân

Yâ Rab be-du‘â-yı eşk-rîzân

Yâ Rab be-dil-i niyâz-mendân

Yâ Rab be-niyâz-ı must-mendân

Ez sırr-ı mahabbetem kun âgâh

Der-hâtıra in u ân me-dih râh

B’efruz-i dilem be-nur-ı î mân

Ber-men be-guşâ zi-ruy-ı gufrân

Bîdâr kunem zi-hâb-ı gaflet

Mestem kun ez-şarâb-ı vahdet

Ber-bende Emîn-i bî-ser u pâ

Rahmet kun u ez-kerem be-bahş

3.3.3.3. Lebîb’in Münâcât’ı⁶¹²

- 1 İlâhî mest-i nûş-ı gafletim hûşyâr-ı ‘irfân et
Humâr-âlûd-ı cürmüm neş’emend-i câm-ı gufrân et
- 2 Devâ-cûy-ı kerem sâhib-firâş-ı derd-i isyânım
Amân bih-bûd-ı bür’ü’s-sâ‘a-i ‘afvınla dermân et

⁶¹² Diyarbakırlı Lebîb, *Lebîb Dîvânı*, 47-48.

- 3 Sevâd-ı defter-i zenb ü kusûrumla siyeh-rûyum
Sefidâc-ı beyâz-ı rahmetinle setr ü pinhân et
- 4 Rızâdan bî-haber bîhûde gerdân-ı hevâ oldum
Peşîmânım yeter nüzhet-güzîn-i bâg-ı rıdvân et
- 5 Beni sût'-i karîn üftâde-i dâm-ı dalâl etmiş
Reşâd-ı râh-ı Hakk'a Hızr-ı tevfkîkin nıgehbân et
- 6 Yedimde huccet-i şer' iyye hüsn-i i'tikâdımdır
Hemân hüsn-i me'âlim mûcibince emr ü fermân et
- 7 Teşebbüs-kerde-i hablü'l-metîn-i şer'inim yâ Rab
İnâyetle beni âzâd-ı çâh-ı keyd-i ihvân et
- 8 Ayırma "عُرْوَةُ الْوُثْقَى" ⁶¹³yı şer'-i pâk-i Ahmed'den
Bu 'abd-i bî-nevâyı pey-rev-i erbâb-ı bürhân et
- 9 Elimde hâme-i na'ti 'asâ-yı âbnûsîdir
Senâ-hân-ı kirâmından beni Hassân'a derbân et
- 10 Lebîbâ sen de kilik-i nazmını bir matla'-ı nevle
Der-i devlet-medâr-ı şâh-ı "لَوْلَاكَ" ⁶¹⁴e senâ-hân et
- 11 Hudâyâ dilde bir-şevk-i sa'âdet var firâvân et
Bu şevkimle beni dîvâne-i ser-der-beyâbân et
- 12 Düşüp arz-ı Hicâz'a ya'ni tevfkât-ı lutfunla
Sabâveş şâh-râh-ı kûy-ı mahbûbunda pûyân et
- 13 Fedâdır kebş-i cânım hazret-i İbnü'z-zebîheyn'nin
Harîm-i süddegâh-ı sidre mahsûdunda kurbân et
- 14 Gedâ-yı fahr-i âlem pâdişâh-ı âlem-i fahrim

⁶¹³ el-Bakara 2/256. Âyetinden iktibas. "‘urveti'l-vüskâ", "sağlam bir kulp" anlamındadır.

⁶¹⁴ "Levlâk", Kudsî Hadis olduğu ileri sürülen "Sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım." anlamındaki cümlelerin ilk kelimesidir. Demirci, "Hakikât-i Muhammediyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 15/179-180.

- Dü-rûze hidmetiyle ben gedâyı dehre sultân et
- 15 Hadîsinde kebâ'ir ehli mev'ûdü'ş-şefâ'atdır
Ne var bu kemterin de hisse-i incâza şâyân et
- 16 Kuvâ za'f üzre hâlâ herze-gerd-i deşt-i taksîrim
Der-i âdâb-ı fahrü'l-enbiyâda pâ-be-dâmân et
- 17 Hayâl-i vasl ile şeb-zindedâr-ı hasretim tâ subh
Civâr-ı ravza-i Cibrîl-peymâsında mihmân et
- 18 Döküp eşk-i nedâmet pîş-i şübbâk-ı şerîfinde
Beni bu girye-i hûnîn ile mahşerde handân et
- 19 Gözümde tûtiyâdır hâk-i dergâh-ı feleksâyı
'Alîlû'l-'aynım istignâ-kün-i kuhl-i Sıfâhân et
- 20 Bu eltâfa beni mazhar kılıp zımn-ı ziyâretde
Şerefمند-i şühûd-ı meşhed-i ashâb u yârân et
- 21 Nücûm-ı ihtidâ-yı ümmet-i merhûmedir cümle
'İbâdâ her birin burc-ı şefâ'atden dırahşân et
- 22 Eyâ deryûzekâr-ı surre-i rahmet bu mevsimde
Biraz da vâsf-ı hâlin 'arza-i mahbûb-ı Yezdân et
- 23 Şefî'ü'l-müznibînâ dest-i cürmüm dâmen-i lutfun
Dahîlim âsitân-ı merhamet-mu'tâda ihsân et
- 24 Kirâmen kâtibîn etdikde taksîrâtımı i'lâm
Şefâ'âtinle 'afv-ı Kâdıyü'l-Hâcâta şâyân et
- 25 Muhassal ümmetin ümmîdi kaldı sıdk-ı va'dinde
Diler magfûr-ı Rahmân et diler metrûk-ı nîrân et

3.3.3.3.4. Şâbân Kâmî'nin Münâcât'ı⁶¹⁵

- 1 İlâhî bi'smi Fettâhin Fetehtü
Sülûke nazmî îşkın kad dehaltü
- 2 İlâhî hâmiden hamden devamem
Kemâ ente tuhibbu müstedâmen
- 3 'Aleyne'llezi en'amte fadlen
'Aceznâ 'an edâ 'e's-şukri 'adlen
- 4 Salavatu'llâhi fi-hayri'l-berâyâ
Cemî'i'l-enbiyâ'i fi'l-'atâyâ
- 5 Ve tubbâ'in ve âli ehl-i kadrin
Semâ'u'l-'ilmi ve'l-fadli ke-bedrin
- 6 İlâhî lâ-tuâhiz fa'fu 'anni
Ke-mevci'l-bahri zenbi kâne minnî
- 7 İlâhî ehdinî fi-men hedeyte
Terahhamnî ke-men künte rahemte
- 8 Hudâyâ sensin ol Rahmân u Deyyân
Nesâk-sâzî-i 'âlemsin kemâ-kân
- 9 İlâhî Hayy u Kayyûm u ebedsin
Dahı sâni bulunmaz bir Ahadsin
- 10 Hudâyâ sensin ancak kenz-i mahfî
Ne mümkün zât-ı pâkûn ola vasfı
- 11 İlâhî Sensin ol ma'bûd-ı bi'l-Hak
Vücud-ı vâcibün mevcûd-ı mutlak

⁶¹⁵ Arslan, *Diyârbekirli Kâmî ve Divânı*, 127-132.

- 12 İlâhî sensin ol Bâkî vü dâ'im
Senin emrûnledür her nesne kâ'im
- 13 Münezzeh şeşcihetten pâk zâtun
Sığışmaz 'akla ef'âl û sıfâtun
- 14 İlâhî sensin ol Hallâk û Rezzâk
Kamu hükmünledür taksîm-i erzâk
- 15 Nakâyışdan müberrra zât-ı 'ulyâ
Kem u keyf u zamânîden mu'arrâ
- 16 Degül ef'âlün ağrâz-ı mu'allel
Sana muhtacdür 'alem mükemmel
- 17 Şerîk ü hem nazirün yok müşîrün
Ki ancak var Rasûlünden beşîrün
- 18 Muhammed Mustafâ sultân-ı rehber
Anı kıldun bizimçün hak Peygamber
- 19 Zihî irsâl idüp tebliğ-i emre
Ana ümmet olanlar aldı behre
- 20 Ne devletdür ne ni'metdür ne rif'at
Bizi kıldı anunçün hayr-ı ümmet
- 21 Ana inzâl idüp Kur'ân-ı zişân
Bize hil'at virildi nûr-ı imân
- 22 O'dur pür-rahmet-i 'uzmâ 'ibâda
Şefî oldur bize rûz-ı cezâda
- 23 Fesâhatla niyâz itmek fezâhat
Ne doğdı Kâmiyâ eyle kitâbet
- 24 Benem ol mücrîm u 'âsî günahkâr

- Benem ancak menâhîye giriftâr
25 Uyup şeytân ile nefse nümâyân
Beni şaşırdılar oldum perişân
26 Hayât-ı hırmenüm virdüm hebâya
Dürüşdüm lezzet-i ıyş u safâya
27 ‘ibâdet itmedüm hiç sana lâyıık
Kusûrum mücrimîne cümle fâyık
28 Diriğa sinn ü sâlim olduı altmış
Gönül gaflet bisâtında yan atmış
29 Hevâ-yı nefis ile geçdi şebâbet
Bırakmadı giribânum sefâhet
30 Gelüp âvân-ı şeybiyyet nihâyet
Henüz yüz gösterür hüzn-ü nedâmet
31 Benüm ahvâlüme sen benden a’lem
Ne hâcet ‘ar idem hâlüm müsellemler
32 Ola tevfikün ile dil muzaffer
Füyûzât-ı kirâmunla mu’ammer
33 Hemîşe râzı ol benden keremkâr
Beni lutfunla râzı eyle her bâr
34 Dehâlet eyledüm lutf-ı ‘amîme
Yapışdum halkâ-i bâb-ı Kerîm’e
35 Eb u ümmiden sen erhamsin mu’allâ
Ğafûr ismün ile eyle tecellâ
36 Ümid-i ‘afvına olmuş yakînüm

Zihî ٦١٦ ٬٬لَا تَقْنُطُوا“ habîl-metînüm

- 37 Meded kıyma beni koyma cahîme
Aman yandırma ol nâr-ı elîme
- 38 Ne lâıksa ‘uluvv-i şâna el-hak
Bu Şa’bân Kâmî’ye sen eyle elyak
- 39 Kerem kıl sâhib-i lutf u ‘inâyet
Îmânüm sakla hıfzında emânet
- 40 Meded âhir nefesde itme zârî
Zebânümdan şehâdet ola cârî
- 41 Emân sad el-amân mahrûm-ı didâr
Kılup itme o hırmâna giriftâr
- 42 Vücûdum dehrde oldukça kâ’im
Telâfî hüsn-i a’ mâl ola dâ’im
- 43 Kapundan ğayrıya muhtâc kılma
Dilümden hazretün ihrâc kılma
- 44 Habîbün bahtına düşdüm İlâhî
Ki sensin pâdişâhlar pâdişâhı
- 45 Emân sad el-amân Settâr u Ğaffâr
Beni redd ime bâbundan Keremkâr
- 46 Seni tevhîd ider dilden zebânüm
Zebânîler elinde koyma cânım
- 47 Bu ‘abdün dü cihânda itme rüsvâ
Ola cennet cemalünle musaffâ

⁶¹⁶ el-Zümer 39/53. “De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.” Âyetinden iktibas.

48 Meded redd eylşeme ‘arz u niyâzum

Gice *min-ğayrı haddin* ğayra nâzum

49 Dehân-ı hâmeden cârî münâcât

Kabûl it Hazret-i Kadî’i-hâcât

3.3.3.4. Na‘t-ı Şerif

Peygamber Efendimiz’i övmek, özelliklerinden bahsetmek, güzel vasıflarını yüceltmek gibi gayeler ile yazılmış olan Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler içeren çeşitli makamlarda bestelenmiş dinî eserlerdir.⁶¹⁷ Na‘tler genellikle tekkelerde zikir ayinleri sırasında makamları bilen kişiler tarafından irticâlen okunur. Ancak notaya alınmış örnekleri de bulunmaktadır.

Diyarbakırlı Ahmed-i Mürşidî, ‘Azmî, Dürcî, Emîn, Emîrî, Hafîd Paşa, Halîlî, Lebîb, Refîk, Sırrî Hanım, Şâbân Kâmî ve Şerifî gibi mutasavvıf şairlerin tespit edebildiğimiz Na‘t-ı Şerifler’i aşağıda yer almaktadır.

3.3.3.4.1. Ahmed-i Mürşidî’nin Na‘t-ı Şerif’i⁶¹⁸

Sana kurbân ola cânım Muhammed

İki ‘âlemde sultânım Muhammed

Seni görmezden evvel şevk-ı ‘aşkım

Bana kâr etti cânânım Muhammed

⁶¹⁷ Ergun, *Türk Mûsikîsi Antolojisi*, 54; Ak, *Türk Din Mûsikîsi Cami ve Tekke Mûsikîsi*, 140-141.

⁶¹⁸ Bu Na‘t, “*Kasîde-i Habbâb-ı Civân*” olarak da geçmektedir. Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu‘arâ-yı Âmid*, 28; Diyarbakırlı Ahmed Mürşidî, *Pendnâme*, haz. M. Sait Mermutlu (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2012), 255.

Hayâlin gönlüme nakş oldu çıkmaz
Cemâlin oldu seyrânım Muhammed

Yakar ‘aşkın odı cismimle cânı
Eriş dermâna sultânım Muhammed

Olursam ger yolunda pâre pâre
Fedâ olsun sana cânım Muhammed
Visâlin teşnesiyim eylerim âh
İşit kim zâr ü giryânım Muhammed

N’olaydı erebilsem hâk-i pâye
Geçirsem anda devrânım Muhammed

Diler Ahmed ganî ümmet fakîri
Göre mahşerde Sultânım Muhammed

3.3.3.4.2. Azmî’nin Na‘t-ı Şerif’i⁶¹⁹

- 1 Ey Mustafâ-yı bâni-i bünyâd-ı kâinât
Ey makdem-i şerîfî şeref dâd-ı kâinât
- 2 Ey gonce-i nebîre-i gülzâr-ı Hâşimî
‘Âlî-neseb yegâne-i bihzad-ı kâinât
- 3 Sen gelmesen bu ‘âleme etmezdi lâ-cerem

⁶¹⁹ Duymaz, *Diyarbakırlı Azmî ve Divançesi*, 192-194.

- İnşâ bu kâr-hâneyi üstâd-ı kâinât
- 4 Bî-şek vesîle zât-ı şerîfin zuhûrudur
Etdi Hudâ irâde-i îcâd-ı kâinât
- 5 Şakk oldu tâk-ı muhkem-i Kısra toğunca sen
Sıdk-ı risâletine eyledi eşhâd-ı kâinât
- 6 Etdi inâre zulmet-i kevni risâletin
Nûrunla oldu nârdan âzâd-ı kâinât
- 7 Fermân-ı Hak'la eyledin isbât-ı müdde'â
Hep oldu mu'cizâtına münkâd-ı kâinât
- 8 Evkât-ı penc-gânede kutb-ı şerî'atın
Eyler tarîk-i hazrete irşâd-ı kâinât
- 9 Sensin emîn-i vahy-i Hudâvend-i lâ-mekân
Sensin rasûl-i mevcûd-ı efrâd-ı kâinât
- 10 Sensin şerefle seyyid-i sâdât-ı enbiya
Sensin recâya manzar ü mirsâd-ı kâinât
- 11 Hep sendedir ümîdimiz ey seyyidü'l-verâ
Tahsîs olundu zâtınâ imdâd-ı kâinât
- 12 Minnet Hudâ'ya ümmet olanlar sana olur
Bunca günehle mağbat-ı 'ibâd-ı kâinât
- 13 Etdim emânet iş bu berât-ı necâtımı
Gencîne-i 'alîm[e] hep a'dâd-ı kâinât
- 14 Mes'ul odur ki(?) kefe-i mîzâna vaz' ede
Ferdâ bu nazm-ı Hâlık-ı Ehad-ı kâinât
- 15 Devr eyledikçe şevk ile bu tâk-ı nüh-revâk
Teslîm-i tardiyen ola evrâd-ı kâinât

16 Rûz-ı cezâ bu ‘Azmî-i bed-kâra ol şefî’
Ey server-i meded-res-i feryâd-ı kâinât

3.3.3.4.3. Dürçî (Zülfikâr) Efendi’nin Na‘t-ı Şerif’i⁶²⁰

Reh-i şevkında ‘abd-i derd-nâkim yâ Resûlallah
Kapında bir gedâ-yı sîne-çâkim yâ Resûlallah

Başımdan aştı isyânım yanımdan kaçtı yârânım
Yetiş imdâda der-dest-i helâkim yâ Resûlallah

Ne yerde fisk ile bey‘ u şîrâ eylerse bir tâcir
Benim vardır anunla iştirâkim yâ Resûlallah

Velî zât-ı celîlin sûret-i tasdîke geldikte
Mücellâ nûrdan-ı mir’ât-i pâkim yâ Resûlallah

Bu Dürçî çâkerin dûr etme iksîr-i teveccühden
Fenâ bâğında ben bir kabza hâkim yâ Resûlallah

3.3.3.4.4. Emîn’in Na‘t-ı Şerif’i⁶²¹

Yarattı Hak seninçün cism ü cânı yâ Resûlallah
Sen oldun ‘âlemin rûh-ı revânı yâ Resûlallah

⁶²⁰ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu‘arâ-yı Âmid*, 380. Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 348.

⁶²¹ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu‘arâ-yı Âmid*, 152.

Sana dünyâda rü'yet hâs etti mi'râc ettikte
Kelîm aldı cevâb-ı "len terânî" yâ Resûlallah
Münevver etti ey bedr-i risâlet mihr ü mâhâsâ
Yüzün nûrî zemîn ü âsmânı yâ Resûlallah
Olan ruhsâ-yı hâk-i dergehin zâhirde bâtında
Bulur feyz-i hayât-ı câvidânî yâ Resûlallah
Kapından gayrı melce' var mı muhtâcın Emînâ'ya
Şefâ'atle sevindir bî-kesânı yâ Resûlallah

3.3.3.4.5. Emîrî 'nin Kasîde-i Na'tiyye'si⁶²²

Gönül bir dilberin pister-nişîn-i mihri olmuş kim
Marîz-i 'aşkının kâbil değil tedbîr-i dermânı
Verir âsâyiş-i âsâr-ı merhem sîne-rîşâna
Neşât-ı ıztırâb-ı rîşe-i elmâs-ı peykânı
Döker zahm-ı dile bin nîş-i zehr-âlûdeyi birden
Nühüfte her hayâl-i hançer-i hûn-pâş-ı müjgânı
Nehîb-i çîre dest-i türktâz-ı gamze-i mesti
Eder rûhu'l-emîni küşte-i şimşîr-i berrânı
Neşât-ı sâgar-ı leb-rîz-i âb-ı zindegânîdir
Dil-i bîmâra her tîg-i nigâh-ı çeşm-i fettânı
Olur âteş-fürûz-ı zahm-ı dâg-ı sîne-i mahşer
Anun hûnîn kefenle lâleâsâ hep şehîdânı
Gönül ol dilber-i lâle-'izârın dâg-ı mihriyle

⁶²² Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, 76-78.

Dem-i geştinde âteşzâr eder rûy-ı gûlistânı
Olur âyîne-i esrâr-ı nakş-ı nokta-i hestî
şu‘â-ı mevc-i hâl-i ‘ârız-ı hurşîd-i tâbânı
Derûn-ı micmer-i halvet-serâ-yı kurb-ı Rahmân’a
şeb-i vuslatta ‘anber-rîz olur zûlf-i perîşânı
şehen-şâh-ı nübüvvet Mustafâ-yı muhterem-şevket
şeffî‘-i rûz-ı mahşer mazhar-ı eltâf-ı Rabbânî
Olur dergâhına ey pâdişâh-ı mülk-i istignâ
Gürûh-ı enbiyâ bin cân ile fersûde pîşânî
Kenâr-ı âteş-i mihrinde bir pervânedir Cibrîl
Senin ey şem‘-i bezm-i hândân-ı sırr-ı Sübhânî
Der-i tâc-ı kemâl-i ma‘rifet âsârın olmuştur
Sarây-ı fitratın ârâyış-ı zer-tâk-ı eyvânî
Hezârân ‘izz ile ey mazhar-ı âyîne-i rû’yet
Ki kıldın bezmgâh-ı vahdete mi‘râc-ı cismânî
Cenâb-ı Hakk’ın oldun bezm-i hâssu’l-hâs lutfunda
Sa‘âdet birle kurbü’l-kurb-ı ünsü’l-üns-i mihmânî
Murâdım sâlik-i minhâc-ı ba‘sin olmadır yoksa
Ne mümkündür seni vâsf etmek ey memdûh-ı Rabbânî
Benân-ı pençesiyle çâk eder şeh-bâz-ı evsâfın
Derûn-ı sîne-i kebkî hayâl-i ‘akl-ı insânı
Ben ol ‘isyân-senc-i ‘arsagâh-ı seyyi’âtım ki
Getirmem hâtıra endîşe-i ferdâ-yı mîzânı
Yegâne hayra mest-i bî-hicâb-ı bezm-i ‘isyânım
Düşürmem hiç dilden zikr-i câm-ı la‘l-i cânânı

Komaz sâkî-i bahtım bezm-i 'işretgâh-ı gaflette
Tehî dest-i hevesde sâgar-ı leb-rîz-i rindânı
Karîn-i sâye-i lutf eyle ey hurşîd-i 'âlem-tâb
Bu 'abd-i zerre-i nâ-çîz ü 'ayb-âlûd u noksânı
Dem-i âhirde hıfz et lem'a-i feyz-i şefâ'atle
Gönülde sâye-i sıdkı dilimde şem'-i î mânı
Hıdîvâ eylesin çâbü-k-süvâr-ı peyk-i endîşem
Biraz da çâr-yârin selha-i vafında cevânı

3.3.3.4.6. Hafîd Paşa'nın Na't-ı Şerif'i⁶²³

Hoşâ ey âftâb-ı 'âlem-ârâ bâ'is-i eşyâ
Resûl-i kibriyâ ey tâcdâr-ı kurb-ı ev ednâ
Eyâ şâh-ı sa'âdet mâh-ı şefkat hâzin-i rahmet
Vücûd-ı pâkin ile oldu zâhir ser-be-ser dünyâ
Sen ey zât-ı mükerrem Hazret-i Hakk'ın habîbisin
Ki oldu ümmetin ednâsı a'lâdan dahi a'lâ
Senin bir zerre şânın vasfa kâdir olmaya bi'llâh
Eğer cem'iyet etse bir yere dünyâ vü mâ-fihâ
Bilir şânın senin ancak habîbi olduğun Hâlîk
Ki halk etti senin şânın için 'âlemleri hakkâ
Nice bin mu'cizâtın var hele bu cümleden birdir
Huzûrunda nebâtât ü şecer hep oldular gûyâ
Nümâyân oldu mâ-i sâfî engüşt-i sa'âdetten

⁶²³ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, 276-278.

İşâret eyleyince iki şakk oldu meh-i garrâ
Değil bir zerre nûrundan şu‘â-ı mihr-i ‘âlem-tâb
Yine çeşm-i beşer tâkat getirmez baksa bî-pervâ
Olur bînâ vü rûşen hep gider deycûru ger çekse
Gubâr-ı makdemin ey kenz-i rahmet dîdeye a‘mâ
Senin evsâfını takrîre hadd ü iktidârım yok
Kerem eyle kusûrum ‘afv kıl ‘afvı sever Mevlâ
Ben ol ‘âciz siyeh-rû derd-mendim kudretim yoktur
Huzûrunda tekellüm etmeğe ey mefhar-i eşyâ
Ne rûtbe mücrim ü ‘âsî olursa ümmetin yakmaz
Cahîme kâdir ü kayyûm ü ferd ü ‘âlim ü dânâ
Değil yok cürmümüz yakmaz bütün âlûde-i cürmüz
Velâkin sen şefâ‘at eylesen redd eylemez kat‘â
Garîk-i bahr-ı ‘isyân ü hatâyım öyle bî-pâyân
Ki sığmaz defter-i a‘mâlîme müsvedde-i imlâ
Hemîşe bahr-ı ‘isyâna düşürdüm keşti-i cismi
Kırık yelken dümen aslâ görünmez bir selâmet-câ
Benim ol rû-siyeh kim Kâf’a tahmîl olsa ‘isyânım
Tahammül eylemez nâ-bûd olur ol mevki‘-i bâlâ
Ben ol âlûde-i çirk-âb-ı ‘isyânım ki hiç yoktur
Benim tek rûz-ı mahşerde siyeh-rû mücrim-i rüsvâ
Za‘îfem bî-kesem ümmettenem ben melce’im sensin
Hudâvendâ şefâ‘at kıl ki nâra olmayam mülkâ
Koma mahşerde tâb-ı şems ile nâlende vü ‘atşân
Meded âb-ı şefâ‘atle Hafîd-i zârı kıl irvâ

Salât u hem selâm-ı lâ-yu‘add olsun sana her dem
Ser-â-pâ âline ashâbına evlâda lâ-yuhsâ

3.3.3.4.7. Halîlî’nin Na‘t-ı Şerif’i⁶²⁴

Yâ mecma‘a’l-mahâsini yâ menba‘a’l-keremi
Levlâke keyfe yahluku şey’ün mine’l-‘âdemi
Ente’ş-şefî‘u fike recâ’ü şefâ‘atün
Yâ hâteme’r-risâleti yâ seyyide’l-ümemi
Sultân-ı şer‘-i enver ü ser-tâc-ı enbiyâ
Şemsü’l-‘Arabî resûl-i kamer-tal‘at-ı ‘Acem
Mîhr-i nübüvvetin veriyor ‘âleme ziyâ
Nûr-ı şerî‘atın oluyor mâni‘-i zulem
Nûr-ı hüdâ resûl-i Hudâ seyyidü’l-verâ
Â‘lû’l-‘alâ veliyy-i velâ vâlî-i ümem
Sîmurg-ı Kâf sidre-i a‘lâ habîb-i Hakk
Şeh-bâz-ı âşiyâne-i ve’n-nûn ve’l-kalem
Ey ‘unsur-ı tu zübde-i mahsûl-ı kün fekân
V’ey zât-ı tu latîf ü şerîf ü ulî’n-ni‘am
Umar Halîlî haste tapundan şefâ‘ati
Ol mücrim-i ‘alîle şefâ‘atle kıl kerem

⁶²⁴ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu‘arâ-yı Âmid*, 332-333.

3.3.3.4.8. Lebîb'in Na't-ı Şerif'i⁶²⁵

- 1 Sözüüm ki mu'ciz-i sihr-âverân-ı 'âlemdir
Sükût-bahş-ı tahaddî-gerân-ı 'âlemdir
- 2 Sözüüm ki hidmetine seb'a-i mu'allakalar
Kemîne çâker-i ebkem zebân-ı 'âlemdir
- 3 Sözüüm ki kurta-i yâkûtatü'l-belâgatdır
Huliyy-i sâmi'a-i kudsiyân-ı 'âlemdir
- 4 Sözüüm ki çeşme-i mâ'ü'l-hayât-ı ma'nîdir
Rivâ-dihende-i dil-teşnegân-ı 'âlemdir
- 5 Sözüüm ki şa'ş'a-bahş-ı sühâ-yı çarh olsa
Ziyâda mihri ile tev'emân-ı 'âlemdir
- 6 Sözüüm ki “inne mine's-şî'r” ile müberhendir
Bizâ'a-sâz-ı hikem-perverân-ı 'âlemdir
- 7 Sözüüm ki zeyline takrîz-i ezkiyâ var kim
Bu lehce sâhibi âteş-zebân-ı 'âlemdir
- 8 Sözüüm ki sâf-dilâne selâset-âver olur
'Ukûd-ı nâtika-i hâsidân-ı 'âlemdir
- 9 Sözüüm ki şîve-i bârikin eyleyen idrâk
Dakîka-senc-i cihân nüktedân-ı 'âlemdir
- 10 Sözüüm ki matla'-ı âherden ola cilve-nümâ
Yanında mihr küdüret-feşân-ı 'âlemdir
- 11 Kumâş-ı nazm ki zîb-i dükân-ı 'âlemdir
Sevâd-ı mahbere Hindûstân-ı 'âlemdir

⁶²⁵ Diyarbakırlı Lebîb, *Lebîb Dîvânı*, haz. Orhan Kurtoğlu, 50-57.

- 12 Sefîne-sâz-ı tefârîk-ı nazm-ı rengînîm
Benimle kâle-i nev râygân-ı ‘âlemdir
- 13 Sevâdı sürme-i çeşm-i hüner dü-mısra ‘ımın
Miyânı câdde-i Isfahan-ı ‘âlemdir
- 14 Gel et bu cevheri zîb-i tabakçe-i hâtır
Ki ragbet eyleyicek armagân-ı ‘âlemdir
- 15 Zemîn-i şî‘re ben ol denlû verdim ârâyış
Ki reşk-i sâha-i sad-gülsitân-ı ‘âlemdir
- 16 Riyâz-ı safha-i ‘irfânıma kalem su verir
Sarîri bülbül-i dil-keş-beyân-ı ‘âlemdir
- 17 Kelâm-ı bülbül ü gül bâ‘is-i tegazzül olup
Gönül yine hased-i bülbülân-ı ‘âlemdir
- 18 Gönül ki ‘aşkın ile dâstân-ı ‘âlemdir
O dâstâna kalem kıssa-h‘ân-ı ‘âlemdir
- 19 Sabâh-ı ‘îd o binâgûş-ı sâf lîk hatın
Siyâh-bahtî-i dil-dâdegân-ı ‘âlemdir
- 20 Kelâm yok ki çıkarmış vuzûha cevher-i ferd
Dehân-ı tengin içün tercemân-ı ‘âlemdir
- 21 Mukallid-i ruhun olmuş çemende şerminden
Dehân-ı gonçe te‘essüf-künân-ı ‘âlemdir
- 22 Lebîb şevk-i dil-ârâ ile bu nazm-ı terim
Müheyyic-i şegaf-ı şâ‘irân-ı ‘âlemdir
- 23 Dilâ her âfete da‘vâ-yı Yûsufî düşmez
Bu hod müsellemler-i sâhib-dilân-ı ‘âlemdir
- 24 Nazîre-gûluga her nâ-resâ sezâ olmaz

- Benimle başa çıkan kâmilân-ı ‘âlemdir
- 25 Buyursun işte kalem işte levh ü işte devât
Beyâza çıksın o sır kim nihân-ı ‘âlemdir
- 26 Kemâl ehline söz yokdur ey dil insâf et
Ki anların sühanı hırz-ı cân-ı ‘âlemdir
- 27 Yeter bu vâdi-i nâdir ber-â-ber ü güstâh
Bu hod-fürûşi-i kem-dânişân-ı ‘âlemdir
- 28 Senin ne haddin ola böyle dil-nişîn âsâr
Bu vâdi vâdi-i dânişverân-ı ‘âlemdir
- 29 Bana bu tarz-ı tırâzende feyz-i vahyîdir
Ki tab‘ı mülhem-i sad-dâstân-ı ‘âlemdir
- 30 Anın da nutkuna olmuşdu bâ‘is ey gâfil
O şevk kim sebep-i ‘ızz ü şân-ı ‘âlemdir
- 31 Ne şevk nâtıka-bahş-ı cemâd-ı lâ-yefhem
Ne şevk zerresi rûh-ı revân-ı ‘âlemdir
- 32 Ne şevk şevk-i neşât-âver-i dil-i zu‘afâ
Ne şevk merhem-i dil-hastegân-ı ‘âlemdir
- 33 Ne şevk şevk-i sitâyişgerî-i fahr-i cihân
Ki ‘aczi mu‘terif-i ins ü cân-ı ‘âlemdir
- 34 Cenâb-ı hazret-i sultân-ı enbiyâ-yı kirâm
Ki hâdimi şeh-i İslâmiyân-ı ‘âlemdir
- 35 Şefî‘-i mahşer emîr-i beşîr-i cinn ü beşer
Risâlet-efser-i âhir-zamân-ı ‘âlemdir
- 36 Melâz-ı ümmet o destûr-ı sâmiyü’l-himmet
Dilîr-i bü’l-‘azamet kârdân-ı ‘âlemdir

- 37 Hemîşe vahy ile gûyâ o nutk-ı nâbe-hevâ
Bu remze “*in hüve illâ*” a‘yân-ı ‘âlemdir
- 38 O mehbit-i “*fetedellâ*” karîn-i “*ev ednâ*”
Nedîm-i kurb-ı Hudâ mihrbân-ı ‘âlemdir
- 39 Şeh-i melek-hıdeme zîb-i ‘arş-ı nüh-kademe
Cevâhir-i kereme kalbi kân-ı ‘âlemdir
- 40 Kulûb-ı mu‘cizenâki rumûz-ı derrâki
Harîm-i ravza-i pâki cinân-ı ‘âlemdir
- 41 Hidîv-i fitne-güdâz u dilîr-i bî-enbâz
O dil-nevâz o huluvvü’l-lisân-ı ‘âlemdir
- 42 Ki nâm u şân-ı şerîfî Muhammed-i ‘Arabî
Mahâmidiyle dehen dür-feşân-ı ‘âlemdir
- 43 O şehryâr-ı veliyyü’n-ni‘am ki dergehinin
Fakîr ü sâ’ili hep kâm-rân-ı ‘âlemdir
- 44 Hıyâm-ı re’fet ü ihsânı verdi âsâyiş
‘Aceb ki sâyesi yok sâyebân-ı ‘âlemdir
- 45 Nevâziş-i yedi vakf-ı arâmil ü eytâm
Nigâh-ı lutfu kes-i bî-kesân-ı ‘âlemdir
- 46 Mehâsini hele güncîde-i şümâr degil
Düşenler ol hevese nâkısân-ı ‘âlemdir
- 47 Hilâl sanma görüp fart-ı rif‘at-i kadrin
Dehân-ı hayrete gelmiş benân-ı ‘âlemdir
- 48 Benât-ı na‘ş kıyâs etme ol şehensâhın
Semend-i kadrine sîmîn ‘inân-ı ‘âlemdir
- 49 Yüzü suyuna cihân buldu sâhil-i hestî

- Ki dâmen-i şerefi bâdbân-ı ‘âlemdir
- 50 Hazân-ı fetret ile olmuş idi pejmürde
Nesîm-i ‘adli tarâvet-resân-ı ‘âlemdir
- 51 O âfitâb-ı risâlet ki bi‘set-i zâtı
Tulû‘-ı kevkeb-i sa‘d-iktirân-ı ‘âlemdir
- 52 ‘Aceb mi olsa nihâl-i bekâya pîçîde
Şerîf-i şer‘i ki her dem cüvân-ı ‘âlemdir
- 53 Çekilse safha-i dîvâre nakş-ı Ka‘bi eger
Çü Ka‘be kible-i rûhâniyân-ı ‘âlemdir
- 54 Derûn-ı tabla-i sîmîn-i mehde mahv-ı kamer
Sihâm-ı mu‘cizesinden nişân-ı ‘âlemdir
- 55 Firâz-ı kadrine rif‘atle sidre yetmez ise
O kadre sidre-pesîn nerdbân-ı ‘âlemdir
- 56 Zücâc-ı mihr ile çesbîde nüh-felek anın
Celâli sakfina âyînedân-ı ‘âlemdir
- 57 O nâfizü’l-kelim-i bezm-i Hak ki her harfi
Halâs-nâme-i sad-müznibân-ı ‘âlemdir
- 58 Biraz da hâmeyi mesrûr-ı iltifât edeyim
Ki dil-güşâ-reviş-i nâzımân-ı ‘âlemdir
- 59 Resûl-i mu‘teberâ serverâ kerem-hünerâ
Eyâ ki dergehi kehfü’l-amân-ı ‘âlemdir
- 60 Sen ol şehenşeh-i iklîm-i merhametsin kim
Nizâm-ı pür-hikemin pâsbân-ı ‘âlemdir
- 61 Tulû‘-ı mihr-i cihân-tâb-ı bi‘setinle senin
Hezâr Husrev ü Cem bî-nişân-ı ‘âlemdir

- 62 O ŧeb ki göklere saldın tezelzül-i teŧrîf
Henûz o vâkı‘a hâtır-niŧân-ı ‘âlemdir
- 63 Medîha-gûyun olanlar çü Hazret-i Hassân
Eğerci merd-i sa‘âdet-niŧân-ı ‘âlemdir
- 64 Velîk bende o vaŧf-ı melek-pesendin içün
Liyâkat olmadığı hod ‘ayân-ı ‘âlemdir
- 65 Garaz bu kim bu bahâneyle ‘arz-ı hâl edeyim
O hâk-i pâye ki dâru’l-amân-ı ‘âlemdir
- 66 Eyâ habîb-i Hudâ reh-ber-i tarîk-i hüdâ
Derinde bay u gedâ kâm-rân-ı ‘âlemdir
- 67 Budur ŧikâyetim ey dâver-i huceste-meniŧ
O pîŧgâha ki ‘adl-âŧiyân-ı ‘âlemdir
- 68 Bir iki üç fiten-endîŧe dil-girifte olup
Hemîŧe kubh ile ŧöhret-feŧân-ı ‘âlemdir
- 69 Birisi vasfı “*mine’l-münzarîn*” olan bed-kâr
Ki ŧânı mefsede-i sâlihân-ı ‘âlemdir
- 70 Binâ-yı sıdk u salâhım harâbezâr etdi
O kim muharrib-i sad-hânedân-ı ‘âlemdir
- 71 Biri mudill-i dalâlet-girifte sû’-i karîn
Ki halka yahŧi bilinmiŧ yaman-ı ‘âlemdir
- 72 Belâ-yı vaz‘-ı sadâkat-nümûn-ı idlâli
Müdâm safsata-zîb-i cenân-ı ‘âlemdir
- 73 Birisi nâ-kes-i mekkâre nefis-i emmâre
Ki hâl-i gâlibi zabt-ı ‘inân-ı ‘âlemdir
- 74 İtâle eylediler her biri yed-i tezvîr

- Ki her biri sebeb-i iftitân-ı ‘âlemdir
- 75 Dirîg kat‘-ı tarîk-i sedâdım eylediler
Olar ki reh-zen-i sad kârbân-ı ‘âlemdir
- 76 Karîb-i “*yerfa‘ ve yel‘ab*”le Yûsuf-ı ‘aklım
Esîr-i çâh-ı mekîdet-nişân-ı ‘âlemdir
- 77 Mukîm-i künc-i sanem-hâne-i hevâ oldum
Gönül bu töhmet ile müstehân-ı ‘âlemdir
- 78 Sevâd-ı defter-i cürmle nûr-ı hüsn-i ‘amel
Zalâm-ı şeble sühâdan nişân-ı ‘âlemdir
- 79 Olur kusûruma munzam desem hezâr kusûr
‘Ayâra gelse kusûrum vezân-ı ‘âlemdir
- 80 O rûtbedir günehim kim tasavvur eyleseler
Tamâm-ı tesliye-i müznibân-ı ‘âlemdir
- 81 Hakîm ü ‘Âdil ü Kakhâr’dan hirâs ederim
O gün ki mev‘id-i pîr ü cevân-ı ‘âlemdir
- 82 Keremle herkes o gün sûdmend olur yohsa
Ki ‘adli mûcib-i fart-ı ziyân-ı ‘âlemdir
- 83 O gün ki na‘ra-i “*hel-min-mezîd*” edip dûzâh
Gürisne-i ten-i ‘isyâniyân-ı âlemdir
- 84 O gün ki hasr olunur sana hall-i ‘akd-i umûr
Livâ-yı mekrümetin sâyebân-ı ‘âlemdir
- 85 O gün ki nîk ü bedi her kesin beyâza çıkar
Netîce-i ‘amel-i ins ü cân-ı ‘âlemdir
- 86 O gün ki ‘arz olunur hüsn ü kubhı her ‘amelin
O gün ki bâ‘is-i âh u figân-ı ‘âlemdir

- 87 Huzûra ‘arz edeler bendeni bu vechle kim
Bu rû-siyâh dahi nâtüvân-ı ‘âlemdir
- 88 Ne var bu ‘abd-i za‘îfin de mazhar olsa eger
Ana ki hisse-i vârestegân-ı ‘âlemdir
- 89 Dahîl-i merhametindir Lebîb-i zâr senin
Bu resm-i mu‘teber-i dûdmân-ı ‘âlemdir
- 90 Şefâ‘atinle anı hûşmend-i ihsân et
O dem ki vak‘ası dehşet-resân-ı ‘âlemdir
- 91 Sülâfe-i keremin neş‘e-bahş ola yohsa
Humâr-ı hayret ile ser-girân-ı ‘âlemdir
- 92 Müdâm dökmede bâm-ı bedenden eşk-i terim
Dü dîde girye ile nâvdân-ı ‘âlemdir
- 93 O tevbelerle nedâmet-pezîr-i cürmüm kim
Kabûlü mâye-i emn ü amân-ı ‘âlemdir
- 94 Derinde kes elimi kesme dâmen-i lutfun
Bu resme ‘arz-ı recâ râygân-ı ‘âlemdir
- 95 Bu derdmendini setr eylemezse zeyl-i kerem
Fazîh-i mahşer-i ‘isyâniyân-ı ‘âlemdir
- 96 Nedîm-i hâssın olan çâr-yâr hürmetine
Ki her biri sebep-i ‘ızz ü şân-ı ‘âlemdir
- 97 Kapından eyleme bu ‘abd-i ‘âcizi me’yûs
Kemîne hâk-i reh-i sâ’ilân-ı ‘âlemdir
- 98 O bâb-ı re‘fet-eserden ki ilticâsı müdâm
Medâr-ı devlet-i şâhenşehân-ı ‘âlemdir
- 99 Derinde câ‘ize ancak du‘â-yı dil-keşdir

- O da nasîb-i sühan-perverân-ı ‘âlemdir
- 100 Ana bina edip etdim bu gûne hatm-i sühan
Ki i‘tibârı şehîr-i miyân-ı ‘âlemdir
- 101 Hemîşe tâ ki cevâhir-fürûş-ı Na‘t-ı şerîf
Ümîd-i ‘afv ile gevher-feşân-ı ‘âlemdir
- 102 Bu nazm tâ şeref-i na‘t-ı pâk ile niçe kim
Sahîfe-zîb-i nüvîsendegân-ı ‘âlemdir
- 103 Sana o denlü ola her nefes salât u selâm
Ki ‘aşr [u] ‘âşırı vird-i zebân-ı ‘âlemdir

3.3.3.4.9. Refîk’in⁶²⁶ Na‘t-ı Şerîf’i⁶²⁷

Risâlet tahtının şâhı imâm-ı asfiyâdır bu
Nebîler serveri mâh-ı gürûh-ı etkîyâdır bu
Mu‘allâdır müzekkâdır resûl-ı müctebâdır bu
Sakın terk-i edebden kûy-ı mahbûb-ı Hudâ’dır bu
Nazargâh-ı İlâhîdir makâm-ı Mustafâ’dır bu
Bu bir sâhib-şerî‘attır gözün aç merdüm-i gâfil
Göründü eşref-i kevneyn mekânı yok bize hâ’il
Te’eddüb kıl murâd iste verir Mevlâ olur hâsıl
Bu hâkin pertevinden oldu deycur-ı ‘âdem zâ’il
‘Amâdan açtı mevcudât dü çeşmin tutyâdır bu

⁶²⁶ Diyarbakırlı meşhur şair ve mutasavvıf âlimlerden Şâbân Kâmî Efendi’nin çocukluktan yirmibeş yaşına kadar kullandığı mahlastır. Sonrasında Kâmî mahlasını kullanmış ve bu isimle tanınmıştır. Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu‘arâ-yı Âmid*, 483.

⁶²⁷ Şâbân Kâmî Efendi henüz ondörtlü yaşlarda iken devrinin en tanınan şairlerinden olan Nâbî Efendi’nin meşhur Na‘t-ı şerîfine tahmis olarak kaleme almıştır. Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu‘arâ-yı Âmid*, 83-85.

Bu arzın fahrine bâ'is resûlün kabr-i pâkidir
Cemî'-i derd için dermân olan bu ravza hâkidir
Cihâna neşr olan feyzin mahall-i 'itr-nâkidir
Felekte mâh-ı nev babü's-selâmın sine-çâkidir
Anun kandilidir hur matla'-ı nur u ziyâdır bu
Zemînin eşrefi oldu şerî'atte tarîkatte
Hudâ kıldı anı 'âlî risâlette sa'âdette
Felekler gıpta-hârıdır anunçün baht u rif'atte
Resûl-i kibriânın hâb-gâhıdır hakîkatte
Tefevvuk-kerde-i 'arş-ı cenâb-ı kibriyâdır bu
Tazarru' eylerim sürsem yüzüm bâb-ı şehen-şâha
Ta'âla'llâh kabûl eyle ulaşsam 'âlâ ol câha
Günâhın mağfîret eyler Refîkî yalvar Allâh'a
Mürâ'ât-ı edeb şartıyla gir Nâbî bu dergâha
Metâf-ı kudsiyândır bûsegâh-ı enbiyâdır bu

3.3.3.4.10. Sırrî Hanım'ın Na't-ı Şerif'i⁶²⁸

Olan dil-teşne-i feyz-i kemâlin yâ Resûlallah
Ne lâyük kim çeke hicr-i visâlin yâ Resûlallah

Olupdur cây-gîr bir gûne kim mihrin diler hâbda
Nümâyân şeş-cihetden cemâlin yâ Resûlallah

⁶²⁸ Korkusuz, *Diyarbakirli Şair Sırrî Hanım'ın Divanı*, 25.

Hayâlin neş’esiyle mest olan ‘âşıkların görmez
Mahabbet mihr u mâhında zevâlin yâ Resûlallah

Bakarsam gözde cevlânım edersem dilde seyrânım
Muva’iz câne dâim irtihâlin yâ Resûlallah

Şefî’ü’l-müznibiyâ dem-be-dem bârân-i lutfundan
Diler bu Sırrî-i teşne zülâlin yâ Resûlallah

3.3.3.4.11. Şâbân Kâmî’nin Na‘t-ı Şerif’i -I-⁶²⁹

Gubâr-ı ravzanın kuhlı cilâdır yâ Resûlallah
Gözümde hâk-ı kûyun tûtiyâdır yâ Resûlallah

Cebînin sûre-i ve’ş-şems sînen matla-ı ve’l-fecr
Saçın ve’l-leyl u yüzün ve’d-duhâdır yâ Resûlallah

Şeb-i mi‘râcda na‘l-ı şerîfin nakş almış çarh
Biri meh birisi mihr-i semâdır yâ Resûlallah

Şemîm-i çîn-i zülfün şemmesidir mişk ile anber
Anınçün mişke teşbîhi hatâdır yâ Resûlallah

Ne yüzle varayım yüz virmez isen bâb-ı Rahmâna

⁶²⁹ Davud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü’l-Eşâr)*, 418-419.

Yüzümde rû-siyehlik rû-nümâdır yâ Resûlallah

Gubârım rûzigâr atmazsa semt-i ravza-i pâke

Dem-i mahşerde de işim hevâdır yâ Resûlallah

O denli mücrimim zerre sevâbım varsa defterde

Ya sehv-i kâtibân ya iftirâdır yâ Resûlallah

Egerçi dâmen-i lâ-taknatu der-destdir ammâ

Yine her hâlde ümîdim sanadır yâ Resûlallah

O denli lutfuna ümîdvarım havf olup ma'dûm

Zebâna her gelen harf-ı recâdır yâ Resûlallah

Derûnum zikr u fikr-i hazrete bîgânedir gerçi

Nice bî-hûde fikre âşinadır yâ Resûlallah

Reh-i mescidde sist u nâ-tüvân üftân u hîzândır

Tarîk-i fiskda pek tîz-pâdır yâ Resûlallah

Eger rûz-ı cezâda sâhib olmazsan degil Cennet

Cehennem de bana nefret-nümâdır yâ Resûlallah

Şefâat suçluya dirler meseldir söylenir dâim

Kulun Kâmî de bir mücrim gedâdır yâ Resûlallah

3.3.3.4.12. Şâbân Kâmî'nin Na't-ı Şerif'i -II-⁶³⁰

- 1 Ey pâdişeh-i mesned-i iklim-i tecellâ
Dîn mürşidisın tekyegehün 'arş-ı mu'allâ
- 2 Sultan-ı rusûl şem'i-i şeb-ârâ-ı nüh eflâk
Şehbâz-ı denâ tâ'ir-i evc-i *fe-tedellâ*
- 3 Mi'râc-ı şebün vâsfına bir nüsha-i kâtı'
Sûre-i ve'n-Necm ile Sûre-i Tâhâ
- 4 Tuğrâ-yı zafer Sûre-i Yâsîn yazılmış
Sancağ-ı livâ nusretidür *innâ fetahnâ*
- 5 'Anber-şiken-i turaya *ve'l-leyli* kasemdür
Ve's-şems dahı ruhlar kâna felek-ârâ
- 6 Gün üzre o meh na'l-i semendün eseridür
Cevlangeri-i 'alem-i lâhût-ı mu'allâ
- 7 Bâlâ-yı kadi serv leb-i cûy *müdessir*
Mihrâb-ı dü ebrûları "قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ"⁶³¹
- 8 Bu Kâmî-i mücrîm kuluna eyle şefâ'ât
Ol gün ki defâtir-i 'ameli ola hüveydâ
- 9 Hüsn-i nazar-ı merhametün eyle sezâvâr
Ol 'arşa ki rûz-ı cezâ olmaya rüsvâ

⁶³⁰ Arslan, *Diyârbekirli Kâmî ve Divânı*, 144.

⁶³¹ "Kavseyni ev-ednâ" en-Necm 53/9. Âyetten iktibas.

3.3.3.4.13. Şâbân Kâmî'nin Na't-ı Şerif'i -III-⁶³²

- 1 Ravza-i pâkûn temâşâgâh-ı Mevlâ'dur senün
Hâb-gâhun cennet-i a'lâ-yı hüveydâdur senün
- 2 Bûsegâh-ı ins ü cindür âsitân-ı devletün
Hâk-i pâyün tûtiyâ-yı çeşm-i a'mâdur senün
- 3 Pûte-i fikrümde yokdur ğayrı kimyâdan eser
Nazre-i iksîr-i lutfûn dilde kimyâdur senin
- 4 İftihârı leyle-i mi'râcun olmuş nüh felek
Makdemün revnak-fezâ-yı 'arş-ı a'lâdur senün
- 5 Sâye-i çetr-i şefâ'atde gözet rûz-ı haşr
Rahmeten li'l-'âlemîn zâtun müsemmâdur senün
- 6 Rû-siyâh kehf-i deründe Kâmî kıtmîrün meded
'Afv kıl taksîrini 'aşkunla şeydâdur senün

3.3.3.4.14. Şâbân Kâmî'nin Na't-ı Şerif'i -IV-⁶³³

- 1 Ğubâr-ı âsitanun tûtiyâdur yâ Resûlallah
'Uyûn-ı 'âleme bahş-ı cilâdur yâ Resûlallah
- 2 Rusûlden cümleye tafdîl olan zât-ı mu'allâsın
Ulüvv-i himmetün çün bî-bahâdur yâ Resûlallah
- 3 Heveskâr olmazam kimyâ-gerîde pûte-i kâle
Elümde şun'-ı medhûn kîmyâdur yâ Resûlallah
- 4 Etibbâ'-ı şefâ'at hokkâ-i mâ'cûn-ı cevhersin

⁶³² Arslan, *Diyârbekirli Kâmî ve Divânı*, 145.

⁶³³ Arslan, *Diyârbekirli Kâmî ve Divânı*, 145-146.

- Dehânun dâ'i isyâna devâdur yâ Resûlallah
- 5 Hümây-ı tâ'ir-i kuds-âşiyân sudde-i feyzün
Niyâz-ı bûsegâh-ı asfiyâdur yâ Resûlallah
- 6 Bu Kâmî kemterün ol dest-gîri bâb-ı lutfûndan
Dehâletle fenâda bir gedâdur yâ Resûlallah

3.3.3.4.15. Şâbân Kâmî'nin Na't-ı Şerif'i -V-⁶³⁴

- 1 Risâlet saltanat şevket senündür yâ Resûlallah
Nübuvvet merhamet himmet senündür yâ Resûlallah
- 2 Başımdan asdı emvâc-ı bihâr-ı zenb ü 'isyânum
Kilîd-i mahzen-i rahmet senündür yâ Resûlallah
- 3 Halâs it nefis-i emmâre elinden dest-gîrim ol
'Ulüvv-i menkıbet servet senündür yâ Resûlallah
- 4 Meded ol rûz-ı dîl-düz-ı haşırde sermsâr itme
Emân sad el-emân ğayret senündür yâ Resûlallah
- 5 Hacâletle dehâlet eylemiş bu Kâmî-i kemter
Mürüvvet merhamet şefkat senündür yâ Resûlallah

3.3.3.4.16. Şâbân Kâmî'nin Na't-ı Şerif'i -VI-⁶³⁵

- 1 Cerem-i kand ile yanmış fitîlem yâ Resûlallah
Kusûrum mu'terif cürm-i sakîlem yâ Resûlallah
- 2 Firâk-ı derd-i hasretle alev-rîz olmada 'aşkım

⁶³⁴ Arslan, *Diyârbekirli Kâmî ve Divânı*, 146.

⁶³⁵ Arslan, *Diyârbekirli Kâmî ve Divânı*, 146-147.

- Mahabbet nârına yanmış Halîlem yâ Resûlallah
- 3 Ğam-ı dâ' u cenâhumdan dil-i mir'âtı jeng aldı
Devâ kıl kasvetü'l-kalb ü 'alîlem yâ Resûlallah
- 4 Terâzûya sığışmaz zenb u 'isyânum kıyâmetde
Huzûrunda o denlü pür-hacîlem yâ Resûlallah
- 5 Eger fermân olur ise atılsun Kâmî ol nâra
Gözet sahn-ı sefâ' atde dahîlem yâ Resûlallah

3.3.3.4.17. Şâbân Kâmî'nin Na't-ı Şerif'i -VII-⁶³⁶

- 1 Eger halk itmeseydi zâtunı Hak yâ Resûlallah
Yaratmazdı nüh eflâki muhakkak yâ Resûlallah
- 2 Şeh-i evc-i risâlet şahısın ser-tâc-ı 'âlemsin
Seni cümle rusûl kılmış musaddak yâ Resûlallah
- 3 Niyâzun yayını atdun tutunca “قَابُ قَوْسَيْنِ”⁶³⁷
Ulaştırdun nişâna tîr-i evfak yâ Resûlallah
- 4 Fezâ-yı lâ-mekânun şehsuvârisin hakîkatde
O hâletler sana mahsûs u mutlak yâ Resûlallah
- 5 Hümâ-peymâ-yı vahdet ente minnî rîşe vü bâlün
Ki kıldun ma'rifet pervâzun el-hak yâ Resûlallah
- 6 O kadri kurb-ı Hakla leyle-i mi'râcî kim gördi
Gelenler bu cihâna senden esbak ya Resûlallah
- 7 Mübarek Na't-i pâkinden dem urdı Kâmî-i Şâbân
Şefâ'at nakd-i câ'îze kıl elyak yâ Resûlallah

⁶³⁶ Arslan, *Diyârbekirli Kâmî ve Divânı*, 147.

⁶³⁷ “Kâbe kavseyni” en-Necm 53/9. Âyetten iktibas.

3.3.3.4.18. Şâbân Kâmî'nin Na't-ı Şerif'i -VIII-⁶³⁸

- 1 Şehenşâh-ı “لَعْمُرُكُ”⁶³⁹ pâdişâh-ı kişver-i levlâk
Sabâhat mihr-i “مَآ أُوحِيَ”⁶⁴⁰ münevver bahş-ı nüh eflâk
- 2 Sarây-ı lâ-mekânun mahrem-i esrârısın Hakkâ
Çerâğ-ı bâb-ı feyzunde felek pervâne-i çâlâk
- 3 Cihân ser-tâ-kadem muhtâc-ı lutfündur dü ‘âlemde
Çü sensin şâh-ı lâhût şefâ’at mâh-ı *erselnâk*⁶⁴¹
- 4 Ne gelmişdür ne gelmek mümkün olmuş ‘âleme mislün
Ki oldı zât-ı pâkûn gevher-i gencîne-i eflâk
- 5 Günâhum hadden efzûndur penâh u melce’üm sensin
Ebî ümmî fidâk ey mazhar-ı eltâf-ı *a'taynâk*
- 6 Felek üzre diger a'lâm-ı âhî rûz u şeb Kâmî
Diler dergâh-ı lutfûnda kul olsun ol gözi nemnâk

3.3.3.4.19. Şerifî'nin Na't-ı Şerif'i⁶⁴²

İki âlem mülkünün sultanı olmuş Mustafâ

Âşık olan canların canı olmuş Mustafâ

Bir nazar kıl gör anı dâr-üş-şifâ-i şer'ide

⁶³⁸ Arslan, *Diyârbekirli Kâmî ve Divânı*, 148.

⁶³⁹ el-Hicr 15/72. Âyetten iktibas. “*Le amruk*”un “Adına kâsem olsun, hayatına yemin olsun” anlamına geldiği ifade edilmektedir. bkz. Arslan, *Diyârbekirli Kâmî ve Divânı*, 148.

⁶⁴⁰ en-Necm 53/10. Âyetten iktibas. “mâ-evhâ” “Böylece Allah kuluna vahyedeceğini vahyetti.”

⁶⁴¹ el-Enbiyâ 21/107. Âyetten iktibas. “وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ”. “Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”

⁶⁴² Göldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 219-220.

Hasta diller derdinün dermânı olmuş Mustafâ

Çünkü da'vây-i risâletünden Hak şahid durur

Enbiyânın hüccet ü burhânı olmuş Mustafâ

Alem-i zulmetde kılmış idi küfr ile cihâl

Bezm-i şer'un şemune lem'ânı olmuş Mustafâ

Dar-ı İslâmı Hunda bir o yaratdı şübhesiz

Ol evin bil söyle çar erkânı olmuş Mustafâ

Şol şeb-i esrârda birâ o Huzûr-i Hazrete

Hak ta'alânun varup mihmânı olmuş Mustafâ

Rahmeten lilâlemindür şübhe yokdur ol sirâç

Kim sihâb-i rahmetün bârânı olmuş Mustafâ

Ol doğaldan berü âlem görmedi kahr ü cefa

Hazreti Hakkun bize ihsanı olmuş Mustafâ

Kulzüm-i ıška sefer itmege azm ider gönül

Dürr-i ilmün bahr-i bi payânı olmuş Mustafâ

Konda kaldun sen anı Hak kendüsü medh eyledi

Ey Şerifi dillerun destanı olmuş Mustafâ

3.3.3.5. Nefes

Bektâşî şairler tarafından yazılmış ve Bektâşî tekkelerinde okunmak üzere bestelenmiş İlâhîlere “*Nefes*” adı verilmektedir. Makam, usûl ve tavır açısından İlâhîler’den farkı yoktur. İlâhîler’den farklı olarak isimlendirilmesinin nedeninin Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ile birlikte Hz. Ali’nin methiyesine de bu eserlerde yer verilmesi olduğu ifade edilmektedir.⁶⁴³ Diyarbakırlı şair ve mutasavvıfların Nefes formunda kaleme aldıkları eserlerden tespit edebildiklerimiz aşağıda yer almaktadır. Bu eserlerin sadece güfteleri günümüze ulaşabilmiştir. Beste ve icraları ile ilgili elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

3.3.3.5.1. Âhû Baba’dan Nefes -I- ⁶⁴⁴

Dilim kalem kalbim defter yazarım

Mahebbet bahrine dalaldan beri

Leylâm deyüp kan ağlayup gezerim

Mecnûn olup aşka uyaldan beri

Çıkınca mi‘râca Hazret-i Sultan

Diledi ümmetin Hudâ’dan heman

Nûr ile gark oldu cümle bu cihan

Hak ana resûlüm diyelden beri

Gel ey zâhid atma kendini dâma

Kerâmet bizdedir şükür Hudâ’ma

Velekad kerremnâ beni âdeme⁶⁴⁵

⁶⁴³ Karadeniz, *Türk Mûsikîsinin Nazariye ve Esasları*, 167; Ak, *Türk Din Mûsikîsi Cami ve Tekke Mûsikîsi*, 147.

⁶⁴⁴ Göldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 229.

Saâdet tacını giyelden beri

Mahlasım Âhû'dur ismim Ali'dir

Sanma derûnumda dünya malıdır

Şükür kalbim iman ile doludur

Kendi noksanımı bilelden beri

3.3.3.5.2. Âhû Baba'dan Nefes -II-⁶⁴⁶

Pâdişahım âlem yetti gazâyâ

Evliyalar itti ikrâr önüne

Sadrazam kuşandı gayret kılıcın

Bir şecâat itti izhar önüne

Çün gazâyâ ferman itti Zıllullah

Cümle hazır oldu fî sebilillah

Âlemler çağrışır nasrun minallah

Habibin sancağı ensâr önünce

Erenleri bile didi görenler

Ricâl-i gaibden haber verenler

Bunca evliyalar bunca erenler

⁶⁴⁵ “Gerçekten biz, Âdemoğlu’nu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde (bineklerle) taşıdık, onlara güzel/temiz/helal şeylerden rızık verdik ve hakikaten onları yarattıklarımızdan pek çoğuna üstün kıldık.” bkz. *Feyzü'l Furkân Kur'ân-ı Kerîm ve Tefsirli Meali*, çev. Hasan Tahsin Feyizli (İstanbul: Server Yayınları, 2017), el-İsrâ 17/70.

⁶⁴⁶ Göldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 229-231.

Yürüdü Ahmed-i Muhtâr önünce

Erenler evliyâlar didi beli

Kılıç kabzesinden sundular eli

Allah'ın aslanı Hazreti Ali

Yürüdü Hayder-i Kerrâr önünce

Altı bin altı yüz Urum erleri

Altmış bin de Horasan'ın beyleri

Hacı Bektaş Velî'nin neferleri

Yürüttü bir cansız dıvar önünce

Sönmez ırağı şem'i yanımda

Kırk bin derviş semâvatta dönmede

Seri koltuğunda Kevser sunmada

Şems-i Tebriz Molla Hünkâr önünce

Aradılar İran ile Turan'ı

Çağırdılar AbdülKâdir Geylân'ı

Mısır ikliminde Şahı Sultan'ı

Seyyid Ahmed gibi er var önünce

Müftiyle müderris ilim kânları

Hûdâ eksik eylemesin anları

Zülfü baltacılar iç oğlanları

Her birisi gedik umar önünce

Evliyâ meşâyih çağırır Hak dost
Âleme gulgule verdi tablı kûs
Serde altın üsküf sırtta kaplan post
Kırk bin yeniçeri serdar önünce

Her dem şükür ü senâ idelim sana
Meded senden kerem senden Rabbenâ
Yirmi sekiz hafız İnnâfeteznâ
Okur cân ü dilden her bâr önünce

Piyade oldular bunca solaklar
Yalvardım Hakka geçsin dilekler
Yerde evliyâlar gökte melekler
Darb vururlar çarh-ı devvâr önünce

Çarkacı yazarlar yiğidin hâsın
Mevlâ kabul itsün kulun duâsın
Topcular çekmede top arabasın
Bunca yol açıcı berdâr önünce

Evliyalar yüzün kibleye döndü
Hakka niyaz idüp secdeye indi
Karaca Ahmed Sultan arslana bindi
Yılan kamçısı da bimâr önünce

Mansıb sahipleri beğler paşalar
Oda başı birlik bile aşalar
Dalgalanup deryâ gibi coşalar
Zırhlı zer külâhlı kullar önünce

İran ile Turan düştü merâka
Nâmeler yazıldı Şam ile Şarka
Bunca zalim bunca merdüm çırağa
Bunca ehli haslar bimâr önünce

Bu gazanın medhin yazsın âlemler
Alimler ilmiyle döksün rakamlar
Yürüsün altı bin Haşim alemler
Çekilsin sancaklar tuğlar önünce

Ahû ider bu yerlerin harabı
Bir zaman yaslandık taş ü türabı
Şehidlere sundu Kevser şarabı
Yürüttü saki-i ebrâr önünce

3.3.3.5.3. Nefes “Durma Gel Hak Pazarına”⁶⁴⁷

Çıktım Arafat Dağı’na
El açtım şahlar şahına

⁶⁴⁷ Nefes formunda okunan bu eserin güftekarı ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021.

Yüzümü Kâ'be'ye sürdüm

Gerçek sevenler aşkına

Durma gel Hak pazarına

Arif olan arif bilir

Kâmil olan kâmil bilir

Cahil kişi yolda kalır

Başa bela açar gider

Hadi hadi gel

Gel canım gel

Gel muhabbet meydanına

Durma gel Hak pazarına

3.3.3.5.4. Nefes “Gel” (Güftekâr: Pir Sultan Abdal)⁶⁴⁸

Gel benim derdime bir derman eyle

Âlemler derdine derman olansın

Özümün hükmüne bir ferman eyle

Âlemler hükmüne derman olansın

Ey baba sultanım, meydanda merdim

Her nere baktımsa yârimi gördüm

Her nere baktımsa aşkını gördüm

Seherde tesbihin evradım bildim

⁶⁴⁸ Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021.

Ârîf gönüllere mihmân olansın

3.3.3.5.5. Nefes “Gönül” (Güftekâr: Şah Hatayî) ⁶⁴⁹

Gönül ne gezersin seyran yerinde

Âlemde sırrın var olmayınca

Her yüze gülteni dost deyip sanma

Bir ahd ile sâdık yâr olmayınca

Gel pazar eyle, gel nazar eyle

Gir pazar eyle, dost nazar eyle

Yürü sofı yürü yolundan azma

Elin gıybeti ile kuyular kazma

Beyhude dolaşma boşuna gezme

Yanında sultanın var olmayınca

Varıp bir kötüye sen olma münker

Çerhine değer de dolunu döker

Ne Allahtan korkar ne hicap eder

Bir kötü de ar û nâmus olmayınca

⁶⁴⁹ Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021.

3.3.3.5.6. Nigâhî Baba'dan Nefes⁶⁵⁰

Âşık-ı sâdık benem 'aşk içre ben merdâneym
Maksadım gülşen değil bir şem' için pervâneym
Rind-i 'aşkam zâhidâ zanneyleme bîgâneym
Terk-i tecrîdem beni sanma tehî vîrâneym
Bâtinen bil 'âkilem ben zâhiren dîvâneym
Kimse fark etmez beni kim ben neyem ammâ neyem

Sûretâ güncişkem ammâ sîretâ 'ankâ benem
Âdemîzâdem ezelden nüsha-i kübrâ benem
Kudretinden halk olunmuş hikmet-i Mevlâ benem
Hâk u bâd u nâr u âbdan kim olan peydâ benem
Bâtinen bil 'âkilem ben zâhiren dîvâneym
Kimse fark etmez beni kim ben neyem ammâ neyem

Sanma zâhid sen gibi dîvâre başım bağlıdır
Şîr-i Yezdân Hayder-i Kerrâr'e başım bağlıdır
Hâcî Bektâş-ı Velî Hünkâr'e başım bağlıdır
Ben rızâ bâbındayım ikrâre başım bağlıdır
Bâtinen bil âkilem ben zâhiren dîvâneym
Kimse fark etmez beni kim ben neyem ammâ neyem

Ol benem kim Kays u Ferhâd ol benem mi'mâr-ı 'aşk

⁶⁵⁰ Mermutlu, "Nigâhî Divânçe'si", 132-133.

Ol benem kim câm-ı ‘aşkı nûş eden hammâr-ı ‘aşk
Ol benem kenz-i hakikat bendedir esrâr-ı ‘aşk
Bendedir sırr-ı İlâhî bendedir envâr-ı ‘aşk
Bâtinen bil âkilem ben zâhiren dîvâneyem
Kimse fark etmez beni kim ben neyem ammâ neyem

Katreym ammâ velâkin bahr-i ‘ummân bendedir
Olmuşam vahdet-nişîn mühr-i Süleymân bendedir
Derdime kılmam devâ eczâ-yı Lokman bendedir
Ey gözüüm nûru Nigâhî sabr-ı Rahmân bendedir
Âkilem bâtinem ammâ zâhiren dîvâneyem
Kimse fark etmez beni kim ben neyem ammâ neyem

3.3.3.5.7. Şâhî’den⁶⁵¹ Nefes⁶⁵²

Kurbanlar tığlanıp gülbank çekildi
Gaflet uykusundan uyana geldim
Dört kapı sancağı anda dikildi
Üryân-püryân olup meydana geldim

Evvel eşiğine koydum başımı
İçeri aldılar, döktüm yaşımı
Erenler yolunda gör savaşımı

⁶⁵¹ 16. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Şahî, bilinen en eski Diyarbakırlı saz şairi olarak bilinmektedir. Nefes formunda bir eseri kayıtlarda mevcuttur. Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 1/87; Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 227.

⁶⁵² Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi*, 185-186; Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 228.

Can ü baş koyarak kurbana geldim

Ol demde uyandı batın çırağı

Üç aldım ileri attım ayağı

Rehberim boynuma bant etti bağı

Koç kurban dediler imana geldim

Dört kapu selâmın verip aldılar

Pîrin huzuruna çöküp geldiler

El ele el Hakka olsun dediler

Henüz mâsum olup cihana geldim

Pîrim kulağıma eyledi telkîn

Şâh-ı velâyete olmuşuz yakîn

Mezhebim Ca'fer-üs Sadık-ül-metin

Allah, dost, eyvallah peymâna geldim

Özüm dârde, yüzüm yerde durmuşum

Muhammed Ali'ye ikrâr vermişim

Sakahüm hamrini anda görmüşüm

İçip kana kana mestâne geldim⁶⁵³

⁶⁵³ Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi*, 185-186; Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 228.

3.3.3.6. İlâhî

Kelime olarak “Allah’a ait” anlamına gelen İlâhî, İslâm edebiyatında “Dinî-Tasavvufî muhteva taşıyan bestelenmiş şiirlerin genel adı” olarak tanımlanmaktadır. Dinî Mûsikî alanında ise “tasavvufî temaları işleyen ve Dinî Mûsikî’nin makam ve usulleri ile bestelenerek dinî toplantılarda okunan şiirlere “*İlâhî*” adı verilmiştir.”⁶⁵⁴

Diyarbakırlı mutasavvıf divân şairlerinin çokluğu ve şehirdeki tekke kültürünün yansımaları göz önünde bulundurulduğunda geçmişte farklı makamlarda ve formlarda çok sayıda Dinî Mûsikî eserinin özellikle de Tekke İlâhîleri’nin icra edildiğini tahmin etmek hiç de zor değildir. Maalesef bu kültür hazinesinden süzülen nadide eserler notaya alınıp kaydedilmediğinden bu zengin kültür birikiminin meyvesi olan eserlerin çoğunun besteleri günümüze kadar ulaşamamıştır.

Diyarbakır’da icra edilen İlâhîleri incelediğimizde çoğunlukla Uşşâk makamının kullanıldığı daha sonra da Hüseyinî ve Hicâz makamlarının bunu takip ettiği görülmektedir. Derlediğimiz eserlerin birkaçı dışında çoğunluğu Uşşâk makamındadır. Lâdinî eserlerin genelinde de görülen bu durum Diyarbakır’da Tekke Mûsikîsi kültürünü benimseyenlerin ve mûsikîşinasların Uşşâk ve Hüseyinî makamlarını kendilerine yakın gördüklerini ve sevdiklerini göstermektedir.

Araştırmalar neticesinde tespit edilebilen Diyarbakır’da icra edilen ve buraya mahsus İlâhîler’in bestesi belli olanların nota ve güfteleri, bestesi bilinmeyenlerin ise güfte ve güftekarları alfabetik sıraya göre aşağıda yer almaktadır.

⁶⁵⁴ Mustafa İsmet Uzun, “İlâhî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 22/64-68.

3.3.3.6.1. Afu Bıke Tu Me Huda (Kürtçe)⁶⁵⁵ / Hüseyinî İlâhî

Şiyar bu dılemın
Ser vî riya rastîye
Nızan bu hışemın
Çu ser vî nebaşiye
Fedikâr bum ez nızan bum
Nızan buna hu şiyarbum
Beje Huda Huda Huda
Afuya te ser me Huda
Afu bıke tu me Huda

Heşşiya dılemın
Ev gırîna çavemın
Mızgîna seremın
Ahina vî kalbemın
Hevidâr bum ez delal bum
Delâl buna hu zelâl bum
Beje Huda Huda Huda
Afuya te ser me Huda
Afu bıke tu me Huda

Heyfa Diyarbekır

⁶⁵⁵ Bu eserin güftesi ve bestesi Diyarbakırlı Mahmud Barslan'a aittir. Müslüm Ağaçdelen, *Kişisel Görüşme*, 1 Haziran 2021.

Velâte şerû şekır

Aha Diyarbekır

Deriye eşke vekır

Eşke cemale Huda bum

Habibevî Muhammed

Beje Huda Huda Huda

Afuya te ser me Huda

Afu bıke tu me Huda



Şekil 10: Âfû Bike Tu Me Huda / Hüseyinî Îlâhî (Kürtçe) Notası

ÂFÛ BIKE TU ME HUDA

Hüseyinî Îlâhî (Kürtçe)

Güfte: Mahmud Barslan
Beste: Mahmud Barslan
(Diyarbakır Yöresi)

K.Kişi: Mahmud Barslan
Derleyen: Veysel Sin

♩ = 130

Şİ YAR. BU DI LE MIN SER Vİ Rİ YA RAS. Tİ YE
HEŞ Şİ YA DI LE MIN EV Gİ Rİ NA ÇA VE MIN
HEY FA Dİ YAR BE KIR VE LA TE ŞE RU ŞE KIR

Nİ ZAN. BU HI ŞE MIN ÇU SER. Vİ NE BA Şİ YE
MİZ Gİ NA SE RE MIN A Hİ NA VE KAL. BE MIN
A HA Dİ YAR BE KIR DE Rİ YE EŞ KE VE KIR

FE Dİ KÂR BUM. EZ Nİ ZAN BUM Nİ ZAN BU NA
HE Vİ DÂR BUM. EZ DE LAL BUM DE LAL BU NA
EŞ KE CE MÂ LE HU DA BUM HE Bİ BE

HU Şİ YAR BUM
HU ZE LAL BUM
Vİ MU HAM MED

BE JE HU DA HU DA HU DA
BE JE HU DA HU DA HU DA
BE JE HU DA HU DA HU DA

Â FÛ YA TE SER ME HU DA
Â FÛ YA TE SER ME HU DA
Â FÛ YA TE SER ME HU DA

Â FÛ Bİ KE TU ME HU DA
Â FÛ Bİ KE TU ME HU DA
Â FÛ Bİ KE TU ME HU DA

Kaynak: Müslüm Ağaçdelen, *Kişisel Görüşme*, 1 Haziran 2021.

3.3.3.6.2. Âlemleri Nûr Eyledi / Minare Uşşâk'ı İlâhî⁶⁵⁶

Âlemleri nûr eyledi didâr-ı Muhammed

Bülbülleri zâr eyledi ruhsâr-ı Muhammed

Her bir gülünün râyhâsı âlemi tutdu

Feryâda getirdi dili gülzâr-ı Muhammed

Âcizlere her demde şefâ'atin senettir

Kudretle yapıldı belî dîvâr-ı Muhammed

Asdaf-ı ezelden yine bir dürr-i yetimi

Âşıklara arz eyledi bazâr-ı Muhammed

Üftâdelere dest-res oldu kereminden

Her bâr budur ehl-i dile kâr-ı Muhammed

Gam çekme bugün cümle-i ağyar-ı Huda'dan

Hakkı olabildinse eğer yâr-ı Muhammed

⁶⁵⁶ Güftesi İsmâil Hakkı Bursevî'ye ait olan bu eserin bestesi Diyarbakır yöresine aittir. Diyarbakır'da "Minare Uşşâk'ı" olarak isimlendirilen makamda icra edilmiştir. Mevlid bahirleri arasında okunması adetten idi. Ulu Camii Sermüezzini Recep Peker Efendi icra eder, daha sonra mahdumu Hacı Şaban Peker de okur idi. Mevlidhan Aziz Kubat ve Mevlidhan Mustafa Beydür de bu eseri çok güzel icra edenler idi. Mermutlu, *Kişisel Görüşme*, 1 Ocak 2022.

Şekil 11: Âlemleri Nûr Eyledi Didâr-ı Muhammed / Minare Uşşâk'ı İlâhî Notası

ÂLEMLERİ NÛR EYLEDİ DİDÂR-İ MUHAMMED

Diyarbakır Minare Uşşâk'ı İlâhî

Güfte: İsmail Hakkı Bursevî
Beste: Diyarbakır Yöresi (Lâedrî)

K. Kişi: Şaban Peker
Derleyen: Veysel Sin

♩ = 60

A LEM LE Rİ NÛR EY LE Dİ Dİ DA Rİ MU HAM MED
HER BİR GÜ LÜ NÛN RA Yİ HA Sİ A LE Mİ TUT Tİ
GAM ÇEK ME BU GÜN CÜM LE İ AĞ YA Rİ HU DA DAN

Dİ DA Rİ MU HAM MED
AH A LE Mİ TUT Tİ
AĞ YA Rİ HU DA DAN

BÜL BÜL LE Rİ ZAR EY LE Dİ RUH SA
FER YA DA GE TİR Dİ GÜ Lİ GÜL ZA
HAK Kİ O LA BİL DİN SE E GER YA

Rİ MU HAM MED RUH SA Rİ CAN AH
Rİ MU HAM MED GÜL ZA Rİ CAN AH
Rİ MU HAM MED AH DOS Tİ CAN AH

2. MED RUH SA Rİ CAN AH MED
MED GÜL ZA Rİ CAN AH MED
MED AH DOS Tİ CAN AH MED

Kaynak: M.Sait Mermutlu, *Kişisel Görüşme*, 1 Ocak 2022.

3.3.3.6.3. Allah Emrin Tatalım (Güftekar: Yunus Emre)

Sadettin Nuzhet Ergun'un *Türk Müsikîsi Antoloji*'sinde, Diyarbekirli Emîr Çelebi'nin İsfahan makamında bestelediği ancak notalarının bilinmediği bir İlâhî'nin güftesi şöyle yer almaktadır: ⁶⁵⁷

Allah emrin tatalım

Rahmetine batalım

Bülbül gibi ötelim

Allah Allah diyelim

Allah adı uludur

Emrin tutan kuludur

Mü'minlerin yoludur

Allah Allah diyelim

Allah adı dillerde

Sevgisi gönüllerde

Ol korkulu yerlerde

Allah Allah diyelim

Ölüb kabre varınca

Melek sual sorunca

Rabbin kimdir deyince

⁶⁵⁷ Ergun, *Türk Müsikîsi Antolojisi*, 202.

Allah Allah diyelim

Yunus seyr edüb gezer

Ölüm tedbirler bozar

Görmek istersen didâr

Allah Allah diyelim

3.3.3.6.4. Allah'ım⁶⁵⁸ / Hüseyinî İlâhî

Ağlaya ağlaya bu deli gönlüm

İsterim âşkınla yansın Allah'ım

Mecnun dağlarında bu cahil ömrüm

İsmi yâd eder gezer Allah'ım

Veren canı bulur elbet Canân'ı

Âşıkların arşa çıkar figânı

Yoldaş et bizlere Ya Rab imanı

İsteğimiz budur senden Allah'ım

Kâdirîyiz amacımız Mevlâ'dır

Bu dünyaya gönül verme fenadır

⁶⁵⁸ Güftesi ve bestesi Necati Yandı'ya ait olan bu eser Hüseyinî ve Uşşâk makamlarında bestelenmiş olup bu çeşidi Hüseyinî makamındadır. Şâbân Peker bu eseri Hüseyinî makamında icra etmiştir. M. Sait Mermutlu, *Kişisel Görüşme*, 1 Ocak 2022.

Allah Allah demek ruha gıdadır
İsmin için bizleri affet Allah'ım

Çün Necati bunu böyle söyledi
Hem ihvânlar şetaretle dinledi

Hak Hak sesleriyle yer gök inledi
İsmin için bizleri affet Allah'ım



Şekil 12: Allah'ım / Hüseyinî İlâhî Notası

ALLAH'IM

Hüseyinî İlâhî

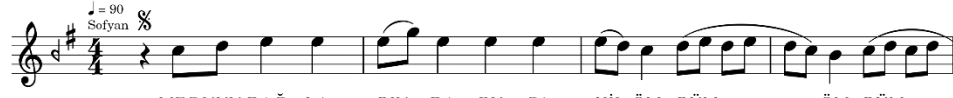
Güfte: Necati Yandı

Beste: Necati Yandı

K.Kişi: Şaban Peker

Derleyen: Veysel Sin

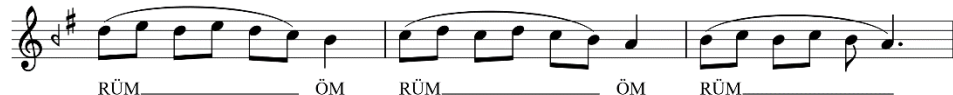
$\text{♩} = 90$
Sofyan



MEC NUN DAĞ LA RIN_ DA BU CA HİL_ ÖM RÜM_ ÖM RÜM_
VE REN CA NI BU_ LUR EL BET CA_ NÂ NI CA_ NÂ NI
YOL DAŞ ET BİZ LE_ RE YA RAB İ_ MA NI İ_ MA NI



ÖM RÜM_ MEC NUN DAĞ LA RIN_ DA BU CA HİL_ ÖM
CA_ NÂ NI CA_ NÂ NI BU_ LUR EL BET CA_ NÂ NI
İ_ MA NI YOL DAŞ ET BİZ LE_ RE YA RAB İ_ MA

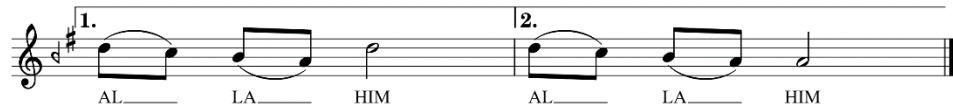


RÜM_ ÖM RÜM_ ÖM RÜM_
NI CA_ NÂ NI CA_ NÂ NI
NI İ_ MA NI İ_ MA NI



İS Mİ Nİ YA DE DİP GE_ ZER AL_ LA HIM_ AL_ LA HIM_
Â ŞIK LA RIN AR ŞA ÇI_ KAR Fİ_ GÂ NI Fİ_ GÂ NI
İS TE Ğİ MİZ BU DÜR SEN_ DEN AL_ LA HIM_ AL_ LA HIM_

1. 2.



AL_ LA HIM AL_ LA HIM
Fİ_ GÂ NI Fİ_ GÂ NI
AL_ LA HIM AL_ LA HIM

Kaynak: M. Sait Mermutlu, *Kişisel Görüşme*, 1 Ocak 2022.

3.3.3.6.5. Allah'ım⁶⁵⁹ / Uşşâk İlâhî

Mecnun dağlarında şu cahil ömrüm oy ay ömrüm oy

İsmi ni yâd edip gezer Allah'ım oy Allah'ım oy Allah'ım oy

Kınamayın beni yüzü karayım oy karayım oy

Yüzümüzü aka dönder Allah'ım oy Allah'ım oy Allah'ım oy

Kādirîyiz amacımız Mevlâdır oy Mevlâdır oy

Allah Allah demek ruha gıdadır oy gıdadır oy gıdadır oy

Koyun beni Hak yoluna yanayım oy yanayım oy

Yana yana Hakka doğru varayım oy varayım oy varayım oy

⁶⁵⁹ Güftesi ve bestesi Necati Yandı'ya ait olan bu eser Hüseyinî ve Uşşâk makamlarında bestelenmiş olup bu çeşidi Uşşâk makamındadır. Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021. Müslüm Ağaçdelen, *Kişisel Görüşme*, 1 Haziran 2021.

Şekil 13: Allah'ım / Uşşâk İlâhî Notası

ALLAH'IM

Uşşâk İlâhî

Güfte: Necati Yandı
Beste: Necati Yandı
(Diyarbakır Yöresi)

K.Kişi: Hızır Acıdemir
Derleyen: Veysel Sin

♩ = 110

MEC NUN DAĞ LA RIN DA ŞU CÂ HİL ÖM RÜM OY_
KI NA MA YIN BE Nİ YÜ ZÜ KA RA YIM OY_
KA Dİ Rİ YİZ A MA CI MİZ MEV LA DIR OY_
KO YUN BE Nİ HAK YO LU NA YA NA YIM OY_

AY ÖM RÜM OY_ İS Mİ Nİ YAD E DİP GE ZER
KA RA YIM OY_ YÜ ZÜ MÜ ZÜ A KA DÖN DER
MEV LA DIR OY_ AL LAH AL LAH DE MEK RU HA
YA NA YIM OY_ YA NA NA HAK KA DOĞ RU

AL LA HIM OY_ AL LA HIM OY_
AL LA HIM OY_ AL LA HIM OY_
GI DA DIR OY_ GI DA DIR OY_
VA RA YIM OY_ VA RA YIM OY_

AL LA HIM OY_
AL LA HIM OY_
GI DA DIR OY_
VA RA YIM OY_

Kaynak: Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021.

3.3.3.6.6. Allah'ım Meded (Güftekâr: Za'fî-i Gülşenî)⁶⁶⁰

Firkât beni helâk etti

Meded ey Allah'ım meded

Yıktı vücûdum hâk etdi

Meded ey Allah'ım meded

Aşk ateşi yaktı beni

Bulamaz oldu ben beni

Hep beklerim dün ü günü

Meded ey Allah'ım meded

Ol tabîb-i dîl gelmedi

Derdime dermân kılmadı

Tükendi sabrım kalmadı

Meded ey Allah'ım meded

Gördüm ağyârı yâr ile

Doldu yüreğim nâr ile

Âh idüp derim zâr ile

Meded ey Allah'ım meded

Za'fî'yem kaldım dem-beste

⁶⁶⁰ Gülşenî tarikatının pîri Diyarbakırlı İbrahim Gülşenî'nin oğlu olan bu zatın adı Muhammed'tir. Za'fî mahlası ile birçok İlâhî, Kasîde, nefes ve mersiye kaleme aldığı nakledilmektedir. Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 1/84-86; Gündoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 21.

Aşk zinciri ile beste
Oldum âşifte dil-haste
Meded ey Allah'ım meded

3.3.3.6.7. Allah'ın Bin Bir Adı Var⁶⁶¹ / Hüseyinî İlâhî

Allah'ın binbir adı var
Baldan tatlı tadı var
Ey erenler yetişin
Bir âşık feryâdı var

Dervişem giydim abâ
Dolaştım ova ova
Candan derviş olana
Gönülden gelir sesi

Eli boş yüzü kara
Nasıl gidem Allah'a
Bu gece ne gecedir
Sanki bayram gecesi

⁶⁶¹ Hüseyinî makamında bestelenmiş olan bu eser notaya alınmıştır. Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021.

Şekil 14: Allah'ın Bin Bir Adı Var / Hüseyinî İlâhî Notası

ALLAH'IN BİNBİR ADI VAR

Hüseyinî İlâhî

Güfte: Lâedri
Beste: Diyarbakır Yöresi

K.Kişi: Hızır Acıdemir
Derleyen: Veysel Sin

♩ = 50

AL LA_ HIN_ BİN_ BİR_ A DI VAR BAL DAN TAT_ LI_ TA DI VAR
DER Vİ_ ŞİM_ GİY_ DİM_ A BA DO LAŞ TIM_ O_ VA O VA

BAL DAN TAT_ LI_ TA DI VAR EY E REN_ LER YE_ Tİ ŞİN
DO LAŞ TIM_ O_ VA O VA CAN DAN DER_ VİŞ O_ LA NA

EY CAN E_ REN_ LER YE_ Tİ ŞİN
CAN DAN_ DER_ VİŞ O_ LA NA

BİR A ŞIK_ FER YA_ DI VAR BİR A ŞIK FER YA_ DI VAR
GÖ NÜL DEN. GE LİR_ SE Sİ GÖ_ NÜL DEN GE LİR_ SE Sİ

BİR A ŞIK FER YA_ DI VAR
GÖ NÜL_ DEN GE LİR_ SE VAR
Sİ

Kaynak: Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021.

3.3.3.6.8. Ay Dinyaye Vay Dinyaye (Kürtçe) / Hüseyinî Îlâhî

Ay dinyaye vay dinyaye

Çı دنیا ki be vefaye

Kani Âdem u Havva'ye

Ay dinyaye vay dinyaye

Eme bımırın roja çaray

Ve me deynın ser dı daray

Eme mane mışku mara

Ay dinyaye vay nemaye

Şekil 15: Ay Dınyaye Vay Dınyaye / Hüseyinî İlâhî Notası

Ay Dınyaye Vay Dınyaye

Güfte: Lâedrî
Beste: Diyarbakır Yöresi

Hüseyinî İlâhî (Kürtçe)

K. Kişi: Ali Altaş
Derleyen: Veysel Sin



Kaynak: Ali Altaş, *Kişisel Görüşme*, 15 Haziran 2021.

3.3.3.6.9. Basra ölllerinde⁶⁶² / Uşşâk İlâhî

Basra çölllerinde bir gül açılmış
Bağdat burcu burcu kokar Seyyid Ahmed
Basamak basamak sır yola çıkmış
Yürür mevasına gider Seyyid Ahmed

Evliyalar şâhı tarikat piri
Zahırde ölüdür bātında diri
Yarın kurulunca şol mahşer yeri
Çifte sancağıyla gelir Seyyid Ahmed

Bir garip bûlbûlem zâr zâr eylerem
Canımı yoluna feda eylerem
Akan gözyaşımı pınar eylerem
Erenler bağının gülü Seyyid Ahmed

⁶⁶² Uşşâk makamında bestelenen bu eser Rifâî tarikatının piri Seyyid Ahmed Er-Rifâî ile ilgili olarak bestelenmiştir. Pîr-i Rifâî'nin Diyarbakır'da tarihten günümüze kadar çok sayıda müridinin olduğu nakledilmektedir. Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021. Müslüm Ağaçdelen, *Kişisel Görüşme*, 1 Haziran 2021.

Şekil 16: Basra Çöllerinde / Uşşâk İlâhî Notası

BASRA ÇÖLLERİNDE

Uşşâk İlâhî

Güfte: Lâedri

Beste: Diyarbakır Yöresi

K.Kişi: Şaban Peker

Derleyen: Veyssel Sin

♩ = 90



BAS RA ÇÖL LE RİN DE BİR GÜL A ÇİL MIŞ
BA SA MAK BA SA MAK SIR YO LA ÇİL MIŞ
EV Lİ YA LAR ŞA HI TA Rİ KAT. Pİ Rİ
YA RİN KU RU LUN CA ŞOL MAH ŞER YE Rİ
BİR GA RİP BÜL BÜ LEM ZAR ZAR EY LE REM
A KAN GÖZ YA ŞI Mİ Pİ NAR EY LE REM

1.



BAĞ DAT BUR CU BUR CU KO KAR SEYYİD AH MED
YÜ RÜR MEV LA SI NA Gİ DER SEYYİD AH MED
ZA HİR DE Ö LÜ DÜR BA TIN DA Dİ Rİ
ÇİF TE SAN CA ĞİY LA GE LİR SEYYİD AH MED
CA Nİ MI YO LU NA FE DA EY LE REM
E REN LER BA Ğİ NİN GÜ LÜ SEYYİD AH MED

2.



KO KAR SEYYİD AH MED
Gİ DER SEYYİD AH MED
BA TIN DA Dİ Rİ
GE LİR SEYYİD AH MED
FE DA EY LE REM
GÜ LÜ SEYYİD AH MED

Kaynak: Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021.

3.3.3.6.10. Eser Aşkın Yeli (Güftekâr: Abdülehad Nûrî)

Sabâ makamında bestelenen bu İlâhînin, Diyarbekirli Emîr Çelebi'ye ait olduğu nakledilmektedir. Ancak notaları elimizde bulunmamaktadır. Güftesinden ise sadece bu kadarı bilinmektedir.⁶⁶³

Eser aşkın yeli esrâra karşı

Öter bülbülleri gülzâre karşı

3.3.3.6.11. Gel Halvetî Dergâhına⁶⁶⁴ (Güftekâr: Mustafa Sâfi⁶⁶⁵)

Ey tâlib- irfân olan gel Halvetî dergâhına

Cûyende-i gufrân olan gel Halvetî dergâhına

Bâb-ı saray-i vahdeti feth etmek istersen eğer

Sıdk u hulûs-i kalb ile gel Halvetî dergâhına

Sırr-i hakikatden haberdâr olmayan nâpuhtenin

Bakma sakın inkârına, gel Halvetî dergâhına

Bul Hakkı sen çık aradan kurtul riyâ vü acebden

Kalsın fenâda bu beden gel Halvetî dergâhına

Müşteri⁶⁶⁶ ol bil nefsinî mürşidden oku dersini

⁶⁶³ Ergun, *Türk Mûsikîsi Antolojisi*, 203.

⁶⁶⁴ Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 20.

⁶⁶⁵ Döneminin Diyarbakır müftüsünün oğlu olan Şeyh Mustafa Safî'nin 1784 yılında Diyarbakır'da doğduğu tahmin edilmektedir. Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 18.

Sarf eyle zikre vaktini gel Halvetî dergâhına

Oldu Safî bî-ma‘rifet gark-âb-ı bahr-i ma‘siyet

Şayet eder Hak mağfîret gel Halvetî dergâhına

3.3.3.6.12. Gelsin Bize (Güftekâr: Necatî Yandı)⁶⁶⁷

Benliğinden soyunup, üryan olan gelsin bize

Seherlerde uyanıp, hayran olan gelsin bize

Gelmesin münkir sözüyle, yan çizen biçâreler

Dost yolunda varlığ, talan olan gelsin bize

Biz hakkın sarhoşuyuz, meydanda pervâneyiz

Her dem aşk şerbetin içip, kanmış olan gelsin bize

Kimseye yok kinimiz, her gelen candır gönül

Bir gören, bir söyleyen, bir anlayan gelsin bize

Nûr-u Kur’ânla bakıp, temaşa edip bu âlemi

Küfrü gönülden atan, ehl-i iman gelsin bize

Biz sevdayı ekberiz “Enel Aşk”tır yolumuz

Can Muhammed yoluna, kurban olan gelsin bize

Biz yavan söylemeyiz, yabanda asla gezmeyiz

⁶⁶⁶ Kaynakta “Müşterşid” kelimesi geçmektedir. Ancak bu kelimenin ne anlama geldiği ile ilgili başka bir kaynakta bilgi bulunmadığından cümlemin anlamını bozmayacak şekilde “Müşteri” kelimesi olarak değiştirilmesi uygun görülmüştür.

⁶⁶⁷ Necatî Yandı’nın İlâhî şiirlerinin yer aldığı kitapta güftesi yer almaktadır. Ancak nasıl icra edildiği ile ilgili bir bilgimiz bulunmamaktadır. Yandı, *Şadırvandan Damlalar*, 13.

Gönülden visâl-i hakkı, arayan gelsin bize
Bu Necati seslenir candan yürekten gelene
Ser verip sır vermeyen, özde yanan gelsin bize

3.3.3.6.13. Gönül Seni⁶⁶⁸ (Güftekâr: Şeyh Mustafa Sâfî)

Halin perişandır gönül
Ah nedeyim gönül seni
Derdin nûmayandır gönül
Ah nedeyim gönül seni

Gönül seni gönül seni
Kanda bulam gönül seni

Firkâtde kaldın rûz ü şeb
Çeliktin kat'i cevri-ü taab
Aşk oldu zarına sebep
Ah nedeyim gönül seni

Gönül seni gönül seni
Kanda bulam gönül seni
Suz-ü kûdaz oldu işin
Sevdaya uğradı başın
Yıktı cihanı suzişin

⁶⁶⁸ Göldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 18-20.

Ah nedeyim gönül seni

Gönül seni gönül seni

Kanda bulam gönül seni

Firkât oduna yana gör

Huni ciğerler kana gör

Vuslât demini ana gör

Ah nedeyim gönül seni

Gönül seni gönül seni

Kanda bulam gönül seni

Ez can ü dil girdin yola

Ah eylesen daim nola

Sattın cihanı bir pula

Ah nedeyim gönül seni

Gönül seni gönül seni

Kanda bulam gönül seni

Oldun esiri zülfünün

Mest-i harab-ı lâlinin

Divânesinin valsının

Ah nedeyim gönül seni

Gönül seni gönül seni
Kanda bulam gönül seni

Ah ü figânın ta seher
Afakâ saldı suz-i ter
Yaktı derûnum serteser
Ah nedeyim gönül seni

Gönül seni gönül seni
Kanda bulam gönül seni

Oldu Safî-yi bînevâ
Hep varını eyle feda
Bir gün olur derde deva
Ah nedeyim gönül seni

Gönül seni gönül seni
Kanda bulam gönül seni

3.3.3.6.14. Gülme Gülme Ağla Gönül⁶⁶⁹ / Uşşâk İlâhî

Bir garipsin şu dünyada
Gülme gülme ağla gönül
Derdin dahi çoktur senin
Gülme gülme ağla gönül

İşi gücü cevr û cefa
Dünya kime kılmış vefa
Nerde Muhammed Mustafa
Gülme gülme ağla gönül

⁶⁶⁹ Güftesi Yunus Emre'ye ait olan bu eser Uşşâk makamında bestelenmiştir. Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021.

Şekil 17: Gülme Gülme Ağla Gönül / Uşşâk İlâhî Notası

GÜLME GÜLME AĞLA GÖNÜL

Uşşâk İlâhî

Güfte: Yunus Emre
Beste: Diyarbakır Yöresi

K.Kişi: Hızır Acıdemir
Derleyen: Veysel Sin

♩ = 90

BİR GA RİP SİN ŞU DÜN YA DA
İ Şİ GÜ CÜ CEV RU CE FA

GÜL ME GÜL ME AĞ LA GÖ NÜL
DÜN YA Kİ ME KİL MIŞ VE FA

DER DİN DA Hİ ÇOK TUR SE NİN
NER DE MU HAM MED MUS TA FA

GÜL ME GÜL ME AĞ LA GÖ NÜL
GÜL ME GÜL ME AĞ LA GÖ NÜL

Kaynak: Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021.

3.3.3.6.15. Havar Ya Ğavse Geylânî (Kürtçe) / Uşşâk İlâhî⁶⁷⁰

Çum Beğdat'e çar derine

Havar ya ğevse Geylânî

Her çar deri kiblekine

Havar ya ğevse Geylânî

Kutbe kamıl runeştine

Havar ya ğevse Geylânî

Deriye 'avıl Kâdirîne

Havar ya ğevse Geylânî

Deriye dıda Rifâîne

Havar ya ğevse Geylânî

Deriye seda Bedevîne

Havar ya ğevse Geylânî

Deriye çara Nakşibendîne

Havar ya ğevse Geylânî

⁶⁷⁰ Bu Kürtçe eser Ali Altaş'tan derlenip notaya alınmıştır. Ali Altaş, *Kişisel Görüşme*, 15 Haziran 2021.

Şekil 18: Havar Ya Ğavse Geylânî / Uşşâk İlâhî Notası

HAVAR YA ĞAVSE GEYLÂNÎ

Uşşâk İlâhî (Kürtçe)

Güfte: Lâedrî

Yöre: Diyarbakır Yöresi (Lâedrî)

K.Kişi: Ali Altaş

Derleyen: Veysel Sin

♩ = 110 %



HA VAR YA ĞAV SE GEY LÂ NÎ
HA VAR YA ĞAV SE GEY LÂ NÎ
HA VAR YA ĞAV SE GEY LÂ NÎ
HA VAR YA ĞAV SE GEY LÂ NÎ



ÇUM BAĞ DA TE ÇAR DE RÎ NE
KUT BE KA MIL RU NEŞ TÎ NE
DER YE DI DA RI FÂ İ NE
DER YE ÇA RA NAK Şİ BEN DÎ YE



HA VAR YA ĞAV SE GEY LÂ NÎ
HA VAR YA ĞAV SE GEY LÂ NÎ
HA VAR YA ĞAV SE GEY LÂ NÎ
HA VAR YA ĞAV SE GEY LÂ NÎ



HER ÇAR DE RÎ KIB LE KÎ NE
DER YE E VİL KA Dİ RÎ NE
DER YE SİSE YA BE DE Vİ NE
HA VAR YA ĞAV SE GEY LÂ NÎ

Kaynak: Ali Altaş, *Kişisel Görüşme*, 15 Haziran 2021.

3.3.3.6.16. Haydi Gidek Allah’a⁶⁷¹ / Hicâz İlâhî

Allah deyip dönenler
Oturup diz çökenler
Gece gündüz yananlar
Garip garip bakanlar

Haydi gidek Allah’a
Güzel Resûlullah’a
Hep yalvarak Allah’a
Güzel Resûlullah’a

Hep el ele verelim
Doğru yola varalım
Mevlâmızı bulalım
Bir tek yola varalım

Haydi gidek Allah’a
Güzel Resûlullah’a
Hep yalvarak Allah’a
Güzel Resûlullah’a

Yakın eder uzağı
Uzak eder yakını

⁶⁷¹ Güftesi ve bestesi Mehmet Barslan’a aittir. Mehmet Barslan, *Kişisel Görüşme*, 25 Haziran 2021; Barslan, *Kâbe Özlemi (İlahiler)*, 173.

Gökte Beytü'l-Mamur'ı

Seyredelim birlikte

Haydi gidek Allah'a

Güzel Resûlullah'a

Hep yalvarak Allah'a

Güzel Resûlullah'a



Şekil 19: Haydi Gidek Allah'a / Hicâz İlâhî Notası

HAYDİ GİDEK ALLAH'A

Hicâz İlâhî

Güfte: Mehmet Barslan
Beste: Mehmet Barslan
(Diyarbakır Yöresi)

K.Kişi: Mehmet Barslan
Derleyen: Veysel Sin

♩ = 70



AL LAH DE YİP DÖ NEN LER O TU RUP DİZ ÇÖ KER LER
HEP EL E LE VE RE LIM DOĞ RU YO LA VA RA LIM
YA KIN E DER U ZA ĞI U ZAK E DER YA KI Nİ



GE CE GÜN DÜZ YA NAN LAR GA RİP GA RİP BA KAR LAR
MEV LA MI Zİ BU LA LIM BİR TEK YO LA VA RA LIM
GÖK TE BEY TUL MAMU Rİ SEY RE DE LIM BİR LİK TE



HAY Dİ Ğİ DAĞ AL LA HA GÜ ZEL RE SU LUL LA HA
HAY Dİ Ğİ DAĞ AL LA HA GÜ ZEL RE SU LUL LA HA
HAY Dİ Ğİ DAĞ AL LA HA GÜ ZEL RE SU LUL LA HA



HEP YAL VA RAK AL LA HA GÜ ZEL RE SU LUL LA HA
HEP YAL VA RAK AL LA HA GÜ ZEL RE SU LUL LA HA
HEP YAL VA RAK AL LA HA GÜ ZEL RE SU LUL LA HA

Kaynak: Ali Altaş, *Kişisel Görüşme*, 15 Haziran 2021; Mehmet Barslan, *Kişisel Görüşme*, 25 Haziran 2021.

3.3.3.6.17. Her Seherde Andelibi Söyleten Var⁶⁷² / Hüseyinî İlâhî

Her seherde andelibi söyleten var söyleten

Kurt ve kuşu hamd diliyle söyleten var söyleten

Fahr-i âlemden rivâyet çok Hadîs-i Kudsî var

Lafzı kendindendir amma söyleten var söyleten



⁶⁷² Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021.

Şekil 20: Her Seherde Andelibi Söyleten Var / Hüseyinî İlâhî Notası

HER SEHERDE ANDELİBİ SÖYLETEN VAR

Hüseyinî İlâhî

Güfte: Lâedri
Beste: Diyarbakır Yöresi

K.Kişi: Hızır Acıdemir
Derleyen: Veysel Sin

♩ = 90

HER SE HER DE AN DE Lİ Bİ
FAH Rİ A LEM DEN Rİ VA YET

SÖY LE TEN VAR SÖY LE TEN
ÇOK HA Dİ Sİ KUD Sİ VAR

KURT VE KU ŞU HAMD Dİ LİY LE
LAF Zİ KEN DİN DEN DİR AM MA

1.
SÖY LE TEN VAR SÖY LE TEN
SÖY LE TEN VAR

2.
SÖY LE TEN
SÖY LE TEN

Kaynak: Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021.

3.3.3.6.18. Hû Zikrini Söyledim⁶⁷³ / Uşşâk İlâhî

Hû zikrini söyledim Subhân Allah Hû ya Hû

Bir camiye uğradım Kâdir Allah Hû ya Hû

O caminin cematın Subhân Allah Hû ya Hû

Hepsin derviş eyledin Kâdir Allah Hû ya Hû

Hû zikrini söyledim Subhân Allah Hû ya Hû

Bir ağaca uğradım Kâdir Allah Hû ya Hû

O ağacın yaprağı Subhân Allah Hû ya Hû

Hakka tesbih eyledi Kâdir Allah Hû ya Hû

Hû zikrini söyledim Subhân Allah Hû ya Hû

Bir pınara uğradım Kâdir Allah Hû ya Hû

O pınarın suyunu Subhân Allah Hû ya Hû

Ab-ı zemzem eyledin Kâdir Allah Hû ya Hû

Hû zikrini söyledim Subhân Allah Hû ya Hû

Bir câhile uğradım Kâdir Allah Hû ya Hû

O câhilin gönlünü Subhân Allah Hû ya Hû

Hakka âşık eyledin Kâdir Allah Hû ya Hû

⁶⁷³ Uşşâk makamında bestelenen bu eserin güftesinin çoğunluğu Hz. Allah'ın güzel esmâlarından oluşmaktadır. Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021. Müslüm Ağaçdelen, *Kişisel Görüşme*, 1 Haziran 2021.

Şekil 21: Hû Zikrini Söyledim / Uşşâk İlâhî Notası

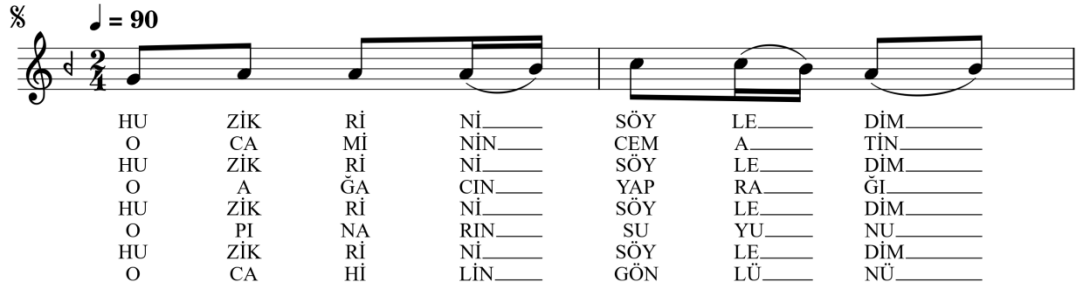
HÛ ZİKRİNİ SÖYLEDİM

Uşşâk İlâhî

Güfte: Lâedri
Beste: Diyarbakır Yöresi

K.Kişi: Hızır Acıdemir
Derleyen: Veysel Sin

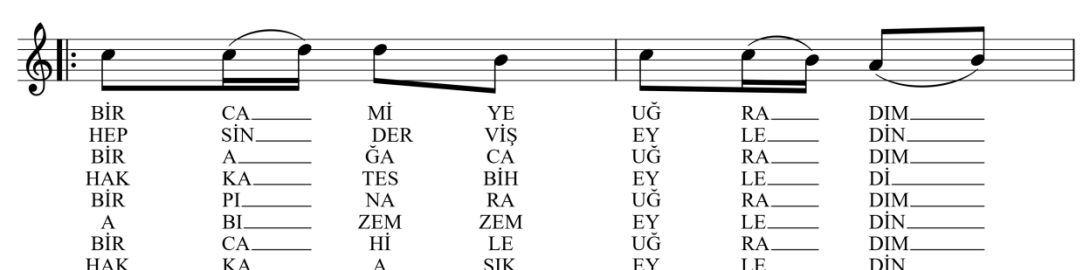
♩ = 90



HU ZİK Rİ Nİ SÖY LE DİM
O CA Mİ NİN CEM A TİN
HU ZİK Rİ Nİ SÖY LE DİM
O A ĞA CİN YAP RA Ğİ
HU ZİK Rİ Nİ SÖY LE DİM
O Pİ NA RİN SU YU NU
HU ZİK Rİ Nİ SÖY LE DİM
O CA Hİ LİN GÖN LÜ NÜ



SUB HAN AL LAH HU YA HU
SUB HAN AL LAH HU YA HU
SUB HAN AL LAH HU YA HU
SUB HAN AL LAH HU YA HU
SUB HAN AL LAH HU YA HU
SUB HAN AL LAH HU YA HU
SUB HAN AL LAH HU YA HU



BİR CA Mİ YE UĞ RA DİM
HEP SİN DER VİŞ EY LE DİN
BİR A ĞA CA UĞ RA DİM
HAK KA TES BİH EY LE Dİ
BİR Pİ NA RA UĞ RA DİM
A Bİ ZEM ZEM EY LE DİN
BİR CA Hİ LE UĞ RA DİM
HAK KA A ŞIK EY LE DİN



KÂ DİR AL LAH HU YA HU
KÂ DİR AL LAH HU YA HU
KÂ DİR AL LAH HU YA HU
KÂ DİR AL LAH HU YA HU
KÂ DİR AL LAH HU YA HU
KÂ DİR AL LAH HU YA HU
KÂ DİR AL LAH HU YA HU

Kaynak: Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021.

3.3.3.6.19. İstedigim Hak'tır Benim⁶⁷⁴ / Hicâz İlâhî

Sultan Allah, Subhân Allah

Her derde derman Allah

Rahim Allah, Kerim Allah

Her derde derman Allah

Gece gündüz döne döne

İstedigim Hak'tır benim

Allah deyip yana yana

İstedigim Hak'tır benim

Yoluna terk edip canı

Akıtıp gözümünden kanı

Ah eyleyip dün ü günü

İstedigim Hak'tır benim

Münkirler aşk halin bilmez

Münafıklar yola gelmez

Ağlar bu gözlerim gülmez

İstedigim Hak'tır benim

Kor olayım kül olayım

⁶⁷⁴ Güftesi Seyyid Seyfullah Nizamoğlu'ya ait olan bu eser hicâz makamında bestelenmiştir. Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021. Müslüm Ağaçdelen, *Kişisel Görüşme*, 1 Haziran 2021.

Taşkın akan sel olayım

Lutfet bana kul olayım

İstedğim Hak'tır benim



Şekil 22: İstedğim Hak'tır Beniim / Hicâz İlâhî Notası

İSTEDİĞİM HAK'TIR BENİM

Hicâz İlâhî

Güfte: Seyyid Nizamoğlu
Beste: Diyarbakır Yöresi

K.Kişi: Şaban Peker
Derleyen: Veysel Sin

♩ = 70

♩

SUL TAN AL LAH SÜB HAN AL LAH
GE CE GÜN DÜZ DÖ NE DÖ NE
YO LU NA TERK E DİP CA Nİ
MÜN KİR LER AŞK HA LİN BİL MEZ
KOR O LA YIM KÜL O LA YIM

HER DER DE DER MAN AL LAH
İS TE Dİ ĞİM HAK TIR BE NİM
A KI TIP GÖZ ZUM DEN KA Nİ
MÜ NA FİK LAR YO LA GEL MEZ
TAŞ KIN A KAN SEL O LA YIM

RA HİM AL LAH RAH MAN AL LAH
AL LAH DE YİP YA NA YA NA
AH EY LE YİP DÜ NÜ GÜ NÜ
AĞ LAR BU GÖZ LE RİM GÜL MEZ
LUT FET BA NA KUL O LA YIM

HER DER DE DER MAN AL LAH
İS TE Dİ ĞİM HAK TIR BE NİM
İS TE Dİ ĞİM HAK TIR BE NİM
İS TE Dİ ĞİM HAK TIR BE NİM
İS TE Dİ ĞİM HAK TIR BE NİM

Kaynak: Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021.

3.3.3.6.20. Kiblesinde Kırklar Var⁶⁷⁵ / Hicâz İlâhî

Urfa kapısında Sarı Saltuk Hazretleri

Balıkçılar başında Malik bin Ejder yatar

Dağ kapısında yatar Sa'd bin Ebû Vakkas

Ol kabir komşusudur Ebu'l Muhsin hazreti

Kiblesinde kırklar var Kırklar Allah yâridir

Kırklar Dağı onların onların mekânıdır

Onlar diridir ölmez âleme dua eder

Def eder belasını bunlar Diyarbakır'ın

⁶⁷⁵ Hicâz makamında bestelenen bu eserin melodisinin bir kısmı yine Diyarbakır'a ait Hicâz bir türkünün melodisine benzemektedir. Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021; Müslüm Ağaçdelen, *Kişisel Görüşme*, 1 Haziran 2021.

Şekil 23: Kiblesinde Kırklar Var / Hicâz İlâhî Notası

KIBLESİNDE KIRKLAR VAR

Hicâz İlâhî

Güfte: Lâedrî
Beste: Diyarbakır Yöresi

K.Kişi: Müslüm Ağaçdelen
Derleyen: Veysel Sin

♩ = 82

UR FA KA PI SIN DA
KIB LE SIN DE KIRK LAR VAR
DAĞ KA PI SIN DA YA TAR

SA RI SA DIK HAZ RET LE Ri
KIRK LAR AL DİK LAH YA Rİ DİR
SA AD BİN E Bİ VAK KAS

UR FA KA PI SIN DA
KIB LE KA SİN DE KIRK LAR VAR
DAĞ KA PI SİN DA YA TAR

SA RI SA DIK HAZ RET LE Ri
KIRK LAR AL DİK LAH YA Rİ DİR
SA AD BİN E Bİ VAK KAS

BA LİK ÇI LAR BA ŞİN DA
KIRK OL LAR DA Ğİ ON LA
OL KA BİR KOM ŞU SU RİN
DUR

1.
MA LİK BİN EJ DER YA TAR
ON LA RİN ME KA Nİ DİR
E BUL MUH SİN HAZ RE Tİ

2.
MA LİK BİN EJ DER YA TAR
ON LA RİN ME KA Nİ DİR
E BUL MUH SİN HAZ RE Tİ

Kaynak: Müslüm Ağaçdelen, *Kişisel Görüşme*, 1 Haziran 2021.

3.3.3.6.21. Lutf Et (Güftekâr: Azmî-i Âmidî)⁶⁷⁶

Ya Rab rasûlün hürmeti

Lutf et eriş imdâdına

Bu bendeye kıl şefkâti

Lutf et eriş imdâdına

Ey Hâlık-ı kevn ü mekân

Ey yâver-i üftâdegân

Geldim kapına el-amân

Lutf et eriş imdâdına

Ey Vâhid ü Ferdü's-Samed

Küfvün degildir bir Ehâd

Yâ Hayy ü Kayyûm el-meded

Lutf et eriş imdâdına

Ey cümle eşyadan Ğanî

Bir bilmişim bi'llah seni

Maksûduma ırgür beni

Lutf et eriş imdâdına

Kaldım garîb ü bî-nevâ

Ne yâr ü ne yâver bana

⁶⁷⁶ Bu eserin nasıl icra edildiği ile ilgili herhangi bir bilgimiz bulunmamaktadır. Duymaz, *Diyarbakırlı Azmî ve Divançesi*, 199-200.

Yüz tutarım ey Mevlâ sana
Lutf et eriş imdâdına

Ey Mûcid-i hep mümkinât
Hallâk-ı cümle kâinât
Bana gamdan ver necât
Lutf et eriş imdâdına

Ey Mûcid-i hep mümkinât
Hallâk-ı cümle kâinât
Bana gamdan ver necât
Lutf et eriş imdâdına

Ey bî-şebîh ü bî-nazîr
Ahvâlîme sensin Habîr
Bu bendeye ol dest-gîr
Lutf et eriş imdâdına

‘Azmî bir ednâ bendedir
‘İsyan ile şermendedir
Cümle tasarruf sendedir
Lutf et eriş imdadına

3.3.3.6.22. Mal Sahibi Mülk Sahibi⁶⁷⁷ / Hicâz İlâhî

Dünya bir dolaptır döner

Âdemoğlu ona biner

Yağı biter kandil söner

Ölmemeye çaren mi var

Mal sahibi mülk sahibi

Hani bunun ilk sahibi

Mal da yalan mülk de yalan

Var biraz da sen oyalan

Mağrur olma sen mal ile

Gidersin üryân haliyle

Tatlı canın Azrâîl'e

Vermemeye çaren mi var

Mal sahibi mülk sahibi

Hani bunun ilk sahibi

Mal da yalan mülk de yalan

Var biraz da sen oyalan

⁶⁷⁷ Hicâz makamında bestelenmiş bu İlâhînin güftesi farklı eserlerden alınmıştır. Mal sahibi mülk sahibi, hani bunun ilk sahibi, mal da yalan mülk de yalan, var biraz da sen oyalan” mısraları Yunûs Emre’den diğer kısmı başka bir yerden alınmıştır. Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021.

Şekil 24: Mal Sahibi Mülk Sahibi / Hicâz İlâhî Notası

MAL SAHİBİ MÜLK SAHİBİ

Hicâz İlâhî

Güfte: Lâedri
Beste: Diyarbakır Yöresi

K.Kişi: Hızır Acıdemir
Derleyen: Veyssel Sin

♩ = 90

♩

DÜN YA BİR DO_ LAP TIR DÖ_ NER
MAL SA Hİ Bİ_ MÜLK SA Hİ_ Bİ
MAĞ RUR OL MA_ SEN MAL İ_ LE
MAL SA Hİ Bİ_ MÜLK SA Hİ_ Bİ

A DEM_ OĞ_ LU_ O NA_ Bİ_ NER
HA Nİ_ BU_ NUN_ İLK SA_ Hİ_ Bİ
Gİ DER_ SİN_ ÜR_ YAN HA_ LİY_ LE
HA Nİ_ BU_ NUN_ İLK SA_ Hİ_ Bİ

YA Ğİ Bİ TER KAN DİL SÖ_ NER
MAL DA YA LAN MÜLK DE YA_ LAN
TAT LI CA NİN AZ RA İ_ LE
MAL DA YA LAN MÜLK DE YA_ LAN

ÖL ME_ ME_ YE_ ÇA REN_ Mİ_ VAR
VAR Bİ_ RAZ_ DA_ SEN O_ YA_ LAN
VER ME_ ME_ YE_ ÇA REN_ Mİ_ VAR
VAR Bİ_ RAZ_ DA_ SEN O_ YA_ LAN

Kaynak: Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021.

3.3.3.6.23. Muhammed (Güftekâr: Fevzi Efendi)⁶⁷⁸

Şevk ile tut âlî adlile divân-ı Muhammed

Zapt etti bütün âlemi ihvân-ı Muhammed

Tababet ehliyle doldurdu cihânı

Avaz bülent şeref şan-ı Muhammed

Ebubekir, Ömer, Hazreti Osman ile Haydar

Bunlarla bilindi nuru erkân-ı Muhammed

Buldu şeref ve izzet ile devleti sermest

Kim aldı ise bende-i fermân-ı Muhammed

Çekme ayağın bâde-i renc-i belâdan

Lazımdır sana mihmân olmağa Muhammed

Bu yolda diler etmeğe bir şevk ile

Fevzî gibi her âşık kurbandır canım sana Muhammed

⁶⁷⁸ Vedat Güldoğan'ın naklettiğine göre Celal Güzelses'in Rifâî tekkesinde okuduğu ve sadece güftesini yazabildiğimiz bu İlâhî'nin bestesi ile ilgili bir bilgimiz bulunmamaktadır. Celal Güzelses dedesi Fevzi Efendi'ye ait olan bu eseri mensup olduğu Rifâî tekkesinde besteleyip okumuştur. Güldoğan, *Diyarbakır Kültürü*, 254. (Bu eserin sözleri ile ilgili birçok yazım hatası ve vezin eksikliği olduğu düşünülmektedir. Mümkün olduğunca bazı kısımları düzeltmeye çalışmış olsak da yapamadığımız kısımlar başka bir kaynaktan yer almadığından dolayı istifade ettiğimiz kaynaktan aynı şekilde buraya alınmıştır.)

3.3.3.6.24. Mülk-i Bekâdan Gelmişem (Güftekâr: Yunus Emre)

Diyarbakirli Emîr Çelebi'nin Nevâ makamında bestelediği ancak notalarının günümüze ulaşmadığı bu İlâhînin güftesi şu şekildedir:⁶⁷⁹ Yunus Emre'ye ait bu güftenin Anadolu'nun her yerinde farklı bestelerle okunduğunu da ifade etmek gerekir.

Mülk-i bekâdan gelmişem fâni cihânı neylerem

Ben dost cemalin görmüşem hûr u cinânı neylerem

Vahdet meyinin cür'asın ma'suk elinden içmişem

Ben dost kokusun almışam misk- anberi neylerem

İsmâil'em Hak yoluna cânımı kurban eyledim

Çünkü bu can kurbân imiş koçu kurbanı neylerem

İsâ gibi dünyâ koyub gökleri seyrân eylerem

Mûsâ-yı didâr olmuşam ben “*Lenterâni*” neylerem

Âşık Yunus ma'sûkuna vuslat bulunca mest olur

Ben şişeyi çaldım taşâ nâmus u ârı neylerem

⁶⁷⁹ Ergun, *Türk Mûsikîsi Antolojisi*, 202-203.

3.3.3.6.25. Nalina Dilemın Heci Remezane⁶⁸⁰ / Uşşâk İlâhî

Nalina dilemın heci Remezane

Kezeba dilemın heci Remezane

Ez çum edoye edo hanedane

Aliyek deşte aliyek zozane

Nalina dilemın heci Remezane

Kezeba dilemın heci Remezane

Aliyek zıkre aliyek Kur'âne

Aliyek berfe aliyek barane

⁶⁸⁰ “Kalo Şeyh Heci Remezane-i Edo” olarak bilinen Rifâî şeyhi bir zat ile alakalı olan bu eser Uşşâk makamında bestelenmiştir. Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021; Müslüm Ağaçdelen, *Kişisel Görüşme*, 1 Haziran 2021; Ali Altaş, *Kişisel Görüşme*, 15 Haziran 2021.

Şekil 25: Nalina Dilemin Heci Remezane / Uşşâk İlâhî Notası

NALİNA DİLEMIN HECİ REMEZANE

Uşşâk İlâhî

Güfte: Lâedri
Beste: Diyarbakır Yöresi

K.Kişi: Hızır Acıdemir
Derleyen: Veysel Sin

♩ = 80 %



NA Lİ NA DI LE MIN HE Cİ RE ME ZA NE
NA Lİ NA DI LE MIN HE Cİ RE ME ZA NE



KE ZE BA DI LE MIN HE Cİ RE ME ZA NE
KEZ ZE BA DI LE MIN HE Cİ RE ME ZA NE



EZ ÇUM. E DO YE E DO HA NE DA NE
A Lİ YEK. ZİK RE A Lİ YEK. KUR. A NE



A Lİ YEK. DEŞ TE A Lİ YEK ZO ZA NE
A Lİ YEK. BER FE A Lİ YEK BA RA NE

Kaynak: Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021.

3.3.3.6.26. Ne Güzel Yolcudur / Hüseyinî İlâhî⁶⁸¹

Düşer Allah için kutsal yollara
Ne güzel yolcudur Umre yolcusu
Kimi yeni gider kimisi eski
Ne güzel yolcudur Umre yolcusu

Kalbi heyecandan nasıl atıyor
Bu yolculuk sorumluluk istiyor
Ravza, Kâ'be, Zemzem seni bekliyor
Ne güzel yolcudur Umre yolcusu

Sen seni yitirme sakın orada
Âşkla yanmak gerek hep tavafta
Kara yolu bitti şimdi havada
Ne güzel yolcudur Umre yolcusu

Atana sahip çık unutma dünü
Dünyaya yayılsın İslâm'ın ünü
Kâ'be'den ayrılmaz kıbledir yönü
Ne güzel yolcudur Umre yolcusu

⁶⁸¹ Hüseyinî makamında olan bu İlâhî'nin güftesi ve bestesi Sefa Şallıoğlu'na aittir. Sefa Şallıoğlu, *Kişisel Görüşme*, 1 Ocak 2022.

Şekil 26: Ne Güzel Yolcudur / Hüseyinî İlâhî Notası

NE GÜZEL YOLCUDUR

Hüseyinî İlâhî

Güfte: Sefa Şallıoğlu

Beste: Sefa Şallıoğlu (Diyarbakır Yöresi)

K.Kişi: Sefa Şallıoğlu

Derleyen: Veyssel Sin

♩ = 100



DÜ ŞER AL LAH İ ÇİN KUT SAL YOL LA RA
KAL Bİ HE YE CAN DAN NA SIL A Tİ YOR
SEN SE Nİ Yİ TİR ME SA KIN O RA DA
A TA NA SA HİP ÇIK U NUT MA DÜ NÜ



NE GÜ ZEL YOL CU DUR UM RE YOL CU SU
BU YOL CU LUK SO RUM LU LUK İS Tİ YOR
ÂŞK LA YAN MAK GE REK HEP TA VAF TA
DÜN YA YA YA YIL SIN İS LÂ MIN Ü NÜ



Kİ Mİ YE Nİ Gİ DER Kİ Mİ Sİ ES Kİ
RAV ZA KÂ BE ZEM ZEM SE Nİ BEK Lİ YOR
KA RA YO LU BİT Tİ ŞİM Dİ HA VA DA
KÂ BE DEN AY RİL MAZ KIB LE DİR YÖ NÜ



NE GÜ ZEL YOL CU DUR UM RE YOL CU SU
NE GÜ ZEL YOL CU DUR UM RE YOL CU SU
NE GÜ ZEL YOL CU DUR UM RE YOL CU SU
NE GÜ ZEL YOL CU DUR UM RE YOL CU SU

Kaynak: Sefa Şallıoğlu, *Kişisel Görüşme*, 1 Ocak 2022.

3.3.3.6.27. Rihlet Yakındır / Hicâz İlâhî⁶⁸²

Hoca Efendi dinle bu pendî

Ömrün tükendi rihlet yakındır

Allahu Allah Allahu Allah

Allahu Allah Allahu Allah

Yok ölüm sandın nefse aldandın

Caha güvendin rihlet yakındır

Allahu Allah Allahu Allah

Allahu Allah Allahu Allah

İtmedin ikrâr eyledin inkâr

Eyle istiğfâr rihlet yakındır

Allahu Allah Allahu Allah

Allahu Allah Allahu Allah

Çok cefa kıldın itdiğin buldun

Bil imdi noldun rihlet yakındır

Allahu Allah Allahu Allah

Allahu Allah Allahu Allah

⁶⁸² Güftesi Ahmed Kuddûsi'ye ait olan bu eser Diyarbakır'da Hicâz makamında bestelenmiş olup Şâbân Peker tarafından okunmuştur. M. Sait Mermutlu, *Kişisel Görüşme*, 1 Ocak 2022.

Şekil 27: Rihlet Yakındır / Hicâz İlâhî Notası

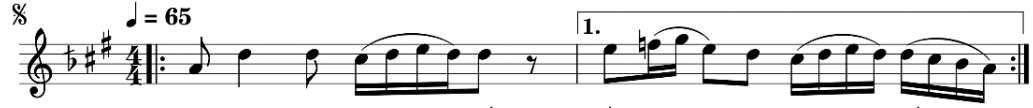
RIHLET YAKINDIR

Hicâz İlâhî

Güfte: Ahmed Kuddûsî
Beste: Diyarbakır Yöresi (Lâedrî)

K. Kişi: Şaban Peker
Derleyen: Veysel Sin

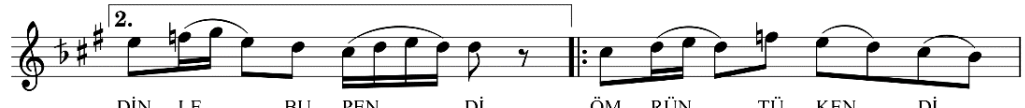
% $\text{♩} = 65$



1.

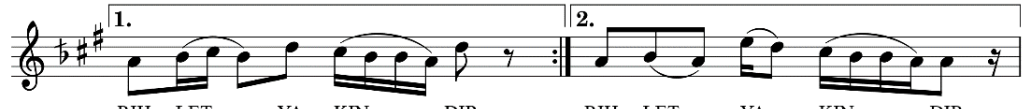
HO	CA	E	FEN	Dİ	DİN	LE	BU	PEN	Dİ
YOK	Ö	LÜM	SAN	DİN	NEF	SE	AL	DAN	DİN
İT	ME	DİN	İK	RAR	EY	LE	DİN	İN	KAR
ÇOK	CE	FA	KIL	DİN	İT	Dİ	ĞİN	BUL	DUN

2.



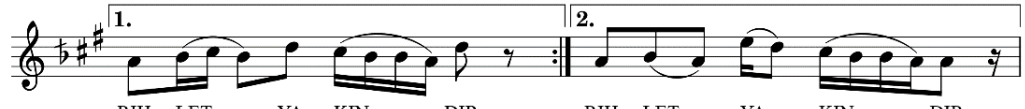
DİN LE BU PEN Dİ ÖM RÜN TÜ KEN Dİ
NEF SE AL DAN DİN CA HA GÜ VEN DİN
EY LE DİN İN KAR EY LE İS TİĞ FAR
İT Dİ ĞİN BUL DUN BİL İM Dİ NOL DUN

1.



RIH LET YA KIN DIR RIH LET YA KIN DIR
RIH LET YA KIN DIR RIH LET YA KIN DIR
RIH LET YA KIN DIR RIH LET YA KIN DIR
RIH LET YA KIN DIR RIH LET YA KIN DIR

2.



%



AL LA HU AL LAH. AL LA HU AL LAH.

Kaynak: M. Sait Mermutlu, *Kişisel Görüşme*, 1 Ocak 2022.

3.3.3.6.28. Seni (Güfte: Necati Yandı)⁶⁸³

Gün gelir gün gelir soyarlar seni
Bir beyaz örtüye sararlar seni
Karanlık bir çukur kazarlar sana
Yârinden yavrundan ederler seni

Yediğin içtiğin hep hayal olur
Bakarsın önüne mizan kurulur
Yaptığın ettiğin hepsi sorulur
İğneden ipliğe ararlar seni

Bir köprü kurulmuş kıldan incedir
Oradan geçenin bahtı yücedir
Altında Cehennem gör ki nice dir
Alevler alevler yakarlar seni

3.3.3.6.29. Son Durakta⁶⁸⁴ (Güftekâr: Necati Yandı)

Bir gün pişman olursan
Tövbeyi arzularsan

⁶⁸³ Güftesi Hacı Necati Yandı'ya ait birçok İlahînin bulunduğu nakledilmektedir. Kaleme aldığı şiirlerinin toplandığı *Şadırvandan Damlalar* isiminde bir kitabı bulunmaktadır. İlahîlerinin nağmeleri genellikle halk müziği eserlerinin ve bazı şarkıların nağmesinden alınmıştır. Hazır bestelerin üzerine okunmuştur. Necati Yandı'ya ait olan bestelerden ulaşabildiklerimiz de notaya alınmıştır. Yandı, *Şadırvandan Damlalar*, 13-207; Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021.

⁶⁸⁴ İcra edilen bazı eserlerin melodilerinin büyük bir bölümü her yerde okunan türkülerini andırmaktadır. Orjinal olmayan eserler notaya alınmamıştır. Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021.

Şeyhim nerde sorarsan

Son durakta dergâhta

Gel gel kaçma uzaktan

Uzaklarda tuzak var

Ver ellerin elime

Dergâhın son durakta

3.3.3.6.30. Şehr-i Sahabe Diyarbekir⁶⁸⁵ / Uşşâk İlâhî

Sahabeler şehri Diyarbekir

Etrafı bedendir yedi kapı

Meskenleri Saraykapı

Şehr-i Sahabe Diyarbekir

Hazreti Süleyman başkumandan

Ordusu ile geldi meydan

Hak yoluna verdiler can

Şehr-i Sahabe Diyarbekir

Diyar-ı Âmed cân pazarı

Gökte şanları al kanları

Her kanı Canân diyarı

Şehr-i Sahabe Diyarbekir

⁶⁸⁵ Bu eserin güftesi ve bestesi Diyarbakırlı Mahmud Barslan'a aittir. Müslüm Ağaçdelen, *Kişisel Görüşme*, 1 Haziran 2021.

Gül yüzleri solmaz açar
Misk u amber koku saçar
Sevgileri kalpte yatar
Şehr-i Sahabe Diyarbekir

Cami yapılı ulvî makam
Caminin altında konu mekân
Hak eyledi lutfi makam
Şehr-i Sahabe Diyarbekir

Tarihte yazılı devr-i Ömer
Zikreder adları birer birer
Aciz Mahmud himmet diler
Şehr-i Sahabe Diyarbekir

Şekil 28: Şehr-i Sahabe Diyarbekir / Uşşâk İlâhî Notası

Şehr-i Sahabe Diyarbekir

Uşşâk İlâhî

Güfte: Mahmud Barslan
Beste: Mahmud Barslan
(Diyarbakır Yöresi)

K.Kişi: Mahmud Barslan
Derleyen: Veysel Sin

♩ = 100 %



SA	HA	BE	LER	ŞEH	Rİ	Dİ	YAR	BE	KİR
HAZ	RE	Tİ	SÜ	LEY	MAN	BAŞ	KU	MAN	DAN
Dİ	YA	RI	A	ME	ED	CAN	PA	ZA	RI
GÜL	YÜZ	LE	Rİ	İ	SOL	MAZ	A	ÇAR	
CA	Mİ	YA	PI	LI	UL	Vİ	MA	KAM	
TA	RİH	TE	YA	ZI	LI	DEV	Rİ	Ö	MER



ET	RA	Fİ	BE	DEN	DİR	YE	Dİ	KA	PI
OR	DU	SU	İ	LE	E	GEL	Dİ	MEY	DAN
GÖK	TE	ŞAN	LAR	RI	I	AL	KAN	LA	RI
MİS	KU	AM	BE	ER	KO	KU	SA	ÇAR	
CA	Mİ	NİN	AL	TİN	DA	KON	DU	ME	KAN
ZİK	RE	DER	AD	LAR	RI	Bİ	RER	Bİ	RER



MES	KEN	LE	Rİ	SA	RAY	KA	PI		
HAK	YO	LU	NA	VER	Dİ	LER	CAN		
HER	KA	Nİ	CA	NAN	Dİ	YA	RI		
SEV	Gİ	LER	Rİ	KALP	TE	YA	TAR		
HAK	EY	LE	Dİ	LUT	Fİ	MA	KAM		
A	CİZ	MAH	MUD	HİM	MET	Dİ	LER		



ŞEH	Rİ	SA	HA	BE	Dİ	YAR	BE	KİR	
ŞEH	Rİ	SA	HA	BE	Dİ	YAR	BE	KİR	
ŞEH	Rİ	SA	HA	BE	Dİ	YAR	BE	KİR	
ŞEH	Rİ	SA	HA	BE	Dİ	YAR	BE	KİR	
ŞEH	Rİ	SA	HA	BE	Dİ	YAR	BE	KİR	
ŞEH	Rİ	SA	HA	BE	Dİ	YAR	BE	KİR	

Kaynak: Müslüm Ağaçdelen, *Kişisel Görüşme*, 1 Haziran 2021.

3.3.3.6.31. Şeydâ Kâdirîyiz (Güftekar: Ümnî⁶⁸⁶)

Sabâ makamında bestelenen bu İlâhî'nin Diyarbekirli Emîr Çelebi'ye ait olduğu nakledilmektedir. Ancak notaları elimizde bulunmamaktadır. Güftesi şu şekildedir:⁶⁸⁷

Hemîşe aşk ile âlemde şeydâ Kâdirîyiz biz

Bizi pür âteş eyler cezb-i Mevlâ Kâdirîyiz biz

Habîbullah'a âşıklar reh-i aşkında sâdıklar

Müdâmî kalbi yanıklar Musaffâ Kâdirîyiz biz

Girîban çâk idüb dîvâneyi meydân-ı aşk içre

Mahabbet arasında bî muhâbâ Kâdirîyiz biz

Cemîi âl ü ashabın yolunda can feda kılan

Derûnu sıdk-ı pâk ile ahibbâ Kâdirîyiz biz

Nola Ümnî figân ü zârımızla Gülşen-i âlem

Olur rûz ü şeb bir bûlbûl âsâ Kâdirîyiz biz

⁶⁸⁶ H. 1184 (M. 1692) yılında şehit olduğu nakledilen Diyarbakırlı şâir ve hattatlardandır. Asıl adı Mehmed'dir. Ergun, *Türk Mûsikîsi Antolojisi*, 203.

⁶⁸⁷ Ergun, *Türk Mûsikîsi Antolojisi*, 203.

3.3.3.6.32. Ya Ben Kime Yalvarayım⁶⁸⁸ / Uşşâk İlahî

Azrail canım alınca
Can bedenden ayrılınca
Senden yardım olmayınca
Ya ben kime yalvarayım

Kara defter dürülünce
Huzuruna sürülünce
Zebaniler görününce
Ya ben kime yalvarayım

Od alevi parlayınca
Başta beyin kaynayınca
Yalınız kabre varınca
Ya ben kime yalvarayım

Allah Allah Allah Allah
Allah Allah Allah Allah

⁶⁸⁸ Diyarbakır'a ait olan bestekârı bilinmeyen eserlerdendir. Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021.

Şekil 29: Ya Ben Kime Yalvarayım / Uşşâk İlâhî Notası

YA BEN KİME YALVARAYIM

Uşşâk İlâhî

Güfte: Lâedrî

Beste: Diyarbakır Yöresi

K.Kişi: Hızır Acıdemir

Derleyen: Veysel Sin

♩ = 85

AZ RA İL CA NIM A LIN CA
KA RA DEF CA NIM DÜ RÜ LIN CA
OD A LE Vİ PAR LA YIN CA

CAN BE DEN DEN AY RI LIN CA
HU ZU RU NA SÜ RÜ LÜN CE
BAŞ TA BE YİN KAY NA YIN CA

SEN DEN YAR DIM OL MA YIN CA YA BEN Kİ ME YAL VA RA YIM
ZE BA Nİ LER GÖ RÜ LÜN CE YA BEN Kİ ME YAL VA RA YIM
YA LI NIZ KAB RE VA RIN CA YA BEN Kİ ME YAL VA RA YIM

YA BEN Kİ ME YAL VA RA YIM
YA BEN Kİ ME YAL VA RA YIM
YA BEN Kİ ME YAL VA RA YIM

AL LAH AL LAH AL LAH AL LAH AL LAH AL LAH AL LAH
AL LAH AL LAH AL LAH AL LAH AL LAH AL LAH AL LAH
AL LAH AL LAH AL LAH AL LAH AL LAH AL LAH AL LAH

AL LAH AL LAH AL LAH AL LAH AL LAH AL LAH AL LAH
AL LAH AL LAH AL LAH AL LAH AL LAH AL LAH AL LAH
AL LAH AL LAH AL LAH AL LAH AL LAH AL LAH AL LAH

Kaynak: Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021.

3.3.3.6.33. Yar Geylânî⁶⁸⁹ (Kürtçe) / Sabâ İlâhî

Çum Bağdad'e çar derine

Her çar deri kiblekine

Baz Abdulkâdir pırım rukneddine

Aman Aman yaro yar Geylânî



⁶⁸⁹ Güftesi Kâdirî tarikatının piri Seyyid AbdulKâdir Geylânî hakkında olan bu Kürtçe eser Sabâ makamında bestelenmiştir. Saba makamında bazı İlâhî ve türküler andıran melodik kısımlar içermektedir. Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021.

Şekil 30: Yar Geylânî / Sabâ İlâhî Notası

YÂR GEYLÂNÎ
Sabâ İlâhî (Kürtçe)

Güfte: Lâedrî
Yöre: Diyarbakır Yöresi (Lâedrî)

K.Kişi: Hızır Acıdemir
Derleyen: Veysel Sin

♩ = 80 %

ÇUM BAĞ_ DA_ DE_ ÇAR_ DE_ Rİ NE

HER_ ÇAR_ DE_ Rİ KIB_ LE_ Kİ_ NE

BAZ AB DUL KA_ DIR_ Pİ RİM RUK_ NED_ Dİ NE

A_ MAN_ A MAN_ YA_ RO YÂR_ GEY_ LA_ Nİ

Kaynak: Hızır Acıdemir, *Kişisel Görüşme*, 21 Mayıs 2021.

SONUÇ

Diyarbakır'da kendine has engin bir mûsikî kültürünün varlığını, burada çok sayıda hânende, sâzende ve bestekârın yetiştiğini, bu mûsikîşinasların dinî mûsikî açısından incelendiğinde önemli bir yere sahip olduklarını belirtmek gerekir. Zira Diyarbakırlı mûsikîşinaslar makamsal, melodik ve ritmik açıdan sürekli bir etkileşim içinde olan Dinî-Lâdinî Mûsikîyi birlikte icra etmişlerdir.

Lâdinî Mûsikîye dair eserlerin bir kısmı zaman içinde kaybolmuşsa da bir kısmı notaya alınarak nesilden nesile aktarılabilmektedir. Ancak maalesef Dinî Mûsikî açısından aynı durum söz konusu değildir. Dinî Mûsikîde icra edilen eserler nota ile kayıt altına alınamamıştır. Bu sebeple de çoğu unutulup gitmiştir. Olanların sadece güftesi bazı kaynaklarda yer alsa da bunlar çok az sayıdadır. En azından araştırmalarımıza rağmen kaynaklarda karşımıza çıkmaması bunu ortaya koymaktadır. Oysaki kaynaklarda tarih boyunca Diyarbakır'da çok sayıda mutasavvıf ve tekke ehli insanın yaşadığı geçmektedir. Bu şahsiyetlerin yaşadığı dönemde Mevlid, Na't, Kasîde, İlâhî ve diğer Dinî Mûsikî formlarından eserler okuduğu kanaatindeyiz. Ancak bu eserlere dair elimizde yeterince bilgi mevcut değildir. Araştırmalarımız sonucunda tezimiz ile bu boşluğu gidermeye çalışmış olsak da yöreye ait orijinal dinî eserlerin diğer çalışmalar ile de kayıt altına alınması elzemdir. Aksi takdirde bu zengin kültürden süzülüp gelen kıymetli eserler de önceden kaydedilemeyen ve unutulan eserler gibi yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır.

Tasavvuf tarihi boyunca pek çok tarikata ev sahipliği yapan Diyarbakır'da özellikle Mevlevî, Gülşenî, Nakşibendî, Bektaşî, Kâdirî ve Rifâî tekkelerinin Diyarbakır Mûsikîsi'ne sağladığı katkı oldukça büyüktür. Bu tekkelerde çok sayıda bestekâr, hânende ve sâzende yetişmiştir. Bu mûsikîşinaslar Diyarbakır Mûsikîsi'nin bir nevi öncüleri olmuşlar ve şehrin mûsikî kültürünün bu günlere ulaşmasında ciddi gayretler sarf etmişlerdir.

Şüphesiz ki Diyarbakır'ın kültür ve medeniyet tarihinde en çok dikkat çeken konulardan biri de Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî, 'Azmî, Hâmî, İbrâhîm Hafîd Paşa, Lebîb, Refî', Sa'îd Paşa, Şa'bân Kâmî Efendi, Şeyh Ahmed Hayâlî, Şeyh İbrâhîm

Gülşenî, Vâlî, Sırrî Hanım gibi daha ismini yazamadığımız çok sayıda divân sahibi şairin bulunmasıdır. Kendi dönemlerinde ün yapmış bu kıymetli şairler tasavvufî konular ağırlıklı olmak üzere farklı konularda özellikle Dinî Mûsikîyi besleyen çok sayıda şiir, Gazel, Kasîde, Mersiye, Na‘t, Mi‘râciyye, Mevlid v.s. gibi eserler kaleme almışlardır.

Divân şairlerinin kaleme aldıkları bu eserlerin Diyarbakır’da yetişen Klasik Mûsikî bestekârları ve hânendeleri başta olmak üzere birçok mutasavvıf mûsikîşinas tarafından bestelenmiş ve icra edilmiş olma ihtimalinin yüksek olduğu inancındayız. Çünkü aralarında İsmâil Çelebi, Şeyhzâde Ahmed Çelebi gibi Nakşibendî tekkesinde şeyhlik vazifesi dahi olan mutasavvıf Klasik Mûsikî bestekârlarının Dinî Mûsikî eserlerinde bestelerinin olmaması ya da daha doğrusu bu eserlerin günümüze ulaşmaması düşündürücüdür. Buna örnek olarak Klasik Mûsikî bestekârlarından olan ve sadece Tekke Mûsikîsi alanında eserler verdiği ifade edilen Diyarbakırlı Emîr Çelebi’nin, Sadettin Nuzhet Ergun’un *Antoloji*’sinde dört kadar İlâhî bestesinin bulunması ancak bunların notalarının bilinmemesi gösterilebilir. Kim bilir Diyarbakır mûsikî kültürünün ürünü olan daha ne kadar bilinmeyen ve gün yüzüne çıkmayı bekleyen eser vardır.

Dinî Mûsikî formlarından Mevlid, Mi‘râciye, Münâcât, Na‘t gibi eserlerin Diyarbakırlı mutasavvıflar tarafından kaleme alınmış olması şehirde kadim bir tasavvuf kültürünün ve bundan beslenen Tekke Mûsikîsi geleneğinin varlığının göstergelerinden biridir.

Mevcut kaynakları incelediğimizde Diyarbakırlı mutasavvıf şairlerin Dinî Mûsikî formlarında kaleme aldıkları eserler azımsanamayacak ölçüde olduklarından bu durum Dinî Mûsikî kültürü zaviyesinden bakanların dikkatlerini celb etmekte ve Diyarbakır’ın Tekke Mûsikîsi açısından önemli bir mevkide olduğunu göstermektedir.

Diyarbakır’daki mûsikî kültürünün yayılmasında ve yaşatılmasında tekkeler tarihten günümüze kadar önemli bir yer teşkil etmiştir. Mutasavvıflar İslâm ve tasavvuf kültürünü önce tekkelerinde yaşayarak öğrenmişler sonra da insanlara öğretmişler ve nihayetinde yaşatma gayelerine ulaşmışlardır. Tekke Mûsikîsi de bu kültürün aktarılmasında kolaylaştırıcı, etkileyici bir yöntem ve araç olmuştur.

Böylece tekkeler mûsikîyi Diyarbakır halkına sevdirmiş ve çok sayıda mûsikîşinasın yetişmesine katkı sağlamışlardır. Bu tekkelerde yapılan zikirlerde ve toplantılarda icra edilen İlâhî, Kasîde, Nefes, Na‘t, Şuğul v.s. gibi Dinî Mûsikî formları şehrin mûsikî karakterinin ve anlayışının oluşmasında, geçmişten gelen kadîm mûsikî kültür mirasının gelecek nesillere aktarılmasında yadsınamaz bir işleve ve öneme sahiptir.

Diyarbakır’ın çok kültürlü mozaik yapısı mûsikî kültürüne de yansımıştır. Bu kültür şehrinde yaşayan halk doğum, ölüm, sünnet, nişan, düğün, yolcu uğurlama vb. gibi sosyal hayatın içinde gerçekleşen tabii olaylarda mûsikîyi kullanmıştır.

Diyarbakır Mûsikîsi’nde eserler Diyarbakır’ın kendine has bir okuyuş tavrı ve dil bilimi açısından “Diyarbakır Ağzı” olarak bilinen bir lehçe ile icra edilmektedir. Tekke Mûsikîsi örneklerinde bu ağız ve tavır kendisini alenî belli etmektedir.

Diyarbakır’da eskiden tertiplenen mûsikî toplantılarında mutlaka Divân Peşrevi gibi saz eserleri ile icraya başlanırken günümüzde bu durum pek görülmemektedir. Diyarbakır Mûsikîsi saz ve söz mûsikîsi olarak ele alındığında öncelikle sese dayalıdır ve saz ikinci plandadır denilebilir. Özellikle Tekke Mûsikîsi’nde vokal sese eşlik etmek için sadece ritim aleti sazlardan “Arabana” olarak ifade edilen Def kullanılmaktadır.

Diyarbakır’da Tekke Mûsikîsi herkes tarafından sevilerek dinlenmekte ve mûsikîye âşina olanlar tarafından icra edilmektedir. İcra eden mûsikîşinasların genellikle ve çoğunlukla dergâhlarda bulunan zakirler, imamlar ve müezzinler başta olmak üzere din görevlileri, hafız ve mevlidhanlar olduğu görülmektedir.

Diyarbakır’da Klasik Mûsikî, Halk Mûsikîsi ve Tekke Mûsikîsi bir bütün içinde yer almış ve icra edilmiştir. Özellikle günümüzde Halk mûsikîsi ile Tekke/Tasavvuf Mûsikîsi eserleri Dinî-Lâdinî ayrımı yapılmadan her yerde okunmaktadır. Bu sebeple Diyarbakır tekkelerinde günümüzde icra edilen eserlerin çoğu halk mûsikîsi motifleri içeren nağmelerle bestelenmiş ve okunmaktadır. Hatta bazı İlâhîler, olduğu gibi halk mûsikîsi eserinin melodisinin tasavvufî bir güfte ile okunmasından ibarettir denilebilir. Tekke Mûsikîsi icra edenlerin ses kayıtlarından ve kaynak kişilerden derleme çalışmalarını yaparken bu özellikte çok sayıda eser olduğundan sadece güftesi ve bestesi Diyarbakır’a has orijinal eserler tespit edilip notaya alınmak sureti ile tezimizde yerini almıştır.

Diyarbakır Mûsikîsi'nde en çok icra edilen formlar Türküler, Şarkılar, İlâhîler, Kasîdeler, genel adı ile uzun hava olarak nitelendirilen Maya ve Hoyratlar'dır. Lâdinî eserlerin çoğunluğunu Türküler, dinî eserlerin çoğunluğunu ise İlâhîler teşkil etmektedir.

Şehirde icra edilen türkülerin "İrfan Türküsü" denilebilecek tarzda üslup ve tavra sahip oldukları söylenebilir. İlâhîlerin ise tasavvuf kültürünü ve lirizmini, İlâhî aşkı ve coşkuyu ihtiva eden âşıkane, dervişâne bir tavırdan güfte ve besteye sahip oldukları görülmektedir. İcra edilen bu eserlerin en belirgin özellikleri güftelerinin açık, anlaşılır, sade ve içten olmalarıdır. Bestelerinde de aynı durum söz konusudur. Eserler, gereğinden fazla nağme yapılmadan yöreye has duygu, ağırlık ve tavır içerisinde icra edilmektedir.

Diyarbakır tekkelerinde icra edilen İlâhîlerin büyük çoğunluğunun Uşşâk makamında ve Sofyan (4/4) usulü ile bestelendiği görülmektedir. Uşşâk makamını Hicâz, Hüseyinî ve Sabâ makamları takip etmektedir. Usul olarak da Nim Sofyan (2/4), Semâî (3/4), Yürük Semâî (6/4), Düyek (8/8) ve Curcuna (10/8) usullerinin de kullanıldığı eserler bulunmaktadır.

Diyarbakır'da hem dinî hem de Lâdinî Mûsikîde icra edilen Kasîde, Maya, Hoyrat, Mersiye vb. gibi uzun hava olarak nitelendirilen formda çok sayıda eser vardır. Bu durumun oluşmasına Diyarbakırlı divân sahibi şairlerin sayısının, kaleme alınan şiir ve gazellerin niceliği ve tasavvufî niteliğinin etki ettiğini düşünmekteyiz.

Diyarbakır'da tertip edilen şiir meclisleri mûsikînin icra edilmesine ve mûsikî kültürünün yayılmasında önemli rol oynamıştır. Bu noktada "Velîme Geceleri" gibi farklı sanat dallarından insanları bir araya getiren ve birçok sanatsal etkinliğe zemin olan toplantılarda mûsikî önemli bir unsur olmuş ve icra imkânı bulmuştur.

Diyarbakır mûsikî kültürünün yaşatılması, yaygınlaşması, geliştirilmesi ve bugünlere ulaştırılmasında tekke ve dergâhların dışında Diyarbakır'daki geleneksel sohbet toplantıları olarak ifade edebileceğimiz ve günümüzde eğlence, tanıtım v.s. gibi maddi sebepler doğrultusunda kültürel tanıtım etkinliği olarak görülen ancak eskiden ciddi anlamda yaşatılmış olan "Velîme Geceleri" kültürünün de önemli bir yeri vardır. Hakikaten Velîme kültürü hem dinî, tasavvufî ve sosyal uygulamaları ile hem de mûsikîyi yaşatma konusunda geçmişte Diyarbakır'da çağları aşan bir

kültürün varlığının delili olarak üstünde durulması ve tekrar yaşatılması gereken çok önemli bir mirastır.

Diyarbakır'da icra edilen Dinî-Lâdinî eserler Türkçe ve kısmen de Kürtçe dillerinde icra edilmektedir. Her iki dilde de icra edilen eserlere baktığımızda yöreye has ağız ve karakterde sadelik görülmektedir. Güftesi Arapça olan Şuğul formunda bilinen ve icra edilen eserler de vardır.

Diyarbakır'da Dinî Mûsikî kültürünü ve buraya has olan eserleri tespit edip nota ile derleme çalışmaları ve sözlü tarih kapsamında şehirdeki bazı mûsikîşinaslar ile röportaj yapılmıştır. Ancak COVID-19 pandemi süreci sebebi ile planladığımız bazı kişiler ile görüşülememiştir. Tekke Mûsikîsi'nin icra edildiği dergâhlar bu süreçte kapalı olduğundan burada yapılan ayinlerde icra edilen mûsikî kayıt altına alınamamıştır. Özel olarak görüşme yapma imkânı bulduklarımızdan derlediğimiz eserler ile yetinilmiştir.

Diyarbakır'da Dinî Mûsikî kültüründe günümüze ulaştığı kadarı ile Tekke Mûsikîsi formlarında icra edilen eserlerin, Cami Mûsikîsi formlarında icra edilen eserlere göre sayıca fazla olduğunu söylemek mümkündür. Cami Mûsikîsi'ne dair Diyarbakır'a ait orijinal formlardan günümüze ulaşanların sayısı fazla değildir. Cami Mûsikîsi formlarından Diyarbakırlı mutasavvıf şairlerin kaleme aldıkları Mevlidler, ve sadece bu şehre has olarak icra edilen Uşşâk ve Hüseyinî makamlarındaki Salât u Selâm eserleri tespit edilebilmiştir. Tekke Mûsikîsi'nde ise İlâhî, Kasîde, Mi'râciyye, Münâcât, Na't-ı şerif gibi formlarda bu şehre has çok sayıda eser tespit edilebilmiştir.

Diyarbakır tekkelerinde icra edilen güftekârı veya bestekârı Diyarbakırlı olan ve bu yöreye has eserleri tespit etme çalışmalarımız hâlâ sürmektedir. Şu ana kadar tespit edebildiklerimiz müziğin alfabesi olan nota dili ile yazılmış ve tezimizde yerini almıştır. En azından geçmişte kaydedilemeyen eserler gibi bu eserlerin de zaman içinde kaybolup gitmemesi için gereken önem ve hassasiyet gösterilmiş olacaktır. Bestekârı ve güftekârı Diyarbakır'a ait olan eserler tezimizde hem güfte olarak yer almış hem de –şayet nasıl icra edildiği ve nağmesi biliniyor ise- notaya alınmıştır. Diyarbakır'da icra edilen ancak Diyarbakır'a özgü olmayan eserler ise bundan muaf tutulmuştur. Kaynaklarda geçen ancak nasıl icra edildiği ile ilgili bir bilginizin

olmadığı eserler de güfte ve güftekârları yazılmak sureti ile ait oldukları form çatısı altında yer almaktadır.

Diyarbakır'da Tekke Mûsikîsi'nde icra edilen İlâhî formundaki eserlerin çoğunun bestekârı ve güftekârı bilinmemektedir. Derlediğimiz eserlerde güftekârı ve bestekârı bilinmeyenler, ilgili yere “Lâedrî” veya “Diyarbakır Yöresi” şeklinde yazılarak belirtilmiştir.

Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi Diyarbakır'da da okunan Yunus Emre, Niyâzî-i Mısırî, Eşrefoğlu Rûmî, Abdülehad Nûrî, Ahmed Kuddûsî gibi mutasavvıfların İlâhî formunda bestelenmiş eserleri Diyarbakır'a has olmadığı için güfte ve besteleri ile tezimizde yer almamaktadır.

Diyarbakır yöresine has derlediğimiz ve notaya aldığımız birçok eser bulunmaktadır. Cami Mûsikîsi'nde yöreye ait okunuşları ile Hüseyinî makamında icra edilen Cenâze Salâsı, Cuma Salâsı, Feraciye Duası, Uşşâk ve Hüseyinî makamlarında icra edilen Salât u Selâm örnekleri notaya alınmıştır. Bu eserler bir usule bağlı kalmadan irticalen okunmaktadır. Tekke Mûsikîsi'nde notaya aldığımız diğer tüm eserler ise İlâhî formundadır.

Diyarbakır'da “Minare Uşşâk'ı ve “Sultan Nevruz” gibi yöreye has makamların olduğu da tespit edilenler arasındadır. Uşşâk ve Hüseyinî makamından çeşniler içeren farklı bir duyguya sahip olan Minare Uşşâk'ı makamında birçok eser icra edilmektedir. Özellikle Dinî Mûsikî icralarında bu makamın çokça kullanıldığı görülmektedir.

Son olarak Diyarbakır'da kadim bir mûsikî kültürünün varlığının ve bu kültürde Dinî Mûsikî'nin önemli bir yer teşkil ettiğinin, özellikle Tekke Mûsikîsi alanında geçmişten günümüze kadar şehrin sosyal, kültürel ve sanat yapısında etkin rol oynayan tasavvuf kültürünün bunda önemli katkılar sağladığının altını çizmek gerekir.

KAYNAKÇA

Abakay, Mehmet Ali. *Diyarbakır Folklorundan Kesitler Celâl Güzelses Diyarbakır Halk Mûsikîsi Üzerine İnceleme*. Diyarbakır: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür Sanat Yayınları, 1995.

Adabağ, Necdet vd. *Tüm Yönleriyle Diyarbakır 2. Sempozyumu*. Ankara: Efil Yayınevi, 2011.

Adak, Abdurrahman. *Za'fî-i Gülşenî Hayatı, Eserleri, Edebi Şahsiyeti ve Dîvânının İncelenmesi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.

Agâh Sırrı, Levend. *Divan Edebiyatı*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1984.

Ahmed Efendi, Şemlelizâde. *Şive-i Tarikat-ı Gülşenîye*. nşr. Tahsin Yazıcı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1982.

Ahmed Mürşidî, Diyarbekirli. *Pendnâme*. haz. M. Sait Mermutlu. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2012.

Ak, Ahmet Şahin. *Türk Din Mûsikîsi Cami ve Tekke Mûsikîsi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 3. Basım, 2014.

Akdağ, Mustafa. *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi*. 2 Cilt. İstanbul: Cem Yayınevi, 1979.

Akın, Bülent. “IV. Murad ve IV. Mehmed Hânendeleri Arasında Diyarbakırlı bir Alevî-Bektâşî Âşık: Âhû Baba (Karaoğlu)”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*. 59 (2011): 279-300.

Akpınar, Hüseyin. “Bir Cami Mûsikîsi Formu: Feraciye”. *İstem*, 6/11 (2008). 189-194.

Akpınar, Hüseyin. *Gülşenîlik’te Mûsikî ve Mûsikîşinaslar*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.

Akpınar, Hüseyin. “Osmanlı Döneminde Diyarbakır’da Mûsikî Kültürü ve Mûsikîşinaslar”. *Rast Müzikoloji Dergisi*. 6(2) (2018): 1914-1926.

Akpınar, Hüseyin. *Şanlıurfa’da Dinî Mûsikî*. Ankara: Yayınevi, 2011.

Akpınar, Hüseyin. “Şeyhülislâm Mehmed Es’ad Efendi’nin Atrâb’ul-Âsâr Fi Tezkiret-i Urefâi’l-Edvâr Adlı Eserinde Diyarbakırlı Mûsikîşinaslar”. *Diyarbakır: Âlimler, Ârifler ve Edîpler*. ed. İbrahim Özcoşar vd. 223-231. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.

Akpınar, Hüseyin. *Urfa’da Mevlid ve İlâhîler*. Şanlıurfa: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2014.

Aksoy, Hasan. “Seyyid Nuh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 37: 74. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

Aksüt, Sadun. *Türk Mûsikîsinin 100 Bestekârı*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1993.

Akyüz, Vecdi. “İkâmet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 22: 16-17. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Alkış, Abdurrahim. “XII. ve XVII. Asırlar Arasında Diyarbakır’da Tasavvuf Kültürü”. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*. XIII (Nisan 2015): 15-32.

Alpman, Adil. *Eski Önasya Hukukunda Adoption*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 1988.

Arel, H. Sâdeddin. *Türk Mûsikîsi Nazariyatı Dersleri*. haz. Onur Akdoğu. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1991.

Arslan, Mustafa Uğurlu. *Dişârbekirli Kâmi ve Divâni*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2018.

Aslan, Nazim. *17. Yüzyılda Diyarbakır’da Tasavvufî Hayat*. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Asım Efendi. *Kâmûs Tercümesi*. 1. Cilt. İstanbul: 1305. 1/805-806;

Ateş, Erdoğan. *Türk Din Mûsikîsi*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.

Atlı, Sagıp. “Geleneksel Sohbet Toplantılarının Türkiye’deki Yayılma Sahası ve Güncel Durumu”. *Anadolu Sohbet Gelenekleri ve Yaren Sempozyumu*. ed. Abdulselam Arvas vd. Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi Yayınları, 2016.

Atlı, Sagıp. *Türkiye’deki Geleneksel Sohbet Toplantıları Üzerine Bir İnceleme*. Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.

Aydın, Cebail. *Tarihte Süryaniler*. İstanbul: Sıralar Matbaası, 1964.

Aydın, Egecan. *Mardin’de Dinî Mûsikî (Hâfız Mehmet Ali Demir Örneği)*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Ayvazoğlu, Beşir. *İslâm Estetiği ve İnsan*. İstanbul: Çağ Yayınları, 1989.

Ayverdi, İlhan. *Asırlar Boyu Târihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. 4. Basım. C.2. İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2011.

Balin, Remzi. *Diyarbakır Tarih-Coğrafya-Kültür*. İstanbul: Kısmet Kitabevi, 1966.

Barkan, Ömer Lütfü. “Kolonizatör Türk Dervişleri”. *Vakıflar Dergisi*. 2 (1942).

Barslan, Mehmet. *Aşkın Yolu (İlahiler)*. Diyarbakır: Orkide Ofset, 2012.

Barslan, Mehmet. *Kabe Özlemi (İlahiler)*. Diyarbakır: Orkide Ofset, 2011.

Barslan, Mehmet. *Kişisel Görüşme*. 25 Haziran 2021.

Baykara, Tuncer. *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1988.

Behar, Cem. *Şeyhülislâm'ın Müziği*. İstanbul: YKY Yayınları, 2010.

Bektaş, Ekrem. “Diyarbakırlı Kâmî ve Mevlid’i”. *Turkish Studies*. 6/1 (2011): 779-856.

Belviranlı, Ömer Faruk. “Camii Mûsikîsi”. *Kadem Mûsikî ve Edebiyat Dergisi*. 18 (2015): 40-41.

Beyatlı, Yahya Kemal. *Kendi Gök Kubbemiz*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1989.

Beysanoğlu, Şevket. *Anıtları ve Kitâbeleri ile Diyarbakır Tarihi Akkoyunlulardan Cumhuriyete Kadar*. Ankara: Neyir Matbaası, 1998.

Beysanoğlu, Şevket. *Anıtları ve Kitabeleriyle Diyarbakır*. Ankara: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, 1996.

Beysanoğlu, Şevket. *Bütün Cepheleriyle Diyarbakır*. İstanbul: Şehir Matbaası, 1963.

Beysanoğlu, Şevket vd. *Diyarbakır Mûsikî Folkloru*. Ankara: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları, 1996.

Beysanoğlu, Şevket. *Diyarbakır Tarihi*. Ankara: Kahraman Ajans, 2003.

Beysanoğlu, Şevket. *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*. 2. Basım. 3 Cilt. Ankara: San Matbaası, 1996-1997.

Beysanoğlu, Şevket. *Kültürümüzde Diyarbakır*. Ankara: San Matbaası, 1992.

Bozkurt, Nebi. “Def”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 9: 83-85. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.

Bruinessen, Martin van vd. *Evliya Çelebi Diyarbakır’da*. çev. Tansel Güney. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Bursalı Mehmet Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. haz. F. Yavuz, İ. Özen. İstanbul: Meral Yayınları, 1972.

Cahen, Calude. *Osmanlılar’dan Önce Anadolu’da Türkler*. çev. Yıldız Moran. İstanbul: E Yayınları, 1984.

Cengiz, Tuba. *Diyarbakır Eski Suriçi ve Surdışı Evlerinde Çevresel Etmenler-Kullanıcı Gereksinimi- Tasarım İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993.

Çakır, Ahmet. *Müziğe Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları, 2009.

Çelebioğlu, Emel. *Tarihsel Açıdan Evrensel Müziğe Giriş*. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1986.

Çiçek, Zeynelabidin. *Diyarbakır’ın Fethi, Tarihi ve Kültürü*. Diyarbakır: Diyarbakır Söz, 2007.

Çolakoğlu Sarı, Gözde. “Bir Bayram ve Bir Makam: Nevruz”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 12/68 (2019): 105-114.

Davud, Fatî. *Fatî Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*. haz. Ömer Çiftçi. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017.

Demirci, Mehmet. “Hakikât-i Muhammediyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/179-180. İstanbul: TDV yayınları, 1997.

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 2013.

Diyarbakırlı Lebîb. *Lebîb Dîvânı*. haz. Orhan Kurtoğlu. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017.

Duymaz, Mehmet. *Diyarbakırlı Azmî ve Divançesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Düzenli, Pehlul. *İslâm Kültür Tarihinde Musiki*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2. Basım, 2014.

Edman, Irwin. *Sanat ve İnsan*. çev. Turhan Oğuzkan. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 2. Basım, 1991.

Ekinci, Ramazan. “Diyarbakırlı İbrahim Re’fet ve Mevlidi”. *Mevlid Külliyyâtı III - Tenzimat’tan Günümüze-*. ed. Bilal Kemikli. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2016.

Ekinci, Ramazan. “Diyarbakırlı Re’fet ve Mevlidi”. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 9/1 (Mart 2011): 187-220.

Emîrî, Ali. *Mir’âtü’l-Fevâ’id fî Terâcimi Meşâhîri Âmid*. 2 Cilt. İstanbul: Millet Yazma Eser Kütüphanesi, AE Tarih, 750.

Emîrî, Ali. *Mir’âtü’l-Fevâid Fî Terâcim-i Meşâhîr-i Âmid, (Diyarbakır Ulema ve Eşrafı)*. haz. G. Kut, M. Öymen, A. Demir. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014.

Emîrî, Ali. *Esâmî-i Şu’arâ-i Âmid*. İstanbul: Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Tarih, 781/1.

Emîrî, Ali. *Tezkire-i Şu’arâ-yı Âmid*. İstanbul, 1910.

Emîrî. Ali. *Tezkire-i Şu’arâ-yı Âmid*. haz. İdris Kadioğlu. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018.

Erdemir, Avni. *Anadolu Sahası Mûsikîşinas Dîvân Şairleri*. Ankara: Türk Sanatı ve Eğitim Vakfı Yayınları, 1999.

Ergun, Sadeddin Nüzhet. *Bektaşî Şairleri ve Nefesleri*. İstanbul: Maarif Kitaphanesi, 1957.

Ergun, Sadeddin Nüzhet. *Türk Mûsikîsi Antolojisi*. İstanbul: Rıza Koşkun Matbaası, 1942.

Ergun, Sadeddin Nüzhet. *Türk Mûsikîsi Antolojisi*. 2. Basım. İstanbul: Vadi Yayınları, 2017.

Erzen, Afif. *Doğu Anadolu ve Urartular*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1984.

Esad Efendi, Şeyhülislâm Mehmed. *Atrabu'l-Âsâr Fî Tezkireti Urefâi'l Edvâr*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 6204, 1a-38a.

Esad Efendi, Şeyhülislâm Mehmed. *Atrabu'l-Âsâr Fî Tezkireti Urefâi'l Edvâr*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 1739, 1a-43a.

Evliya Çelebi b. Derviş Muhammed Zillî. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. haz. Orhan Şaik Gökyay vd. 1. Cilt. İstanbul: YKY Yayınları, 1996.

Evliya Çelebi b. Derviş Muhammed Zillî. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman. 4. Cilt. İstanbul: YKY Yayınları, 2000.

Ezgi, M. Suphi. *Nazarî-Amelî Türk Mûsikîsi*. 5 Cilt. İstanbul: İstanbul Konservatuvarı, 1933.

Gazimihal, Mahmut Ragıp. *Mûsikî Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1961.

Gazimihal, Mahmut Ragıp. *Türk Vurmalı Çalgıları*. Ankara, Kültür Bakanlığı, 1975.

Giray, M. Zeki. *Diyarbakır Mûsikî Folkloru*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Gölpınarlı, Abdalbaki. *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1953.

Güldoğan, Vedat. *Diyarbakır Kültürü*. Ankara: Kripto Kitaplar, 2011.

Güldoğan, Vedat. “Diyarbakır Mûsikî Folklorunda Ahmet (Ahmike) Yüksekşes”. *Tüm Yönleriyle Diyarbakır 2. Sempozyumu*. ed. Necdet Adabağ vd. 202-218. Ankara: Diyarbakır Tanıtma Kültür ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları, 2011.

Güldoğan, Vedat. *Diyarbakır Müziği ve Folkloru*. Ankara: Kripto Kitaplar, 2011.

Güldoğan, Vedat. *Diyarbakır Tarihi*. Ankara: Kripto Kitaplar, 2011.

Güldoğan, Vedat. “Türk Sanat Mûsikîsine Hizmet Eden Diyarbakırlı Bestekârlar, Güftekarlar ve Kullanılan Makamlar İle Eşlik Çalgılar”. *Diyarbakır Sosyokültürel Tarihi 1 Siyasi ve Kültür Tarihi*. ed. Kemal Güven. 63-89. İstanbul: Uzman Matbaacılık, 2013.

Gülşenî, İbrâhim. *Türkçe Divan*. Ankara: Millet Kütüphanesi, Manzum Eserler, 379.

Günel, Aziz. *Türk Süryaniler Tarihi*. Diyarbakır: Aziz Günel, 1970.

Güncüt, Bedri. *Diyarbakır Tarihi*. Diyarbakır: Diyarbakır Basımevi, 1937.

Gürtaş, Ahmet. *Abdest Ezan Namaz Duaları ve Manaları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.

Feyzü'l Furkân Kur'ân-ı Kerîm ve Tefsirli Meali. çev. Hasan Tahsin Feyizli. İstanbul: Server Yayınları, 7. Basım, 2017.

Haspolat, Kenan. “Mûsikî Kenti Diyarbakır”. *Diyarbakır Sosyokültürel Tarihi 1.* ed. Kemal Güven. 117-143. İstanbul: Uzman Matbaacılık, 2013.

Haspolat, Kenan. “Tarihten Günümüze Diyarbakır ve Kırsalında Mûsikî Aletleri, Mûsikî ve Eğlenceler”. *Diyarbakır Sosyokültürel Tarihi 1.* ed. Kemal Güven. 90-143. İstanbul: Uzman Matbaacılık, 2013.

Hulvî, Mahmud Cemaleddin. *Lemezât-ı Hulviyye ez Lemeât-ı Ulviyye.* haz. Mehmet Serhan Tayşi. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1993.

Işık, İhsan. *Diyarbakır Ansiklopedisi.* Ankara: Elvan Yayınları, 2013.

Işık, İhsan. *Geçmişten Günümüze Diyarbakırlı İlim Adamları Yazarlar ve Sanatçılar.* Diyarbakır: Diyarbakır Valiliği Kültür Sanat Yayınları, 2014.

İnal, İbnülemin Mahmut Kemâl. *Hoşsadâ.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1955.

Kaçar, Gülçin Yahya. “Türk Mûsikîsinde Makam”. *İstem.* 6/11 (2008), 145-158.

Kankal, Ahmet vd. *Dünden Bugüne Diyarbakır.* 2. Basım. İstanbul: Akademik Kitaplar, 2018.

Kara, Mustafa. "Gülşenîye ve Göldeste". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Dergisi* 7/7 (1998).

Karadeniz, M. Ekrem. *Türk Mûsikîsinin Nazariye ve Esasları*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kùltür Yayınları, 1983.

Karan, Cuma. *Diyâr-ı Bekir ve Müslümanlarca Fethi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.

Kızıl, Hayreddin. "Diyarbakır ve Çevresinde Yazılmış Mevritlerin Konularına Göre Tasnifi Denemesi". *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*. VII (2012): 116-150.

Kocatürk, Vasfi Mahir. *Tekke Şiiri Antolojisi*. Ankara: Buluş Kitabevi, 1955.

Konyar, Basri. *Diyarbakır Yıllığı*. Ankara: Ulus Basımevi, 1936.

Korkmaz, Harun. *Mûsikî'nin Diyârbekri Klasik Türk Mûsikîsinde Diyârbekirli Bestekârlar*. Diyarbakır: Kayapınar Belediyesi Kùltür Yayınları, 2018.

Korkusuz, M. Şefik. *Arşiv Belgelerinde Son Devir Diyarbakır Uleması*. İstanbul: Melisa Matbaacılık, 1996.

Korkusuz, M. Şefik. *Diyârbekir Kadı, Müftü, Hattat ve Mûsikîşinasları*. İstanbul: Toprak Kitap, 2014.

Korkusuz, M. Şefik. *Eski Diyarbakır'de Gündelik Hayat*. İstanbul: Kent Yayınları, 2007.

Korkusuz, M. Şefik. *Tezkire-i Meşâyih-i Âmid (Diyarbakır Velîleri)*. İstanbul: Kent Yayınları, 2004.

Korkusuz, Şefik. *Diyarbakırlı Şair Sırrî Hanım'ın Divanı*. İstanbul: Kent Yayınları, 2005.

Kuddûsî, Ahmed. *Kuddûsî Dîvânı -Metin, Çeviri ve Notlar*. haz. Ali Tenik. İstanbul: Borlu Ahmed Kuddûsî Vakfı Yayınları, 2014.

Kur'ân-ı Kerîm Meâli. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 11. Basım, 2011.

Küçük, Hülya. *Tasavvufa Giriş*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2011.

Küçükkaya, M. Askeri. *Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Tasavvuf*. 2. Basım. İstanbul: Mostar Yayınları, 2012.

Küçükuncular, Onur. *Diyarbakır Müzik Kültürü ve Celal Güzelses'in TRT Repertuvarındaki Eserlerine Yönelik Tespitler*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Leyla Hanım. *Leyla Hanım Dîvânı*. haz. Mehmet Arslan. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018.

Macit, Muhsin. “Münâcât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 31: 563-565. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.

Mar - Yeşua. *Vakayiname: 494-507 Yıllarına ait Urfa, Amid ve Güneydoğu Anadolu Vakaları, Bizans-Sasani Savaşları (The Chronicle of The Sytlite)*. İstanbul: Diyarbakır Tanıtma Derneği Neşriyatı, 1958.

Martağan, Suphi. *Diyarbakır Türküleri Şevket Beysanoğluna 70. Yaş Armağanı*. Ankara: San Matbaası, 1991.

Mermutlu, M. Sait. *Diyarbakır'da Bir Kâdirî Şeyhi Seyyid Münir Baba Hayatı, Halifeleri ve Cemaati*. İzmir: Duvar Yayınları, 2020.

Mermutlu, M. Sait. "Diyarbakır'da Hoş Bir Sadâ Tasavvuf Mûsikîsi". *Diyarbakır Kültür ve Medeniyet Dergisi* 2 (2021), 39-41.

Mermutlu, M. Sait. "Diyarbakır İcrasında Mevlit ve Mevlithanlar", *Diyarbakır Kültür ve Medeniyet Dergisi* 3 (2021), 25-29.

Mermutlu, M. Sait. *Diyarbakırlı Muhammed Şâbân Kâmî Hayatı, Eserleri ve Divânı'nın Tahlili*. İstanbul: Gece Akademi, 2018.

Mermutlu, M. Sait. "Muhammed Şâbân Kâmî-i Âmidî'nin Eserleri". *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* VI (2011): 75-89.

Mermutlu, Mehmet Sait. "Nigâhî Divânçe'si". *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* VIII (2012), 129-167.

Muhyî-i Gülşenî. *Menâkıb-i İbrahim Gülşenî*. nşr. Tahsin Yazıcı. Ankara: TTK, 1982.

Mürşidî, Diyarbekirli Ahmed. *Pendnâme*. haz. M. Sait Mermutlu. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2012.

Naîmâ, Mustafa. *Naîmâ Tarihi*. İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi, 1967.

Nâsır Dede, Abdülbâki. *Tedkîk ü Tahkîk*. nşr. Yalçın Tura. İstanbul: Pan Yayıncılık, 2006.

Nuri Paşa, Mustafa. *Netayic ül-Vukuat: Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1979.

Oktay, Adnan. “Nâbî’nin Münşeâtı’nda Şehir ve Diyarbakır”. *Uluslar arası VIII. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu*. ed. Atabey Kılıç vd. 348. Diyarbakır: Diyarbakır Valiliği Kültür Sanat Yayınları, 2014.

Okumuş, Ejder. Evliya Çelebi’nin Seyahatname’sinde Diyarbakır. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*. VII (2012), 14-51.

Özalp, M. Nazmi. *Türk Mûsikîsi Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 2000.

Özaydın, Murat. “Abdurrahman Aktepe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2. Basım. C. EK-1: 17-18. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016.

Özaydın, Murat. *Şeyh Abdurahman Aktepe Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.

Özer, İlknur. “Sadettin Kaynak”. *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Müzik Adamı Hâfız Sâdettin Kaynak*. ed. Mehmet Yalçın Yılmaz. 9-16. İstanbul: Pelikan Basım Matbaa, 2011.

Özcan, Nuri. “Dinî Mûsikî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 9: 359-360. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Özcan, Nuri. “Ezan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 12: 43-45. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Özcan, Nuri. “İtrî Efendi, Buhûrîzâde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 19: 220-221. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.

Özcan, Nuri. “Mevlid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 29: 484-485. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Özcan, Nuri. “Salâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 36: 15-16. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Özcan, Nuri. “Tekke Mûsikîsi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 40: 384-385. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Özcan, Nuri. *XVIII. Asırda Osmanlılarda Dinî Mûsikî*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1982.

Özdamar, Mustafa. *İslâmbol Geleneğinde Sivil Merasimler ve Doğumdan Ölümüne Mûsikî*. İstanbul: Kırk Kandil Yayınları, 1997.

Özkan, İsmail Hakkı. “Hüseyinî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 19: 21-22. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.

Özkan, İsmail Hakkı. “Hüseyinî-Aşiran”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 19: 24-25. Ankara: TDV Yayınları, 1999.

Özkan, İsmail Hakkı. “İsfahan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 19: 134-135. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.

Özkan, İsmail Hakkı. “İkâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 22: 13. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.

Özkan, İsmail Hakkı. “Kasîde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 24: 566. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.

Özkan, İsmail Hakkı. “Segâh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 36: 304-306. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

Özkan, İsmail Hakkı. *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velveleleri*. 8. Basım. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016.

Öztuna, Yılmaz. *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi*. 2 Cilt. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

Öztuna, Yılmaz. *Türk Tarihinden Yapraklar*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1992.

Paçacı, İsmail. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.

Sağbaş, Murat. *Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Müzik Kültürü*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Sağman, Ali Rıza. *Mevlid Nasıl Okunur? ve Mevlidhanlar*. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1951.

Sami, Şemseddin. *Kâmus-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2010.

Sanal, Haydar. “Âhenk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 1: 517-521. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

SY, Sanatın Yolculuğu. "El Cezeri Otomatası". Erişim 5 Mart 2022. <https://www.sanatin Yolculugu.com/el-cezeri-otomatasi/>

Seçkin, Haydar. *Âyetlerin İfâdesiyle Türkçe Namaz*. İstanbul: Yelken Matbaası, 1980.

Sevim, Ali. *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1983.

Sevin, Veli. *Üçtepe Kazıları*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1989.

Sezikli, Ubeydullah (ed.). *Makamlarla Türk Din mûsikîsi Eğitim Seti*. İstanbul: DM Kitap, 2013.

Sözen, Metin. *Diyarbakır'da Türk Mimarisi*. İstanbul: Diyarbakır'ı Tanıtma ve Turizm Derneği Yayınları, 1971.

Sözer, Vural. *Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi*. İstanbul: Atlas Kitabevi, 1964.

Tanrıkorur, Cinuçen. *Osmanlı Dönemi Türk Müsiki*. 4. Basım. İstanbul: Dergah Yayınları, 2016.

Tekin, Hakkı. *Şeyhülislam Mehmed Es'ad Efendi ve Atrâbü'l-Âsâr fî Tezkiret-i Urefâi'l- Edvâr Adlı Eseri*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993.

Tez, Zeki. *Bilim ve Teknikte Ortaçağ Müslümanları* Ankara: Nobel Yayınları, 2001.

Tıraşcı, Mehmet. “Güneydoğu ve Doğu Anadolu Çevresinde Arapça, Kürtçe, Zazaca Mevlidler ve Müzikal Olarak İcra Ediliş Tarzları”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. XVII/2 (2013): 209-236.

Togan, Zeki Velidi. *Umumi Türk Tarihine Giriş*. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1946.

Turabi, Ahmet Hakkı (ed.). *Türk Din Müsiki El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.

Turan, Osman. *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1980.

Ufkî, Ali. *Mecmûa-i Sâz û Söz*. haz. Şükrü Elçin. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1976.

Uludağ, Süleyman. *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ*. İstanbul: İrfan Yayınevi, 1976.

Uludağ, Süleyman. *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ*. Bursa: Uludağ Yayınları, 1992.

Uygun, Mehmet Nuri. “Kur’ân ve Musikî”. *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları-II*. ed. Bedreddin Çetiner. 49-56. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2001.

Uzun, Mustafa İsmet. “İlâhî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 22: 64-68. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.

Uzun, Mustafa İsmet. “Mi’râciyye ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 30: 135-140. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1984.

Ülgen, Pınar. “El-Cezerî ve Tasarladığı Su Saatleri”. *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2008): 115-127.

Yandı, M. Necati. *Şadırvandan Damlalar*. Ankara: Sınırsız Kitap Basım Yayın Dağıtım, 2014.

Yektâ, Rauf. *Türk Mûsikîsi*. çev. Orhan Nasuhioğlu. İstanbul: Pan Yayıncılık, 1986.

Yılmazçelik, İbrahim. *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995.

Yoldaş, Hayri. *Taşplaklarda “Şark Bülbulü” Celâl Güzelses*. 2. Basım. Diyarbakır: Diyarbakır Valiliği Kültür Sanat Yayınları, 2008.

Yüceışık, Zeynep Sema. *Şeyhülislâm Esat Efendi Atrabu'l-Âsâr Fî Tezkireti Urefâi'l Edvâr (Giriş - Metin - Tercüme - Terimler - Dil Notları)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1990.

KİŞİSEL GÖRÜŞMELER

Acıdemir, Hızır. *Kişisel Görüşme*. 21 Mayıs 2021.

Ağaçdelen, Müslüm. *Kişisel Görüşme*. 1 Haziran 2021.

Altaş, Ali. *Kişisel Görüşme*. 15 Haziran 2021.

Mermutlu, M. Sait. *Kişisel Görüşme*. 1 Ocak 2022.

Şallıoğlu, Sefa. *Kişisel Görüşme*. 1 Ocak 2022.